

Latvijas Universitāte
Ekonomikas un Vadošās fakultāte

Armands Vēveris

EIROPAS SAVIENĪBAS ATBALSTA LOMA LATVIJAS LAUKSAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBĀ

Promocijas darbs

Doktora zinātniskā grāmatas iegādei ekonomikas zinātnes nozarē

Apakšnozare: Latvijas tautsaimniecība

Zinātniskais vadītājs:

Dr.oec. Ilmārs Kļiņš

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā "Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē"

Rīga 2013

ANOTĀCIJA

Darba mērķis ir izvērtēt Eiropas Savienības lauksaimniecības atbalsta ietekmi uz lauksaimniecības attīstību Latvijā, kā arī izstrādāt priekšlikumus turpmākai atbalsta organizācijai, ievrojot lauku teritoriju attīstības intereses.

Izstrādātās promocijas darbs ir aktuāls tādēļ, ka lai varētu racionāli plānot lauku atbalsta līdzekļus, ir nepieciešams novērtēt sniegtā atbalsta ietekmi uz lauku ekonomiku gan mikro, gan makro līmenī. Līdz šim Latvijā nebija izveidota noteikta lauku atbalsta ietekmes analīzes sistēma, kas pielāgota Latvijas interesēm un vajadzībām, kā arī veikts pietiekami plašs izlietoto līdzekļu ekonomiskās ietekmes izvērtējums.

Darbs veidots no trim nodaļām, secinājumiem un priekšlikumiem. Pirmajā nodaļā autors analizē lauksaimniecības atbalsta rašanos un attīstību pasaulē, pašā ES teritorijā, tās pamatojumu un kritiku, tajā analizēta atsevišķu atbalsta pasākumu ietekme uz ekonomiku. Nodaļa ietver arī lauku atbalsta politikas analīzes nozīmi, pielietoto instrumentu un metožu analīzi un izvērtējumu. Otrā nodaļā vēltā esošā stāvokļa analīzei Latvijā, atklājot Latvijas lauksaimniecības un lauku ekonomikas stiprās un vājās vietas. Ir definēti galvenie nepieciešamie atbalsta virzieni; analizētas līdzšinējās lauksaimniecības politikas sekas. Trešajā nodaļā apkopoti autora priekšlikumi Latvijā piemērojamas atbalsta ietekmes vērtēšanas metodikas un instrumentārija izveidei, kā arī veikts praktisks nozīmīgo atbalsta pasākumu un to grupu (platību maksājumi, investīciju atbalsts) līdzšinējās rezultātu novērtējums un priekšlikumu izstrāde atbalsta efektivitātes paaugstināšanai.

Darba rezultātā izveidota un daļēji aprobēta samērā vienkārša un efektīva lauku atbalsta ekonomiskās ietekmes novērtēšanas metodika, izvērtēti galvenie pašreizējās Lauku attīstības programmas ieguvumi un trūkumi, sniegti oriģināli priekšlikumi jaunu atbalsta formu, pasākumu un nosacījumu izveidei, ievrojot Latvijas lauku iedzīvotāju sociālās un ekonomiskās vajadzības.

Promocijas darba pamatteksts ir izklāstīts uz 220 lappusēm, ilustrēts ar 38 tabulām un 35 attēliem un papildināts ar 7 pielikumiem. Darba rezultāti ir izmantojami lauksaimniecības un lauku atbalsta politikas veidošanā Latvijā, kā arī atbalsta ekonomiskās ietekmes novērtēšanai.

Atslēgvārdi: atbalsts, lauksaimniecība, novērtēšana, ietekme.

ANNOTATION

The goal of the Doctoral Thesis is to evaluate an impact of the agricultural support provided by the European Union to development of agriculture in Latvia, and to prepare the recommendations for further organization of support, taking into consideration development interests of the rural areas.

The Doctoral Thesis is topical due to the fact that the impact of the provided support on rural economy must be evaluated at the micro and macro level, in order to rationally plan resources for the rural support. A specific analysis system of the rural support impact, which would be adjusted to the interests and needs of Latvia, is yet to be created, and sufficient economic impact evaluation of the spent financial resources has not yet been performed.

The Doctoral Thesis consists of three chapters, conclusions and recommendations. The author in the first chapter analyses the origination and development of the agriculture worldwide, especially in the EU territory, as well as its justification and critics. This chapter also analyzes and evaluates the importance of the rural support policy analysis, applied instruments and methods. The second chapter is dedicated to analysis of the current situation in Latvia, emphasizing the weaknesses and strengths of the Latvian agriculture and rural economy. This chapter defines the main necessary directions of support analyzes the consequences of the former agriculture policy. The third chapter contains the author's recommendations for developing a support impact evaluation methodology and a set of instruments applicable in Latvia, a practical evaluation of the current results of the most significant support measures and their groups (area payments, investment support), as well as the recommendations for increasing support efficiency.

The preparation of the Doctoral Thesis has resulted in creation and partial approbation of a relatively simple and effective methodology for the economic impact evaluation of rural support; evaluation of the principal benefits and deficiencies of the current Rural development programme, and preparation of original recommendations for designing new support methods, measures and conditions, taking into consideration the social and economic needs of the rural population of Latvia.

The main body of the Doctoral Thesis is laid out on 220 pages, illustrated with 38 tables and 35 figures, and has 7 appendices. The results of the developed paper can be used for the creation of agricultural and rural support policy in Latvia and for the economic impact evaluation of support.

Keywords: support, agriculture, evaluation, impact.

SATURS

Sa sin jumu un nosac to apz m jumu saraksts	6
Ievads	8
1. Lauksaimniec bas atbalsta teor tiskie aspekti un att st ba	21
1.1. Lauksaimniec bas nozares specifika un atbalsta teor tiskais pamatojums	
1.2. Lauksaimniec bas un lauku atbalsta att st ba un galvenie instrumenti	21
1.2.1. Valsts regul još s lomas veidošan s lauksaimniec bas nozar tirgus ekonomikas apst kos	30
1.2.2. Lauksaimniec bas atbalsta galvenie instrumenti un to ietekme	30 38
1.2.3. Lauksaimniec bas un lauku atbalsta reformas un n kotnes perspekt vas	55
1.3. Lauku atbalsta pas kumu nov rt šanas noz me, l dzšin j att st ba un ieteicam s metodes	62
1.3.1. Nov rt šanas nepieciešam ba, t s l me i un att st ba	62
1.3.2. Ieteicamie metodolo iskie risin jumi lauku atbalsta ietekmes v rt šanai Latvij	67
2. Lauku att st bas un atbalsta politikas raksturojums Latvij	79
2.1. Lauksaimniec bas un lauku att st bas raksturojums Latvij	79
2.1.1. Latvijas lauku raksturojums un galven s probl mas	79
2.1.2. Lauksaimniec bas nozares att st ba p c Latvijas iest šan s ES	88
2.2. Lauksaimniec bas politikas att st ba un organiz cija Latvij	106 121
2.3. ES atbalsta ietekmes v rt jums makroekonomisk l men	121
2.3.1. ES atbalsta fondu kop j ietekme uz tautsaimniec bas un lauksaimniec bas nozares att st bu	121
2.3.2. Lauksaimniecibas subs diju ietekmes v rt jums uz nozares apkopojošiem r d t jiem	123
2.4. ES lauku atbalsta turpm k s att st bas tendences Latvij	132

3. Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam ekonomiskās ietekmes vērtēšana un noteiktie atbalsta risinājumi	137
3.1. LAP vērtēšanas metodiskie risinājumi Latvijā	137
3.1.1. Lauku attīstības programmas struktūra un plānotie rezultāti	137
3.1.2. Ekonomiskās ietekmes novērtēšanas organizācija, informācijas avoti un vērtēšanas procesa soļi	142
3.1.3. Ietekmes vērtēšanas kritēriji un rādītāji galvenajās atbalsta pasākumu grupās	155
3.2. Novērtēšanas metodikas aprobācija Lauku attīstības programmas ekonomiskās ietekmes vērtēšanā 2007.-2011.gados un ieteikumu izstrāde	165
3.2.1. Atbalsts lauku saimniecību konkurētspējai, tās rezultāti un ietekmes vērtējums	165
3.2.2. Kompensācija par maksājumiem un to ietekme uz saimniecību ekonomiku	185
3.3. Kopīgais programmas vērtējums un perspektīvie atbalsta virzieni un risinājumi	196
Secinājumi un priekšlikumi	213
Izmantotā literatūra un avoti	221
Pielikumi	232

SA SINĀJUMU UN NOSACĪTO APZĪMĀJUMU SARAKSTS

- ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija
- BDUZ – atbalsta apakšpakāms ”Bioloģiskās daudzveidības uzturēšana zīdītājiem”
- BLA – bioloģiskā lauksaimniecība
- BPV – bruto pievienotā vērtība
- CSP – Centrālā Statistikas pārvalde
- EAAE - Eiropas lauksaimniecības ekonomistu asociācija (*European Association of Agricultural Economists* – angļu val.)
- ECU – Eiropas naudas vienība (*European Currency unit* – angļu val.)
- EEK – Eiropas Ekonomiskā kopiena
- EK – Eiropas Kopiena
- ELFLA – Eiropas lauksaimniecības fondu lauku attīstībai (2007.-2013.g.)
- ELGF - Eiropas lauksaimniecības garantiju fondu (Latvijā 2004.-2006.g.)
- ELV – Eiropas lieluma vienība
- ELVGF – Eiropas lauksaimniecības virzības un garantiju fondu (Latvijā 2004.-2006.g.)
- EP – Eiropas Padome
- ES – Eiropas Savienība
- ESAO – Ekonomiskās Sadarbības un Attīstības organizācija (*OECD* – angļu val.)
- GATT – Vispārējā vienošanās par tirdzniecību un tarifiem
- GDV – Lauksaimniecības gada darba vienība
- IDIV - atbalsta apakšpakāms ”Integrētā dzīvniekopības ieviešana un veicināšana”
- IKP – iekšzemes kopprodukts
- JDV – jaunradītās darbavietas (LAP pasākumu ietekmē)
- KLP – Kopējā lauksaimniecības politika
- LAP – Lauku attīstības programma
- LAD – Lauku atbalsta dienests
- LDC – Lauksaimniecības datu centrs
- LEADER - pieejamrītiecīgā un savstarpējā koordinācija aktivitātes lauku attīstības veicināšanai, kur pamatprincips ir, ka iniciatīva nāk no vietējiem iedzīvotājiem, iesaistoties savas teritorijas problēmu risināšanā
- LEK – Lauksaimniecības ekonomiskais kopaprēķins (angl. – *EAA*)
- LIZ – Lauksaimniecības izmantojamā zeme

LLKC – Latvijas lauksaimniecības konsultāciju un izglītības atbalsta centrs
LLU – Latvijas Lauksaimniecības universitāte
LU – Latvijas Universitāte
LVAEI – Latvijas Valsts Agrārās ekonomikas institūts
MLA – lauksaimniecības mazāk labvēlīgās apvidi
NNS – nepārticības novēršanas sistēma
PMLP – Pilsētu un migrācijas lietu pārvalde
PPS – pirkto produkcijas paritētes standarts
PTO – Pasaules Tirdzniecības organizācija
RLZP - atbalsta apakšprojekts "Rugju lauks ziemas periodā"
RSEBAA – Rīgas Starptautiskās ekonomikas un biznesa administrācijas augstskola
SAPARD – ES pirmsiestāšanās atbalsta fondi lauksaimniecības un lauku attīstībai
SBS – Standarta bruto segums
SUDAT – Saimniecību uzskaites datu tīkls (angl. – *FADN*)
VID – Valsts Ieņēmumu dienests
VMD – Valsts meža dienests
VRG – vietējās grupas
VUNS – Vienotais uzraudzības un novēršanas sistēma (angl. – *CMEF*)
VUNI – Vienotais uzraudzības un novēršanas ietvardokuments
ZM – Zemkopības ministrija

IEVADS

„Ja nesaglab šim laukus, Latvijas neb s...”

A.B rzi š, Latvijas Valsts Prezidents

Katras valsts interes s ir g d t par t s vienm rgu un sabalans tu att st bu. Tom r Latvij , sakar ar l dz šim nepietiekami l dzsvarotu teritori lo att st bu, viena no aktu l kaj m ekonomiskaj m probl m m p d j s desmitgad s ir lauku re ionu sal dzinoši slikt ks ekonomiskais st voklis sal dzinot ar lielaj m pils t m. Arvien liel ka da a iekšzemes kopprodukta tika rad ta R g un daž s cit s lielaj s pils t s, bet laukos pak peniski iest j s ekonomisk , soci l un mor l degrad cija. Re ion l nesabalans t ba paši pastiprin j s laik no pag juš gadsimta devi desmitajiem l dz 2004.gadam: pievienot v rt ba uz vienu iedz vot ju 2004.gad Latgal tika rad ta 4 reizes maz k, bet Zemgal -3,5 reizes maz k nek R g . Sal dzin jumam, 1995.gad š starp ba bija krietni maz ka – tikai aptuveni 2 reizes abos min tajos re ionos¹. Kopš 2004.gada, kad Latvijai k uvuši pieejami iev rojami Eiropas Savien bas fondu l dzek i, statistika r da nelielas pozit vas izmai as – l dz 2009.gadam atpalc ba pievienot s v rt bas rad šan uz vienu iedz vot ju Latgal sal dzin jum ar R gu ir samazin jusies l dz 3 reiz m, bet Zemgal – l dz 2,7 reiz m. Tom r joproj m neatrisin ti ir nodarbin t bas un ien kumu jaut jumi lielai lauku iedz vot ju da ai, kas novedis pie izteikti nelabv l g m soci l m, migr cijas un demogr fisk m tendenc m. Lauki gadu desmitiem ir bijuši demogr fiski labv l g ka vide, un joproj m tajos ir augst ks dzimst bas l menis nek pils t s, ta u past voš nesabalans t ba, k ar sal dzinot ar att st t kaj m ES valst m zemais ekonomisk s att st bas l menis un atbilstošas politikas tr kums novedis pie situ cijas, ka 11 gadu laik (2000.-2011.g.) liel kaj da Latvijas teritorijas iedz vot ju skaits samazin jies par vair k k 15%, turkl t tam ir tendence samazin ties ar turpm k, un ja situ cija netiks radik li main ta, ir apdraud ta lauku k soci li ekonomiskas vides eksistence².

Pašreiz j Eiropas Savien bas politika paredz iev rojamu atbalstu lauku teritorij m daž du aktivit šu veicin šanai. Katru gadu kopš Latvijas iest šan s ES lauksaimniec bas

¹ www.csb.gov.lv

² Leimane I., Miglavs A. Latvijas lauku telpas att st ba un iesp jamie n kotnes scen riji. Diskusiju materi ls. R ga, LVAEI, 2011, 72 lpp. [Elektronisks resurss] http://www.laukutikls.lv/biblioteka/doc_details/157

nozāre vien sādēm vismaz 200 miljonus latu Latvijas un ES budžeta līdzekļu, un šai summai joprojām ir tendence palielināties³. Savukārt Lauku atbalsta programmas (kas tiek izmantota gan lauksaimniecības, gan citu aktivitāšu atbalstam lauku teritorijās) ietvaros 2007.-2013.gados Latvijai ir pieejami 1 miljards latu publiskā finansējuma, izmantošanai lauku vajadzībām gan lauksaimniecībā, gan arī citās nozarēs. Tā ir iespēja panākt ekonomiskus, sociālus un cita veida uzlabojumus Latvijas laukos – tāpēc būtībā gandrīz visā Latvijas teritorijā, tāpēc lai to panāktu, līdzekļi jāizmanto iespējami lietderīgi. Viens no priekšnoteikumiem atbalsta racionālai izmantošanai ir tās ietekmes izvērtēšana. Lai novērtētu sniegtā atbalsta atdevi, izvērtētu konkrētu pasākumu lietderību, jāveic apjomīgs vērtēšanas darbs. Latvijā līdz šim nav pieredzes šāda veida atbalsta vērtēšanā, tāpēc līdz šim nav tikusi izstrādāta arī konkrēta vērtēšanas metodoloģija.

Pēdējos gadu desmitos gan ES, gan citur pasaulē lauksaimniecības atbalsts arvien ciešāk tiek saistīts ar atbalstu lauku teritorijām kopumā – līdz ar to par atbalsta saņēmēju kļūst ne tikai viena atsevišķa nozare, bet visa lauku teritorija. Šis process pakāpeniski notiek arī Latvijā, tāpēc autors šajā darbā centies vērtēt lauksaimniecības politiku un tās saistību ar lauku teritoriju un tās iedzīvotāju interesēm, tajā skaitā ievērojot ES un Latvijas definētās lauku atbalsta mērķus un prioritātes.

Izstrādātais promocijas darbs ir aktuāls tāpēc, ka lai varētu racionāli plānot lauku atbalsta līdzekļus, ir nepieciešams novērtēt sniegtā atbalsta ietekmi uz lauku ekonomiku gan mikro, gan makro līmenī. Līdzšinējā pētījumi (piemēram, E.Dubra, Titarenko, D.Paula (2009)) norāda, ka viens no 2008.-2009.g. smagās ekonomiskās krīzes cēloņiem Latvijā bija nekonsekventa struktūrpolitika, nesabalansāta investīciju politika, nav skaidri noteiktas investīciju politikas prioritātes, līdz ar to Latvijas ekonomikai piemērv jāizmanto kapitālresursus. Kā vienu no galvenajām nesabalansētībām min tie autori piemin augstu investīciju aktivitātes koncentrāciju Rīgā un ostu reģionos, bet ārpus galvaspilsētas un lielajām ostu reģioniem tā paliek zema līmenī⁴.

Lauku atbalsta politikai ir būtisks potenciāls mainīt šo disproporciju – pie tam, ne tikai tieši piesaistot noteikto līdzekļu apjomu caur investīcijām un cita veida atbalstu, bet jo vairāk netieši – padarot lauku teritorijas pievilcīgākas uzņēmējdarbībai, investīciju pieplūdei, cilvēku dzīvībai kopumā. Lai tas varētu notikt, ir jābūt labi attīstītai analīzei – izstrādātiem kritērijiem,

³ www.lad.gov.lv

⁴ Dubra E., Titarenko D., Paula D. Latvijas investīciju vide un ekonomikas konkurētspējās izaicinājumi krīzes apstākļos. LU Raksti 743.s.j., Rīga 2009, 56.-67.lpp.

pac kuriem noteikt, ka da veida atbalsts kdam nol kam ir efektvs, un kds nav; jbt iespjmsal dzint daž dus atbalsta veidus un pas kumus; politikas veidotjiem skaidri jzina, ka ietekme bs katram pas kumam vai t daž diem nosacjumiem uz noteikt m mra grup m.

Iepriekš Latvij š da visaptveroša anal ze bija apgr tin ta, jo tr ka izstr d tas metodikas pietiekami plašas anal zes veikšanai. Autora veikt anal ze r da, ka šo metodiku nevar tieši aizg t no k das citas valsts vai ES instit cij m – pirmk rt t d , ka katr valst situ cija (vajadz bas, atbalsta strukt ra, pieejamie datu avoti u.c.) ir atš ir ga, otrk rt, t d , ka vairum ES valstu (paši jaunaj s dal bvalst s) v rt šanas krit riji atrodas tikai izstr des proces un tie nav unific ti ar ES instit cij u l men – ir izdotas pirm s vadl nijas, tom r konkr tu v rt šanas meh nismu un pieeju, r dt ju sist mu izv le ir katras dal bvalsts kompetenc . emot v r atš ir go situ ciju katr valst , nav iesp jams piem rot piln gi viendu nov rt šanas metodiku ar Baltijas valst s, tom r sadarb ba t s izstr d un pilnveidošan notiek gan ar Baltijas, gan zieme valst m.

Nov rt šanas metodolo iskajiem un praktiskajiem aspektiem p d jos gados ir velt ta liela uzman ba vair k s Eiropas lauksaimniec bas zin tnieku konferenc s un semin ros, taj skait ar autora piedal šanos⁵. Kvalitat vas ES atbalsta nov rt šanas sist mas darb ba ir ar Eiropas Komisijas pras ba: s kot ar 2007.-2013.gada atbalsta programmas periodu, nep rtraukt s nov rt šanas sist mas izveidošana ir oblig ts priekšnoteikums l dzdal bas Lauku atbalsta programm katr ES dal bvalst .

L dzšin jie Latvijas un r valstu zin tnieku p t jumi dod pamatu secin t, ka veiksm gas pielietošanas gad jum Lauku att st bas programma, t pat k viss lauku atbalsts, var sniegt noz m gu ieguld jumu Latvijas tautsaimniec bas stiprin šan , paši emot v r , ka lauku atbalsta programma tiek realiz ta ekonomiski visv j k att st taj valsts da – lauku teritorij s, turkl t augst ka atbalsta intensit te bieži ir paredz ta tieši maz k att st tajos re ionos. L dz ar to ekonomiski noz m gi ir izv l ties pareizos krit rijus, k m r t un izv rt t Programmas sniegto tautsaimniecisko efektu, emot v r ar daž dos ietekmes veidus – ekonomisko (uz mumu att st ba un konkur tsp ja), soci lo (lauku vides pievilc ba, iedz vot ju skaits un t tendencies, nodarbin t ba, apmierin t bas l menis, pamatpakalpojumu pieejam ba), k ar ietekmi uz vidi.

⁵ Evidence-Based Agricultural and Rural Policy Making (Methodological and Empirical Challenges of Policy Evaluation). 122nd EAAE seminar, February 17th-18th, 2011, Ancona, Italy. [Elektronisks resurss] <http://www.eaae-seminar.univpm.it/>; Proceedings of the 118th EAAE Seminar “Rural development: governance, policy design and delivery”. Ljubljana, 25-27 August 2010.

Darba procesā autors pētījis līdzšinjo pieredzi lauksaimniecības un lauku atbalsta un t ietekmes analīzē gan Latvijā, gan ārvalstīs. Latvijā ir veikti pētījumi par visu ES fondu kopjo ietekmi uz valsts makroekonomiskajiem rādītājiem (Baltijas starptautiskais ekonomikas politikas studiju centrs 2008; RSEBAA 2011), tomēr šo pētījumu rezultātus nepieciešams konkretizēt attiecībā uz tieši lauksaimniecības un lauku atbalsta programmu rezultātiem, kā arī konkrētu darbības priekšlikumu izstrādei nepieciešama daudz detalizētāka analīze. Dažādu agrārās politikas aspektus ir pētījuši Litavniece L. (2008), Pilvere I. (2007, 2008), Salputra G., Miglavs A. (2007), Upšte I. (2010) u.c., pielietojot atšķirīgas metodes, rādītājus un to kombinācijas. Tāpat autors līdzinājies praksē nav saskāries ar visaptverošu pētījumu vai regulāri veiktu monitoringu, kas autu izvērtēt visu atbalsta pasākumu ietekmi un salīdzināt dažādu pasākumu efektivitāti (piemēram, plātbūmaksājumi vai investīciju atbalsts) un ietekmi uz dažādiem saimniecību grupām. Saskaņā ar autora rēķināto, tikai 2009.gadā ar autora līdzdalību Latvijā tika uzskaitīts darbs pie rādītāju sistēmas izveides, ar kuras palīdzību izvērtēt lauku atbalsta pasākumu kompleksu ietekmi – gan mikro, gan makro līmenī, kā arī gan atsevišķu pasākumu, gan atbalsta programmas un tās galveno sastāvdaļu (asu) kopjo ietekmi uz ekonomiku un vidi.

Arī rēķinā zinātnieku darbos valsts atbalsta politikas ietekme ir analizēta, izmantojot dažādu rādītāju un to kombinācijas. Piemēram, Dr.hab. oec. Mickiewicz P. (Polija), vērtē publisko fondu ietekmi uz lauku saimniecību mērījumiem Polijā; Shaxson L. (Lielbritānija) pētīta, kā labāk sākaist zinātni un lauku politikas veidošanu; Fahrman B. un Grajewski R. (Vācija) salīdzina lauku atbalsta programmu ieviešanas izmaksas un ieguvumus no tām, veicot izmaksu-ieguvumu analīzi; Buysse J.& co (Beļģija), kā arī vairāki citi autori pētīja atsevišķu KLP plānu ietekmi, analizējot mikroekonomiskos datus. Interesantus pētījumus veikuši grieķu pētnieki Efstratoglou S.& co, salīdzinot alternatīvu KLP scenāriju ietekmi, pielietojot sistēmiskā dinamiskā pieeju. Metodes, kas tiek pielietotas šajos pētījumos ir arī dažādas – tajā skaitā ekonometriskās, lineārās regresijas modeļi un citi modeļi; tiek pielietotas arī vienkāršās rādītāju salīdzināšanas metodes (Targetti u.c., Itālija); kā arī samērā plaši tiek lietotas kvalitātīvas metodes – aptauja un gadījumu izpēte (Mickiewicz; Hills; u.c.).

Izvērtējot Latvijas un rēķinā pētnieku pieredzi un iegūtos rezultātus, kā arī metodiskos ieteikumus, ņemot vērā Latvijas faktiskā situāciju, lauksaimniecības un lauku atbalsta prioritātes un mērķus, autors pētījuma ietvaros veica ieguldījumu metodikas – metožu un rādītāju kopas izstrādi, ar kuras palīdzību Latvijā varētu pieņemt precīzāku novērtēt galveno lauku atbalsta pasākumu ekonomisko ietekmi gan mikro, gan makro līmenī,

un līdz ar to sniegt informāciju politikas veidotājiem par pasākumu un to kopu (asu, programmu) efektivitāti; izstrādāt priekšlikumus esošo atbalsta programmu pilnveidošanai un jaunu izstrādāt. Tomēr, ņemot vērā, ka metodikas izveide ir darbietilpīgā un ar resursu ietilpīgā process, kā arī tās aprobācija prasa ilgāku laika periodu (vajadzīgo datu uzkrāšana, dažādu analīzes metožu pielietošana, rezultātu izvērtēšana utt.), šā darba ietvaros nebija iespējams pilnībā izstrādāt novērtējumu metodiku. Līdz ar to darbs ir uzskatāms par ieguldījumu tā izveidošanā un esošo vērtēšanas pamācību pilnveidošanā, tāu darba ietvaros vēl neaproboto metožu izmantošanas iespēju apzināšanai nepieciešami tālāki pētījumi.

Autors nepretend uz pilnīgu un visaptverošu lauku atbalsta novērtēšanas metodikas izstrādāšanu darba ietvaros, tomēr darbs būtībā vērtējamā ieguldījums šādā metodikas izveidošanā Latvijā, ņemot vērā Latvijas specifisko situāciju un izvirzītos lauku attīstības mērķus. Darba galvenā aktualitāte autora ieskatā ir saistīta ar būtisko atbalsta veidu ietekmes izvērtējumu uz Latvijas lauksaimniecības nozari un lauku attīstību, un ieteikumu izstrādāt turpmāko atbalsta organizācijai, lai sabiedrības nauda dotu lielāku ieguldījumu lauku ekonomiskajā attīstībā.

Darba tīma paši nozīmīga ir kļūvusi tagad, vairākus gadus pēc Latvijas iestāšanās ES. Ja pirms iestāšanās kopā ar sabiedriskais atbalsts lauksaimniecības nozarei gadsasniedza ne vairākkārt dažus desmitus miljonu latu, tad tagad tie ir vairāki simti miljoni latu, 2010. un 2011.gadā pārsniedzot jau 300 miljonus latu⁶. Sabiedrība ir tiesības zināt, cik racionāli tiek izlietoti tik lieli līdzekļi, un kā tie ietekmē Latvijas laukus un visu Latvijas ekonomiku un sociālo dzīvi.

Pētījuma objekts – Latvijas lauksaimniecības nozare un lauku teritorija.

Pētījuma priekšmets – lauksaimniecībai un laukiem sniegtais atbalsts, tā vērtēšanas metodika, atbalsta ekonomiskā ietekme.

Darbam izvirzīta šāda **hipotēze**: pieņemot, ka Eiropas Savienības atbalsts sniedz būtisku ieguldījumu Latvijas lauksaimniecības attīstībā, tomēr pastāv iespējamas lietderīgākas izmantošanas lauku sociāli ekonomiskās attīstības jomā.

⁶ Latvijas lauku atbalsta dienests. [Elektronisks resurss]
http://www.lad.gov.lv/files/kopsavilkums_31_12_2010.pdf

Promocijas darba mērķis ir izvērtēt Eiropas Savienības lauksaimniecības atbalsta ietekmi uz lauksaimniecības attīstību Latvijā, kā arī izstrādāt priekšlikumus turpmākai atbalsta organizācijai, ievrojot lauku teritoriju attīstības intereses.

Lai mērķi sasniegtu, izvirzīti šādi galvenie **uzdevumi**:

- 1) izpēt valsts regulējošās lomas lauksaimniecībā veidošanos un tās teorētiskos aspektus;
- 2) raksturot Latvijas lauksaimniecības un lauku attīstības galvenās tendences pēc Latvijas iestāšanās ES;
- 3) raksturot atbalsta nozīmi Latvijas lauksaimniecības un lauku attīstībai; izpēt atbalsta politikas attīstību un galvenos principus gan vēsturiskā skatījumā, gan plašā notājuma perspektīvā;
- 4) atlasīt metodes, paņēmienus un rādītājus, ar kāpalīdzību iespējams novērtēt lauku atbalsta pasākumu ietekmi uz Latvijas ekonomiku kopumā, kā arī nozaru un teritoriālā griezumā;
- 5) aprobēt izveidoto metožu kopu, veicot 2007.-2013.gada lauku attīstības programmas novērtēšanu;
- 6) sniegt esošās lauksaimniecības politikas vērtējumu un ieteikumus turpmākai tās pilnveidošanai, ievrojot lauku teritoriju attīstības vajadzības.

Pētījuma metodes. Atbilstoši izvirzītajiem darba uzdevumiem, promocijas darba izstrādā pielietotas gan kvalitatīvās, gan kvantitatīvās pētījuma metodes, kā arī to kombinācija.

- lauksaimniecības atbalsta teorētisko aspektu un attīstības izpētīšanai izmantotas *monogrāfiskās un grafiskās, kā arī loģiskās konstruktīvās* metodes;
- lauksaimniecības un lauku attīstības raksturošanai, esošo problēmu izpētei un aktuālo atbalsta virzienu identificēšanai izmantotas *statistiskās metodes* – laikrindu analīzes, pamattendences atklāšana, aprīnu konstruktīvā metode, datu vispārināšana, analīzes un sintēzes metode;
- lauksaimniecības atbalsta ietekmes analīzei izmantotas *salīdzinošā analīze, dinamiskās rindas*, kā arī specifiskās novērtēšanas metodes – *starpbu starpības noteikšana, veidojot atbalsta saimniecību un kontroles grupas, aptaujas metode*;

- atbalsta ietekmes novrtšanas ieteicamo metožu un pa mienu izvēli izmantoti Eiropas un Latvijas zinātnieku pētījumi un autora vērtējumi, ņemot vērā Latvij pieejamos datu avotus un novrtšanas vajadzības;
- secinājumu un priekšlikumu izstrādāt turpmākai lauksaimniecības un lauku atbalsta organizācijai izmantotas *loģiski konstruktīvā analīze un interpretācija*.

Pētījuma novitnes

Teorētiskās:

- Pirmo reizi Latvijā formulēti novrtšanas pamatprincipi, pa mienu un izveidota rādītāju sistēma lauksaimniecības un lauku atbalsta ekonomiskās ietekmes novrtšanai gan kopumā, gan pasākumu līmenī.
- Formulēti kritēriji, saskaņā ar kuriem vērtēt lauksaimniecības kā tautsaimniecības nozares sabiedrisko nozīmību un tās attīstību.

Praktiskās:

- Pirmo reizi novrtēts kopējais lauksaimniecības subsīdiu ieguldījums lauksaimniecības apjomos un ienākumos Latvijā, izvērtēta atsevišķu apakšnozaļu atkarība no subsīdijām.
- Pirmo reizi Latvijā veikts detalizēts galveno lauku atbalsta pasākumu ietekmes vērtējums, tajā skaitā uz atsevišķām saimniecību grupām.
- Latvijā aprobēta atbalsta ietekmes vērtēšana, veidojot atbalstīamo saimniecību un bizneskopas, kā arī aprobēta aptaujas metodes izmantošana investīciju atbalsta novrtšanai.
- Izstrādāti oriģināli priekšlikumi valsts pārvaldes institūcijām atbalsta pasākumu efektivitātes kāpināšanai un labākai lauku attīstībai mērķu sasniegšanai.

Autora zinātniskais ieguldījums un pētījuma tautsaimnieciskā nozīme:

- 1) Pamatota lauksaimniecības atbalsta nepieciešamība Latvijā, ņemot vērā nozares patēriņu un Latvijas situāciju globālā ekonomikā.
- 2) Sniegts ieguldījums Latvijā piemērojamas metodoloģijas izstrādāšanā, kas palīdz novrtēt valsts un ES atbalsta lomu nozares un atbalsta saimniecību līmenī.

3) Darba ietvaros veikts b tisk ko lauksaimniec bas atbalsta veidu tautsaimniecisks izv rt jums, to pozit vie un negat vie aspekti.

4) Izv rt ta l dzšin j lauku atbalsta ietekme saist b ar lauku att st bas aktualit t m; akcent tas v j s vietas l dzšin j lauku att st bas politik .

5) Izstr d ti detaliz ti priekšlikumi lauksaimniec bas un lauku atbalsta turpm kai organiz cijai daž du pas kumu grup s, kas autu palielin t atbalsta pozit vo ietekmi gan uz lauksaimniec bas nozari, gan sekm tu lauku teritoriju soci li ekonomisko att st bu.

Darba apjoms un strukt ra

Atbilstoši darba uzdevumiem ir veidota promocijas darba strukt ra. Darbs veidots no trim noda m, secin jumiem un priekšlikumiem.

Promocijas darba pirmaj noda autors apl ko lauksaimniec bas atbalsta veidošan s teor tiskos un v sturiskos aspektus, pašu uzman bu piev ršot ES KLP izveidošanai un t s att st bai, reform m. Ir analiz ta ar teor tisko ekonomisko skolu attieksme pret valsts lomu ekonomik un tai atbilstoš politika lauksaimniec b , lauksaimniec bas atbalsta rašan s un att st ba pasaul un t s pamatojums, k ar atjaunot s Latvijas Republikas vald bu attieksme pret lauksaimniec bas atbalstu. Noda a ietver ar pl noto un iesp jamo lauku atbalsta politikas t l kas att st bas virzienu apskatu un šo iesp jamo virzienu anal zi no Latvijas tautsaimniec bas att st bas poz cij m, bet t s p d j da a velt ta lauku atbalsta ietekmes v rt šanas noz mes, pielietoto instrumentu un metožu anal zei un izv rt jumam.

Otr noda a velt ta lauksaimniec bas un lauku att st bas, k ar veikto atbalsta pas kumu anal zei Latvij . P t juma rezult t tiek atkl tas Latvijas lauksaimniec bas un lauku ekonomikas stipr s un v j s vietas, tas dod iesp ju defin t galvenos nepieciešamos atbalsta virzienus; k ar nov rt t l dzšin jo atbalsta politiku sekas makro l men .

Trešaj noda apkopoti autora priekšlikumi Latvij piem rojamas atbalsta ietekmes v rt šanas metodikas un instrument rija izveidei, k ar , aprob jot ieteikto metodiku, veikts praktisks noz m g ko atbalsta pas kumu un to grupu (plat bu maks jumi, invest ciju atbalsts u.c.) l dzšin jo rezult tu nov rt jums un priekšlikumu izstr de atbalsta efektivit tes paaugstin šanai, n kam perioda (2014.-2020.) pas kumu pl nošanai, k ar varb t j m izmai m v l šaj (2007.-2013.g). period .

Promocijas darba pamatteksts ir izklāsts uz 220 lappusēm, labi darba uztverami un rezultāti lošāni ir izveidotas 38 tabulas un 35 attēli. Literatūras saraksts ir iekļauts 141 literatūras vienībā. Papildus informācija apkopota 7 pielikumos.

Analīze jāmācās laika periods saskaņā ar pētījuma mērķi ir galvenokārt no 2001. līdz 2011. gadam, lai raksturotu izmaiņas, kas notikušas kopš Latvijas iestāšanās ES, tomēr salīdzinājumiem dažkārt ir analizēti garāks laika posms – kopš neatkarības atgūšanas un agrās reformas 1990. gadu sākumā un pašreizējās subsīdiu sistēmas pirmsākumiem 1994. gadā. Vēsturiskai analīzei ir izmantota informācija par procesiem, kas notikuši 20. gadsimta laikā. Bez tam, vērtētā iespējamo situāciju attīstības perspektīvu, ievrojot plānoto atbalsta pasākumus līdz 2013. gadam, kā arī informāciju par turpmāko programmas īstenošanas periodu no 2014. līdz 2020. gadam.

Tas ierobežojumi: Darbā ir aplūkoti atbalsta ekonomiskās ietekmes vērtības īstenošanas metodika, kaut arī nenoliedzami, ka atbalsts rada ne tikai ekonomisko, bet arī cita veida ietekmes – uz vidi, sociālajiem utt. Tādēļ, vērtējot, ka ekonomiskos jautājumus nav iespējams aplūkot no šaurā pētījuma, darbā ir pieminētas arī citas nozīmīgas atbalsta ietekmes jomas, taču konkrētā ietekme darba ietvaros nav analizēta. Izstrādājot priekšlikumus, nenoliedzami, jāņem vērā arī cita veida ietekme, kas pieejama informācijas ietvaros ir darīta.

ES lauksaimniecības atbalsta politika kāst arvien ciešāk saistīta ar lauku atbalsta politiku, sniedzot atbalstu ne vien atsevišķai nozarei, bet arī citām ekonomikas nozarēm laukos, lauku infrastruktūrai utt. Līdz ar to lauksaimniecības atbalstu kāst arvien grūtāk nodalīt no kopējā atbalsta laukiem. Tomēr darba ierobežotā apjomā detaļizēta analīze ir veikta par tiem atbalsta pasākumiem, kuri tieši skar lauksaimniecību.

Instrumentu loks, kas pieder pie valsts un ES institūciju atbalsta lauksaimniecībai un laukiem, ir ļoti plašs, un sakarā ar darba ierobežoto apjomu tos visus nav iespējams kvalitatīvi izanalizēt viena darba ietvaros. Tādēļ šajā darbā galvenā uzmanība veltīta pašreizējās – Latvijas Lauku atbalsta programmas 2007.-2013. gadam – nozīmīgo pasākumu analīzei un ar to saistītiem metodiskiem jautājumiem. Bez tam, metodikas attīstība ir uzskatāma par atvērto procesu, kas pastāvīgi attīstās un pilnveidojas, tādēļ autors šajā darbā apņemas metodiku neuzskata kā pilnīgu un noslēgtu, kā arī vienojamo atbalsta ietekmes analīzei. Darbā aprakstītas atsevišķas jaunās metodes, kuru apņemšanai nepieciešami papildus pētījumi.

P t juma metodolo iskais un teor tiskais pamats ir Latvijas un rvalstu zin tnieku darbi, speci lo p t jumu rezult ti, zin tnisks konferen u un semin ru materi li, metodolo iskie materi li. P t juma veikšan izmantota literat ra un avoti:

- ES un Latvijas normat vie akti, kas reglament sabiedrisko atbalstu lauksaimniec bai un laukiem, t pieš iršanas k rt bu un v rt šanu;
- public tie zin tnisks darbi un monogr fijas;
- zin tnisks konferen u un semin ru materi li;
- publiski pieejam inform cija par sabiedrisko atbalstu, t n kotni, diskusijas publisk telp ;
- Latvijas Republikas Zemkop bas ministrijas public tie p t jumi, normat vie dokumenti, diskusiju rezult ti;
- statistisk inform cija;
- aptauju un interviju veid ieg t inform cija;
- ekspertu sniegtie v rt jumi;
- autora patst v gi veikt p t juma rezult ti.

Nepieciešamo statistisko inform ciju nodrošina Lauku atbalsta dienesta, Zemkop bas ministrijas r c b esoš s datu b zes, Centr l s statistikas p rvaldes iev ktie dati, Saimniec bu uzskaites datu t kla un Lauksaimniec bas ekonomisk kopapr ina, k ar lauksaimniec bas att st bas programmas nov rt šanas datu b zes (atrodas LVAEI), Eiropas Komisijas statistikas p rvaldes *Eurostat* datu b zes, k ar citu organiz ciju un rvalstu sadarb bas partneru r c b esoš inform cija. Tiek veiktas ar pašas aptaujas un intervijas.

Darba gait izmantoti sal dzin jumi ar cit m ES valst m, paši Baltijas valst m – Lietuvu un Igauniju, k ar t m valst m, kur s klimatiskie apst k i ir sal dzin mi ar Latviju, pirm m k rt m Polija k jaun ES dal bvalsts, k ar V cija, Francija, Zviedrija un N derlande k att st tas vec s ES dal bvalstis.

Darba proces notiek sadarb ba ar ES lauku att st bas programmu nov rt šanas t klu, citu ES valstu kol iem, kas str d pie lauku atbalsta ietekmes nov rt šanas. Metodolo ijas jom ir izveidota laba sadarb ba ar Zviedrijas un Igaunijas partneriem.

Aprob cija

Darba izstr des gait ir sagatavotas 11 publik cijas zin tnisks rakstu kr jumos, vair kas popul rzin tnisks publik cijas, rezult ti prezent ti starptautisk s un viet j s

konferencēs, kā arī Zemkopības ministrijā, lauksaimnieku organizāciju semināros un Latvijas Universitātes studentiem lekciju veidā.

Par promocijas darba tēmu izdotas šādas **publikācijas datubāzēs ar citājam bas indeksu:**

- Veveris A. The Role of Structural Changes in Increasing Competitiveness of Baltic Dairy Farms // EAAE (The European Association of Agricultural Economists) 118th seminar „Rural development: governance, policy design and delivery” Ljubljana, 25-27 August, 2010, pp. 621-629. ISBN 978-961-6204-51-4. Indexed: AgEcon Search: <http://ageconsearch.umn.edu/>
- Veveris A. Methodological and practical solutions for evaluation of economic impacts of RDP in Latvia. // EAAE 122nd Seminar, 17-18 February, 2011, Ancona, Italy; p.14. Indexed: AgEcon Search: <http://ageconsearch.umn.edu/>
- Veveris A., Kalis I. The Impact of EU Agricultural Policy on the Competitiveness of the Farms in Latvia // “Economics & Management” 2011, No.16, Kaunas University of Technology; p.452-458. ISSN 1822-6515. Covered in: EBSCO, SCOPUS.

P r j s publikācijas recenzējamās zinātniskās izdevumos:

- Veveris A. Analysis of the Cost Level and Production Efficiency at Agricultural Farms of Different Size // Proceedings of the International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”, 23-24 April, 2009, Latvian Academy of Agriculture and Forestry Sciences, Jelgava, No.18, pp. 194-201. ISSN 1691-3078. ISBN 978-9984-9937-1-3.
- Ozolins J., Veveris A. Gross Economic Effect of Dairy Sector in Latvia and Other Baltic States // „Research For Rural development 2009”. Annual 15th International Scientific Conference Proceedings. Jelgava, LLU, 2009, pp.248.-255. ISSN 1691-4031. Indexed: CABI, AGRIS etc.
- Veveris A. Impact of area payments on land use and income of agricultural farms: Latvian case // Proceedings of 47th Croatian and 7th International Symposium on Agriculture, February 13-17, 2012, pp.254-258, Opatija, Croatia. ISBN 978-953-7878-01-6.
- Veveris A., Kalis I., Kaire L. Development of Methodology for Evaluation of Public Support Influence on Small and Medium Sized Rural Enterprises. // Proceedings of

International Scientific Conference „Accounting, Audit, Analysis: Science in the Context of Innovation and Globalisation” Vilnius University, March 29-30, 2012, pp.784-794.

- V veris A. Lauksaimniecisk s ražošanas efektivit ti noteicošo faktoru anal ze Latvij un cit s Eiropas Savien bas valst s // Latvijas Universit tes Raksti 744.s jums. Ekonomika un vad bas zin tne. R ga, LU 2009. 202.-213.lpp. ISSN 1407-2157. ISBN 978-9984-45-141-1.

- V veris A. Piena ražošanas saimniec bu rentabilit te un to noteicošie faktori Latvij . // Proceedings of the International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”, Latvian Academy of Agriculture and Forestry Sciences, Jelgava, No.21, 2010, pp.123-129. ISSN 1691-3078. ISBN 978-9984-9937-8-2. Indexed: AGRIS, EBSCO, etc.

- V veris A. Politikas loma lauksaimniec bas sektora stabiliz cij un att st b // Tautsaimniec bas att st bas probl mas Latvij Nr.7. Tautsaimniec bas att st bas instit ts, R ga 2009. 172.-183.lpp. ISSN 1691-2918. ISBN 13: 978-9984-19-924-5.

- V veris A. Graudu ražošanas potenci la nov rt jums Latvij un t sasniegšanas ekonomiskie nosac jumi. Latvijas Universit tes Raksti 771.s jums. Ekonomika. Vad bas zin tne. R ga, LU 2011. 318.-329.lpp. ISSN 1407-2157. ISBN 978-9984-45-421-4.

Bez tam, sagatavotas noda as LR Zemkop bas ministrijas ikgad jiem izdevumiem „Latvijas lauksaimniec ba un lauki”, public ti popul rzin tniski raksti Latvijas lauku informat vaj bi eten „Agropols” (kop jais rakstu skaits kopš 2007.gada – ap 30), s rij „Latvijas valsts Agr r s ekonomikas instit ta p t jumu rezult ti” izdota publik cija:

V veris A., Krievi a A. Latvijas lauksaimniec bas ekonomiskais kopapr ins. LVAEI p t jumu rezult ti Nr.1(19) 2008, R ga, 72 lpp.

Ar p t jumu rezult tiem autors ir iepaz stin jis, uzst joties 7 starptautisk s konferenc s, taj skait piec s rpus Latvijas (2010.gad Slov nij , 2011.gad It lij un ehij , 2012.gad Horv tij un Lietuv). Bez tam, rezult ti prezent ti ar 69. un 70. LU konferenc s (2011.-2012.), Zemkop bas ministrij , 2007-2013.gada Latvijas Lauku att st bas programmas Uzraudz bas komitejas s d s (2009.-2011.), vair k s lauksaimnieku organiz ciju u.c. san ksm s, Latvijas Lauku atbalsta dienesta noda u vad t ju san ksm , Latvijas statisti u asoci cijas r kot las jum u.c.pas kumos.

Autors piedalījies šdos Latvijas Zinātnes Padomes un LR Zemkopības ministrijas finansētos pētījumu projektos:

- 1) Zemkopības ministrijas (ZM) Baltijas valstu starptautiskais projekts AGRIWEAL ietvaros „Eiropas Savienības lauksaimniecības un lauku attīstības politikas sagaidāms pārmaiņas – perspektīvais novērtējums Latvijai un Baltijas valstīm”. Vad. Dr.oec.A.Miglavs.
- 2) Latvijas Zinātnes Padomes projekts „Latvijas tautsaimniecības resursi un tautsaimniecības attīstības iespējas”, vad.prof. A.Sproģis.
- 3) ZM pasūtītais projekts „Lauku attīstības programmas (2007-2013) Nepārtrauktas novērtēšanas sistēmas uzturēšana”. Vad.E.Bēga.
- 4) ZM pasūtītais projekts „Lauksaimniecības ekonomiskā kopaprīšana sagatavošana, Latvijas lauku saimniecību uzskaites datu tīkla un Latvijas tirgus un cenu informācijas sistēmas darbības nodrošināšana”. Vad. Dr.oec.V.Bratka.

1. nodaļa

LAUKSAIMNIECĀS ATBALSTA TEORĒTISKIE ASPEKTI UN ATTĪSTĀBA

1.1 Lauksaimniecības nozares specifika un atbalsta teorētiskais pamatojums

Lauksaimniecība ir ekonomiska darbība, kas nodrošina pamatu iedzīvotāju eksistencei, ražojot pārtiku un izejvielas rūpniecībai. Lauksaimniecības ekonomika ir kopējās ekonomikas sastāvdaļa, tādēļ ir cieši saistīta ar valsts vispārjo ekonomisko stāvokli, un to ietekmē tie paši vispārjo jeb makroekonomikas faktori, kas skar arī citas ekonomikas sfēras – biznesa cikli, bezdarbu un inflāciju, finansu un monetāro politiku. Tomēr lauksaimniecības un pārtikas nozarēm ir vairākas pašas iezīmes, kas nosaka šo nozaru statusu pārajā vidē un ar veido pamatu pašai lauksaimniecības sektora politikai, kura dažādos veidos tiek realizēta praktiski visās attīstītās un pērcjās posmā valstīs.

Šajā nodaļā autors akcentē tās iezīmes, kas lauksaimniecību izceļ pārajā ekonomikas sektoru vidē, un saskaņā ar daudzu pētījumu uzskatiem, ir par pamatu tās pašām atbalstam. Tajā pašā laikā pastāv arī citi uzskati – ka visumā nosaka tirgum, un valsts iejaukšanās padara ekonomiku neefektīvu. Analizējot dažādus pētījumus šajā jomā, autors secina, ka ir valstis un teritorijas, kuras ekonomiski iegūtu no subsīdiju atcelšanas, bet ir vietas, kurās lauksaimnieciskā ražošana var pastāvēt tikai ar subsīdiju palīdzību. Ņemot vērā, ka šis darbs ir saistīts ar Latvijas tautsaimniecību, autors min to vārtījumu veic galvenokārt no Latvijas tautsaimniecības viedokļa.

Analizējot lauksaimniecības lomu tautsaimniecībā, nevar neievērot globālos procesus, kas saistīti ar šo nozari. Jau no senātnes katrās valstīs vai reģionā iedzīvotāji ir bijuši atkarīgi no pārtikas groza, kuru piepilda lauksaimnieki; tas nozīmē, ka ikviens bija atkarīgs no lauksaimniecības un bija ieinteresēts liktenī.

Mūsdienās lauksaimniecībai visā pasaulē ir dots liels izaicinājums – no vienas puses, tai ir jāsarāž arvien vairāk produkcijas sakarā ar pieaugošo iedzīvotāju skaitu pasaulē un augošo pirktspējīgā līmeni. No otras puses, lauksaimniecība izjūt spiedienu ekonomiskā ziņā, jo to spiež gan kāpjošs resursu (enerģijas, darbaspēka, zemes u.c.) cenas, gan gatavās produkcijas cenas, kuras parasti nosaka nevis paši lauksaimnieki, bet gan pārstrādes industrija, situācija pasaules tirgū, valstu valdības; t.i. citi sektori, un lauksaimniekiem nākas ar to samierināties.

Līdz ar to konkurētspējīgā ienākumu nodrošināšana lauksaimniecībā nodarbinātajiem, lai sektors varētu pastāvēt un attīstīties. Lauksaimniecība asi izjūt spiedienu uz nemitgu efektivitātes kāpināšanu, ražošanas arvien lielāku modernizāciju, tādēļ tehnoloģiju attīstību, kas dod lielākus ienākumus pie mazākām izmaksām. Tā kā attīstītās valstīs vieni no dārgākajiem ir darbaspaka resursi, tad ar darba patērētājiem lauksaimniecībā šajās valstīs ir strauji krities. Piemēram, laikā no 1973. līdz 2007. gadam nostrādāto cilvēkgažu skaits šajā sektorā Dānijā ir samazinājies 3,4 reizes, Spānijā – 3,2 reizes, Francijā – 2,6 reizes, bet Lielbritānijā (kur jau perioda sākumā bija mazāks nekā citās nosauktajās valstīs) – 2 reizes. Nodarbināto skaits nozarē joprojām turpina samazināties gan Eiropas Savienībā – par apmēram 2-3% gadā⁷, gan ar visu pasauli.

Šīs globālās izmaiņas lauksaimniecībā atstāj sekas uz lauku iedzīvotājiem. Daudzi cilvēki no lauku apvidiem ir pārcēlušies uz pilsētām un ir nodarbināti sekundārā un terciārā sektoros. Savukārt palikušajiem lauku iedzīvotājiem lauksaimniecībā nodzīvotājiem ir kļuvis par profesiju, kur tehnoloģiskās prasmes ir em arvien pieaugošā lomu. Bieži mainās saimniecības organizācija un struktūra. Veidojas jaunas formas, piemēram, nepilna laika saimniekošana. Apvidos ar ūdeņiem zemes gabaliem un nabadzīgu augsni, migrācija no laukiem uz pilsētām ir sasniegusi tādu stadiju, ka vienīgi vecie audis dzīvo ciemos. Pašreizējos apstākļos, blakus pārieš lauksaimniecības uzdevumiem, arvien pieaugtās atbildība par dabas saglabāšanu⁸.

Lauksaimnieki kā ražotāji ir ieinteresēti ražot iespējami efektīvāk un gūt no tā lielākus ienākumus. Sabiedrība kā minēto ražojumu patērētāji ir ieinteresēti, lai ražošana būtu iespējami lētāka, jo tas lauksaimniecības precēs darīs pieejamākas, taču no otras puses, sabiedrības interesēs ir noteikt tālā pieņemamas kvalitātes standartus gan lauksaimniecības precēm, gan pašam ražošanas procesam, lai lauksaimnieciskā ražošana neradītu pārlieku slogu uz vidi. (Pie tiem pieder, piemēram, prasības noteikumiem, ierobežojumi augsnes apstrādei ar mīkām vielām, veterinārie noteikumi utt.). Šo atbilstošu interešu samērīga ar rādītājiem pamatu valsts lauksaimniecības politikai. Prātīga ir pirmās nepieciešamības prece, un uz tās pieejamības grūtībām cilvēki reaģē visās k. Vienlaikus ar prasību nodrošināt pieejamas cenas pārtikai, valdībai jā sastopas ar lauksaimnieku prasību pārtiekama lēmējā ienākumiem.

⁷ Eurostat publiskā datu bāze [Elektronisks resurss] <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

⁸ Raisbeck D. W. The role of agriculture in the Global Economy. May 18, 2003. [Elektronisks resurss] http://www.ffa.cccs.edu/Advanced%20Ag%20Management/Advanced%20Agriscience%20Unit%205/Unit%205.%20Lesson%201/Agriculture_in_the_global_economy.pdf

Līdz ar to, lai apmierinātu abu pušu intereses, praktiski visas attīstības valstis izmanto valsts subsīdijas.

Par lauksaimniecības atbalsta nozīmīgā pasaulē, gan Latvijā ir izteikti viedokļi, ka bieži vien pretrunīgi spriedumi. To galvenais atšķirības var sakopot divos virzienos: viens virziens, kurus dēvē par "tārajiem ekonomistiem", uzskata, ka tālrunis jāpārveido par nozīmi, ir jābalstās uz tīrām biznesa principiem, un noteicošais ir, ka sektora attīstība un nozīmība ir tiešais ekonomiskais ieguvums, ko šis sektors spēj dot. Līdz ar to, tas būtībā nozīmē, ka tautsaimniecības efektivitātes kāpināšanai kopumā būtiski jāattīsta tikai tās nozares, kuras dod lielāku pievienoto vērtību attiecībā pret ieguldīto darbu un kapitālu, bet jābremzē tās, kuras dod mazāku.⁹

Tomēr šāda, "tīri ekonomiska" pieeja, neiztur kritiku no daudziem citiem aspektiem. Sektora loma iekšzemes kopproduktā un tajā strādājošo jaunradītāju vidū ir tikai daži no daudziem tautsaimniecības sektoru raksturojošiem rādītājiem, kas bieži vien nepavisam neatspoguļo patieso lomu valsts organismā kopumā. Lai to novērtētu iespējami pilnīgāk, ir labi jāizprot valsts ekonomiskā sistēma, tajā pastāvošās plūsmas – tautsaimniecības sektoru savstarpējā saistība, cilvēku skaits, kuru dzīvē ir nozīmīgs šis sektors un nozīmības pakāpe, kā arī dažādi sociālie, vides un citādi raksturojošie rādītāji. Prof. K.Špois, pieminot lauksaimniecības un mežsaimniecības ekonomisko vietu un pašo lomu, ir izcēlis vairākas argumentu grupas: organisko vielu ražošana un enerģijas uzkrāšana; pirkumu ražošana, izejvielu avotu ražošanai pārstādei, lauku un mežu apvidu kā dzīvotājiem un atpūtas telpai¹⁰. Pie tā vēl grūb tos piebilst, ka īmeņu saimniecības, kurās pamatnozāre ir lauksaimniecība, ir nozīmīga dzīvotājiem, kurās salīdzinoši labvēlīgākos apstākļos var veidoties jauna paaudze, mēģinot darboties tikumu. Laukos, kā zināms, ir augstāka dzimstība nekā pilsētās, un arī piemēroti kā apstākļi lielākā mēroga, emigrācijai gan plašāku cauruma dzīvotājiem ir jānodrošina un jānodrošina izmaksas tās uzturāšanai, gan iespēju saražot daudzu pirkumu pašu patēriņam, kā arī iesaistīt bērņus savā saimniecībā, līdz ar to aurot tiem piedalīties iztikas līdzekļu iegūšanā. Bez tam lauku apvidos daudzas izdevumu pozīcijas mēdz būt krietni mazākas nekā pilsētās, kas atvieglo iztikas līdzekļu sagādāšanu imigrācijai.

Īmeņu saimniecību svarīgā lomu latviskā dzīvotājiem saglabāšanai un uzturēšanai akcentējis arī prof. A.Boruks (2003). Tāpat visā Eiropā gan agrā, gan arī tagad īmeņu tipa

⁹ Boruks A. Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. - Jelgava: LLU, 2003. - 717 lpp.

¹⁰ Šuka R. Lauksaimniecības kopprodukts: Aprīšana, rezultātu pielietošana. Disertācija Dr.ekon. zin. grāda iegūšanai. LVAEI, R.: 1997. 15. lpp.

zemnieku saimniecības tīkla un tīklu uzlabošanas kotas par lauksaimniecības pamatu un valsts stiprums un sociālā miera garantu.¹¹

Bez tīkla joma, kas ar nosmiņīgā pašreizējā svaru kausus par labu tam, ka lauksaimniecības tīklu valstiski atbalsta praktiski visstāvēst tajā valstīs, tādējādi nodrošinot tās konkurētspēju, ir tas, ka tīkla ražo produktus, kas nav aizstājami un ir vērtīgi nepieciešami katram cilvēkam. Līdz ar to var secināt, ka pašu lauksaimniecības valsts suverenitātes nodrošināšanas viena no būtiskajām sastāvdaļām.¹²

Ielūkojoties perspektīvā, var secināt, ka emotīvā arvien pieaugošo iedzīvotāju skaitu, kā arī par deficītu kļūstošos resursus, pasaules iedzīvotāju apgādes ar pārtiku kāst par arvien aktuālu problēmu. Tās aktualitāti apliecina arī straujais pārtikas cenu kāpums pēdējos gados. Līdz ar to ir pamats uzskatīt, ka lauksaimniecības nozīme tuvākajā laikā pieaugs, un ir būtiski Latvijā saglabāt un attīstīt šo sektoru, lai tas būtu konkurētspējīgs.

Bez tam, lauksaimniecības izejvielu piegādātājs daudz mēnozārā, un tā rada nepieciešamību pēc daudziem pakalpojumiem utt., līdz ar to nevar apbēžot tās lomu tautsaimniecībā tikai ar šīs konkrētās nozares pievienoto vērtību vien.

Uzskaitītie aspekti arī zinātniskā pamato valsts (sabiedrības) atbalsta tādām mēnozārām, kuru faktiski radītais sabiedriskais labums ir lielāks, nekā tas tiek novērtēts no brīvā tirgus. Par vienu no tādām ir atzīstama arī lauksaimniecība.

Lai labāk raksturotu lauksaimniecības pāšo lomu starp tautsaimniecības mēnozārām, Eiropā pazīstamais ekonomists Maikls Treisijs izdala šādās galvenās iezīmes¹³:

- *Ražošanas struktūra.* Rietumeiropā un Ziemeļamerikā pārsvarā pastāv īmeņu saimniecības. Daļēnā mērā ir pat diezgan lielas, tomēr neviena no tām pati par sevi nespēj mainīt tirgus nosacījumus. Tāpēc lauksaimniecības sektors parasti tiek dēvēts par *ideālas konkurences* piemēru.

- *Dabas ietekme.* Laika apstākļu pārmaiņas, slimību uzliesmojumi, kā arī kļu uzbrukumi u.c. dabiskie faktori padara lauksaimnieciskā ražošanu zinātniskā mērā nekontrolējamu un neprognozējamu. Ražotās produkcijas apjomi var ievērojami svārstīties.

- *Pieprasījuma neelastīgais raksturs.* Cilvēki nevar dzīvot bez pārtikas, tāpēc vairākiem pārtikas produktiem cenu izmaiņas nespēj būtiski ietekmēt pieprasījuma apjomu. Tajā pašā

¹¹ Treisijs M. Lauksaimniecība un pārtika tirgus ekonomikā. Rīga, LVAEI, 1996. 11.-12.lpp.

¹² Eiropas Pārtikas suverenitātes foruma materiāli – *Nyèlèni Eiropa 2011* <http://www.llkc.lv/?id=401274>

¹³ Treisijs M. Lauksaimniecība un pārtika tirgus ekonomikā. Rīga, LVAEI, 1996. 11.-12.lpp.

laikā piedāvājuma samazināšana var izraisīt būtisku cenu pieaugumu, bet produkcijas gadījumos ir nepieciešama būtiska cenu samazināšana, lai atjaunotu noietu.

▪ *Pieaugot ienākumiem, cilvēku izdevumos samazināšana prātīka daļā. Šis tautsauktais Engela likums attiecas gan uz mājāsaimniecībām, gan valsts kopumu – lauksaimniecības daļā nacionālajiem ienākumiem samazinās. Tas nozīmē, ka lauksaimniecības nozarē, vērējot absolūtus rādītājus, var paplašināt tiesības, bet attīstības gaitā tās patsvars ekonomikā samazinās. Kaut arī lauksaimniecības patsvars kopējā nodarbinātībā samazinās, tomēr šķērķā individuālo ražotāju ienākumiem lauksaimniecības.*

▪ *Saimniecību darbaspēks ir salīdzinoši nemobils. Lauksaimnieku īmenei un, reizēm arī līgumstrādniekiem lauku saimniecībā ir vienlaicīgi gan darba, gan dzīves vieta – tādēļ saimniecību darbaspēka mobilitāte ir ierobežota. (Pieņemot, ka mobilitāte ir kavēta saimniecību ieguldītais kapitāls, kas veido zināmu piesaisti pie nozares, kā arī pie noteiktas teritorijas).*

Šo faktoru kombinācija ir pamats lauksaimniecības nozares galvenajam problēmam tirgus ekonomikā. Tās var izdalīt šādas:

- stermitā svārstības produktu cenās (bieži vien tās ir ievrojamas);
- laika gaitā lauksaimniecības produktu cenas relatīvi samazinās salīdzinājumā ar citām cenām un izmaksām;
- arī ienākumiem lauksaimniecības samazinās salīdzinājumā ar ienākumiem citās nozarēs.

Lai risinātu šīs problēmas, valdības ir ieviesušas pasākumus, kas atbalsta lauksaimniekus – importa ierobežošana, eksporta veicināšana, tirgus stabilizācija ar intervences palīdzību, dažāda veida subsīdijas, dažādu struktūrprogrammu realizācija, tās skaitā arī lai patrinātu cilvēku virzību no lauksaimniecības uz citām nozarēm utt. Turklāt, tehnoloģiskais progress, neraugoties uz lauksaimnieku grūtībām, ir veicinājis produktivitātes pieaugumu un attīstījis valsts produkcijas desmitos aktuālu produkciju, valdības veic pasākumus, lai ierobežotu, vienlaikus cenšoties saglabāt lauksaimnieku ienākumus.

Ar Latvijas zinātniekiem (Grinovskis 1996, Špois, Pilsums 1999, Pilvere 2001) apkopjot lauksaimniecības problēmas tirgus ekonomikā, ir norādījuši uz nozares specifiku, galvenokārt akcentējot lauksaimniecības preču tirgus konkurences modeli un nozares atkarību no

dabas resursiem un klimatiskajiem apstākļiem, kā arī darbaspēka izmantošanas specifisko raksturu, jo lauksaimniecības uzņēmums ir gan darba, gan dzīvies vieta.

Šīs problēmas detalizēti apraksta amerikāņu ekonomisti C.R. McConnell un S.L. Brue (2007). Kā galvenās vienas izdala divas: viena no tām ir *stermiā problēma* – ikgadējās cenu svārstības, kuras mēdz būt daudz straujākas nekā ieguļstamo produkcijas apjomu svārstības. To izsauc 3 galvenie faktori:

- 1) pieprasījuma uz lauksaimniecības precēm neelastīgais raksturs;
- 2) ieguļstamās lauksaimniecības produkcijas svārstīgais apjoms;
- 3) pieprasījuma līknes uz lauksaimniecības precēm nobīde.

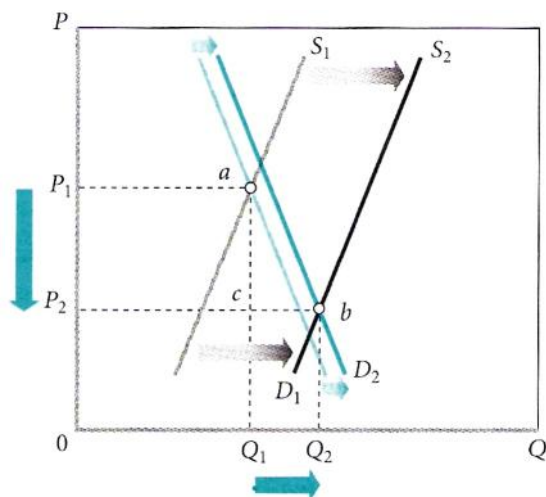
Lauksaimniecības preču pieprasījums ir salīdzinoši maz atkarīgs no šo produktu cenām. Līdz ar to, pat nelielas izmaiņas produkcijas apjomā spēj izsaukt ievērojamas cenu svārstības. Pēdējo 20 gadu laikā, kopš Latvijā pastāv tirgus attiecības, to nācīs piedzīvot daudz cilvēki. Viens no spilgtākajiem piemēriem ir 2009. gada krīze, kad strauji (pusotra gada laikā pat par 50%) samazinājās graudu un piena cenas, turklāt daudziem zemniekiem radās grūtības ar noietu pat pie šādām cenām. Līdz ar to, lai cik tas nebūtu savdabīgi, lauksaimniekiem kopumā sliktā raža var būt pat izdevīga, bet bagātā raža radīt lielas grūtības. Šādā situācijā rodas tādas, ka lauksaimniekiem atšķirībā no daudzām citām nozarēm ir reti ierobežotas iespējas stermitiski mainīt ražošanas apjomu, lai stabilizētu cenas un ienākumus. Stermiā lauksaimnieciskā ražošana ir diezgan neelastīga pret cenām, jo lielākā izmaksu ir fiksētas, līdz ar to zemnieki ir spiesti ražot produkciju arī tad, ja tie cieš zaudējumus.

Bez minētās pastāv arī *ilgtermiā problēma*. Tā būtībā, saskaņā ar iepriekš minētajiem autoriem, izpaužas, ka lauksaimniecības nozarei jau ilgu laika posmā ir tendence relatīvi samazināt salīdzinājumā ar pārējo ekonomiku. Līdz ar to nepieciešams pārdalīt resursus, kuri līdz šim tika izlietoti lauksaimniecībā, atrodot tiem citu izmantošanas veidu.

Samazināšanās tendenci izraisa šādi divi galvenie faktori:

- 1) tehnoloģiskā progresa ietekmē laika gaitā ir būtiski audzis lauksaimnieciskās produkcijas *piedāvājums*;
- 2) pieprasījums uz lauksaimniecības precēm laika gaitā ir pieaudzis daudz mazāk, tādas, ka tas nav elastīgs attiecībā pret ienākumiem.

Grafiski tas atveidots 1.1.att 1. Ilgtermi piepras juma pieaugums p c lauksaimniec bas prec m (no D_1 l dz D_2) atpaliek no pied v juma pieauguma (no S_1 l dz S_2), ko veicina tehniskais progress. T k piepras jums ir neelast gs, pied v juma k pums rada v l strauj ku cenu (no P_1 l dz P_2) un ien kumu kritumu (no $0P_1aQ_1$ l dz $0P_2bQ_2$), kaut ar produkcijas apjoms šaj gad jum pieaug sam r nedaudz (no Q_1 l dz Q_2).

1.1. att 1s. Lauksaimnieku ilgtermi a probl mas grafisks att lojums¹⁴.

T rezult t iest jas sekas, kas izriet no piln gas konkurences mode a. Varam nov rot, ka pied v juma un piepras juma izmai as noved pie *minim l efekt v lieluma* palielin šan s un pie cenu samazin šan s. T rezult t daudzas saimniec bas k st par mazu, lai g tu ien kumus no masveida ražošanas vai produktivit tes k puma, un to kop j s izmaksas p rsniedz ie mumus no produkcijas (pie tam lauksaimniec bas produktu cen m, sal dzin jum ar visp r jo cenu l meni valst , ir samazin juma tendence). Ilgtermi finansi lie zaud jumi izraisa darbasp ka masveida aizpl dumu no nozares, k ar saimniec bu skaita samazin šanos, savuk rt t s, kas paliek nozar , k st iev rojami liel kas.

Abas iepriekš min t s lauksaimniec bas probl mas Latvij izteikti izpaužas p d jos 20 gados. Šaj laik bijuši periodi ar paši zem m cen m, lai ar atseviš iem produktiem, piem ram, graudiem, dažos gados cenas ir bijušas neproporcion li augstas. Savuk rt nozares samazin šan s tendence v rojama past v gi kopš 1991.gada, samazinoties gan t s patsvaram IKP, gan nodarbin to skaitam: ja 1990.gad lauksaimniec bas patsvars kop j pievienotaj v rt b sasniedza 20,1%, tad 2009.gad – tikai 1,3%, savuk rt nozares patsvars kop j tautsaimniec b nodarbin to skait šaj laik samazin jies no 15,4% l dz 7,3%¹⁵.

¹⁴

K.P, . . . 16- . . ., 2007. c.758.

¹⁵ Centr l s statistikas p rvaldes dati

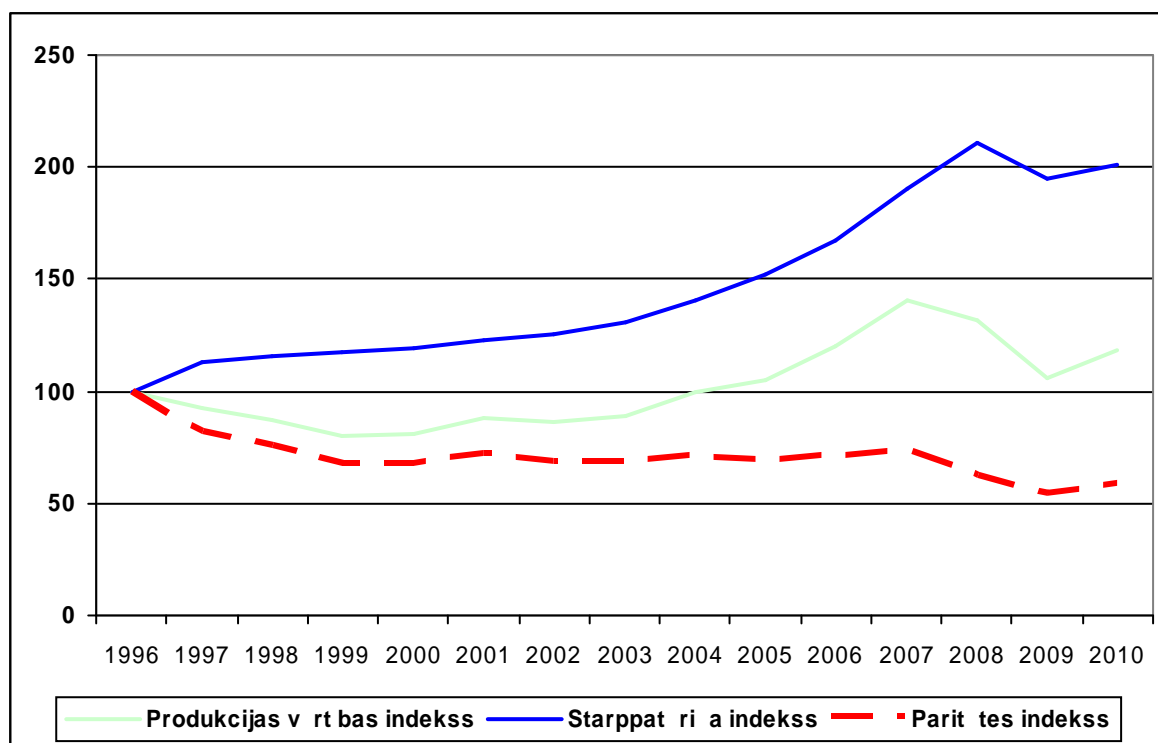
Raugoties no ekonomista pozīcijām, minētās procesus varētu vērtēt par objektīviem, un šajā gadījumā centieni atbalstīt palīdzību „mācīties” minēto procesu izraisītās sekas ir vairāk vērtējami kā valdība veiktās sociālās politikas sastāvdaļa. Tomēr tie ir būtiska, pašiemotvērīga, ka lauksaimniecības uzņēmumi bieži vien ir mazi īpašnieki, kuru galvenais uzdevums ir apgādāt ar iztiku pašnieka īpašniekus. Līdz ar to tiem ir ierobežotas iespējas atrast citu nodarbošanos, turklāt tas bieži saistīts ar nozīmīgu valsts teritoriju apdzīvotību. Minētā problēma ir aktuāla arī Latvijā, jo strauji samazinoties lauksaimniecības nodarbinātības skaitam (no 1997. līdz 2010. gadam aptuveni 2 reizes, pirms pilna laika vienības), arvien nozīmīgākā kļūst plašu lauku teritoriju apdzīvotības problēma – no laukiem strauji aizplūst iedzīvotāji (daudzos novados iedzīvotāju skaits samazinājums šajā laikā pārsniedz 25%).

Nelielajām saimniecībām ar piemērotu nozīmīguma nišu, jo tām ir daudz priekšrocību, ko nespēj sniegt lielās saimniecības – iespēja ražot specifiskus un augstas kvalitātes produktus, pielietojot roku darbu, tajās daudz mazāk tiek pielietotas ķīmiskās vielas, ir iespēja ražot nišas produktus, izpildīt specifiskus pasākumus mazos apjomos, kā arī ražot pašu un īpašniekus patērētājiem svaigus, kvalitatīvus lauku produktus. Līdz ar to ir pamats uzskatīt, ka sabiedriskais ieguvums no šāda veida lauksaimniecības ir lielāks, nekā to atalgo tirgus, līdz ar to rodas pamats sabiedriskajam atbalstam.

Cits arguments lauksaimniecības atbalstam ir, ka ilgstošā laika periodā veidojas „cenu šūru” efekts: cenas lauksaimnieku ražojumiem palielinās daudz lēnāk, nekā resursiem, kurus lauksaimnieki iegūst. ASV, kur uzkrāta informācija par laiku kopš 1910. g., šāda tendence pašiem spilgti izpaudusies kopš 1950. gadiem, kā rezultātā 2002. gadā par to pašu daudzumu lauksaimniecības produkcijas varēja iegūt mazāk nekā 40% no tās resursu daudzuma, kādu varēja iegūt pirms 50 gadiem.

Līdzīgas tendences izpaužas arī citos valstīs, tajā skaitā pēdējos 20 gados Latvijā. Par Latviju salīdzināmā dati apkopoti par laiku kopš 1996. gada, un arī tie uzskatāmi attiecināmi uz tendenci (1.2. pielikums).

No attiecīgajiem redzams, ka straujš paritātes indeksa kritums bija laiks no 1996.-1999. gadam, kā arī 2008. un 2009. gados, bet pārējo laiku cenas lauksaimniecības produktiem un resursiem mainījās lēnāk. Tomēr ar šiem periodiem pietiek, lai 2010. gadā par to pašu daudzumu lauksaimniecības produkcijas ar Latviju varētu iegūt tikai 59% no tās resursu daudzuma, ko 1996. gadā.

1.2. att. ls. Cenu paritētes indeksa aprēķins starp lauksaimniecības produkcijas un starppat rīa izmaksām lauksaimniecībā Latvijā (1996.gads = 100)¹⁶.

Salīdzinot ar citām nozarēm, lauksaimniecības pievilcību no investoru viedokļa mazina arī līniskā kapitāla aprīte šajā nozarē. Kā zināms, investoru interesēs ir iespējami trīs atgriešanās ieguldīt kapitālu, taču lauksaimniecībā tam parasti nepieciešami vairāki gadi, bet ieguldījums būs vienāb – pat gadu desmiti.¹⁷

No iepriekš aprakstītā var secināt, ka lauksaimniecība, kaut arī ekonomikas sastāvdaļa un uzpeju orientēta nozare, taj pašā laikā savas specifiskās dēļ nevar pilnīgi tikt pakautā tirgus varai. Līdz ar to izveidojas gan ekonomiski, gan politiski priekšnosacījumi lauksaimniecības atbalstam. Pie nozares aizsardzības objektīviem iemesliem būtu pieskaitāmajā lauksaimniecības uzņēmumu struktūra, kura nosaka to, ka lauksaimniecībā pastāv gandrīz ideāls konkurences modelis (ja vien ražotāji nav nodibinājuši apvienības realizācijas jomā – tas lielā mērā darbojas ES-15 valstīs, bet vēl nav pietiekami īstenoti Latvijā), līdz ar to lauksaimnieki sastopas ar cenu diktātu gan no produkcijas pircēju, gan resursu pircēju

¹⁶ Autors aprēķins, izmantojot LEK datus.

¹⁷ Alston J.M. A Meta-Analysis of Rates of Return to Agricultural R&D. International Food Policy Research Institute, 2000. 148 p.

pusēs, bet pašī tiek nostādīti neizdevīgās situācijās. Bez tam pastāv politiski iemesli, kas dāvā valstīm labprāt izšķirt šādu atbalstu. Katru vienu no tiem var minēt, ka ar atbalsta politiku ir iespējams koriģēt nozares attīstību, virzot to virzienā, kas ir vislabākais. Maksājumi lauksaimniekiem palīdz ar uzturēt lauksaimnieku ienākumus, vienlaikus saglabājot salīdzinoši zemas cenas, kas ļauj eksportēt ES lauksaimniecības produkciju, kaut tiešās eksporta subsīdijas saskaņā ar starptautiskajiem nolikumiem tiek izskaustas.

Vienlaikus jāatzīst, ka izšķiršanās par lauksaimniecības atbalstu bieži vien ir politisks lēmums, kas saistīts ar attiecīgās valsts izvēli, turklāt lielā mērā to nosaka citu valstu rīcība. Līdzīgi kā Latvijas gadījumā – Latvijas valsts cīnās par līdzvērtīgiem tiešajiem maksājumiem salīdzinājumā ar citu ES valstu lauksaimniekiem, un šajā gadījumā noteicošais nav vairs maksājuma apmērs, bet gan attiecība starp maksājumu līmeni Latvijā un citās valstīs. Situācija, kad pasaules attīstītajās valstīs lauksaimniecība tiek atbalstīta, tajā skaitā ES, Latvijai būtībā nav citas izvēles, kā realizēt šādu politiku, lai pašmāju ražotāji spētu saglabāt konkurētspēju iekšējā un ārējā tirgū.

1.2. Lauksaimniecības un lauku atbalsta attīstība un galvenie instrumenti

1.2.1. Valsts regulējums lomas veidošanās lauksaimniecības nozarē tirgus ekonomikas apstākļos

Lauksaimniecība kopš ekonomikas valstiskās regulēšanas sākuma ir bijusi viena no visvairāk centralizēti regulējamām nozarēm. Līdz ar to dažādu ekonomikas skolu pārstāvju, kā arī valdību uzskati par valsts lomu ekonomikas regulēšanā ir tieši ietekmējuši lauksaimniecības nozari.

Laikā, kad dominēja loma bija **klasiskajai ekonomikas teorijai** (pamatlicis J. Smits), kas veidoja tirgus ekonomikas sākumposmu un valdība pamatā līdz 1930. gadu Lielajai depresijai, ar lauksaimniecības nozarē valsts regulējuma loma bija neliela. Tā izpaudās galvenokārt muitas tarifu veidā, un nevis saskaņā ar valsts¹⁸. No mūsdienu viedokļa raugoties, šie modeļi var būtiski atšķirties no pasaules idealizējumiem, kur nav ērts vērtēt, ka ne visi procesi norit racionāli. To savā pētījumā atzīmē arī citi autori, piemēram, Dr. oec. S. Eglītis (2006).

¹⁸ Treisijs M. Lauksaimniecība un pārtika tirgus ekonomikā. R.: LVAEI, 1996. -406 lpp.

Pēc Lielās depresijas (1929.-1933.g.) klasiskos uzskatus par tirgus pašregulācijas spējām nācās pārvert, un tādēļ tika iespaidota angļu ekonomista **Dž.M.Keinsa makroekonomiskā teorija**. Šī teorija liel mērķorientāta izskaidrot, kādēļ ekonomika var iestāties ilgstošā depresijā, ar zemu izlaides līmeni un augstu bezdarbu. Kā galveno ekonomikas regulēšanas instrumentu Keinss atzina fiskālo politiku, atzīstot, ka valstij vajag iejaukties ekonomikā, regulējot produkcijas izlaides un nodarbinātības līmeni, pašāpstrādājot, kad kopējais pieprasījums ir zems. Šajās situācijās palielinot valsts izdevumus, palielināt kopējās ekonomiskās aktivitātes, kas izvestu ekonomiku no pagrimuma.

Jāatzīst, ka Keinsa teorija ieguva lielu popularitāti, pašāpstrādājot 2.pasaules kara. Vispirms tā izplatījās Eiropā, kur būtiski pieauga valsts loma ekonomikā, tajāskaitā ieviešot pastāvīgu valsts atbalstu ar lauksaimniecības nozarē (līdz tam tas bija fragmentārs, un izpaudās galvenokārt krīzes laikā, kā galveno pasākumu izvirzot iekšējā tirgus aizsardzību). Daudzās Eiropas valstīs, tajāskaitā Vācijā, ieviesta tā saukto *sociālā tirgus ekonomikas* modeli, kur parāli tirgus instrumentiem darbojas pietiekami nozīmīga sociālā aizsardzība, kā arī vairākas nozares tika regulētas no valsts. Domājams, šeit būtiska ietekme bija politiskajiem faktoriem, ko izraisīja sociālisma nometnes izveidošanās¹⁹.

Kaut arī Keinsa pieprasījuma stimulēšanas politika un tā pielietošana savlaicīga atzīstamāpanākumus, 1970. un 80.gados attīstītajās valstīs notika ievērojamas ekonomikas svārstības, palāninājās izlaides kāpums, paaugstinājās bezdarbs un inflācija. Radās pārp produkcijas problēma, tajāskaitā lauksaimniecībā. Līdz ar to tika uzskatīts, ka Keinsa ieteiktie ekonomikas regulēšanas paņēmieni vairs nav efektīvi. Tā rezultātā izveidojās jaunas teorētiskās skolas, kuras liel mērķbalstījās uz klasisko ekonomikas teoriju. Piemēram, **monetarisms**, kuru izveidoja ūiķas universitātes profesors, Nobela prēmijas laureāts Miltons Frīdmans. Monetāristi piedāvāja ietekmēt ekonomiku ar monetāras politikas instrumentiem, regulējot naudas masu. Otrā teorētiskais virziens, ko vadīja Roberts Lūkas no ūiķas universitātes tiek dēvēts par "jauno klasisko" jeb **neoklasisko** skolu, jo viņu uzskati bija līdzīgi iepriekšējiem klasisko ekonomistu uzskatiem, lai gan neoklasiķi pievērsās plaicīgu valsts iejaukšanos ekonomikā kritiskajās brīžos. Trešais ekonomikas teorijas virziens izveidojās 1980-tajos gados, un to sauca par **reālā biznesa cikla** teoriju. Reālā biznesa cikla teorijā, kuru vadīja Roberts Kings un ārļs Plosers no Roēstēras universitātes un Edvards Preskots no Minesotas universitātes attīstīja tālāko neoklasiķu uzskatus, un apgalvoja,

¹⁹ Rosch Michael. The German Social Market Economy and its transformations. [Elektronisks resurss] http://tiss.zdv.uni-tuebingen.de/webroot/sp/spsba01_W98_1/germany1b.htm

ka ekonomikas svrst b m nav sakara ar monet ro politiku, jo ekonomikas st vokli nosaka tikai re lie faktori - jauni izgudrojumi, tehnolo ijas att st ba u.t.t. P c vi u dom m izmai m vald bas politik nav nek das re las ietekmes, piem ram, ja vald ba vair k l dzek u izlieto aizsardz bai, tad maz k resursu tiek novirz ts cit m vajadz b m, l dz ar to l mumi par vald bas izdevumiem neietekm bezdarbu, bet tikai maina galaprodukta strukt ru. T pat 1980-to gadu beig s, att stot t l k Keinsa pamatidejas par ekonomikas regul šanu, par d j s **neokeinsisma skola**, kas uzskata, ka kop j s r c bas izpratne j balsta uz firmu, m jsaimniec bu un vald bas mijiedarb bu darbasp ka, pre u un kapit la tirgos. Kopum neokeinsisti atz st, ka vald bas politika pal dz ekonomikai darboties lab k.

Sam r sena ir **Austriešu skola**, kuras dibin t ja K.Mengera darbs *Principles of Economics* izn ca jau 1871.gad , bet t s idejas tika t l k att st tas ar 20.gadsimt (Mises, Schumpeter u.c.), p c k š skola ieguva stipru balstu ASV. 1970.-tajos gados to t l k att st ja M.Rotbard un vi a domubiedri. Pie galvenajiem š s skolas principiem pieder metodolo iskais individu lisms un subjekt visms, t uzsv ra pirc ju gaumes un priorit šu izš irošo lomu, ražošanas un pat ri a laika strukt ru. Šo skolu kopum var uzskat t k liber lu, tom r t s uzskati atš iras no klasiskajiem, un var atz t, ka daudzi t s principi ir iek auti neoklasiskaj jeb modernaj ekonomik , l dz ar to atspogu ojas ar lauksaimniec bas politik (piem ram, p d j laika tendence atdal t atbalstu no ražošanas noz m , ka zemnieks k st br v ks l mumu pie emšan , ko ražot – tiek cien ta vi a individu l izv le).²⁰

Lauksaimniec bas politikas att st b var saskat t iev rojamu l dz bu ar attiec gaj laik domin jošo ekonomikas modeli. T , p c Otr pasaules kara gan Eirop gan ASV izveidoj s sp c ga valsts regul šana lauksaimniec bas nozar . V l k, s kot no 1970.tajiem gadiem, atbalsta l menis pamaz m s ka samazin ties un main j s t akcenti (par to tuv k aprakst ts darba t l kaj izkl st).

No sniegt apkopojuma autors secina, ka m sdien s past v daž das ekonomisk s koncepcijas, kuras ir sav starp pat pretrun gas – vieni (monet risti, neoklasi i, re l biznesa cikla teorija) uzskata, ka tirgus kopum darbojas sekm gi un valstij iesp jami maz k j iejaucas ekonomik , taj paš laik citi (neokeinsisma skola) atz st, ka valsts regul šana ir vajadz ga. Lauksaimniec bas nozare gan ir viena no t m, kur valstisk regul šana Eiropas att st taj s valst s past v jusi visu laiku kopš 2.pasaules kara beig m, lai gan t s v rt jumi ir pretrun gi. L dz šim laikam notiek diskusijas par to, vai, k d m r un veid valstisk regul šana šaj nozar ir lietder ga, un vai t atbilst tirgus ekonomikas principiem? Autors

²⁰ Ludwig von Mises Institute. [Elektronisks resurss] mises.org

šaj sakar ir analiz jis past vošo tirgus ekonomikas veidus, un secina, ka kopum valstisk regul šana ir nepieciešama, ta u t s veidi ir r p gi analiz jami, lai ieguvums sabiedr bai b tu liel ks nek regul šanas izmaksas.

Past v vair kas tirgus ekonomikas defin cijas, ta u taj s izteikt doma ir l dz ga. T , Business Dictionary²¹ sniedz š du defin ciju:

Tirgus ekonomika ir br va tirgus sist ma, kur l mumi par resursu izvietošanu, ražošanu, pat ri u, cenu l me iem un konkurenci, tiek pie emti atseviš u indiv du vai organiz ciju l men , kas mekl savu izdevumu. Vis s tirgus ekonomik s tom r tirgus br v ba ir ierobežota un vald bas palaikam iejaucas, lai stimul tu vai ierobežotu piepras jumu, k ar lai veicin tu konkurenci, kav jot monopolu rašanos.

Ja sal dzin m galvenos ES KLP principus un pas kumus ar min taj m br v tirgus paz m m, varam secin t, ka lauksaimniec bas politika saglab liel ko da u no š m paz m m, taj skait pamatpaz mi, ka saglab jas priv t pašums uz ražošanas l dzek iem. Lauksaimniec bas politikas v stur ne tikai Eirop , bet ar ASV ir bijusi izplat ta cenu regul šana (nosakot garant t s cenas, kuras ir faktiski augst kas par pasaules tirgus cenu), un tieši cenu regul šanas politika ir izpeln jusies pašu kritiku k tirgu krop ojoša, t da, kuras rezult t rodas produkcijas p rpalikums, t rada papildus izdevumus pat r t jiem un kopum ir neefekt va valstij, turkl t ar muitas barjer m un eksporta atmaks m tiek izkrop ota ar starptautisk konkurence, liedzot att st bu t m valst m, kur s nav š das atbalsta programmas. Šis ir viens no iemesliem, k d jau 1994.gad 128 PTO dal bvalstis vienoj s samazin t lauksaimniec bas atbalsta l meni un importa ierobežojumus. Kopš t laika ES lauksaimniec bas atbalsta sist ma ir b tiski main jusies, un taj praktiski nepast v ne tikai cenu atbalsts, bet ar piemaksas par konkr tu produktu ražošanu. Atbalsts k t ds gan ir saglab jies, ta u tas vairs nav saist ts ar konkr ta produkta ražošanu konkr t gad . L dz ar to ir sperti so i, lai atgrieztos pie tirgus ekonomikas principu darb bas lauksaimnieku izv l , ko un cik daudz ražot.

Tirgus ekonomikas veidi ir daž di. Rietumeirop p c Otr pasaules kara popularit ti guva soci l tirgus ekonomika, kas balst ta uz br v tirgus ekonomiku, to kombin jot ar valsts regul jošiem pas kumiem, lai nov rstu tirgus neveiksmes. Soci l s tirgus ekonomikas galvenie teor ti i bija Walter Euhem un Andreas Muller-Armack, kas ieviesa nosaukumu Soci l tirgus ekonomika. Š das sist mas rašan s bija saist ta ar v sturisko situ ciju – p c

²¹ Business Dictionary. <http://www.businessdictionary.com/definition/market-economy.html>

kara galvenais uzdevums bija nodrošināt pamatā dzīves apstākļu valsts iedzīvotjiem, pie tam tas notika laikā, kad tika asi pretnostatīti sociālistiskie un kapitālistiskie uzskati, tādēļ tika meklēts kompromiss – iespējams „trešais ceļš”.

Sociālais tirgus ekonomikas modelis koncepcija sastāv no trim elementāriem principiem:

- *individualitātes princips*, kura mērķis ir liberālais individuālais brīvības ideāls,
- *solidaritātes princips*, kas pamatots ar ideju, ka katrā atsevišķā cilvēciskā būtne atrodas savstarpējā atkarīgā sabiedrībā, kas uzliek par pienākumu pārvērtēt netaisnību,
- *palīdzības princips*, kas nozīmē institucionālu likumu, kas veidotu attiecības starp individualitāti un solidaritāti. Šim regulējumam jānodrošina individuālais tiesības, dodot tam augstāko prioritāti – kas nozīmē, ka visu, ko var izdarīt individuālā personā, ar būtisku daru viņam un nevis valstij.

Liberālais individuālais tiesības un ekonomiskā brīvība ir redzami kā pamatā nosacījumi, kuros tiek ieviesti sociālais taisnīgums un solidaritāte. Sociālais tirgus ekonomika mērķa uzdevums ir dzīvot starp tirgus principu un sociālo principu. Tādēļ tā ir ekonomiska, sociāla un politiska programma.

Sociālais tirgus ekonomika izplatījās daudzās valstīs, tajā skaitā Eiropas valstīs. Pašreiz aktīvāk tiek ieviestas Skandināvijas valstīs – Dānija, Zviedrija, Somija, kur šīs rezlīzto paveikumu sauc par Skandināvijas modeli. Šim modelim raksturīgs augsts sociālais aizsardzības izdevumu līmenis, sociālie pabalsti, aktīva darba tirgus politika, saspiesta algu struktūra, bet salīdzinoši vāja nodarbinātības aizsardzības likumdošana.²²

Šī labklājības valsts koncepcija ir balstīta uz šiem principiem:²³

- Universālisms – visi pilsoņi ir tiesīgi saņemt pamatā sociālas garantijas
- Augsti sociālie izdevumi – sociālie un veselības aprūpes pakalpojumi (90% apmērā tos sniedz publiskais sektors) tiek finansēti caur nodokļu sistēmu. Šos pakalpojumus bieži sniedz vietējā izpildvara
- Augsti nodokļi
- Pamatliels valsts sektors – ap 30% no visiem nodarbinātajiem.

²² John Klaus Dieter, Ph.D., prof. The German Social Market Economy – (Still) a Model for the European Union? [Elektronisks resurss] <http://www.ectap.ro/articole/3.pdf>

²³ Eugene Eteris, assoc.prof, European Social Market Economy: Flexibility Issues. // International Internet Magazine. Baltic States news & analytics 16.03.2010. [Elektronisks resurss] http://www.baltic-course.com/eng/baltic_states/?doc=24744

Kop j lauksaimniecības politika Rietumeiropā sāka veidoties pēc Otrā pasaules kara, un šīs politikas mērķos, būtībā un izaugsmes ir redzami sociālās tirgus ekonomikas principi. Tomēr Romas līgumu noteiktajos KLP mērķos tika iekļauti arī sociālie elementi – panākietiekami augstu dzīvnieku lauku iedzīvotjiem, nodrošināt piedāvājumu produktu pieejamību tirgū; panākta pat arī tie piedāvājumu produktus saņem par samērām cenām utt., taj pašā laikā šos mērķus sasaistot ar lauksaimnieciskās ražošanas attīstību un ražošanas faktoru optimālu izvietojumu.²⁴

No iepriekš teiktā autors secina, ka tirgus ekonomikas veidi ir dažādi un pašreizējā ES lauksaimniecības politika nenonāk pretinārtībā, jo vstures gaitā ir nonāks pie atziņas, ka saprātīgā valsts iejaukšanās ekonomiskajos procesos ir vēlams, lai labāk realizētu sabiedrības intereses, novērstot tirgus nepilnības. Piemēram, ka viens no būtiskajiem tirgus principiem ir *homo oeconomicus* darbība – ka cilvēka rīcības motīvi nosaka pašas intereses, neievērojot sabiedrības intereses, ir nepieciešams mehānisms, kas šīs personiskās intereses līdzsvarotu ar sabiedriskajām. Šajā ziņā nozīmīga ir gan rīcība par vides aizsardzību, kas pēdējā laikā ieņem arvien lielāku vietu KLP, gan vajadzība līdzsvarot ienākumus, saglabāt apdzīvotību mazāk labvēlīgās teritorijās u.c. mērķi, kas tiek risināti ar KLP. Atsevišķos gadījumos gan pārmaiņu iejaukšanās var radīt negatīvu efektu. Kā nozīmīgu šādas iejaukšanās piemēru autors atzīmē cenu regulēšanu, gadījumos kad cenas pastāvīgi tiek noteiktas augstāk par tirgus cenām, līdz ar to konkrētiem produktiem ražošanai novirzot vairāk resursu nekā tas notiktu normālos apstākļos, turklāt šo resursu izmantošana ir salīdzinoši neefektīva. Savukārt, ar piemaksām atbalstot eksportu, tiek kropota starptautiskā konkurence. Tātad atzīmējam, ka pēdējo 20 gadu laikā KLP ir nozīmīga reforma, praktiski atsakoties no tiešām cenu atbalsta. Tāpat PTO spiediena rezultātā arvien samazinātas eksporta atmaksas (tūlīt atsevišķi KLP pasākumu izklāsts sniegts 1.2.2. punktā).

Neraugoties uz minēto, dažkārt viedokļi par to, ka līdzšinējā ES Kopējā lauksaimniecības politika nav pietiekami efektīva un tā ir kardinali jāmaina, proti, lauksaimniecībai jātop atalgota no tirgus, izskan pat atsevišķi dalībvalstu oficiālu pozīciju lēmumi (piemēram, Lielbritānijas pozīcija 2006.gadā), tomēr līdz šim šāda nostāja nav ieguvusi ES dalībvalstu vairākuma atbalstu, kaut arī KLP tiesību pastāvīgās vstures ir vairākkārt reformētas.

²⁴ Eiropas Ekonomikas kopienas dibināšanas līgums. 1957.g. ar grozījumiem. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/lv/treaties/dat/11957E/word/11957E.doc>

Turpin jom autors ir nedaudz analizējis Latvijas valdību realizēto politiku kopš neatkarības atjaunošanas.

Latvijā tirgus ekonomikas principu darbība tika atjaunota 1990.gadu sākumā, iepriekš valdot pāreivē ekonomikai. Kaut arī kopumā galvenais virziens, kas kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas valdījis Latvijas ekonomiku, ir liberālisms, tomēr atsevišķu valdību rīcībā var novrotārt atširbas. Šajā jomā interesantu pētījumu veikusi Dr.oec.S.Eglīte, iedalot Latvijas valdības atbilstoši galveno ekonomisko teoriju virzieniem. Tajā tiek atzīts, ka pirmā atjaunotā Latvijas Republikas valdība (1990.-1993.), kuru vadīja I.Godmanis, bijusi tuva klasisko ekonomistu idejām (tirgus pašregulācija bez nozīmīgas valsts iejaukšanās). Nākamā valdība (V.Birkava un M.Gaiļa) laikā, pētījuma autore vrtējuma Latvijas ekonomiskā attīstībā balstījās uz keinsistu idejām, lai gan tiek atzīts, ka arī šīs valdības pārstāvēja ekonomiskā liberālisma idejas. Par „keinsistiskām” tiek atzītas arī G.Krasta (1997.-1998.), V.Krištopana (1998.-1999.) un A.Bērziņa (2000.-2002.) valdības, tāu A.Šles valdības (1995.-1997. un 1999.-2000.) – par neoklasiskām, jo tās pārstāvēja uzņēmumu intereses, šajā laikā notika aktīva privatizācija u.c. Savukārt 2002.-2004.gadā pastāvējis E.Repšes valdības raksturotā kēnekeinsistisku virzienu pārstāvība, paredzot aktīvu fiskālo un monetāro politiku, bet Kalvīša valdība (no 2004.) – kā neoklasiska²⁵.

Salīdzinot minēto Latvijas valdību politiku lauksaimniecībā jomā, patiešām var konstatēt zināmu lēdzību ar aprakstīto iedalījumu. (skat.1.1. tabulu).

Tieši I.Godmaņa valdības laikā tika veikti visradikālākie pasākumi liberalizācijas virzienā – 1991.gada Agrārā reforma, kas atjaunoja agrākos zemes pašumus, likvidējot lēdzību tam pastāvīgo saimniecību struktūru. Lēdzība ar to izveidojās daudzi jauni zemes pašumi, tāu lielākajai daļai jauno pašnieku nebija nevajadzīga zināšanu, ne lēdzību saimniecībā attīstībai, un arī valsts tos bētib „pameta liktāvar”.

Šajā laikā tika likvidēts cenu atbalsts lauksaimniecībā precēm, kas bija galvenais lauksaimniecībā atbalsta instruments padomju laikā. Tā vietā netika izveidoti gandrīz nekādi citi atbalsta instrumenti, izņemot muitas tarifus, kuru lomu gan būtiski samazināja izplatītā kontrabanda. Valsts subsīdiu sistēmā sākoties vākskot ar 1994.gadu, tomēr subsīdiu apjomi salīdzinoši bija ļoti nelieli, un nevisiem tās bija pieejamas. A.Šles valdības laikā (1996.gadā) subsīdiu apjoms sākotnēji tika pat samazināts, tomēr sakarā ar lieliem lauksaimnieku protestiem vāks pamazmēns to palielināt, paredzot arī investīciju

²⁵ Eglīte S. Fiskālais un monetārais politikas piemērošana Latvijas ekonomikas attīstībā. Promocijas darba kopsavilkums, Rīga 2006.

atbalstu. Tomēr jāatzīst, ka līdz pat 2003.gadam lauksaimniecības politikā valdība izteikta tendence uz ražošanas koncentrāciju, praktiski nēkdu atbalstu (izņemot nodokļu atlaides) nesniedzot mazajiem lauksaimniekiem, kādu bija absolūtais vairākums. Ar turpmāk galvenās izmaiņas lauksaimniecības un lauku atbalsta apjomā un struktūrdeva tieši Latvijas iestāšanās ES un Kopīgās lauksaimniecības politikas piemērošana, bet nevis Latvijas politika.

1.1. tabula. Latvijas valdības nosacītais dalījums atbilstoši ekonomisko teoriju virzieniem un paveikto lauksaimniecības atbalsta jomā²⁶

Skola	Klasiķi	Keinsisti	Neoklasiķi	Neokeinsisti
Teorētiskais pamatprincips	Pašregulējama tirgus ekonomika	Valstiski regulējama tirgus ekonomika	Brīvā konkurence	Aktīvā fiskālā un monetārā politika
Nosacītie attiecinošie Latvijas valdības (vadītājs, gadi)	I.Godmanis (1990.-1993.)	V.Birkavs (1993.-1994.) M.Gailis (1994.-1995.) G.Krasts (1997.-1998.) V.Krištopans (1998.-1999.) A.Bērziņš (2000.-2002.)	A.Šle (1995.-1997., 1999.-2000.) A.Kalvītis (2004.-2007.) V.Dombrovskis (no 2009.)	E.Repše (2002.-2004.)
Raksturīgās darbības lauksaimniecības jomā	Privatizācija, tirgus un cenu liberalizācija	Valsts subsīdiu programmas izveidošana, investīciju atbalsts	Valsts subsīdiu samazināšana, atbalsta rīcības gadījumos	Atbalsta diversifikācija, platību maksājumu ieviešana

V.Dombrovskā vadīto valdību (no 2009.gada) laikā Latvijas valsts izmaksāto subsīdiu un cita veida atbalsta apjoms ir būtiski samazinājies, tādēļ autors minētajā klasifikācijā šo gadu valdības nosacītie iekāpj pie neoklasiskā virziena. Šādu politiku var lielā mērā uzskatīt par piespiedu soli sakarā ar vajadzību samazināt valsts izdevumus, tomēr publiskajā telpā ir izskanējuši dažādi viedokļi par krīzes pārrāvuma veidiem un iespējamo (tajā skaitā ekonomikā „sildīšana” u.c.), ar citu valdību nostāja bijusi atšķirīga; tādēļ varam runāt par noteiktu Latvijas valdības politisko izvēli arī šajos gados.

Kopumā, autora vērtējuma, visu Latvijas valdību realizētā politika šajā jomā visu laiku kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas bijusi izteikti liberāla, kā rezultātā pakāpeniski virsroku guvuši lielie uzņēmumi, izspiežot no tirgus mazākos (lai gan šis process nav noticis pilnībā). Vienatsevišķos gadījumos tika realizēti pasākumi, kas paredzēja atbalstu lielākām

²⁶ Eglītē S. (2006.) ar autora papildinājumiem.

lauksaimnieku skaitam (kompensāciju maksājumi par dabas apstākļu nodarītiem zaudējumiem utt.), un ar tie bieži notikuši pirmsvīlšanu laik (2002., 2006.g.utt.), līdz ar to nevar runāt par konsekventu politiku šā virzienā. Līdz ar to jāatzīst, ka līdz šim Latvijas valdība nav veļtjušas pietiekamas rēpes sociāli atbildīgas lauku politikas veidošanai, kas nodrošinātu līdzsvarotu ekonomisko attīstību valsts teritorijā, sekmētu darbavietu radīšanu laukos, kas savukārt saistīta ar cilvēku palikšanu uz dzīvi laukos, kā ar demogrāfisko stāvokļa uzlabošanu.

1.2.2. Lauksaimniecības atbalsta galvenie instrumenti un to ietekme

Lauksaimniecības atbalsta veidi un izmantotie instrumenti laika gaitā ir bijuši oti dažādi. Laika gaitā, pašipdies desmitgads, ir samērā būtiski mainījušies atbalsta mehānismi, kā atbalsta mērķi. Šajā apakšnodalījumā ir analizēta atbalsta attīstība, kā ar dažādu pasākumu ietekme uz ekonomiku, no kā var secināt, kādi pasākumi Latvijas situācijā ir vēlami, un kādi nav tik vēlami.

Parasti lauksaimniecības atbalsts tiek saprasts kā agrārais protekcionisms. Piemēram, Business Dictionary protekcionismu definē kā valdības politiku, kas ir vērsta uz jūtīgas ekonomikas, vai vai kritiska sektora aizsargāšanu pret lētāku vai labāku importu. To realizē, ieviešot tarifus, kvotas, un / vai netarifus barjeras (kvalitatīvas prasības u.c.). Visas valstis praktizē protekcionismu tādā vai citādā, taču parasti nenonāk līdz ekstrēmām²⁷.

Pret atbalsta vēsturī lauksaimniecības sektorā, autors secina, ka šāds ir bijis galvenais mērķis kopš atbalsta izveidošanas daudz gadu desmitu garumā.

Vairāku autoru darbos, kuri pētījuši atbalsta vēsturisko attīstību (Boruks 2003, Upate 2010.u.c.) tiek aprakstīta šākotār 19.gadsimta beigumā, kad sakarā ar straujo graudkopības attīstību ASV, Kanādā un Argentīnā un šo valstu ienākšanu pasaules labības tirgū, strauji kritās labības cenas, līdz ar to šāš pirmāis plašākāis iekšējā tirgus aizsardzības pasākumu vilnis Eiropā, kas galvenokārt izpaudās kā **importa tarifi**.

Nākamā pērodukcijas krīze radās 20.gadsimta trīsdesmitajos gados. Sakarā ar straujo lauksaimniecības attīstību bija izveidojušies lieli pērtikas krājumi (piemēram, līdz 1929.gada vidum pasaules kviešu krājumi pērsniedza visu eksportētājvalstu gada eksporta apjomu), un kopā ar vispārīgo ekonomiskās krīzes sekām tas izraisīja cenu kritumu. Šādā situācijā pat ievērojami tarifi nespēja dot pietiekamus rezultātus. Tādārad šāciti pasākumi. Kā pirmāis un

²⁷ Business Dictionary. <http://www.businessdictionary.com/definition/protectionism.html>

viens no efektīvajiem tika pielietots arī likumu noteiktais **ieکشzemes labības piemāluma procents** kviešiem, un reizēm arī rudziem. Ar 1930.gadu tas izplatījās visā Eiropā un pārpusētās. Par nozīmīgu jaunā tipa instrumentu kļuva **importa kvotas**. Pirmā to pielietoja Francija – sākumā 1931.gadā kārķrtas pasākumu daži produkti, vēlāk tas aptvēra faktiski visus lauksaimniecības, un arī dažus pārstrādes produktus. Daždos veidos tas ieviesta arī citās valstīs, piemēram, Beļģijā, Nīderlandē, Lielbritānijā, Vācijā un Itālijā²⁸.

Vislielākā ietekme uz tālko attīstību bija mainījumam organizēt iekšjo lauksaimniecības tirgu. Francijā 1932.gada lielā mēroga piesaistīja tirgu, un vienīgi ar importa kontroli vairs nebija iespējams uzturēt cenu. Tad valdība daudzas iepirkas par fiksētām cenām, tā izveidojot **intervenci lauksaimniecības tirgū**. Savukārt Lielbritānijā, lai neierobežotu importu no importējošajām valstīm, lauksaimniecības aizsardzība izmantoja **subsīdijas**, kā arī **produkcijas realizācijas programmas**.

Kaut arī lauksaimnieki netika pavisam pasargāti no krīzes, tomēr viņi spējā izvairīties no sliktākām sekām. Produkcijas ražošana nesamazinājās, bet pat pieauga. Tā kā krīzes rezultātā bija samazinājies pirktspēja, iekšzemes ražošanas pieaugums nozīmēja importa samazināšanos. Tāpēc pastiprinājās cenu krišanās pasaules tirgū un samazinājās tirdzniecības apjomi. Pārētikas tirdzniecības apjoms vēl pēc krīzes - 1937.gadā bija par ceturto daļu mazāks nekā 1929.gadā.

Tas savukārt grūtā stāvoklī nostādīja eksportētājvalstu zemniekus. Sākumā, piemēram, ASV, Kanādā un Argentīnā no ražotajiem **iepirka liekos krājumus**, veidojot rezerves vai ar tos pārdojot iekšējā un ārējā tirgū. Kad šie pasākumi nedevis pietiekamus panākumus, ASV pieņēma Lauksaimniecības pārstrukturēšanas likumu (*Agriculture Adjustment Act*), ar mērķi nodrošināt efektīvu un tīrāku likumdošanas pamatu. Tā mērķis bija atjaunot līdzsvaru starp ražošanu un patēriņu un nodrošināt lauksaimniekiem paritētes cenas. Tika noteikta **kompensācija par kviešu, kukurūzas, kokvilnas u.c. platību samazināšanu**, valdība uzpirka un nokavācās, lai **novirzītu produkciju**. Tika izveidota Preču kredītsabiedrība (*Commodity Credit Corporation – CCC*), kas lauksaimniekiem **deva aizdevumus** pret piegādājamo preču garantijām. Daudzas valstīs sāka **subsīdēt eksportu**.

Situācija radikāli mainījās Otrā pasaules kara laikā un pēc kara. Aktuāli kļuva problēma, tad bija pārētikas trūkums, līdz ar to visos iespējamos veidos vajadzēja sekmēt apgādi pārētikā un uzlabot valsts maksājumu bilanci. Šajā situācijā lauksaimniekiem tika dotas ienākumu

²⁸ Treisijs M. Lauksaimniecība un pārētika tirgus ekonomikā. R.: LVAEI, 1996. -406 lpp.

garantijas, tika ieviests vai atjaunots **cenu atbalsts**. Ar **kredītiem** un **subsīdijiem** veicināja investīcijas saimniecībā un sekmēja saimniekošanas metožu uzlabošanu.

Ap 1953.gadu lauksaimniecība jau spēja apmierināt pieprasījumu, un tad par galvenajiem akcentiem kļuva atsevišķu nozaru paplašināšana un sekmīga un lauksaimniecības efektivitātes kāpināšana. Tajā pašā laikā valdība mēģināja jaunās grūtības, jo pieaugošas bažas izraisīja saimniecību zemniekiem, bet lauksaimniekiem piedāvātās garantētās cenas veicināja produkciju. Līdz ar to mēģinājās nepieciešamā pielietot arīvien jaunus regulēšanas instrumentus, kuri neaprobežojās tikai ar protekcionismu klasiskajā nozīmē.

Valsts uzdevums ir pasargāt lauksaimnieku ienākumu lēmuma nodrošināšanu, produkcijas noieta garantēšanu, tātad iesaistījis atbalsta pasākumus sektora tehniskās modernizācijas veicināšanai. Importētājam valstī tika ieviestas visai augstas importa nodevas, bet lai eksportu produkciju, tika izmantotas eksporta subsīdijas. Eksportētājam iespēja veikt regulēšanas pasākumus bija mazāka, līdz ar to šo valstu lauksaimnieki bija spiesti vairāk rīkoties par efektivitātes kāpināšanu. No šo valstu valdību pusēs tika pielietoti dažādi tirgus organizācijas pasākumi, kā arī intervences.

Radās arī tādās problēmas kā :

- a) ienākumu nevienlīdzība starp lauksaimniecību un citiem sektoriem, jo pērtikas preču pieprasījums kāpā mazāka nekā palielinājās iedzīvotāju ienākumi, līdz ar to lauksaimniecības daļa nacionālaj ienākumā samazinājās;
- b) pieauga atšķirības starp lielajām un mazajām saimniecībām, kā arī starp perspektīvajiem un mazāk labvēlīgiem rajoniem. Mazās saimniecības, kuras saražoja relatīvi nelielu daudzumu produkcijas, saņēma arī mazāku ieguvumu no cenu atbalsta.

Kopumā, lielāks daļas Rietumeiropas valstu valdību izmantotie cenu atbalsta pasākumi stimulēja lauksaimniekus paplašināt ražošanu, taču nestimulēja produkcijas struktūru un apjomus pielāgot tirgus vajadzībām. Valdības arīvien dzīvē iesaistījās sektora regulēšanā, bet lauksaimniecības atbalstīšanas izmaksas un aizsardzības pakāpe arīvien pieauga.

Minētie procesi radīja *strukturālos* nepieciešamību, kas sākumā galvenokārt izpaudās kā fiziskā kapitāla (ieguldījumu) atbalsts lauku saimniecībām un saistītajām nozarēm, lai kāpinātu ražošanas produktivitāti un efektivitāti. Vēlāk šiem pasākumiem tika pievienoti arī ieguldījumi cilvēkapitālā un teritoriālajos elementos. Šos jautājumus pētījis, piemēram, I. Upde,

kas uzskata, ka strukturālās izmaiņas veicinoši pasākumi ir kļuvuši par daudzu lauku attīstības politikas un strukturālās politikas ES katrē sevišķi pasākumu kopums vairs nepastāv²⁹. Ar iepriekš strukturālajiem pasākumiem tika veltīts daudz mazāk resursu nekā cenu atbalstam, un šo pasākumu rezultāti, kā atzīst M. Treisijs, bija visai ierobežoti³⁰.

Nepieciešama pilnveidot valsts atbalstu lauksaimniecībai, kā arī saskaņot to Eiropas Ekonomiskās Kopienas valstu starpā, izraisīja **Eiropas Ekonomiskās Kopienas Kopīgās lauksaimniecības politikas (KLP)** izveidošanos. Tās attīstības kā sāka Romas līgumu, ar kuru sešas valstis – Beļģija, Vācijas Federatīvā Republika, Francija, Itālija, Luksemburga un Nīderlande - izveidoja Eiropas ekonomisko kopienu (EEK) un kurš sākās 1958.gadā. Tīetvaros starp dalībvalstīm bija jāatceļ kvantitatīvos importa ierobežojumus, kā arī dažādos muitas nodokļus, nosakot kopīgus muitas tarifus.

Saskaņā ar Romas līguma 39.pantu, KLP tiek izvirzīti šādi mērķi³¹:

“a) celt lauksaimniecības ražošanu, veicinot tehnikas attīstību un panākot lauksaimniecības ražošanas racionālu attīstību un ražošanas faktoru, jo īpaši darbaspēka, optimālu izmantojumu;

b) šādi panākt pietiekami augstu dzīvnieku lauku iedzīvotājiem, jo īpaši palielinot lauksaimniecības nodarbinātību personu individuālos ienākumus;

c) stabilizēt tirgus;

d) nodrošināt piedāvājumu produktu pieejamību tirgū;

e) panākt, ka patērētāji piedāvātos produktus saņem par samērām cenām.

Tāpat tika noteikts, ka, veidojot kopīgo lauksaimniecības politiku un plānojot pašas metodes tās piemērošanai, jāem vērš:

a) lauksaimniecības patēriņu, ko rada lauksaimniecības sociālā struktūra un dažādu lauksaimniecības reģionu struktūras un dabas apstākļu atšķirības;

b) vajadzība pakāpeniski īstenot attiecīgus pielāgojumus;

c) tas, ka dalībvalstīs lauksaimniecības nozare ir cieši saistīta ar visu tautsaimniecību”.

Eiropas Savienības 1992.gada Māstrihtas līgums Romas līgumu papildināja ar 130r pantu, kur norādīts, ka “nosakot Kopienas politikas un to darbības mehānismus, tajos ir jāiekļauj vides aizsardzības prasības”.

²⁹ Upde I. Ieguldījumu atbalsta izmantošana Latvijas lauksaimniecībā. Promocijas darba kopsavilkums. LLU, Jelgava, 2010. – 96 lpp.

³⁰ Treisijs M. Lauksaimniecība un pārtika tirgus ekonomikā. R.: LVAEI, 1996. -187. lpp

³¹ Eiropas Ekonomikas kopienas dibināšanas līgums. 1957.g. ar grozījumiem. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/lv/treaties/dat/11957E/word/11957E.doc>

Līdz ar to varam runāt jau par plašāku valsts ekonomisko regulēšanu lauksaimniecībā, kas orientēta ar uz patērētāju vajadzību apmierināšanu, dzīvies lēmuma nodrošināšanu lauku iedzīvotjiem. 20.gadsimta 90.gados šiem mērķiem tika pievienota arī vides aizsardzības veicināšana, kā arī lauku teritoriju ekonomiskās attīstības stimulēšana (pārējais nozīmējams tiskās reformas atbalsta organizācijā, atbalstot ne vairs tikai lauksaimniecību kā nozari, bet lauku teritorijas un to iedzīvotjus)³².

Galvenie KLP instrumenti laika gaitā bija šādi³³:

Intervences cenas, par kurām intervences institūcijas ir gatavas pirkt saražoto. Faktiski ar tām tiek noteiktas zemākās cenas vietējā tirgū.

Sliekšātas cenas uz kopējās EEK robežas – tās faktiski ir minimālās importa cenas, kas kopā ar mainīgajām muitas nodevām neaļauj importa produkcijai nokļūst iekšējā tirgū par cenu, kas zemāka par sliekšņa cenu. Šīs cenas tika noteiktas augstākas par intervences cenu. Saskaņā ar 1995.gada 1.jūlijā spēkā stājušos GATT Urugvajes raunda noslēguma dokumentu sliekšņa cenas izzuda un mainīgās muitas nodevas tika pārveidotas par tarifiem.

Eksporta subsīdijas (oficiāli – eksporta atmaksas) aļauj samazināt eksportētājam s produkcijas cenas nokļūst iekšējā tirgū lēmuma līdz eksporta tirgus cenu līmenim. Eksports tiek subsidēts atkarībā no tirgus situācijas.

Muitas nodevas (tagad tarifi), kuras, tāpat kā subsīdijas, tiek attiecinātas ar uz pārstrādāto produktu lauksaimnieciskās izcelsmes sastāvdaļām.

Šādi veidoti līdz 1960.gadu beigām lielākajai daļai produktu EEK bija radījuši sistēmu, kura efektīvi norobežoja iekšējo tirgu. Atbalsta sistēmu izmaksas uz saviem pleciem galvenokārt iznesa patērētāji, iegādājoties preces par cenu, kas pārsniedza pasaules līmeni. Bija paredzēts, ka sistēma kopumā dos peļņu, taču nebija ērti vērtēt, ka eksporta atmaksas var pārsniegt ieņēmumus no importa nodokļiem.

Palielinoties produktivitātei, arvien pieauga pašapgādes līmenis EK valstīs. Tika samazināts konkurētspējīgo produktu imports, bet eksports uz trešajām valstīm palielinājās. Tas viss prasīja arvien lielākas izmaksas, un lauksaimniecībai izlietotie līdzekļi kļuva par galveno problēmu Kōpienas budžetam. Līdz Makšerija reformai lielu daļu no izdevumiem veidoja

³² Jasjko u.c. Eiropas Savienības kopējā lauksaimniecības politika – kādu to veidosim Latvijā? 2.izd.R.: LVAEI, 2005. 99.lpp.

³³ Treisijs M. Lauksaimniecība un pārtika tirgus ekonomikā. R.: LVAEI, 1996. -406 lpp.

eksporta subsidijas. Šo produktu intervences uzkrājumi ar prasīja daudz līdzekļu, un reiz m valsts uzkrājumi sasniedza pat nepieaujami apmērus.

Pirmais nopietnais solis ražošanas ierobežošanā bija kvotu noteikšana piena piegādēm 1984.gadā. Vēl ieviesa programmu "zemes atstāšana atņemt". Tā paredzēja kompensāciju ražotājiem, kas vismaz uz 5 gadiem atstāja atņemt vismaz 20% savas aramzemes.

Tam sekoja t.s. Makšerija plāns (*Mcsharry plan*), ko parasti apzīmē kā KLP reformu. Šis plāns tika pieņemts 1992.gadā, un paredzēja būtiski samazināt kultūraugu cenas, tādēļ ieviešot kompensācijas maksājumu. Tā, sākot ar 1993./94.gadu intervences cena graudiem 3 gadu laikā bija jāpazemina līdz 100 ECU/t, kurpretī 1992./93.g. tā bija 168 ECU/t. Par to varēja saņemt kompensāciju 45 ECU par tonnu, koriģējot to atbilstoši ražotājam katrē reģionā.

Pirmajos reformas gados izdevās atjaunot tirgus līdzsvaru. Zemju atstāšana atņemt samazināja sējplatību un produkcijas apjomu, savukārt zemkopības cenas sekmēja graudu izmantošanu lopbarībā, būtiski samazinājās intervences uzkrājumi (tas gan lielā mērā bija subsidēt eksporta rezultāts). Tirgus cenas kļuva stabilākas, turoties virs pazemināto intervences cenu līmeņa. Tā rezultātā, 1996.gadā atņemt bija jāatstāj vairs tikai 10% aramzemes.

Situācija lauksaimniekiem kļuva labvēlīga, jo kompensāciju maksājumi netika samazināti, lai gan tirgus cenas nepazeminājās līdz paredzētajam līmenim. 3 gadu laikā no 1993. līdz 1996.gadam lauksaimnieku ienākumi Eiropas Savienības 15 dalībvalstīs pieauga par 20%³⁴.

Tomēr kompensāciju maksājumi kļuva par smagu nastu ES budžetam, un tie pārsniedza arī tirgus intervenci un eksporta subsidēšanu saistītos pirmsreformas izdevumus. Kaut arī bija paredzēts, ka politika, kas balstīta uz kompensācijas maksājumiem, būs daudz dārgāka par cenu atbalstīšanas politiku, tomēr bija cerēts, ka pamazmēšs izmaksās sāraks, jo ražošanu samazinās zemju atņemt atstāšanas sistēma un cenu pazemināšana, bet patērētāji – paši graudu izmantošana lopbarībā, pieaugs. Tādu izmaksas bija lielākas, nekā Komisija bija paredzējusi. Turklāt uz ES lauksaimniecības politiku tiek izdarīts spiediens no PTO puses, prasot atvērt tirgu trešajām valstīm, kā arī atcelt tirgus kropojošo subsidēšanu, paši eksporta atmaksas. Tāpat ES paplašinās uz austrumiem, kas jau bija gaidāma 20.g. deviņdesmitajos gados, aktualizēja šo jautājumu. Paplašināšanas sakarā gan tika noraidītas radikālas reformas, tomēr tika atzīts, ka ar līdzšinējais tēvoklis nav saglabājams.

³⁴ Datu avots: Eurostat

D.Harvey, p tot KLP uz 21.gadsimta sliedš a, atz m ar š dus neatrisin tus jaut jumus³⁵:

- Pieaugoša kontrole p r lauksaimniekiem, kas nav savienojama ar konkur tsp j gu lauksaimniec bu un ir d rga;
- Nesaska ot ba starp reform to KLP un izaicin jumiem sakar ar jauno dal bvalstu pievienošanos ES;
- Kvotu u.c. ierobežojumu pretruna ar ES sludin to vienot turgus principu un Eiropas vien bu u.c.

K solis KLP t l kai att st bai bija 1997.gad prezent t un v l k pie emt Programma 2000 (*Agenda 2000*), kuras galvenie principi bija turpin t samazin t intervences cenas, eksporta subs dijas, atbalstu ražošanai, bet palielin t tiešos maks jumus lauksaimniekiem ar m r i kompens t cenu un atbalsta maks jumu samazin jumu. Bez tam tika izstr d ta visaptveroša Lauku att st bas politika (KLP otrais p l rs). Pirmie lauku att st bas maks jumi s k s jau ar 1992.gada reformu, bet 2000.gad tie sasniedza 10% no KLP maks jumu apjoma.

Tom r ar to KLP izmai as neapst j s. Jau 2003.gada vasar , nepilnu gadu pirms 10 jauno dal bvalstu (kuru skait bija ar Latvija) pievienošān s, Luksemburg tika pie emts l mums par vienu no liel k m KLP reform m. T s nepieciešam bu izrais ja vair ki aspekti, k :

- Pasaules Tirdzniec bas organiz cijas jaunais sarunu raunds (pras ba atdal t maks jumus no ražošanas);
- notika ES paplašin šan s;
- samazin j s uztic ba KLP pat r t ju vid ;
- bija j samazina budžeta izdevumi lauksaimniec bai.

Galvenie deklar tie 2003.gada KLP reformas m r i ir³⁶:

◆ veicin t uz tirgu orient tas lauksaimniecisk s uz m jdarb bas att st bu, kas lauksaimniekiem pav rs plaš kas iesp jas piel goties turgus vajadz b m, emot v r p rmai as turg ;

◆ rosin t videi draudz g ku lauksaimniec bas att st bu;

³⁵ Ritson C., Harvey D. The Common Agricultural Policy. University of Newcastle upon Tyne, UK. 1997, p.440.

³⁶ Jasjko D.u.c. Eiropas Savien bas kop j lauksaimniec bas politika – k du to veidosim Latvij ? 2.izd.R.: LVAEI, 2005. - 100 lpp.

veicin t lauku att st bu, novirzot tiešo ien kumu atbalstu no produkcijas ražošanas uz cilv ku, kurš šo produkciju ražo, un nodrošinot pietiekami augstu dz ves l meni lauku iedz vot jiem.

Var teikt, ka KLP reforma piln b izmain ja l dzšin jo atbalsta sist mu lauksaimniec bai. K galvenais jaunin jums ir minams *vienot maks juma ieviešana*. Vienotais maks jums, kuru ES-15 dal bvalst s bija j ievieš l dz 2007.gadam, bet jaunaj s – l dz 2009.gadam, aizst j liel ko da u no l dz šim sp k esošajiem atbalsta maks jumiem. Vienot maks juma princips ir: vien ds maks jums par lauksaimniec bas zemes hekt ru neatkar gi no ražot s produkcijas veida, pie tam lauksaimniecisk s produkcijas ražošana nav oblig ts nosac jums. Galvenais nosac jums ir zemes uztur šana lab lauksaimniec bas un vides st vokl . T tad maks jumi tiek atdal ti no ražošanas. Bez tam arvien pieaugoša noz me bija maks jumiem videi draudz gas ražošanas sekm šanai – *Agrovides maks jumi, k ar atbalsts lauksaimniec bai maz k labv l gos apvidos*.³⁷

Bez vienot maks juma noteikšanas KLP reforma satur ar citus nosac jumus, kas b tiski var ietekm t un jau ir ietekm juši lauksaimniec bas un t s nozaru st vokli, tai skait Latvij . Turpin s **tirgus liberaliz cija**, samazinot ES ražot ju aizsardz bas pak pi. Piem ram, b tisks intervences cenu samazin jums sk ra piena produktus. No 2003. l dz 2006.gadam tika samazin tas intervences cenas sviestam par 25% un sausajam v jpienam par 15%. Da ji to paredz ja kompens t atbalsta maks jumi piena ražot jiem.

Tika veikta cukura reforma, kas paredz ja atteikties no l dz šim saglab juš s augst s ES ražot ju aizsardz bas šaj tirg . T rezult t vair k s ES dal bvalst s, ar Latvij , tika piln b p rtraukta cukura ražošana, bet lielaj s ražot jvalst s (V cija, Francija u.c.) t palielin j s.

KLP reforma lauksaimniekiem izvirza ar stingr kus nosac jumus atbalsta sa emšanai – tiek pras ts iev rot *savstarp jo atbilst bu* jeb vides, p rtikas droš bas, dz vnieku vesel bas un labtur bas standartus, k ar uztur t piemin to labu lauksaimniec bas un vides st vokli zem . T d veid KLP tiek izmantota k l dzeklis ar vides, kvalit tes, dz vnieku labtur bas u.c. jaut jumu risin šan .

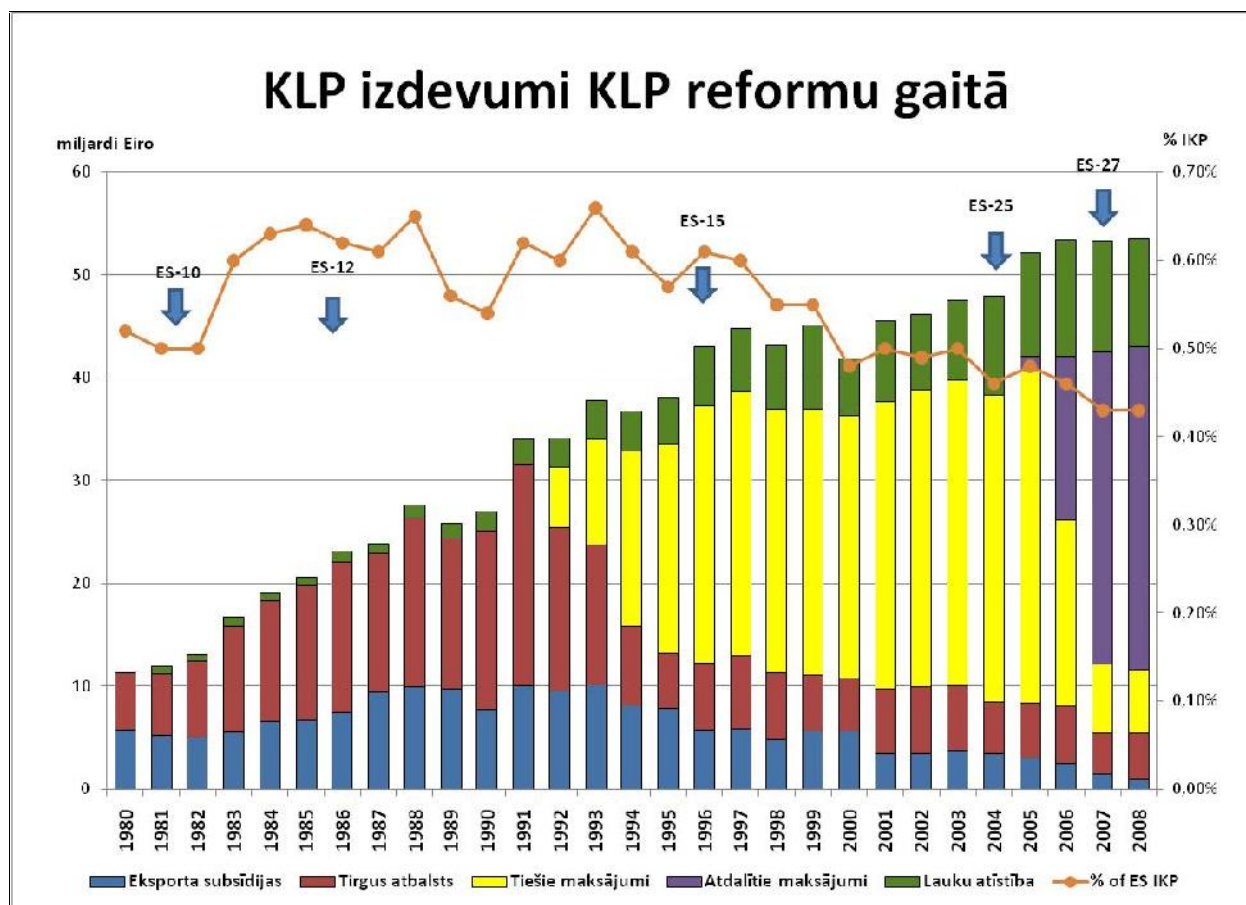
Bez tam tiek paredz ta *finanšu discipl na* – tiešo maks jumu korekcija, ja prognozes liecina, ka tirgus pas kumi un tiešais atbalsts konkr taj gad tiks p rsniegts. ES finanšu

³⁷ Fragoso R. et al. The economic effects of common agricultural policy on Mediterranean *montadoldehesa* ecosystem. Journal of Policy Modelling 33 (2011), p.311-327. www.sciencedirect.com

disciplīnu lieto no 2007.gada. Latvijā to paredzēs ieviest līdz ar maksājumu izlīdzināšanu ar ES līmeni 2013.gadā.

Darba izstrādes laikā tiek veidota Eiropas lauku attīstības programma 2014.-2020.gadam. Vēl nav zināms precīzs paredzētais apjoms Latvijai, taču zināms, ka radikālas reformas lauksaimniecības un lauku politikā netiek plānotas. Plānots pamatos saglabāt līdzšinējos lauku atbalsta instrumentus, akcentu liekot uz „vides komponentes” iekļaušanu atbalsta maksājumos, kā arī mazo un vidējo lauku saimniecību atbalstu³⁸.

Apkopojums par ES KLP izmaksām un tās daļiņām rakstura pasākumiem ES līmenī sniegts 1.3.attēlā. Tas parāda, ka KLP izdevumu absolūtais apjoms ir arvien pieaudzis (lai gan kopš jauno dalībvalstu pievienošanās 2004.gadā pieaugums ir ļoti neliels), taču atbalsta patsvars IKP samazinās, pēdējos gados sastādot 0,43% no ES IKP.

1.3.attēls. KLP kopējie izdevumi, to daļiņas pa atbalsta veidiem un patsvars IKP 1980.-2008.gados³⁹

³⁸ Par ES daudzgadu budžetu 2014.-2020.gadam. [Elektronisks resurss] <http://www.zm.gov.lv/index.php?sadala=323&id=12689>

³⁹ Avots: LR Zemkopības ministrija

Kopumā, atskatoties uz lauksaimniecības atbalsta attīstību Eiropā, nākas secināt, ka līdz pagājušā gadsimta 90. gadiem galvenokārt tika atbalstīti iekšzais tirgi (eksporta subsīdijas, importa ierobežojumi). Lauksaimniecība tika subsidēta caur garantētām cenām un saimniecību ienākumi bija atkarīgi no produkcijas apjomiem un cenām. Tas izraisīja produkcijas problēmas, turklāt iekšzemes patērētājiem produkcija izmaksāja pat vairākas reizes dārgā nekā pasaules tirgū. Piemēram, laikā no 1968. līdz 1980. gadam, saskaņā ar EK datiem, vidējās cenas Eiropas Kopienē pārsniedza pasaules cenas kviešiem un cukuram aptuveni 2 reizes, liellopu un teļa gaļai 1.6 reizes, cūkgaļai 1.4 reizes, sviestam – 4 reizes un vājpiena pulverim 3.5 reizes⁴⁰.

Savukārt pēdējās desmitgadēs atbalsta sistēma tika reformēta četrās reizes:

- 1) Makšerija (MacShary) reforma 1992. gadā radikāli mainīja sniedzamā atbalsta veidu (galvenokārt laukaugiem un liellopu gaļai) – produktu cenas tika tuvinātas pasaules cenām, to samazinājumu kompensējot ar maksājumiem par laukaugu platību un liellopu skaitu;
- 2) Otrā reforma, kas pazīstama kā Agenda 2000 (sākot 1999. gadā), aktualizēja konkurētspējas paaugstināšanas, ilgtspējas un lauksaimniecības daudzfunkcionalitātes mērķi. Tika ieviesta Lauku attīstības politika (KLP 2. pielikums) un reformēta piena atbalsta sistēma;
- 3) 2003. gada reforma ieviesa jaunu atbalsta shēmu, ar kuru lielākā daļā atsevišķo atbalsta maksājumu tika apvienoti vienā saimniecības maksājumā (*Single Farm payment*). Šis maksājums tika izveidots, balstoties uz vēsturiskajiem kritērijiem, taču pie tam vairs netika prasīta produkcijas ieguve, bet tikai zemes uzturēšana „labā lauksaimniecības un vides stāvoklī”.
- 4) KLP „veselības pārbaude” 2009. gadā pastiprināja atbalsta atdalīšanu no ražošanas. Galvenās izmaiņas bija visu kompensācijas maksājumu atdalīšana un to daļas novirzīšana Lauku attīstības fondam⁴¹.

Kā vērtēkatru no galvenajiem atbalsta veidiem, to ietekmi uz ekonomiku un tās subjektiem? Autors, apkopojot citu zinātnieku pētījumus, kā arī vērtējot Latvijas pieredzi, izdala šādus galveno atbalsta pasākumu vērtējumus:

⁴⁰ Ritson C., Harvey D. The Common Agricultural Policy. University of Newcastle upon Tyne, UK. 1997, p.440.

⁴¹ Fragoso R. et al. The economic effects of common agricultural policy on Mediterranean *montadoldehesa* ecosystem. Journal of Policy Modelling 33 (2011), p.311-327. www.sciencedirect.com

Pirmaj apakšnodā aprakst t cēnu veidošanas analīzi, akcentējot lauksaimniecības produktu cenu raksturīgo nestabilitāti, liekot domāt, ka *valsts intervence tirgū* nolūkā to stabilizēt, ir vērējama pozitīvi. Šādi pasākumi 1990.gados tika ieviesti arī Latvijā, un tas palīdzēja daudziem lauksaimniekiem daļēji kompensēt zaudējumus no tirgus cenu krituma. Pašlaik, kad intervencei tiek pielietoti ES nosacījumi, tās pielietošana ir gandrīz ierobežota, jo intervences cena ir noteikta gandrīz zema. Līdz ar to pat 2009.gadā, kad piena cena gada laikā samazinājās par 31%, bet kviešu cena par 24%, gandrīz netika pielietots intervences iepirkums (izņemot nelielu daļu miežu ražas)⁴², jo pat šodien apstākļos intervences cena nepārsniedza tirgus cenu. Tādēļ, autora ieskatā, intervences cenas lēmumi varētu noteikt tādus, lai lauksaimnieki vismaz neciestu zaudējumus, pārdodot pašas cenas, vai arī tie būtu minimāli, kā ar šo mehānismu padarīt pieejamāku, vismaz galvenajiem pārtikas produktiem (kvieši, mieži, piena produkti, gaļa). Tas varētu pasargāt daudzus strādājošos lauksaimniecības nozarē, kas saistīti ar savas saistības un bankrotu sākotnējās tirgus svārstību dēļ.

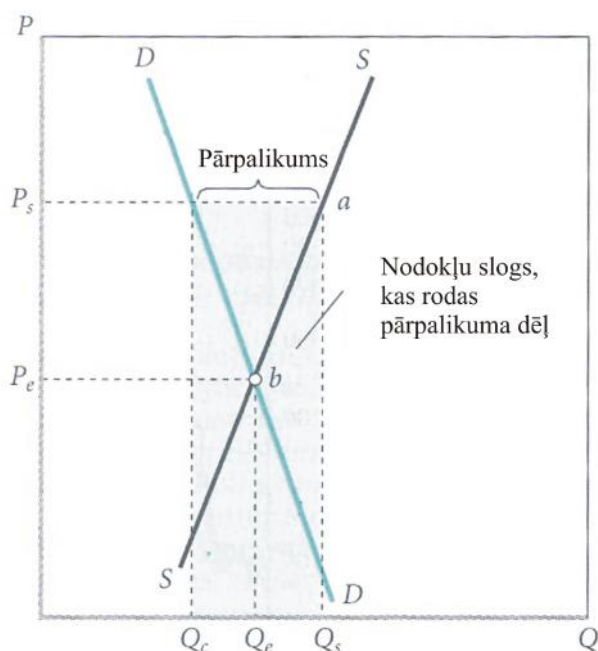
Ienākumu atbalstam, kas kļuvis par vienu no galvenajiem, ja ne pašu galveno lauksaimniecības atbalsta mērķi pēdējās desmitgadēs, no analītiskā viedokļa raugoties, ir cits pamatojums. Tas tiek pamatots ar iepriekš aprakstīto tendenci, ka lauksaimniecības ienākumi atpaliek no ienākumiem citās nozarēs. Kā jau iepriekš minēts, to saista ar lauksaimniecības patsvaram samazināšanos nacionālajiem ienākumiem un ar lauksaimniecības strādājošo cilvēku ierobežoto mobilitāti. Ienākumu atbalstam var būt vairāki veidi: tas var būt tieši saistīts ar ražošanu (cenu atbalsts, resursu subsīdijas u.c.), maksājumi par platību vai dzīvniekiem, kā arī maksājumi, kas ir atdalīti no ražošanas (summa nav atkarīga no produkcijas daudzuma, apstākļos par platību, dzīvnieku skaitu u.c.). Gadu desmitiem tas ir izpaudies galvenokārt kā cenu atbalsts lauksaimniecības produktiem. Tā mērķis bija daļēji kompensēt lauksaimniecības produktu cenu relatīvu samazināšanos salīdzinot ar precēm un pakalpojumiem, kurus iegādājas lauksaimnieki.

Cēnu atbalsta politika ir vērējama neviennozīmīgā un tādēļ, iespējams, ir visvairāk kritizējamā atbalsta politika, pamatoti norādot uz tās izraisītajām nelabvēlīgajām sekām. No taisnīguma viedokļa raugoties, šāds cenu atbalsts varētu būt attaisnojams (kā piebilst M.Treisijs – ja to sniedz veidā, kas šo problēmu nesaasina vai nepadara par mērķi)⁴³.

⁴² LR Zemkopības ministrija. Latvijas lauksaimniecība un lauki 2010. Gada ziņojums. 38.-39.lpp. Pieejams: http://www.zm.gov.lv/doc_upl/LLS_GADA_ZIN_2009.pdf

⁴³ Treisijs M. Lauksaimniecība un pārtikas tirgus ekonomika. R.: LVAEI, 1996. -406 lpp.

Viena no acmredzam m negat v m š das politikas sek m ir produkcijas p rpalikuma rašan s. Cenu atbalsta ietekme uz pied v jumu un piepras jumu, p rprodukcijas rašanos un papildu nodok u slogu ir grafiski att lota 1.4.att 1 .

1.4. att ls. Produkcijas p rpalikumu un papildus nodok u sloga izveidošan s cenu atbalsta ietekm ⁴⁴.

Augšmin taj att 1 Pe ir l dzsvara cena un Qe l dzsvara apjoms bez cenu atbalsta; paaugstinot cenu l dz Ps ražošanas apjoms k pj l dz Qs, bet p rpalikums ir Qs – Qc. Ar iekr sotu taisnst ri ir atz m ts l dzek u daudzums, kas no nodok u maks t jiem tiek p rvirz ts lauksaimniekiem. *Lauksaimnieku papildus ie mumi* no cenu atbalsta šaj gad jum ir starp ba starp taisnst ri 0Pe bQe, kas b tu ie mumi br v tirgus apst k os, un ie mumiem, kas tiek uztur ti ar cenu atbalstu, kurus atveido taisnst ris 0Ps aQs. Augst k aprakst t s situ cijas veidojas tad, ja cenas tiek atbalst tas krietni virs l me a, pie kura nacion lais (un starptautiskais) tirgus ir l dzsvarots. Šo probl mu p t šanai ekonomisti ir piev rsuši lielu uzman bu, ieskaitot ESAO zi ojumu s rijas.

Ar Latvij 1990.gados lauksaimniec ki piepras ja iek aut likum pras bu nodrošin t cenu parit ti starp lauksaimniec bas produktiem un resursiem, un 1996.gad pie emtaj „Lauksaimniec bas likum ” ar tika iek auts punkts 10.4. „Ministru kabinets apstiprina noteikumus lauksaimniec bas produkcijas un lauksaimniec b izmantoto ražojumu un

⁴⁴ Larry Neal. The CAP and reforms: feeding Europe and then some. The Economics of Europe and the EU. Cambridge, 2007. – 440 p.

pakalpojumu cenu un tarifu paritētes nodrošināšanai.”⁴⁵ Praksē gan šāda paritēte netika nodrošināta, jo Latvijas valsts nenoteica lauksaimniecības produktu cenas, izņemot intervences iepirkumus.

Augstāk aprakstītie tirgus izkropojumi, pie kuriem noveda cenu atbalsts, nebija tikai EK, bet arī citu attīstīto valstu, pirmām kārtām ASV un Japānas problēma, jo šajās valstīs lauksaimniecības atbalsta pasākumi tika veikti aptuveni līdzīgiem. Priekšstatu par lauksaimniecības politikas ieguvumiem un zaudējumiem finansālā izteiksmē rada dati, kas apkopoti 1.2. tabulā.

1.2. tabula. Lauksaimniecības politikas ieguvumi un izmaksas EEK, ASV un Japānā (1986./87.g., mljrd..USD)⁴⁶

Valsts (valstu grupa)	Ražotāju ieguvumi	Patērētāju izmaksas	Nodokļu maksātāju izmaksas	Izmaksas pret ieguvumiem
ASV	26,3	6,0	30,0	1,37
Eiropas Ekonomiskā kopiena	33,3	32,6	15,6	1,45
Japāna	22,6	27,7	5,7	1,48

Tabulas dati augšsalīdzināt no vienas puses, ražotāju ieguvumus no lauksaimniecības atbalsta, un no otras puses, patērētāju un nodokļu maksātāju izmaksas. No tiem redzams, ka lauksaimniecības atbalsts nav tikai Eiropas problēma; izmaksas salīdzinājumā ar ieguvumiem ir līdzīgi augstas arī ASV un Japānā. Atšķirīgā galvenokārt finansējuma modelis – ASV jau tajā laikā atbalsts galvenokārt tika finansēts no nodokļiem, taču Eiropā – caur cenu atbalstu. Autors arī nav jaunu datu, taču sagaidāms, ka pašlaik – pēc KLP reformas, kad tika atcelts cenu atbalsts, arī ES KLP izmaksas galvenokārt gulstas uz nodokļu maksātājiem, nevis uz patērētājiem.

Kaut arī kopumā EEK KLP izmaksas, saskaņā ar minēto aprēķinu, gandrīz 1,5 reizes pārsniedza ieguvumus, kurus saņem paši lauksaimnieki, tomēr starp atsevišķām valstīm bija atšķirības, kurās bilance bija pozitīva. Saskaņā ar britu ekonomistu aprēķiniem, kas veikti 1980.gados, starp tolaik EEK 10 dalībvalstīm trijās – Īrijā, Dānijā un Nīderlandē – izmaksas bija ievrojami mazākas nekā ieguvumi (koeficienti attiecīgi 0,43, 0,54 un 0,74). Savukārt

⁴⁵ Lauksaimniecības likums. 24.10.1996. likums ("LV", 189 (674), 08.11.1996.; Ziņotājs, 23, 12.12.1996.) [stiprās spēkā 22.11.1996.; zaudēt spēku 24.04.2004.]

⁴⁶ V.O.Roningen & P.M. Dixit, How Level Is the Playing Field? An Economic Analysis of Agricultural Policy Reforms in Industrial Market Economies, Foreign Agricultural Economic Report no.239, Washington, D.C: Economic Research Service, United States department of Agriculture, 1989.

relatīvi visneizdevīgākā politika bija Lielbritānijai (2,07), Itālijai (1,87) un Vācijai (1,80)⁴⁷. No šiem rezultātiem ir saprotams, ka dāvētieši Lielbritānija iestājās par lauksaimniecības politikas liberalizāciju, savukārt vairākas citas dalībvalstis aktīvi aizstāvēja esošo politiku (tūlītāk par to aprakstīts 1.2.3. sadaļā).

Cenu atbalsts rada arī citas negatīvas sekas. Piemēram var minēt nelietderīgu resursu patēriņu (papildus saražotās produkcijas robežizmaksas visai sabiedrībai pārsniedz robežienkumus, tādēļ sabiedrība zaudē daļu efektivitātes), papildu nodokļu slogu, kā arī slogu uz vidi, ko rada papildus saražotā produkcija utt. Paaugstinātas iekšējās cenas lauksaimniecības precēm rada sekas arī starptautiskā līmenī. Augstās cenas iekšējā tirgū dara to pievilcīgā rēmju ražotājiem. Tāpēc, lai nepieaugtu cenu krišanās, ES (līdzīgi kā ASV u.c.) izveidoja stingru iekšējā tirgus aizsardzības mehānismu, lai nepieaugtu līdžu produkcijas nokāšanu tajā. Tādēļ rezultātā tiek kavēta salīdzinoši efektīvākā ražošana valstīs, bet stimulēta neefektīvākā ražošana iekšzēm. Turklāt, tādēļ produkcijas pārpalikums pārtikušās valstīs eksportē, pielietojot eksporta subsīdijas, pārējās valstīs izjūt spiedienu uz cenām. Līdz ar to jaunattīstības valstīs, kurās ir atkarīgāks no eksporta, cieš zaudējums sakarā ar mēģinājumiem samazināt pasaules tirgus cenām. Šāda veida nabadzīgākās valstīs tiek kavētas izkļūst no nabadzības. Ar Latviju ir spīlīgi piemēri, kā tika grauta vietējā ražošana, kad piemēram, 1998.-1999.gados masveidā ieplūda ES subsīdētā cūka gaļa, un strauji nokritis vietējās cūka gaļas cenas un pieprasījums pārtikā.

Kā viens no atbalsta politikas veidiem tiek izdalīti *strukturālie pasākumi*. Piemēram pieder pasākumi, kas kopumā vērš uz nozares efektivitātes paaugstināšanu - investīcijas cilvēkkapitālā, pasākumi ražošanas modernizāšanai un pārstrukturizāšanai, ražošanas izmaksu samazināšanai, jaunu un inovatīvu metožu ieviešana un kvalitātes pārtikas aprīti (Upde, 2010).

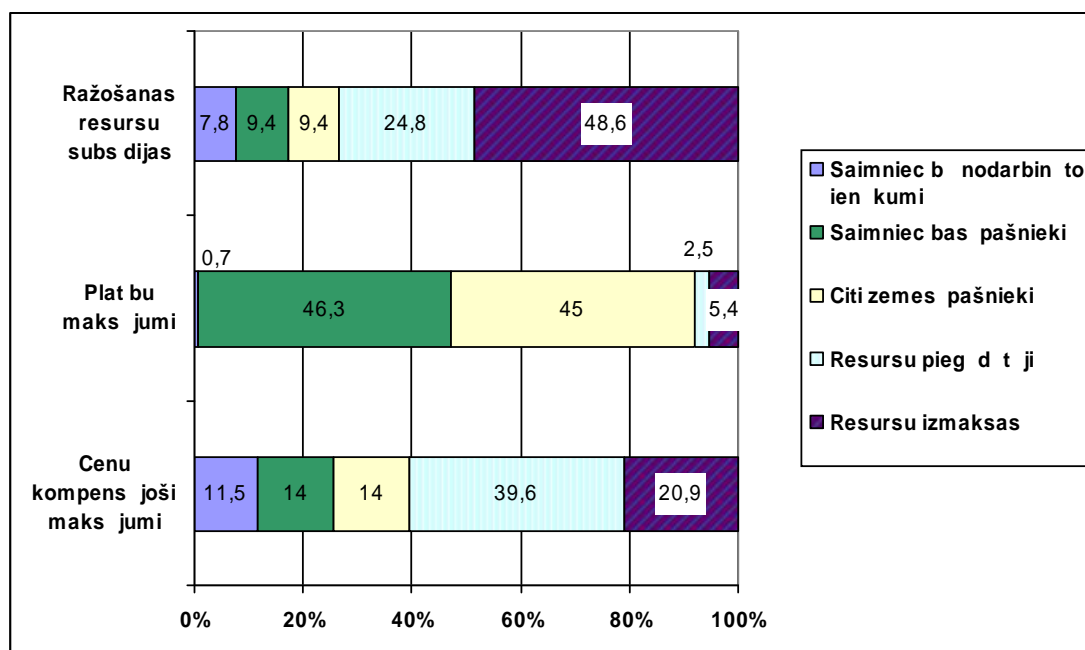
Praksē kā viens no galvenajiem šāda rakstura pasākumiem, tajā skaitā Latvijā, ir *investīciju atbalsts*. Šāda veida atbalsta būtība ir kapitālieguldījumu subsīdēšana, sēdēt daļu no ieguldījumu izmaksām. Autors skatījums, šāda veida atbalstam ir nozīmīga līdžība ar iepriekš minēto un daudz kritizēto cenu atbalstu, jo ar šeit atbalsts tiek sniegts līdžveidā, tikai atbalsta objekts ir nevis ražotā produkcija, bet pirktie resursi.

Latvijas un citu valstu zinātnieku pētījumi rāda, ka investīciju atbalsts mēdzen s ir nevienu no mēģinājumiem atbalsta pasākums. Jaunākajos agrārās politikas pētījumos ieguldījumu

⁴⁷ The Common Agricultural Policy of the European Community: Principles and Consequences, Occasional Paper no.62, Washington D.C., p.40.

atbalsta plaša pielietošana ir pakauta kritikai, identificējot šo atbalsta veidu kā neefektīvu lauku saimniecību ienākumu palielināšanai.⁴⁸

Šim nolikam ir vērtēts, cik liela daļa ieguldījumu palielina lauku saimniecību ienākumus, jeb kāda ir „ienākumu sadalījuma efektivitāte”. ESAO ietvaros veikta pētījuma rezultāti (Ash 2005) rāda, ka investīciju atbalsts ir visneefektīvākais lauku saimniecību ienākumu palielināšanas veids. 1.5.attēlā ir apkopoti trīs galveno atbalsta veidu finansējuma faktiskie (gala) sadalījumi.

1.5.attēls. Galveno lauksaimniecības atbalsta veidu finansējuma gala sadalījums (atbalsta efektivitātes salīdzinājums)⁴⁹

No tā redzams, ka saimniecību ienākumu palielinājumu (pirmssdivas pozīcijas) rada tikai 17% no ieguldījumu atbalsta un 25% no cenu kompensācijām maksājumiem. Platbūmaksājumu gadījumā šāda ir būtiski lielāka – 47%. Vēl daļa no atbalsta nokļūst pie zemes pašniekiem. Ņemot vērā, ka Latvijā zemes noma maksājumi ir ievrojami mazāk nekā vidēji ES valstīs (1,2% no produkcijas vērtības pret 2,7% vidēji ES⁵⁰), kā arī zemes pašnieki galvenokārt ir lauku saimniecību pašnieki, vismaz lielā mērā šīs summas arī būtiski attiecināma uz lauku saimniecību ienākumu palielinājumu. Savukārt pārējā faktiski nokļūst pie resursu piegādātājiem vai citādi resursu izmaksās (ietverot arī projektu

⁴⁸ Up te I. Ieguldījumu atbalsta izmantošana Latvijas lauksaimniecībā. Promocijas darba kopsavilkums. LLU, Jelgava, 2010. – 96 lpp.

⁴⁹ Up te I. Promocijas darba kopsavilkums, 2010.

⁵⁰ Eurostat dati par 2010.gadu.

administrāšanas izmaksas, kredītu utt.), tādēļ nenonāk lauksaimniecības sektorā. Šāda vislielākā ir tieši investīciju atbalsta gadījumā – pat 73%, bet patlabu maksājums (saskaņā ar pētījumu) vismazāk – tikai 8%. Tomēr neraugoties uz to, investīciju subsīdijām tiek novirzīti oti liels atbalsta apjoms, paši ES un tajā skaitā Latvija. Latvijā kopš 2002.gada šim atbalsta veidam novirzīti 30-40% no visām lauksaimniecības struktūrlaiņām izmaiņām paredzēto fondu (SAPARD, struktūrfondi 2004.-2006.gadam un LAP 2007.-2013.gadam) līdzekļu. Viens no iemesliem tam var būt resursu pieejamība, jo kā redzams no attēla, lielākā daļa šāda atbalsta galīgais mērķis ir resursu pieejamība. Latvijas gadījumā tas nav valstiski izdevīgi, jo lauksaimniecības resursi galvenokārt tiek iepirkti.

Pētījumu autori atzīmē, ka vienā kumulatīvā sadalījumā efektivitāte ir tieša sakarība ar attiecīgā atbalsta veida kropojumu uz tirdzniecību. Šāda iedarbība rodas, ja palielinās vai pazeminās cenas un saražotais daudzums salīdzinājumā ar brīvās konkurences apstākļiem. Dewbre J., Anton J. un Thompson W. (2001) veiktā pētījuma rezultāti rāda, ka tieši ražošanas resursu subsīdijām ir atbalsta veids ar vislielāko iedarbību. Ar produkcijas ražošanu saistītas subsīdijas un cenu atbalsts tiek atzīti par tirgu kropojumiem. Mazāk kropojumi ir ar ražošanu saistīti patlabu maksājumi, bet vismazāk tirgu ietekmē no ražošanas atdalīti patlabu maksājumi.

Salīdzināmi dati par kapitālieguldījumu cenām Latvijā ir apkopoti tikai no 2005.gada. Tēriņš rāda, ka laiks no 2005.-2008.gadam ieguldījumu cenas pieauga vidēji par 40%, taču kopš 2009.gada, kad strauji samazinājās investīciju aktivitāte, saruka arī to cenas, un 2011.gadā kapitālieguldījumu vidējās cenas tikai par 26% pārsniedza 2005.gada rādītāju (LTVC dati). Tas rāda, ka pastāv pozitīva sakarība starp ieguldījumu cenām un veikto ieguldījumu apjomu, līdz ar to plašu atbalsta programmu atvēršana sekmīgi iegādājamo resursu sadalīšanas šānos.

Bez tam jāatzīmē, ka šīs atbalsta veids rada tiešu ietekmi uz konkurenci, tajā skaitā nostādītie ierobežojumi sliktāk stāvoklī esošajiem, kuri šādu atbalstu nav saņēmuši (Latvijas LAP, piemēram, 1.2.1. pasākumā „Lauku saimniecību modernizācija” atbalstītā plānoto saimniecību skaits sasniedz tikai apmēram 4% no saimniecību kopskaita).

Laika gaitā struktūrpolitikas uzstādījumi mainījās: ja tās saskaņā ar posmā lauksaimniecības efektivitātes celšana tika saskaņota ar iespējamo samazinātu saimniecību skaitu un tajā strādājošo cilvēku skaitu (1964.gada ESAO pētījums par Zemo ienākumu līmeni lauksaimniecībā (*Low Incomes on Agriculture*)), tad kopš 1970.gadu vidus darbaspēka kustību no lauksaimniecības izcīnīšanai nozarē sāka bremzēt vispārējā bezdarba

palielin šan s. Š dos apst k os lauksaimniec bas darbasp ka alternat v s izmaksas samazin s. (L dz ga tendence bija ar Latvij – darbasp ka izmaksas ir oti atkar gas no nodarbin t bas iesp j m un atalgojuma cit s nozar s, tikai emot v r atrašanos ES kop j tirg , ir j em v r ar r valstu darba tirgus.) Bez tam, bezdarbnieku pabalsti soci l s nodrošin šanas sist mai var izmaks t vair k nek saimniec bu nepietiekoši nodarbin to str dneku subsid šana. Attieksmi izmain ja ar soci lo un ekonomisko izmaksu palielin šan s urbaniz t s p rapdz vot bas gad jum , k ar apzi as veidošan s par vair k m lauku dz ves priekšroc b m. T d j di lauksaimniec bas probl mu risin šanas metodes k uva arvien sarež t kas un kompleks kas. Pašreiz, atš ir b no 1960.tajiem gadiem, ES l men netiek akcent ts m r is izveidot liel kas saimniec bas, bet tieši otr di, pirm m k rt m atbalst t imenes saimniec bas. Palielin s atbalsts maks jumiem par t diem sabiedr bas piepras tiem pakalpojumiem, k lauku vides uztur šana un uzlabošana, un – kas ir oti b tiski – tiek izstr d ti un ieviesti pas kumi, lai veicin tu ekonomikas att st bu un nodarbin t bu lauku apvidos, t d j di nodrošinot lauksaimnieku imenes ar alternat v m darba iesp j m tuv kaj apkaim . Ar autors saredz perspekt vu tieši šajos atbalsta virzienos, sekm jot ien kumu g šanas iesp jas lauku apvidos daž d s nozar s – gan lauksaimniec b , gan rpus t s.

K risin jums situ cijai, k saglab t lauksaimnieku ien kumus, vienlaikus izvairoties no p rprodukcijas, rad s *atbalsts, kas saist ts ar zemi*. Tieši ar š du atbalstu reformu proces tiek aizst ts ražošanas vai cenu atbalsts gan ES, gan ar ASV un cit s valst s. Tas iez m ja noz m gu pav rsienu ar t l k politikas att st b : notika tas, par ko jau 1990.gadu s kum M.Treisijs rakst ja, ka „daudzi ekonomisti, lai izsarg tos no p rprodukcijas veicin šanas, aizst v tiešo ien kumu atbalstu, kas vair k ir saist ts ar personu nek ar produkciju”. Kaut ar tiek atz ts, ka „kompens cijas maks jumi, kuri ir piln gi noš irti no ražošanas, bet ir saist ti ar nepietiekamo ien kumu l meni, lauksaimnieku vid ir nepopul ri, tos ir gr ti izstr d t un ieviest”, tom r tieši š ds atbalsta modelis laik no 2000. l dz 2009.gadam pak peniski nomain ja l dzšin jo⁵¹.

emot v r , ka š ds atbalsta veids past v sam r Neilgi, v l gr ti izdar t t lejošus secin jumus par t ietekmi. Esošajos p t jumos secin jumi nav viennoz m gi. V cij veiktaj p t jum (Happe et al., 2008) secin ts, ka atdal tie maks jumi b tiski ietekm saimniec bu strukt ru. Negat vu iespaidu tas atst j uz nelielaj m saimniec b m un t m, kur s ražošana nav rentabla, jo t s tiek stimul tas p rtraukt ražošanu. L dz ar to atbr vojās resursi cit m saimniec b m, kas var sekm t efektivit tes un ien kumu paaugstin šanos rentablaj s

⁵¹ Treisijs M. Lauksaimniec ba un p rtika tirgus ekonomik . R.: LVAEI, 1996. -188. lpp

saimniecība⁵². Citi p tnieki atz m , ka atdal tie maks jumi var rad t ražošanas p rtraukšanu lauksaimniec bai nelabv l g s teritorij s un main t lauksaimnieku dom šanu no ražot ja uz maks jumu sa m ju jeb „pension ru” (Tongerren 2008, Czyzewski, Poczta-Wajda, Stepień 2009). J atz st, ka augšmin t s tendences izteikti izpaužas ar Latvij .

Kopum , izv rt jot pašreiz jos un ar gaid mos ES lauksaimniec bas politikas pas kumus, j secina, ka tie liel m r tom r atbilst lielo un ekonomiski att st to dal bvalstu, k ar lielo korpor ciju interes m, jo visas ekonomisk s attiec bas regul tirgus, kur galveno vietu ie em lielie dal bnieki, bet tirgus aizsardz bas meh nismu loma (intervence, kvotas utt.) tiek samazin ta. Piem ram, laik kopš Latvijas iest šan s ES tikpat k nav darbojusies intervence, kas agr k bija viens no galvenajiem instrumentiem, lai regul tu produkcijas pied v jumu tirg un cenas; no 2015.gada pl nots atcelt piena kvotas, kas l dz šim ierobežoja katras dal bvalsts p rdošanai saražot piena apjomu. Galven probl ma ES kontekst , kuru parasti izvirza Latvijas vald ba, ir nevienl dz gie tiešmaks jumi ar cit m ES dal bvalst m, ta u bez t s ar citi l dz šim pieredz tie rezult ti - cukura nozares liktenis, probl mas piena sektor , k ar kop j s tendences Latvijas laukos, tai skait ražojošo saimniec bu skaita samazin šan s, t saucamo “d v nzemnieku” rašan s, t pat zemes cenas un t s nomas maksas celšan s, rzemnieku ien kšana Latvijas laukos u.c. atsedz vajadz bu p c r p gas KLP ietekmes anal zes uz Latvijas lauksaimniec bu un ar plaš k – uz laukiem un visu tautsaimniec bu.

1.2.3. Lauksaimniec bas un lauku atbalsta reformas un n kotnes perspekt vas

Šaj sada ir analiz ta lauksaimniec bas un lauku atbalsta t l k att st ba un iesp jam s reformas. Darba izstr des laik ES un Latvij tiek spriests par konkr tiem pas kumiem un finanšu apjomu 2014.-2020.g.periodam, l dz ar to konkr ta finanšu un pas kumu pl na v l nav, tom r galven s vadl nijas ir zin mas.

J atz st, ka kopum ES lauksaimniec bas politik reformas notiek sam r l ni, jo l mumi j saska o starp daudz m dal bvalst m, kur m bieži vien ir atš ir gas intereses. Tom r p d jo 20 gadu laik EK ir veikusi noz m gas reformas, kuru rezult t atbalsts ir gandr z piln gi atdal ts no ražošanas un piesaist ts konkr tam sa m jam – saimniec bai, iev rojama da a atbalsta tiek novirz ta vides pas kumiem, k ar p d jos gados – ekonomikas daž došanai lauku teritorij s.

⁵² Happe K.et al. Does structure matter? The impact of switching the agricultural policy regime to farm structures. Journal of Economic Behaviour & Organization 67 (2008), p.431-444.

Pēdējās desmitgadēs gan Eiropā, gan citur pasaulē ir vairojama lauksaimniecības atbalsta līmeņa samazināšanās tendence. Atbalsta patsvars iekšzemes kopproduktā ESAO valstīs ir samazinājies no 2.5% 1986.-1988.gados līdz 0.9% 2006.-2008.gados, bet procentos no lauksaimniecības ienākumiem – attiecīgi no 38% līdz 23% (tajā skaitā ES – no 40% līdz 27%). Pēctam ES valdījām nebūt nav augstāks lauksaimniecības subsīdijas, salīdzinot ar lauksaimnieku iegūtajiem ienākumiem. Augstāks līmenis ir dažās Eiropas valstīs ārpus ES (Norvēģijā (62%), Šveicē (60%)), kā arī zīdītājvalstīs – Korejā (61%) un Japānā (49%). Viszīmīgākais atbalsta patsvars no ESAO valstīm ir Jaunzēlandē (1%) un Austrālijā (6% no lauksaimnieku ienākumiem)⁵³.

Liela nozīme atbalsta līmeņa mazināšanā bija starptautiskām vienošanās, pašai GATT Urugvajes raunda ietvaros, kur tika panākta lauksaimniecības pakāušana starptautiskiem regulējumiem, kas paredzēja tirdzniecības liberalizāciju. Pēctieki, kas analizē šos procesus (Harvey 1997 u.c.) atzīmē, no vienas puses, pieaugošo spiedienu no lauksaimniecības preču eksportvalstīm, pašai „Kairnas grupas”, kas prasīja lauksaimniecības regulēšanas reformu, bet tajā pašā laikā atzīmē, ka galvenais impulss, kas lauksaimniecībā tika iekauta Urugvajes raundā, ir bijuši pieaugošie izdevumi lauksaimniecības atbalstam gan Eiropā, gan ASV (piemēram, no 1980. līdz 1985.gadam izdevumi lauksaimniecības atbalsta programmām gandrīz divkāršojās (Harvey 1997)), ko izraisīja deprasvais pasaules tirgus. Līdz ar to, lielvalstis uzskatīja daudzpusīgu tirdzniecības sarunas kā iespēju atrisināt iekšējās problēmas caur pasaules cenu celšanu. Tas dotu iespēju samazināt vai labākajiem gadījumiem atcelt pavisam iekšējo atbalstu⁵⁴.

Tā rezultātā iesākās nozīmīgs reformu process, kurā līdz ar kopēju atbalsta līmeņa samazināšanos ir raksturīgas šādas divas galvenās tendences:

- samazinās ar konkrētās produkcijas ražošanu saistītais atbalsts
- pieaug maksājumu patsvars, kuru saņemšana ir atkarīga no vides aizsardzības, dzīvnieku labturības un pērtikas drošības prasību izpildes.

Kaut arī PTO nosaka galveno ietvaru visa veida pasākumiem, kuri ietekmē starptautisko konkurenci, tajā skaitā lauksaimniecības atbalstam, tomēr saglabājas situācija, ka ekonomiski attīstītās valstis un to grupas tur lielus līdzekļus lauksaimniecības atbalstam. Piemēram,

⁵³ Agricultural Policies in OECD Countries. Monitoring and Evaluation. OECD 2009. p.13. [Elektronisks resurss] <http://www.oecd.org/dataoecd/37/16/43239979.pdf>

⁵⁴ Ritson C., Harvey D. The Common Agricultural Policy. University of Newcastle upon Tyne, UK. 1997, p.440.

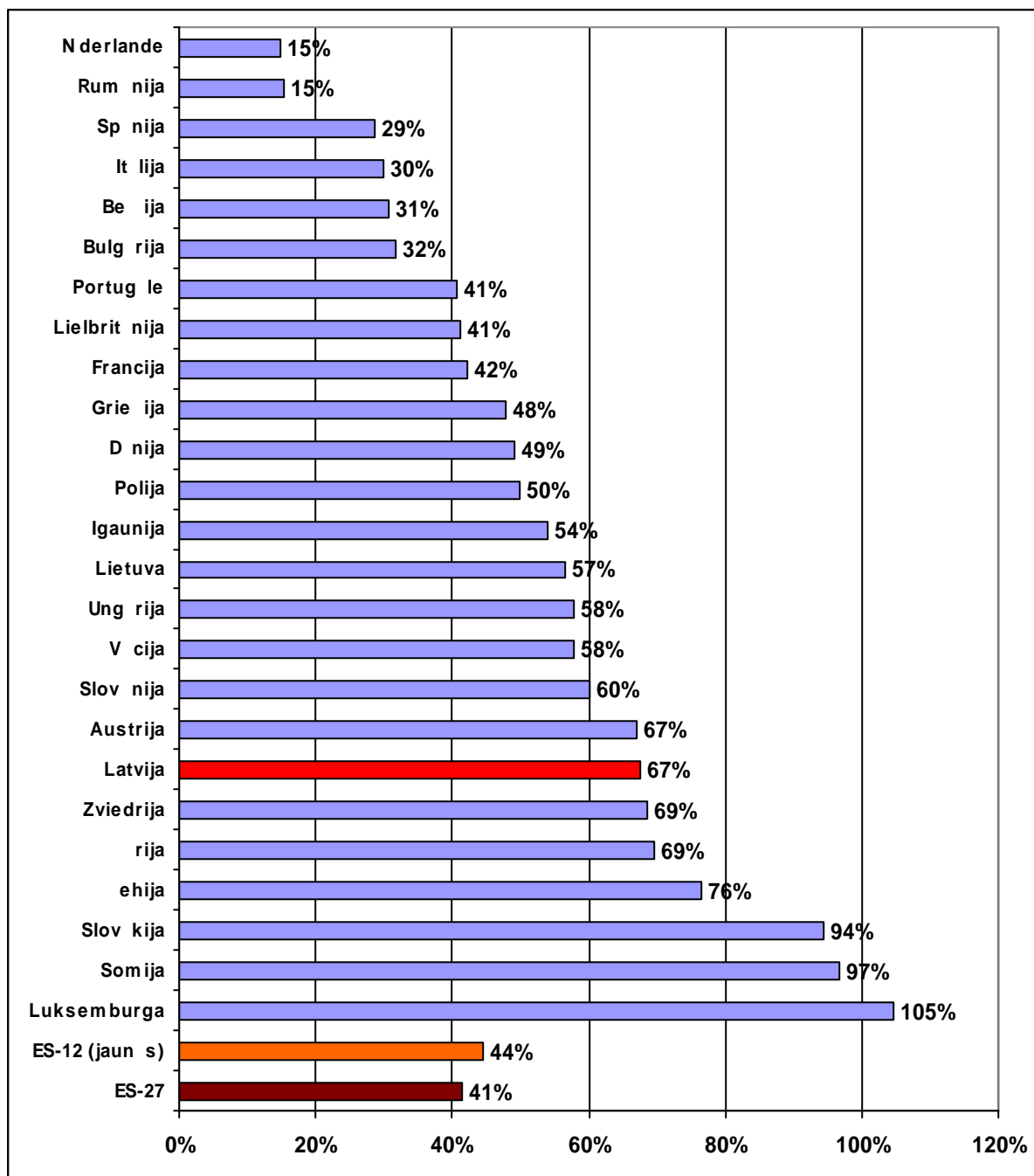
ESAO valsts kopjais atbalsts, kas ietver ražošanas subsīdijas, atbalstu lauku infrastruktūrai, izglītībai, zinātnei un mārketiņgam, 2006.-2008.gadu periodā bijis 271 miljardu EUR (190 miljardi LVL)⁵⁵.

Kā redzams no 1.6. attēla, ES lauksaimniecībā vidējās subsīdijas daļa neto pievienotajā vērtībā ir 41% (2010.g.). Kopumā jaunajās dalībvalstīs šāda ir nedaudz augstāka – 44%. Savukārt Latvija, neraugoties uz mazākajiem tiešmaksājumiem uz LIZ platības vienību, kopš iestāšanās ES pieder pie valstīm ar augstu subsīdiju patsvaru, ja tās salīdzinām ar ražošanas apjomu.

Valsts un ES subsīdijas, kuras veido lauksaimnieku ienākumus, vidējā 2010.gadā veidoja 67% no lauksaimnieku ienākumiem, tādā ievērojami vairāk nekā ES vidējā. Tas ir septiņi augstāki kārtēji ES dalībvalstīs, ar vairāk nekā Lietuvai un Īgūnijai. Tas liecina, ka Latvijas lauksaimniecībā ir vēl vairāk atkarība no atbalsta nekā ES kopumā, līdz ar to relatīvi, lauksaimniecības atbalsts jau pašreizējā līmenī palielina Latvijas lauksaimnieku konkurētspēju ar ES līmeni, salīdzinājumā ar situāciju bez tā.

Autors vēlas piebilst, ka analizējot subsīdiju patsvaru ienākumos, ir jāņem vērā arī ienākumu absolūtais līmenis. Līdz ar to, šeit apskatītais kārtējais rādītājs nekādi nenozīmē, ka Latvijas subsīdiju līmenis būtu relatīvi par lielu salīdzinot ar citām ES dalībvalstīm, jo viens no subsīdiju mērķiem objektīvi būtu ienākumu līmeņa izlīdzināšana, līdz ar to valstīs un teritorijās ar zemāku ienākumu līmeni uz vienu nodarbināto subsīdiju patsvaram būtu jābūt augstākam.

⁵⁵ Agricultural Policies in OECD Countries. Monitoring and Evaluation. OECD 2009. p.13. [Elektronisks resurss] <http://www.oecd.org/dataoecd/37/16/43239979.pdf>

1.6. att. Is. ES un nacion lo subs diju da a lauksaimniec bas neto pievienotaj v rt b 2010.gad ES un t s dal bvalst s (%)⁵⁶

T k pašreiz j s KLP darb ba ES l men ir pl nota l dz 2013.gadam, viens no visvair k diskut tjiem jaut jumiem saist b ar lauku atbalstu ir – k das izmai as pl nots veikt atbalsta politik n kamajam periodam – no 2014. l dz 2020.gadam? Vai pamat tiks turpin ta l dzšin j politika, vai ar sagaid mas b tiskas izmai as?

⁵⁶ Apr ins, izmantojot EUROSTAT datus. Iek autas tikai subs dijas, kuras sa em tieši lauksaimnieki un kuras veido k rt j gada ien kumus

Šaj sakar ir notikušas un turpinās intensīvas diskusijas gan zinātniskā, gan politiskā līmenī. Jau 2005.gadā Lielbritānija nāca klajā ar savu „KLP vīziju”, kas pēc būtības paredz jauno zemesguoties atbalsta samazināšanu, norādot uz esošās KLP neefektivitāti mērķu sasniegšanā, lielajiem sabiedriskajiem izdevumiem, kā arī to, ka šādas politikas rezultāti tiek būtiski sadzīvēti pārtikas ES iekšienē. Līdz ar to minētā vīzija paredz jāatceļ KLP līdri (lauksaimniecības atstāšana, konkurētspējas paaugstināšana) maksājumi, paredzot, ka lauksaimniekiem jāpreuzažošanai jātiekat algotai no tirgus. Tomēr tie pievā, ka lauksaimniekiem kā sociālo labumu radītājiem jāizsaglabā atdzīvība, kuru tie sāņem nodokļu maksātāju līdzekļiem par tiem labumiem, kurus tirgus nesēj atdzīvina. Ar to tiek saprasti lauku atstāšanas maksājumi, kas saistīti ar vidi saudzējošu tehnoloģiju izmantošanu utt. – pašreizējās Lauku atstāšanas programmas 2.ass.⁵⁷

Tajā pašā laikā citu valstu pārstāvētie šos plānus dēvē kā izdevīgus tām valstīm, kurās lauksaimniecība nav pašā nozīmīgākā un ir izdevīgā līdri pārtikas imports. Jāatzīst, ka šie plāni ir sastapuši pretestību arī pašā Lielbritānijā. Piemēram, neatkarīgās pētījums, kuru veica lauksaimniecības un pārtikas politikas pētījumu institūts (FAPRI) par britu ieteiktās KLP reformas ietekmi uz Skotijas fermeriem uzrādā, ka reformas ietekmē līdz 2018.gadam:

- liellopu ganīmpulks samazināsies par 33%, bet aitu – par 28%
- aitu gaļas cenas samazinātos par 11% salīdzinot ar pašreizējiem notājiem, bet piēna cenas – par 3,7%
- iē mumi no tirgus sagaidāmi par 17% zemāki salīdzinājuma ar pašreizējiem notājiem.

Pētījuma autori atzīmē, ka Skotijas valdības ieskatā, lauksaimniekiem jāizsaglabā vairāki sabiedriskie labumi, pašā vides saglabāšanā, pārtikas ražošanā un ekonomiskās aktivitātes, kā arī apdzīvotības uzturēšana attālos apvidos, savukārt Lielbritānijā vīzija liek šauru uzvaru tikai uz vides aspektu. Kopumā tiek atzīmēts, ka vietās, kur lauksaimniecība ir mazāk intensīva un ir tālāk piemērotā apstākļi, šāda reforma izraisītu negatīvas sekas nekā attālos reģionos⁵⁸.

Kā atbildi Lielbritānijā vīzijai Francija kopā ar 11 citām ES dalībvalstīm izstrādāja „Memorānu par reformētās KLP izstrādāšanu un nākotni”, kurā principā noraida šādas radikālas reformas, tomēr paredz reformēt atsevišķus KLP elementus. Tajā pašā laikā

⁵⁷ UK Position on CAP reform [Elektronisks resurss] <http://www.birdlife.cz/wpimages/video/UK%20vision.pdf>

⁵⁸ UK agricultural plans. The Scottish Government. [Elektronisks resurss] <http://www.scotland.gov.uk/News/Releases/2009/09/30103311>

Memorands paredz neatteikties no vsturiskajiem maksājumiem, kas saglabāt pašreiz izveidojušos situāciju, kas ļauj lauksaimniekiem atteikties no lauksaimnieciskās ražošanas un turpināt sācēt maksājumus. Šo iemeslu dēļ Latvija neatbalstīs Francijas memorandu⁵⁹.

Tajā pašā laikā LR Zemkopības ministrija, izstrādājot Latvijas pozīciju par Lielbritānijas vīzu, atzīmēja, ka Latvijas situācija ir atšķirīga nekā ES kopumā, jo

- Latvijas lauksaimniecība ir galvenais nodarbošanās veids laukos (ES vidējais 14,9% saskaņā ar britu dokumentu, bet Latvijā 32% pamatdarbs)
- Latvijā pēc KLP piemērošanas lielākā daļa atbalsta nonāk lauksaimniekiem
- Lauksaimniecība ir ES līdzekļu piesaistes veids Latvijā.

Tiek atzīts arī, ka liela daļa pašreizējās KLP mērķu, kas minēti dokumentā, ir ar negatīvu ietekmi ar Latvijā:

- Tā veicina intensīvu ražošanu, atstāj negatīvu ietekmi uz vidi un netiek nozīmīgi veicinātas vidi saudzējošas tehnoloģijas
- Liela daļa atbalsta aizplūst no laukiem, un ekonomiski KLP nav sevišķi efektīva
- KLP sekmē nelielo saimniecību likvidāciju, kurai ir videi draudzīgākas un ražīvākas alternatīvas.

Analizējot šīs iespējamo reformu ieguvumus un zaudējumus, ZM atzīmē, ka Latvijas ekonomiskie ieguvumi no reformām ir apšaubāmi, tāpēc var zaudēt gan ES līdzekļu saņemšanu, gan – kas ir daudz būtiskāk – pašražotu produkciju un dzīvnieku audzēšanas vietas laukos. Lauksaimniecības tirgus liberalizācija Latvijai **nav** izdevīga, jo klimata, kas augsto izmaksu dēļ ES iekšienē, tādēļ konkurēt ar trešās pasaules valstīm. Bez tam, Latvijā ir ekonomiski vājāki uzņēmumi nekā ES kopumā, tādēļ jo lielāka liberalizācija, jo mazāk izredzes vietējai ražošanai. Tas padara lauksaimniecības kā nozares izdzīvošanu praktiski neiespējamu bez papildus atbalsta. Turklāt tiek atzīmēti risks produkcijas apgādes, samazinoties vietējai ražošanai un pieaugot globālajam pieprasījumam⁶⁰.

Autors kopumā piekrīt ZM secinājumiem, paši akcentējot mazo un vidējo saimniecību aizsardzības nepieciešamību, kas tirgus globalizācijas apstākļos ir visvairāk pakļautas riskam. Latvijā, protams, ir cita situācija nekā ekonomiski attīstītājās ES valstīs,

⁵⁹ Atbalsta politikā jābūt vienlīdzīgiem nosacījumiem. [Elektronisks resurss] <http://www.lvportals.lv/index.php?menu=doc&id=134620>

⁶⁰ Latvijas nostāja par Lielbritānijas KLP vīzu. LR Zemkopības ministrija., 2006. Nepublicēts materiāls.

kurās jau gadu desmitiem ir saņēmušas prāvus līdzekļus gan tiešo maksājumu veidā, gan kā atbalstu investīcijām, modernizācijai, vides aizsardzībai utt.

Turpmāk diskusiju gaitā ar citās valstīs, tajā skaitā nelielās (Austrija, Čehija) un caurklāj ar saviem ierosinājumiem KLP. Astoņu ES valstu lauksaimniecības ministri 2009.gadā Vīnā caurklāj ar „Vienus principiem”, kuri tika apspriesti konferencē Tirolē (2009.g.decembris). Kā galvenie principi, uz kuriem jātiekalst tai lauksaimniecības politikai, tiek minēti – ilgtspēja un vides aizsardzība. Tas paredz saglabāt esošos 2 atbalsta pakārus – pirmo kā konkurētspēju veicinošu, lai sekmētu nozares konkurētspēju ES un ārējā tirgū, un otro kā maksājumu par papildus pakalpojumiem kā saimniekošanu kalnu apvidos, bioloģisko lauksaimniecību, inovāciju ieviešanu, piemēram, atjaunot sā enerģijas ražošanu, lauku tirdzniecības pakalpojumi utt.⁶¹

Kopīgā deklarācija par KLP nākotni 2010.gada sākumā pauda ar deviņu ES jauno dalībvalstu – Bulgārijas, Kipras, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas, Ungārijas, Polijas, Rumānijas un Slovākijas – pārstāvji. Tajā tiek izteikts atbalsts tiešo maksājumu saglabāšanai, uzsverot, ka tiem „jāpaliek par galveno KLP instrumentu, kā atbalsta un stabilizāciju lauksaimniecības iekšmūm, kā arī nodrošina sabiedrību ar sabiedrisko labumu”⁶². Galvenais uzsvārs šajā deklarācijā, ko paši uzsver arī Latvijas pārstāvji, ir prasība atteikties no vēsturiskā principa tiešmaksājumu sadalīšanu un maksājumu lēmuma izlīdzināšana starp „vecajām” un „jaunajām” dalībvalstīm.

Kopumā jāatzīst, ka ar ES lēmumu, paši saistbārīgā gaidāmo periodu (2014.-2020.g.), arvien noteikt kā izskanvā lme atbalstīt tieši iekšējās saimniecības, nevis lielos, industriālos lauksaimniecības uzņēmumus. Tas nozīmē, ka visas ES lēmumā tiek atzīti ieguvumi, kurus sabalansēta lauksaimniecības un lauku attīstības spējas dotī videi, cilvēkiem, kuri dzīvo valstīs (gan laukos, gan pilsētās), bet netiek atbalstīta efektivitātes celšana ”par katru cenu”, nerīnīnoties ar vīdi, lauku iedzīvotjiem un saražotā produkta kvalitāti.

⁶¹ Greif V.F. Agro-political perspectives after 2013. Austria's attitude towards Common Agricultural Policy. Agriregionieuropa n.20, 2010. Ancona, February 2011, p.8-11.

⁶² Deklarācija par Kopīgās lauksaimniecības politikas nākotni pēc 2013.gada. Varšava, 2010.gada 3.februāris. [Elektronisks resurss] <http://www.zm.gov.lv/print.php?sadala=349&id=9994>

1.3. Lauku atbalsta pasākumu novirzīto šānās nozīmē, līdzšinējā attīstība un ieteicamās metodes

1.3.1. Novirzīto šānās nepieciešamība, tās loma un attīstība

Valdība realizē lauksaimniecības politiku, kas kopš 1990. gadiem arvien ciešāk pārveido lauku politikas, nav iedomājama bez kvalitatīvas un pietiekami visaptverošas šīs politikas seku ietekmes novirzīto šānās.

Ietekmes novirzīto šānās saturs un metodes ir atkarīgas no jomas, kā arī to veic. Politikas pasākumu ietekme var būt dažāda. Piemēram, varam izšķirt

- ekonomisko ietekmi
- ietekmi uz vidi
- sociālo ietekmi.

Nebūtu pareizi aplūkot šīs ietekmes pilnīgi atsevišķi, tādēļ darbam jābūt strikti norobežotam ar šīm ietekmes veidiem, tomēr katrā darba tiešais mērķis ir ekonomiskās ietekmes izvēršana, tūlīt ir analizējama šī ietekme un tās novirzīšana.

Ekonomisko ietekmi novirzīto, veicot ekonomisko analīzi. Tā ir izveidojusies un izriet no vajadzības padarīt ekonomisko sistēmu efektīvāku. Ekonomiskā analīze sākas no vajadzības apzināšanas, atbilstoši kurai tiek uzstādīts jautājums, un tad tiek meklētas atbildes un risinājumi.

Pastāv 2 galvenie līmeņi, kā arī analīze tiek veikta:

- Makro līmenis (tautsaimniecības interesēs) un
- Mikro līmenis (uzņēmuma interesēs).

Ja analīzes sistēma ir sabiedrības veidota (makro līmenis), tad tās mērķis galvenokārt ir gūt sabiedrisku labumu – panākt efektīvāku resursu izlietošanu no sabiedrības viedokļa; sekmēt valsts izaugsmi; attīstīt nozares, kuras valstī vai reģionā ir atzītas par perspektīvām.

Uzņēmuma interesēs (mikro līmenis) veiktas analīzes mērķis pamatā ir paaugstināt konkrētā uzņēmuma darbības efektivitāti - rast efektīvāko resursu izmantošanas veidu produkcijas ieguvei.

Vairumā citu nozaru valsts loma ir salīdzinoši neliela. Galvenie valsts regulēšanas mehānismi ir tirgus barjeras (muitas politika), valsts veicināmu tirgus regulēšanu, bet

prajais notiek nozares iekšien. Td ar valsts lmen ekonomisk s anal zes bieži vien netiek veiktas – pamat tas notiek uz mumu, dažk rt ar nozaru apvien bu, profesion lo organiz ciju u.tml. l men . Ta u lauksaimniec ba šaj zi atš iras no vis m cit m nozar m - t ir visvair k centraliz ti regul t nozare, paši att st t s valst s, un saist b ar to šaj nozar ir daudz att st t ka ekonomisk anal ze, nek vairum citu nozaru.

L dz šim Latvij , saska ar autora nov roto, nav bijis vienotu principu vai metodikas, saska ar kuriem tiktu v rt ta atseviš u atbalsta pas kumu ietekme. Tas nenoz m , ka neb tu bijis p t jumu šaj jom – agr r s politikas un t s atseviš u aspektu izp tei p d jos gados ir piev rsušies daudzi zin tnieki, piem ram, Litavniece L. (2008), Pilvere I. (2007, 2008), Rozent le S. (2008), Sakti a D., Meyers W.H. (2007), Spro is A. (2007.), Spro is J. u.c. (2008), Salputra G., Miglavs A. (2007), Up te I. (2010) u.c., tom r r d t ju loks, kurus autori izmanto, lai raksturotu agr r s politikas vai t s pas kumu ietekmi, ir atš ir gs. Ar j secina, ka galvenok rt anal ze tiek veikta mikro lmen – proti, k pas kums ietekm konkr to saimniec bu – atbalsta sa m ju ekonomiskos r d t jus; atseviš os gad jumos tiek p t tas tendencies nozares lmen , piem ram, p t jumi par invest ciju efektivit tes nov rt šanu (Rozent le S.; Up te I.), ta u autors l dzšin j praks nav sask ries ar visaptverošu p t jumu vai regul ri veiktu monitoringu, kas autu izv rt t visu atbalsta pas kumu ietekmi un sal dzin t daž du pas kumu efektivit ti (piem ram, plat bu maks jumi vai invest ciju atbalsts) un ietekmi uz daž d m saimniec bu grup m. P c autora r c b esoš m zi m, tikai 2009.gad ar autora l dzdal bu Latvij tika uzs kts darbs pie r d t ju sist mas izveides, ar kuras pal dz bu izv rt t lauku atbalsta pas kumu kompleksu ietekmi – gan mikro gan makro lmen , k ar gan atseviš u pas kumu, gan atbalsta programmas un t s galveno sast vda u (asu) kop jo ietekmi uz ekonomiku un vidi.

Vair ki interesanti p t jumi Latvij ir veikti, lai nov rt tu ES fondu makroekonomisko ietekmi. Viens no plaš kjiem ir biedr bas ”Baltijas Starptautiskais Ekonomikas Politikas studiju centrs” veiktais p t jums „ES fondu makroekonomisk s ietekmes izv rt jums” (2007-2008). P t juma autori analiz juši daž das pieejas, kas izmantotas l dz gos p t jumos ES valst s, un par piem rot ko Latvijas gad jum atzinuši divu posmu pieeju:

- 1) secin jumi no pier d jumiem, izmantojot gan da jo apkopoto pied v juma puses anal zi, gan da jo apkopoto piepras juma puses anal zi;
- 2) apvienot pied v jumu un piepras jumu vienot valsts piecu sektoru HERMIN tipa model .

Pētījuma autori pievērš uzmanību tam, ka dažādi modeļi vienai valstij enerģētiskās izstrādes rezultātus un norāda, ka šodienas gadījumos nepastāv zinātniskas pieejas „vislabāk modeļi” izvēlei, bet nozīmē ir pētīt mūsu tautsaimniecības vairošam un izpratnei. Modeļa pielietojanas gadījumā bieži vien izšķiroša nozīmē ir pieņēmumu izvēle (piemēram, analizējot fondu ietekmi, tās izspiešanas efekta novērtēšana u.c.)⁶³. Minētie pētījuma rezultāti ir izmantoti turpmāk šā darba izstrādājumā 2.nodaļā. Tomēr autora vairošam, ekonomiskās ietekmes analīze nevar aprobežoties tikai ar modeļu izmantošanu, jo lauksaimniecības politikas vajadzībām bieži ir nepieciešams konkrēti, tīrīti, novērtējums, kam nav iespējams veltīt daudz laika, kā arī pieejamās informācijas apjoms bieži mēdz būt atšķirīgs, līdz ar to izmantotajiem metodēm jābūt pietiekami elastīgiem. Modeļa pielietojana var būt pamatota visdrīzāk iepriekšpieminot, paredzamu vairošam gadījumos, pašā prognozējamajā ietekmē, kad trūkst faktiskās informācijas un ir nepieciešami pieņēmumi.

Ar vairāku kaimiņvalstu – *jauno* ES dalībvalstu – zinātnieku darbos valsts atbalsta politikas ietekme ir analizēta, izmantojot dažādus rādītājus. Piemēram, Dr.hab. oec. P.Mickiewicz (Polija), vairošam publicējis fondu ietekmi uz lauku saimniecībām vienā no Polijas reģioniem, analizējot vairākus parametrus, tajā skaitā respondentu vecumu, izglītības līmeni, saimniecību lielumu. Var piebilst, ka šos parametrus par nenozīmīgiem neuzskata arī autors, un veicot ES atbalsta ietekmes analīzi uz Latvijas lauksaimniecību un laukiem, tie ir ņemti vērā. Tomēr nenoliedzami, ka šie rādītāji raksturo tikai atbalsta saņēmēju struktūru, bet nevis reālo ietekmi uz atbalsta saņēmējiem un visu ekonomiku, tādēļ analīze nevar ar tiem aprobežoties. P. Mickiewicz savā darbā izdala šādu atbalsta materiāla ietekmes rādītājus, noskaidrojot tos ar aptaujas palīdzību:

Būtisks ražošanas apjomu k pieaugums

Apstrādātās zemes platību pieaugums

Specializācijas k pieaugums

Darba produktivitātes pieaugums

Ieviestas jaunas tehnoloģijas

Produkcijas kvalitātes k pieaugums

*Nelauksaimniecisko darbības veidu attīstība.*⁶⁴

⁶³ ES fondu makroekonomiskās ietekmes vairošam. Pirmās posma ziņojums. Izpildītājs: biedrība „Baltijas Starptautiskais Ekonomikas Politikas Studiju centrs”. 2007.gada janvāris, Rīga. 64 lpp.

⁶⁴ Mickiewicz P. Influence of Public Funds on the Development of Arable Farms on the Territory of the West Pomeranian Voivodeship // Economic Science for Rural Development. Finances, Taxes, Investment and Support systems. No.17, 2008, Jelgava. p.102-109.

Autora vrtjum, lielākā daļā no minētajiem rādītājiem ir izmantojami ietekmes novērtjumā, tomēr ne vienmēr aptaujas palīdzību var precīzi noteikt. Tādēļ autors rekomendē savienot aptaujas metodi ar saimniecību datu analīzi. Bez tam, kā rādītāja kā pirms konkrētā saimniecības (piemēram, saimniecības zemes platības) vērtēšanas par pozitīvu efektu visnozārāk, jo pastāv iespēja, ka atbalsta saņēmšie lauksaimnieki izspiež no tirgus tos, kuri strādā bez atbalsta (*aizstāšanas efekts*). Līdz ar to autors atzīmē nepieciešamību vērtēt atbalsta ietekmi makro līmenī – uz visu nozari, lauku kopienu, valsts tautsaimniecību.

Kaimi valsts Igaunijas pētīnī Janno Reiljan & Dorel Tamm (2008) pētījuši valsts politikas ietekmi uz Igaunijas lauksaimniecības konkurētspēju, izdalot iekšjo un ārjo. Iekšjo konkurētspēja tiek mērīta ar tirdzniecības k: lauksaimniecības daļa IKP un nodarbinātība (un to dinamika), kā arī algu līmeni lauksaimniecības salīdzinājumā ar citiem sektoriem. Savukārt starptautiskā konkurētspēja mērīta, salīdzinot produktivitāti (pievienotā vērtība uz vienu strādājošo) Igaunijā un citās valstīs, rījās tirdzniecības bilanci (lauksaimniecības preces kopā, piens, gaļa) un tās dinamiku, pašapgrodes līmeni ar pērtiku. Šie rādītāji autora vrtjumā visnotaļ labi raksturo konkurētspēju makro līmenī, un ar autors savos pētījumos ir izmantojis pievienotā vērtību uz pilna laika nodarbinātību kā vienu no efektivitātes rādītājiem, tomēr jāatzīmē, ka aplūkojot šos rādītājus atsevišķi no detalizētas atbalsta politikas, kā arī ārjo faktoru analīzes, ir grūti novērtēt tieši atbalsta ietekmi. Tas tādēļ, ka apkopotā rādītāju līmenis un tendences var būtiski mainīties citu faktoru ietekmē. Piemēram, šajā valstī, tāpat kā Latvijā, visbūtiskās izmaiņas nozār notika tieši 1990.-1995.gados, kad strauji samazinājās gan ražošanas, gan nozares daļa IKP un nodarbinātība, gan rījās tirdzniecības bilance no pozitīvas kļuva par izteikti negatīvu, bet tas, kā zināms, notika ekonomiskās sistēmas pērstukturizācijas rezultātā.⁶⁵

Savukārt Lietuvas pētīnī J. ģiburiene un Ž. Simanaviene pētījušas korelācijas sakarības starp dažādiem atbalsta instrumentiem un lauksaimnieku ienākumiem, pievienotā vērtību, lauksaimniecības produktu ražošanu u.c. Iegūtie rezultāti gan ir samērā pērstēidzoši, jo saskaņā ar publicētajiem rezultātiem uzrādā, ka sakarība starp lauksaimniecības produktu ražošanu un tiešajiem maksājumiem (0.7), vāju pozitīvu saistību (<0.9) starp pievienotā vērtību uz nodarbinātību, kā arī lauksaimnieku ienākumiem un tiešajiem maksājumiem (0.863),

⁶⁵ Reiljan J., Tamm D. The Impact of Governmental Policy on the Competitiveness of the Estonian Agricultural Sector / Economic Science for Rural Development No. 17, 2008, Jelgava, p.125-135.

garant tiem kreditiem (0.744), eksporta subsīdijām (0.681) u.c.⁶⁶ Tomēr šāda veida analīze, autora ieskatā, sniedz visai maz iespējamas rezultātu interpretācijai un secinājumu izdarīšanai, jo pēc viena šādu rezultātu secinājumu piemēra, kā pieminētie atbalsta instrumenti nav derīgi un ir pārtraucami u.tml., būtiski pārsteidzīgi.

ES vecajās dalībvalstīs apkopotie ievrojami lielā pieredzē atbalsta ietekmes novērtēšanai gan makro, gan mikro līmenī. Katrām Mackay & Horton, 2003), laikā kopš 20.gadsimta 80.gadiem atbalsta ietekmes novērtēšana lauksaimniecībā šajā valstīs ir ievrojami profesionalizējies. Tīrķuvusi vairāk orientāta uz lietotāju - praktisko rezultātu iegūšanu, bieži vien tiek pielietotas jauktas metodes u.c. Novērtēšanas rezultāti arvien vairāk var tikt izmantoti operatīvajam darbam⁶⁷. Situācijas modelēšanai makro līmenī bez iepriekš pieminētā HERMIN modeļa, kas pašā paredzētās struktūrfornu ietekmes modelēšanai, tiek izmantots arī ECOMOD (oti detalizēts modelis, kas izmantots lai novērtētu plašo fondu ietekmi 2007.-2013.gadam jaunajās ES dalībvalstīs. Atsevišķās valstīs izmantots arī QUEST II modelis.

Kopumā minētie pētījumi arī secina, ka ES fondu ietekme uz ES veco dalībvalstu ekonomiskām bijusi pozitīva, taču neliela (papildus IKP pieaugums 0.2-2% gadā). Ievrojami lielāku efektu pētījumi paredz jaunajām dalībvalstīm. Piemēram, 2000.gadā pielietojot HERMIN modeli Latvijai laika posmā no 2002.-2010.gadam, konstatēts, ka plašākotais papildus IKP pieaugums šajā laikā ir aptuveni 6% katru gadu (virsbāzes scenārija). Savukārt Igaunijai ietekme novērtēta vīlī lielāka – 7-13.5% gadā (2004.-2010.gados)⁶⁸.

Daudzi pētījumi ir veikti, lai novērtētu ES lauksaimniecības politikas ietekmi uz konkrētiem faktoriem, piemēram, darbaspēka izmantošanu Vcijā (Petrick, Zier, 2012). Autori, izmantojot vairākus dinamiskus modeļus, cita starpā secina, ka tiešie maksājumi un kompensācijas par darbu mazāk labvēlīgos apvidos neietekmē nodarbinātību, ja maksājumi ir pilnīgi atdalīti no ražošanas⁶⁹. Itāli autori (Bartolini & Viaggi, 2012) pētījuši metodoloģiskās pieejas KLP efektu noteikšanai uz saimniecību lieluma izmaiņām, savukārt vairāku valstu pētnieku grupa – reformu ietekmi uz zemes pamešanu (Renwick et.al, 2012). Citos pētījumos

⁶⁶ Iburiene, J.& Simanaviene, Ž. State Regulation of Agricultural Policy: Lithuanian case. / Economic Science for Rural development, No.17, 2008, Jelgava, p. 47-51.

⁶⁷ Mackay R., Horton D. Expanding the use of impact assessment and evaluation in agricultural research and development. Agricultural systems 78 (2003). www.elsevier.com/locate/agsy.

⁶⁸ ES fondu makroekonomiskās ietekmes izvērtējums. Pirmā posma ziņojums. Izpildītājs: biedrība „Baltijas Starptautiskais Ekonomikas Politikas Studiju centrs”. 2007.gada janvāris, Rīga. 64 lpp.

⁶⁹ Petrick M., Zier P. Common Agricultural Policy effects on dynamic labour use in agriculture. Food policy 37 (2012). www.elsevier.com/locate/foodpol.

tieka rasta pieeja, lai novrtu politisko pasākumu ietekmi uz vairākiem faktoriem, piemēram, reģionālais multi-ārtentu stimulators (RegMAS) (Lobianco, Esposti, 2010), ar kuru palīdzību novrtta dažādu scenāriju ietekme uz saimniecību skaitu (lieluma grupas), plātbū, saimniecību ienākumiem un darba patēriņu. Portugāļu pētīti (Fragoso et al, 2011) ar matemātiskā piedāvājuma modeļa palīdzību secina, ka maksājumu atdalšana no ražošanas atstāj negatīvu efektu uz lauksaimniecisko ražošanu un resursu izmantošanu. Bez tam, ir veikti arī daudzi citi līdzīgā rakstura pētījumi.

Autora ieskatā, kaut arī šie novrtījumi var sniegt nozīmīgu indikatīvu informāciju, tomēr to interpretācija jāveic uzmanīgi. Piemēram, ne vienmēr rezultāti, kas iegūti citvalstīs, būs vienlīdz attiecināmi arī uz Latviju, kā arī pielietotās vērtēšanas metodes ne vienmēr būs šeit izmantojamas (datu pieejamība, atšķirīgi nosacījumi u.c.). Tādēļ darba uzdevums ietilpst izveidot pietiekami detalizētu novrtēšanas pamēnu kopu, kas autu iegūtu informāciju, kas nepieciešama ne tikai vispārījam priekšstatam, bet konkrētām lauksaimniecības un lauku politikas vajadzībām – pasākumu izvēlei, nosacījumu formulēšanai utt. Šim nolūkam, autora ieskatā, nepieciešams gan kopjais novrtējums, kas parāda tu programmas makroietekmi, gan arī konkrētu pasākumu ietekmi mikro un makro līmenī.

1.3.2. Ieteicamie metodoloģiskie risinājumi lauku atbalsta ietekmes vērtēšanai Latvijā

Apkopojot līdzšinējo lauksaimniecības un lauku atbalsta ietekmes vērtēšanas praksi, autors izdara secinājumu, ka galvenais metodoloģiskais izaicinājums ir – atdalīt tieši atbalsta izraisīto ietekmi no cita veida ietekmes. Autora vērtējumā, to ir grūti izdarīt makro līmenī, jo makroekonomiskā rādītāju izmaiņas ietekmē arī daudzi faktori, no kuriem atbalsts bieži vien veido tikai mazko daļu. Līdz ar to, lai veiktu kvalitatīvu vērtējumu, ir jāizdara precīzi pieņēmumi, kuriem bieži vien trūkst pietiekamas informācijas. Piemēram, ekonomiskā krīze radījusi būtisku ietekmi uz makroekonomiskajiem rādītājiem Latvijā 2008.-2010.gados, un lai pietiekami ticami šādu mainīgā vidē novrtētu ES fondu ietekmi, ir nepieciešams arī precīzi novrtēt pašvaru u.c. rādītājus. Ar pieminēto makroekonomiskā izvērtējuma autori uzsver, ka viņu iegūto rezultātu ticamība ir arī lielā mērā atkarīga no izdarīto pieņēmumu precizitātes, kuru starpā viens no būtiskākajiem ir pašvara līmenis (t.i., kāda daļa no ieguldījumiem tiktu veikti ārpus, ja fondi netiktu piešķirti). Autori atzīst, ka viņiem nav zināms

faktiskais pašsvara patsvars, vi i tikai var izdar t pie ņumus, balstoties uz vi u r c b esošo inform ciju⁷⁰.

Ar EK izvirz jusi š dus galvenos metodolo iskos uzdevumus lauku atbalsta programmu ietekmes izv rt ņanai:

1) Atbild t uz jaut jumu: kas b tu noticis konkr taj programmas sf r bez dot s programmas?

Ir vajadz ba nov rt t programmas ietekmi, kur vien iesp jams, emot v r t s pretstatu, proti - apr ņin t, k das izmai as b tu notikušas bez specifisk s intervences?

2) Noš irt atseviš u pas kumu vai programmas kopum izrais tos efektus no citu iejaucošos faktoru sek m⁷¹.

Autors, vair kus gadus str d jot pie nov rt ņanas metodikas Latvij , k ar p tot citu valstu pieredzi, secina, ka min tos uzdevumus ir veikt viegl k, ja anal zi veic maz k apkopot l men . Piem ram, piemin to pašsvaru daudz viegl k ir nov rt t konkr tam atbalsta pas kumam, konkr tam atbalst mo saimniec bu (uz ņumu) lokam, izmantojot mikro l me a datus, nevis vis ekonomik kop , kur daž dos t s segmentos tas var b t b tiski atš ir gs. Ar vair ki p tnieki (Pufahl & Weiss, 2009) atz m , ka p d j desmitgad arvien vair k datu k st pieejami mikro l men (par atseviš m lauku saimniec b m), t d iev rojami pieaudzis emp risko p t jumu skaits par lauku politikas ietekmi uz atseviš m saimniec b m (Salhofer and Streicher, 2005; Shaik and Helmers, 2006 u.c.).

Nov rt ņanas pieeja, kuru iesaka autors, ir vispirms veikt atseviš u atbalsta pas kumu ietekmes v rt jumu, izmantojot inform ciju par konkr tiem atbalsta sa ņm jiem (pas kumus, var apvienot, ja to raksturs un m r a kopa ir oti l dz gi), un tad attiec go ietekmi summ t, t d veid apr ņinot kop jo programmas ietekmi makro l men . Š ds pa ņmiens dod iesp ju veikt detaliz tu atseviš u pas kumu v rt jumu, kas oti nepieciešams politikas veidošan , atbalsta pas kumu un to nosac jumu pl nošan utt.

Autora izveidot pieeja ir pamatota ar EK nov rt ņanas ekspertu t kla tematiskaj darba grup izstr d taj m metodolo iskaj m vadl nij m, l dz ar to t atbilst EK izvirz taj m pras b m Lauku att st bas programmas nov rt ņanai. Taj paš laik EK vadl nijas nesniedz pabeigtu metodiku, kura b tu uzreiz izmantojama jebkur dal bvalst . Tiek sniegts galvenais

⁷⁰ ES fondu makroekonomisk s ietekmes izv rt jums. Pirm posma zi ojums. Izpild t js: biedr ba „Baltijas Starptautiskais Ekonomikas Politikas Studiju centrs”. 2007.gada janv ris, R ga. 64 lpp.

⁷¹ Approaches for assessing the impacts of the Rural Development Programmes in the context of multiple intervening factors. Working paper. European Evaluation Network for Rural Development.Brussels, 2010.

ietvars, nor dot, ka vadl niju m r is nav ierobežot v rt t jus, bet tos iedvesmot un iedrošin t. L dz ar to konkr tas metodolo isk s pieejas un praktisko risin jumu izstr de ir katras dal bvalsts zi , un šis darbs ir veidots ar m r i sniegt ieguld jumu min taj jom .

Min taj dokument ir noteikti 3 visp r jie ekonomisk s ietekmes r d t ji, ar kuriem v rt t lauku atbalsta programmas kop jo ietekmi⁷²:

1. Ekonomisk izaugsme. Saska ar VUNS, to m ra k t ro papildus bruto pievienoto v rt bu, nov rt jot pirktsp jas parit t .

Šis r d t js nevar tikt izmantots, lai m r tu nozares konkur tsp ju, lauku ekonomikas diversifik ciju vai dz ves kvalit ti. Lai izdar tu š dus secin jumus, vadl niju autori iesaka pielietot papildus r d t jus apkopot l men (piem ram, izlaides strukt ru), vai indeksus (piem ram, lauku att st bas indekss).

2. Nodarbin t bas veicin šana. VUNS iesaka šo r d t ju m r t k papildus darba vietas pilna laika ekvivalent kuras rad tas gan tieši atbalst tajos projektos, gan netieši programmas ietekm un ilgst vismaz 10 gadus.

Papildus ietekmes apr inam tieši saimniec b s, pielietojot gan kvantitat v s, gan kvalit at v s metodes, j nov rt ar iesp jamie efekti rpus lauksaimniec bas, k ar negat vie efekti, kas rodas, piem ram, ce ot ražošanas faktoru izmantošanas produktivit ti.

3. Darba produktivit te. T ir defin ta k izmai as bruto pievienotaj v rt b uz pilna laika nodarbin to. Bruto pievienot v rt ba ir defin ta k izlaide m nus starppat ri š.

Tiek atz m ts, ka šo r d t ju nov rt šan nav „standarta metodes”, kuru var tu pielietot meh niski. Ekspertu komisija pied v vair kas metodes un veidus, kas atspogu o 2 galvenos principus: tiekties p c optim liem pier d jumiem, k ar nov rt t lauku sabiedr bas, ekonomikas un teritorijas kompleksumu un unikalit ti.

Autors atz m , ka pied v tie visp r jie ietekmes r d t ji var sniegt b tisku indikat vo inform ciju par atbalsta ietekmi, tom r tie nevar b t k vien gie un galvenie r d t ji, p c kuriem v rt t konkr to atbalsta pas kumu rezult tus un lietder bu (turkl t ne visiem pas kumiem šos r d t jus var pietiekami kvalit at vi nov rt t). Autora ieteikt nov rt šanas

⁷² Schuh B., Lukesch M. etc. Approaches for assessing the impacts of the Rural Development Programmes in the context of multiple intervening factors. // Paper prepared for the 122th EAAE Seminar „Evidence-based agricultural and rural policy making: methodological and empirical challenges of policy evaluation”. Ancona, February 17-18, 2011.

rdtju sistma tuvāk aprakstā darba 3.nodaļā, bet šīs nodaļas turpinājumā tuvāk apskatīti metodoloģiskie risinājumi.

Pētījuma akcentus vairāk grūtības, ar kurām jāsakaras vērtējumiem, nosakot atbalsta pasākumu ietekmi. Valdības programmas bieži vien satur dažādus (dažkārt pat pretrunīgus) mērķus, un katrā programmā bieži izmanto lielu skaitu dažādu instrumentu. Pat ja pārtieki fokusētos uz vienu instrumentu, ar to novērtēšana ir sarežģīta, jo atbalsta pasākumi ietekmē ne tikai atsevišķas saimniecības tieši, bet rada netiešos efektus (piemēram, augsti tiešie maksājumi sekmē zemes un citu fiksāto resursu cenas celšanos (Key and Roberts, 2006)). Visbeidzot, tieši piedalīšanās atbalsta programmās parasti ir brīvprātīga, tas nozīmē, ka normāli konkrētajai saimniecībai tajā piedalīties tikai tad, ja uzskatīs, ka ieguvumi no programmas pārsniegs pārdū izdevumus. Izdevumi un ieguvumi var atšķirties atkarībā no dažādiem saimniecību raksturojošiem, no kuriem dažus ir grūti identificēt. Sistēmisko atšķirību eksistence starp programmu dalībniekiem un tiem, kas tajās nepiedalās, rada vajadzību nodalīt „sto” programmas ietekmi no tās ietekmes, ko rada sākotnējās atšķirības divu minēto grupu raksturojumā. Tā rezultātā vērtējums var būt atbildi uz jautājumu – cik daudz programmas dalībnieki ir ieguvuši salīdzinot ar situāciju, ja tie nebūtu piedalījušies programmā? Fakts, ka šo salīdzinājumu tieši veidā nav iespējams novērtēt, tiek definēts kā „klasiskā novērtēšanas problēma”⁷³.

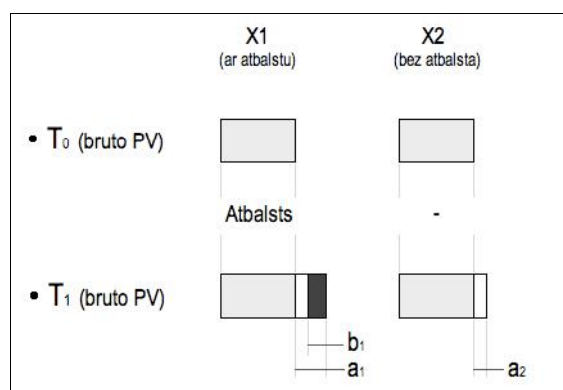
Shematiski šo problēmu var attēlot šādi. Pieņemsim, ka X ir hipotētisks cēlonis un Y ir rezultāts. Mainot X vērtību, varam izmainīt (ietekmēt) Y vērtību. Pieņemsim, ka X izmainās no x_0 uz x_1 , tad, lai izmērītu cēloņa ietekmi uz Y , jāsalīdzina divas Y vērtības: y_1 - ja x ir izmainījies, un y_0 - ja x nemainās. Turklāt, ja X izmainās, tad Y vērtība bez X izmaiņām, y_0 , nav novērojama. Līdz ar to, tieši nav iespējams novērtēt cēloņa radītās sekas bez hipotētiska pieņēmuma par to, kāda būtu Y vērtība, ja X vērtība nemainītos. Pasvītrotais izteikums attiecināms uz alternatīvo rezultātu (*counterfactual*), kas pēc būtības ir hipotētisks nenovērojams lielums. Balstoties uz iepriekš raksturoto, analizējot cēloņa radītās sekas, nepieciešams salīdzināt faktisko rezultātu ar alternatīvo rezultātu.

Taureālītā nav iespējams salīdzināt šārdtja izmaiņas vienmēr un tūlīt pašm saimniecībām sākotnēji un vienlaikus ar nesākotnēji atbalstu. Šādiemeslādā salīdzinājums ir

⁷³ Pufahl A., Weiss Ch.R. Evaluating the effects of farm programmes: results from propensity score matching / European Review of Agricultural Economics. Official journal of the European Association of Agricultural Economists. Vol.36, No.1, March 2009, Oxford University Press; p. 79-102.

veicams starp l dz g m saimniec b m, no kur m da a ir sa m musi atbalstu (atbalsta sa m ji), bet da a atbalstu nav sa m musi (kontroles grupa, pret ko sal dzin t).

Kontroles grupas izmantošanas m r is ir atdal t t s bruto pievienot s v rt bas izmai as, kuras atbalsta sa m jiem b tu notikušas ar tad, ja atbalsta neb tu. Piem ram, ja pie emt, ka ir divas identiskas saimniec bas $X1$ un $X2$, no kur m $X1$ atbalstu ir sa m musi, bet $X2$ atbalstu nav sa m musi, tad tiešais bruto pievienot s v rt bas pieaugums, kas ir izveidojies atbalsta d , b tu b_1 l men , jo $a_1 - b_1$ pieaugums $X1$ saimniec b (kas ir vien ds ar a_2 lielumu $X2$ saimniec b) notiktu ar bez atbalsta (1.7. att ls).

1.7. att ls. Atbalsta tieš s ietekmes nov rt juma sh ma⁷⁴

Izmantojot šo pieeju, ir j apr ina bruto pievienot s v rt bas % izmai as atbalsta sa m ju grup , kuras ir notikušas pateicoties atbalsta sa emšanai.

Ietekmes nov rt juma veikšanai ir pielietojamas vair kas metodes un to kombin cijas. Vienu no pirmajiem p t jumiem šaj zi Latvij veica p tnieku grupa A.Nipera vad b (2010.), izdalot š du izmantojamo metožu spektru:

- Kvantitat v anal ze
 - “Naīve” tipa metodes:
 - pirms/p c nov rt jums;
 - atbalsta sa m ju grupas sal dzin šana ar bez atbalsta str d jošo grupu;
 - atbalsta sa m ju sal dzin šana ar valsts (re iona, teritorijas) vid jiem datiem;
 - noteikta sliekš a sasniegšanas nov rt šana;
 - vienk rša diferen u differences pieeja.
 - Kvazi eksperiment l s metodes:

⁷⁴ Metodolo ija LAP 2007.-2013.g.pas kumu ietekmes nov rt šanai. 1.redakcija. RSEBAA, 2010.g.maijs

- PSM - (ATT - DiD) /Notikumu iespējamības atbilstība – vidējais ietekmes efekts uz ietekmētājiem – diferencu difference/;
- GPS - (ATT - DiD) /Vispārīgā notikumu iespējamības atbilstība – vidējais ietekmes efekts uz ietekmētājiem – diferencu difference/.
- Neeksperimentālā dizaina metodes:
 - OLS (Mazāk kvadrātu metode).
 - Kvalitatīvā analīze
 - Situāciju analīze (*situation analysis*);
 - Detalizētās izpētes (*case studies*).⁷⁵

No minētajām metodēm gan Eiropas Komisija, gan pētījuma autori kā prioritāras ietekmes indikatoru novērtšanai rekomendē kvazi eksperimentālās novērtējuma metodes un neeksperimentālā dizaina metodes⁷⁶. Taču, ņemot vērā datu un resursu ierobežojumus, ne visos gadījumos minētās metodes ir pielietojamas. Šādā situācijā ir izmantojama kvalitatīvā analīze vai kvalitatīvās analīzes un “naīve” metožu kombinācija.

Pētījuma autori atzīmē, ka teorētiski, ja ir pieejami vajadzīgie dati pietiekamā daudzumā un laika periodā, izmantojamas būtu visas šīs metodes. Autori ir analizējuši datu apjomu un pieejamības kritērijus, kas tiek izvirzīti kā pamatnosacījums metožu izvēlei.

Vislielākās prasības pēc datiem ir kvazi eksperimentālo metožu pielietošanai (1.3. tabula). Tabulā ir norādīti skaits, cik attiecīgās metodes pielietošanai ir nepieciešams atlasīt atbalsta saņēmējus (lauku saimniecības vai citas saimnieciskās vienības, kas saņem mušas konkrētā veidā atbalstu), un cik, ja metode to prasa, jāatlasa līdzīgās saimniecības (atlasot saskaņā ar iepriekš uzstādītajiem kritērijiem), kur mērcē iespējams vienīgi atšairbai ar atbalsta saņēmējiem vajadzētu būt tāj, ka šīs saimniecības atbalstu nav saņēmuši.

Tādējādi, ATT-DiD pielietošanai, vēlamams, lai PSM metodes pielietošanas rezultātu būtu izlase, kurā ir vismaz 50 atbalsta saņēmēji un 200 līdzīgi bez atbalsta strādjošie. Tā kā PSM procedūras rezultātu izlašu lielums var būtiski samazināties, indikatīvi būtu vēlamams, lai atbalsta saņēmēju grupa (pirms PSM pielietošanas) būtu aptuveni 100 un 400 bez atbalsta strādjošie.

⁷⁵ Metodoloģija LAP 2007.-2013.g.pasākumu ietekmes novērtšanai. 1.redakcija. RSEBAA, 2010.g.maijs

⁷⁶ Approaches for assessing the impacts of the Rural Development Programmes in the context of multiple intervening factors. Working paper. European Evaluation Network for Rural Development.Brussels, 2010.

1.3. tabula. V lamais izlašu lielums dažādu vrtēšanas metožu pielietojšanas gadījumā⁷⁷

Metode	Atbalsta saņēmēji	Bez atbalsta strādājošie	Fona dati
Kvazi eksperimentālais			
PSM - (ATT / DiD)	>50 (pēc PSM pielietojšanas)	>200	
GPS - (ATT / DiD)	>250 (pēc GPS pielietojšanas)		
Neeksperimentālais dizains			
OLS	>100 (oti atkarīgs no mainīgā skaita)		
“Naīve”			
Pirms/pēc novērtēšana	x (v lams >50)		
Atbalsta saņēmēju un bez atbalsta strādājošo salīdzināšana	x (v lams >50)	x (v lams >50)	
Atbalsta saņēmēju salīdzināšana ar reģionu vidējo	x (v lams >50)		x
Noteikto rādītāju/standartu sasniegšana	x (v lams >50)		x
Vienkāršā diferenciāļu metodes	x (v lams >50)	x (v lams >50)	
Reģiona/teritorijas vidējo novērtēšana			x
Kvalitatīvā analīze			
Situācijas analīze	> 30 - 40		
Detalizētā izpēte	> 5 - 10		

Pamatojoties uz līdzīgumu, GPS pielietojšanas gadījumā vlamā s kotnējā izlase b tu 500 objekti.

Datu ietilp gā ir ar OLS metode. Izlases lielums šīs metodes pielietojšanai ir oti atkarīgs no vien dojumā iek auto izskaidrojošo mainīgā skaita, ta u v lamā izlase ir s kot ar 100 nov rojumiem. Ir iesp jams veikt apr īnus ar ar nedaudz maz k m izlas m, ta u tas ietekm apr īnu precizit īti un palielina varb tību, ka apr īni neatspogu o re lo situ ciju.

Attiec b uz “naīve” metožu pielietojšanu, v lamā s atbalsta sa mju un bez atbalsta str d jošo grupas ir liel kas par 50 nov rojumiem.

Kvalitat v s anal zes kontekst ā autori rekomend īdivas metodes. Pirm metode ir situ cijas anal ze, kas balst s uz nejauši izv ītiem atbalsta sa mjiem, lai saprastu, kas ir noticis, pateicoties atbalstam, un kas b tu noticis, ja atbalsta neb tu. Šaj gad jum v lamais

⁷⁷ Metodolo ģija LAP 2007.-2013.g.pas kumu ietekmes nov r tēšanai. 1.redakcija. RSEBAA, 2010.g.maijs

analiz jamo objektu skaits ir vismaz 30-40 objekti (tas liel m r ir atkar gs no pas kuma m roga un atbalsta sa m ju ekonomisk viendab guma).

Otr metode ir padzi in t s izp tes, kas paredz padzi in to p t jumu veikšanu gan ar atbalstu str d jošo, gan bez atbalsta str d jošo grupai. Šaj gad jum ir j izv las “tipiskie” uz mumi/saimniec bas un detaliz ti j izanaliz situ cija, par pamatu izmantojot finanšu datu un naudas pl smu anal zi, model jot, kas b tu noticis bez atbalsta. Šaj gad jum v lamais analiz jamo objektu skaits ir 5-10, ta u tas ir oti atkar gs no pas kuma m roga un atbalsta sa m ju ekonomisk viendab guma.

Min t anal ze auj secin t, ka Latvij kvazi eksperiment l s metodes b tu piem rojamas tikai gad jumos, ja par lielu skaitu saimniec bu b tu pieejami pietiekami prec zi dati (piem ram, prec za ekonomisk inform cija vair k gadu garum s kot no gada pirms atbalsta sa emšanas gan par atbalsta sa m jiem, gan par l dz g m saimniec b m, kuras str d jušas bez atbalsta, kas autu izveidot b zes kopu. Da ji tas attiecas ar uz neeksperiment la dizaina metod m. Ja par atbalsta sa m jiem pašlaik Latvij tiek v kta inform cija, it paši lauksaimniec bas ieguld jumu pas kumos (kaut ar min t inform cija ir nepietiekama tieši lai var tu spriest par šo saimniec bu ekonomisko situ ciju – tiek apkopoti tikai galvenie finanšu r d t ji: neto apgroz jums, izmaksas kop un pe a), tad par p r j m saimniec b m vien gais ekonomisko datu avots ir SUDAT, kur apkopo datus par pavisam 1000 Latvijas lauku saimniec b m. L dz ar to rodas gr t bas atlas t sal dzin mu kopu, paši gad jumos, kad t ir pietiekami specifiska (ja atlases krit rijem atbilst tikai neliela saimniec bu da a).

Šo metožu izmantošan , paši gad jumos, kad nepieciešams atlas t lielu skaitu saimniecisko vien bu, uzreiz iez m jas tr kums, kurš tiek atz ts gan metodiskaj , gan p tnieciskaj literat r ⁷⁸. Proti, re li nevar likt vienl dz bas z mi starp saimniec b m, kuras ir izmantojušas atbalstu, un t m, kuras to nav dar jušas. Bieži vien atbalstu izmantojuš s saimniec bas ir ekonomiski akt v kas, inovat v kas, pielieto augstraž g kas tehnolo ijas utt., kas ne vienm r ir saist ts ar atbalstu. L dz ar to starp atbalsta sa m jiem un p r j m saimniec b m radusies atš ir ba var neb t izskaidrojama tikai ar atbalsta ietekmi vien. Lai iesp ju robež s nov rt tu šo (netiešo) ietekmi, ir vajadz gas papildu metodes. Lai ar l dz ar to j atz st, ka piln gi prec zi ietekmi nov rt t nav iesp jams, tom r da ji iesp jams min to

⁷⁸ Pufahl A., Weiss Ch.R. Evaluating the effects of farm programmes: results from propensity score matching / European Review of Agricultural Economics. Official journal of the European Association of Agricultural Economists. Vol.36, No.1, March 2009, Oxford University Press; p. 79-102.

tr kumu novrst, iespējami precīzi izvēloties kritērijus bāzes (bez atbalsta strādājošo) kopas izveidei.

Papildus minētajam, šīs metodes dod iespēju iegūt datus vajadzīgos griezumos, lai arī joprojām ir subjektīvu vērtējumu, kā arī ne vienmēr respondenti vajadzīgo informāciju spēj sniegt. 2011.gadā ar autora līdzdalību tika sagatavotas vairākas aptaujas, kur tika aptaujāti lauku saimniecības – atbalsta saņēmēji. Kopā tika saņemtas par vairāk nekā 1000 lauku saimniecībām, un iegūta visai nozīmīga informācija gan par atbalsta rezultātiem, gan par kumulatīviem, gan ieteikumi turpmākai atbalsta organizācijai. Pārskats par mazo un vidējo lauku saimniecību aptaujas organizāciju un rezultātiem apkopots 3.pielikumā.

Savukārt dzīves kvalitātes vērtēšanai aptaujas, kā arī citas tiešsaistes kontakta metodes (fokusa grupas u.c.) atzīstamas par pamatmetodēm. Tādā veidā šānai ir izstrādāta apjomīga anketa ar 68 jautājumiem (aptaujas rezultāti daļēji izmantoti arī šajā darbā, raksturojot situāciju Latvijas laukos). Šāda aptauja tika veikta 2011.gada 1.pusgadā, un atkārtotu aptauju ir plānots veikt pēc 2007.-2013.g. Programmas noslēguma, tādējādi nosakot izmaiņas Programmas realizācijas laikā.

No prakses autors secina, ka Latvijas situācijā nākas pielietot metožu kombināciju, atkarībā no faktiskās situācijas (datu pieejamības, laika, kas pagājis kopš programmas vai pasākuma realizācijas, pasākuma dalībnieku skaita utml.). Pat viena pasākuma ietvaros dažkārt programmas sākuma posmā jāpiemēro viena metode (piemēram, kvalitātes vērtējums), bet vēlāk, kad iegūti faktiskie dati, var pielietot citas (kvazi-eksperimentālas vai “naīvas” metodes).

Autora ieteiktie novrtēšanas pamatprincipi

Izvērtējot līdzīnājo pieredzi ES fondu vērtēšanā un rīcību pieredzi, EK metodiskos ieteikumus, kā arī ņemot vērā praktiskās iespējas un politikas veidotāju vajadzības, autors ir izvirzījis šādus galvenos principus novrtēšanas sistēmas organizācijai:

- 1) vienkāršība (alternatīvu metožu izvēles gadījumā priekšroka dodama vienkāršākajai, ja rezultātus iespējams iegūt vajadzīgā kvalitātē)
- 2) datu pieejamība (priekšroka dodama tiem metodēm, kurām nepieciešamā informācija jau tiek vākta vai to ir viegli iegūt, piemēram, aptauju ceļā, veidojot ekspertu grupas u.c.)

3) orientācija uz būtisko (analizētā tiek tāda informācija, kam ir būtiska loma politikas lēmumu pieņemšanā)

4) rezultātu viegla interpretācija un izmantojamība politikas veidošanā.

Vērtēšanai tiek rekomendēta divpakāpju struktūra. Viens līmenis ir analīze tautsaimniecības sektora, nozares vai valsts un tās reģionu mērogā, un otrs līmenis – konkrētā pasākumu mērogā, kur tiek veikta pietiekami detalizēta analīze, lai izpētītu tās ietekmi uz dažādiem mērķa grupām. Pielietojot rezultātu analīzi saimniecību grupās, teritoriālās (reģionu, novadu un nepieciešamības gadījumā – pagastu līmenī). Apkopojot rezultātus var iegūt divus veidus – summējot atsevišķu pasākumu rezultātus, vai arī saskaņā ar valsts mēroga datiem (skatīt pielikuma 1. pielikumu), un tad novērtēt atbalsta lomu šo rezultātu izmaiņās. Abas pieejas viena otru papildina, caur to dodot iespēju rezultātu pārbaudei. Tomēr minimālo pilnā mērķa iespējams veikt tikai pēc programmas nosaukuma, vērtējot galīgās ietekmi. Tajā pašā laikā jebkurā Programmas realizācijas posmā ir iespējams gūt informāciju par Programmas realizācijas gaitu, mērķu izpildes pakāpi, sasniegtajiem rezultātiem, atbilstoši pieejamai informācijai.

Tuvāks apraksts metožu praktiskam pielietojumam ir apraksts darba 3.nodaļā, apsverot jautājumus Lauku attīstības programmas 2007.-2013. gada ietekmes novērtējumam.

Apkopojot 1.nodaļas ietvaros veikto analīzi, autors izdara šādus galvenos secinājumus:

- Lauksaimniecība, kaut arī ekonomikas sastāvdaļa un uzpeju orientēta nozare, tajā pašā laikā savas specifikas dēļ nevar pilnīgi tikt pakļauta tirgus varai. Līdz ar to izveidojas gan ekonomiski, gan politiski priekšnosacījumi lauksaimniecības atbalstam.
- Galvenās lauksaimniecības nozares patnābas var izdalīt: specifiska ražošanas struktūra (daudzražotāju, kuri vienatnā nespēj ietekmēt tirgu - *ideālas konkurences* piemērs.), dabas ietekme (neprognozējami produkcijas apjomi), pieprasījuma neelastīgais raksturs (tas var radīt strauju cenu kritumu produkcijas gadījumā), relatīvi sarežģīta nozare (attiecībā ekonomikai, citas nozares pieaug straujāk un lauksaimniecības patsvars samazinās), salīdzinoši nemobils darbaspēks, kā arī ilgkā kapitāla aprīte salīdzinot ar citām nozarēm. Šo patnābu rezultātā lauksaimniecībā izveidojas sliktāki konkurences apstākļi salīdzinājumā ar citām nozarēm.
- Lauksaimniecībā ir liela nozīme lauku sociāli-ekonomiskās vides veidošanā, kā arī ietekmē uz vidi. Līdz ar to tai ir sociālā loma, kas netiek atalgota no tirgus. Tādēļ autors

rekomend lauksaimniecības k tautsaimniecības nozares lomu v r t, izmantojot š dus galvenos krit rijus:

- 1) t s loma lauksaimniecības produktu ražošan , valsts apg d ar p rtiku
- 2) l/s loma nodarbin t b , taj skait lauku apvidos
- 3) l/s loma lauku vides veidošan (taj skait zemes izmantošana, ietekme uz vidi u.c. faktori).

Min tais uzskait jums var tikt papildin ts. Ekonomik plaši izplat tais nozaru sal dzin juma m rs – t s patsvars iekšzemes kopprodukt – lauksaimniecības sakar b tu lietojams nosac ti, jo pirmk rt, t ir nozare, bez kuras neviens nevar iztikt, t d t s v r t ba nav tieši izsak ma naud , otrk rt, ne visi labumi ir nov r t jami naud , vai ar nav izstr d ta metodolo ija, k to izdar t, piem ram, t ra vide, sakopta ainava, vesel gs dz vesveids, kvalitatu, viet ji ražotu p rtikas produktu pieejam ba, labv l ga soci l vide u.c.

- Lauksaimniecības pamatfunkcija ir nodrošin t cilv ci ar p rtiku. Pasaul p rtikas kopum nepietiek, un ar iedz vot ju skaita pieaugumu palielin s slodze uz vidi, l dz ar to š probl ma arvien saasin s. T rezult t ir nepieciešama valstu vald bu iejaukšan s, lai nodrošin tu iedz vot jiem p rtiku par cen m, kas atbilst to pirktsp jai.
- Atbalsta att st ba p c Otr pasaules kara saist ta ar ar Rietumeirop popul ro soci l s tirgus ekonomikas koncepciju, kas paredz blakus tirgus sp kiem ieviest valsts kontrol tus soci l s droš bas meh nismus.
- Lauksaimniecības atbalsta politika p d j s desmitgad s piedz vojusi vair kas reformas, no tieš cenu atbalsta p rejot uz maks jumiem, kuri nav tieši saist ti ar ražošanu, bet orient ti uz laukos dz vojošo ien kumu celšanu. P t jumi pier da cenu atbalsta, k ar invest ciju atbalsta sal dzinošo neefektivit ti ien kumu celšan , bet par pašreiz popul ro atbalstu, kas saist ts ar zemi, ir daž di v r t jumi. K viens no negat viem aspektiem ir, ka tas neveicina ražošanu, paši maz k labv l g s teritorij s.
- Latvij p c neatkar bas atjaunošanas domin ja liber li uzskati, l dz ar to (k ar emot v r valsts neliel s ekonomisk s iesp jas) lauksaimniecības nacion lais atbalsts bija sam r v ji att st ts. Ta u no ES lauksaimniecības politikas Latvija kopum ieg st, jo atbalsta l menis attiec b pret ražošanas apjomu Latvij ir pat augst ks nek ES kopum , turkl t caur lauksaimniecības un lauku atbalstu Latvijas ekonomikai tiek piesaist ti lieli ES l dzek i (2010. un 2011.gados – virs 300 milj.LVL gad).

- Atbalsta ietekmes novērtēšanas galvenais metodoloģiskais izaicinājums ir novērtēt izmaiņas, salīdzinot ar hipotētisko situāciju, ja šāda atbalsta nebūtu bijis? Lai rastu piemērotus risinājumus Latvijas situācijai, autors ir analizējis veiktos pētījumus ārvalstīs un Latvijā un par piemērotko atzīst novērtēšanu mikro (uzņēmumu) līmenī, pēc tam apkopojot datus, tādā veidā iegūstot kopīgo programmas ietekmi.
- Atbilstošākās ekonomiskās ietekmes vērtēšanas metodes ir jāizvēlas, ņemot vērā faktiskos datus pieejamību, pasākuma mērogu u.c. Ieteicamākā metode, kas paredz atbalsta saņēmēju rezultātus salīdzināt ar iespējami līdzīgu uzņēmumu rezultātiem, kuri strādā bez attiecīgā atbalsta. Bez tam, vajadzības gadījumā pielietojamas arī citas metodes (salīdzinājums ar nozares vidējo, aptaujas, fokusa grupas u.c.).

2. nodaļa

LAUKU ATBALSTA UN ATBALSTA POLITIKAS RAKSTUROJUMS LATVIJĀ

2.1 Lauksaimniecības un lauku atbalsta raksturojums Latvijā

2.1.1. Latvijas lauku raksturojums un galvenās problēmas

Promocijas darba otrajā nodaļā ir analizēta faktiskā situācija Latvijas lauksaimniecībā un laukos, ar mērķi atklāt galvenās problēmas un vajadzības, nepieciešamo politikas virzību, līdz ar to arī novērtēšanas kritērijus. Savukārt autora izstrādātie novērtēšanas metodikas praktiskie risinājumi, to aprobācija un iegūtie rezultāti ir aprakstīti darba 3.nodaļā.

Lai varētu spriest par lauksaimniecības un lauku atbalsta nepieciešamību un tās vajadzīgajiem virzieniem, vispirms tiks sniegts Latvijas lauku ekonomiskās un sociālās situācijas raksturojums, tajā skaitā detalizēti aplūkojot galvenās nozares Latvijas laukos – lauksaimniecības – būtiskos rakturlielumus. Nodaļas turpinājumā sniegts pārskats par līdzšinējo lauksaimniecības un lauku politiku, atbalsta veidiem, un analizēta to līdzšinējā ietekme uz lauksaimniecības nozari un tās uzņēmumiem.

Lauku teritorija

Latvijas Lauku atbalsta programmas ir definētas, ka „lauku teritorija ir visa Latvijas teritorija, izņemot republikas pilsētās⁷⁹ un novadu teritoriālās vienības – pilsētas ar iedzīvotāju skaitu virs 5000”. Iedzīvotāju skaitu nosaka saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes datiem par iedzīvotāju skaitu Latvijas administratīvajās teritorijās iepriekšējā gada sākumā.”⁸⁰

Savukārt ESAO nosaka, ka lauku kopienas ir vietējās struktūrvienības, kuru apdzīvotības blīvums ir mazāks par 150 iedzīvotājiem un kvadrāt kilometru. Tā kā apdzīvotības blīvums Latvijas pagastos nepārsniedz minēto robežu, tad var uzskatīt, ka iedalījums pagasti un pilsētas ir atbilstošs ESAO definīcijai.

⁷⁹ Rīga, Daugavpils, Rēzekne, Liepāja, Jelgava, Ventspils, Jūrmala, Valmiera, Jūrkabpils.

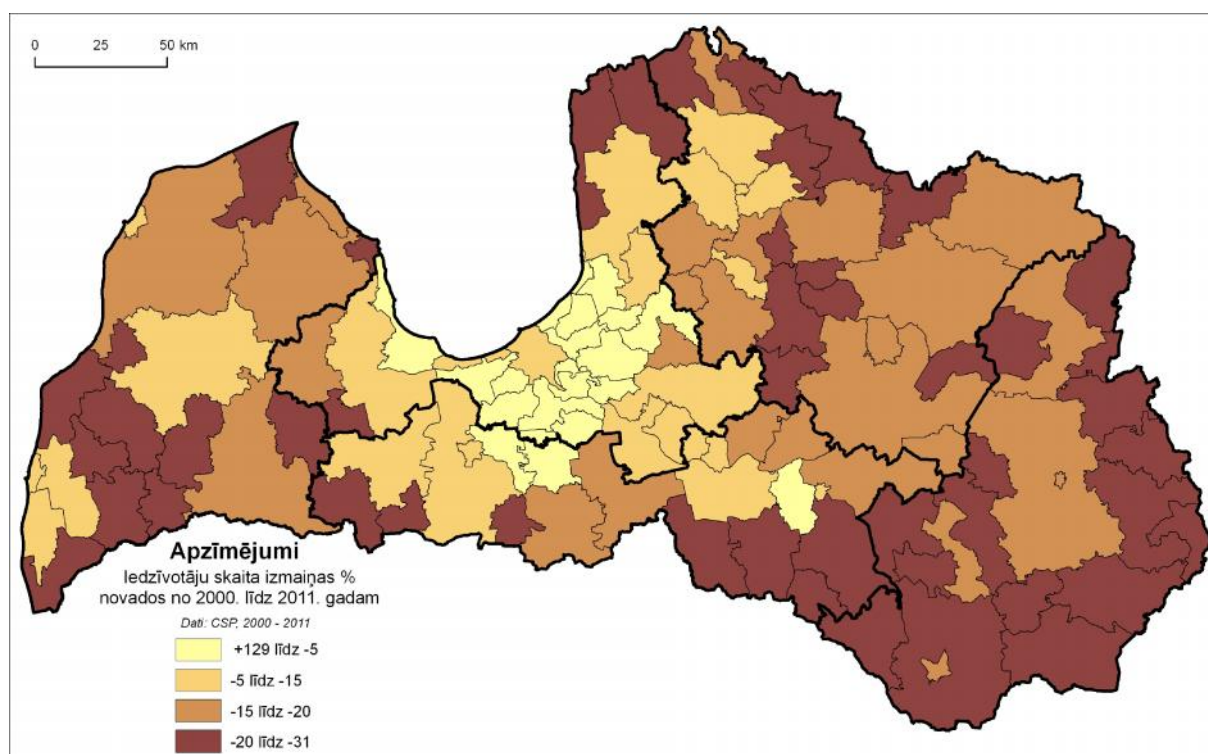
⁸⁰ LR Zemkopības ministrija. Latvijas lauku atbalsta programma 2007.-2013.gads. 7.redakcija. Apstiprināta ar 28.06.2010. Eiropas Komisijas lēmumu.

Lauku teritorijas (rpus pils t m) aiz em 93% no Latvijas teritorijas. Tas noz m , ka no teritori l aspekta lauku att st ba Latvij ir oti noz m ga. Latvija pieder pie Eiropas valst m ar vismaz ko iedz vot ju bl vumu – vid jais apdz vot bas bl vums, ieskaitot pils tas, ir 35,3 cilv ki/km², bet lauku teritorij s – tikai 12 cilv ki/ km². Apdz vot bas bl vums Latvijas pagastos sv rst s no 2,9 l dz 139 cilv./km² (2009.). Š da situ cija no vienas puses, nodrošina plaš ku dz ves telpu, kas ir viena no lauku teritorijas k dz ves vietas priekšroc b m. No otras puses, tas ir ierobežojošs faktors, jo nosaka augstas infrastrukt ras izmaksas uz vienu iedz vot ju.

No plaš ka re ion l redzes viedok a, par domin još m lauku teritorij m, saska ar ESAO klasifik ciju, tiek atz tas t s teritorijas, kur vair k k 50% iedz vot ju dz vo lauku kopien s, bet ja lauku kopien s dz vo no 25% l dz 50% iedz vot ju, t tiek atz ta par p rejas teritoriju. Saska ar šo dal jum u, Pier gas re ions atz ts par urbaniz tu teritoriju (maz k k 25% iedz vot ju dz vo lauku kopien s), Kurzeme – par p rejas teritoriju, bet p r jie re ion i – Vidzeme, Zemgale un Latgale – par domin jošu lauku teritoriju. Savuk rt, skatot novadu l men , tikai divi Latvijas novadi tiktu defin ti k urbaniz tas teritorijas ar iedz vot ju bl vumu virs 150 iedz./km². Autora v rt jum , š dam dal jumam ir zin ma noz me, v rt jot, cik liela noz me konkr t re iona att st b ir sekm gai lauku politikai. Vienlaikus, tas r da, ka raugoties no teritori l s att st bas viedok a, lauku sekm gai att st bai ir oti liela noz me visas Latvijas tautsaimniec b .

Iedz vot ju skaits, izvietojums un kust ba

emot v r administrat vo iedal jum u (pils tas – lauki), Latvijas laukos 2010.gada s kum dz voja 727 t kst.cilv ku (saska ar PMLP datiem), kas ir 32,3% no Latvijas iedz vot ju kopskaita. Sal dzin jum ar 1991.gadu, iedz vot ju skaits laukos ir samazin jies par 88,6 t kst. vai par 11%, bet ar 2004.gadu – par 18,6 t kst. jeb par 2.5%. Statistikas dati r da, ka laukos iedz vot ju skaits šaj laik ir samazin jies maz k nek pils t s, l dz ar to lauku iedz vot ju patsvars ir nedaudz audzis. Tom r faktiskais iedz vot ju skaits laukos v rt jams maz ks, jo daudzi iedz vot ji ir deklar juši dz vesvietu laukos, ta u re li dz vo vai str d citur; da a ir izbraukuši uz r valst m. Turkl t, Latvijas lauku teritorij iedz vot ju skaita izmai as nav viendab gas. Laik no 2000.-2011.gadiem izpaudusies izteikta iedz vot ju koncentr cija ap galvaspils tu un t s tuvum . Analiz jot iedz vot ju skaita izmai as novadu griezum (bez republikas noz mes pils t m), atz m jams, ka ap R gu esošajos rajonos iedz vot ju skaits ir audzis, savuk rt teju vis p r j Latvijas teritorij – b tiski samazin jies. (2.1. att ls).

2.1. att. Iedzīvotāju skaita izmaiņas Latvijas novados, salīdzinot 2000. un 2011. gadu tautas skaitšanas rezultātus (%)

No attēla datiem redzams, ka iedzīvotāju skaita samazinājums kopumā laikā no 2000. līdz 2011. gadam lielāda Latvijas teritorijā ir uzskatāms pat par katastrofālu: 47 novados (vairāki nekā 40% no visiem) iedzīvotāju skaits samazinājies vairāki nekā par 20%. Šie novadi atrodas dažādos Latvijas reģionos: Latgālē 16, Kurzēmē 11, Vidzemē 10, Zemgalē 7 un Pierīgā 3. Vislielākais procentuālais samazinājums ir Neretas novads Zemgalē, kur Viakas un Baltinavas novados Latgālē – 30% un vairāki. Pavisam iedzīvotāju skaits ir samazinājies 92 novados, bet palielinājies tikai 18 novados. Gandrīz visi novadi ar iedzīvotāju skaita pieaugumu atrodas Pierīgā, turklāt tieši Rīgas tuvumā. Dažos no tiem pieaugums pārsniedz 40% (Garkalnes novads pat 2,3 reizes). Pavisam Latvijas teritorijā (bez lielajām pilsētām) iedzīvotāju skaits šajā laikā samazinājies par 13,8%. No minētā varam secināt, ka Latvijas lauku teritorijā ir pakāpta notikusi gan iekšējai, gan ārējai migrācijai, kā arī negatīvam dabiskam pieaugumam, un visi šie faktori visbūtiskāk samazina tieši attālo lauku teritoriju ekonomisko potenciālu.

Iedzīvotāju izvietojums Latvijas lauku teritorijās ir nevienmērīgs. Lielākajās pagastu tās nepārsniedz 10 cilvēkus/km². Zema iedzīvotāju blīvums ir no Rīgas attāliekst teritorijās – agrākajos Ventspils, Alksnes, Valkas, Ludzas, Balvu, Krāslavas un lielā

Aizkraukles rajonos.⁸¹ Lielākais iedzīvotāju blīvums ir Zemgales līdzenumā - Jelgavas, Bauskas un Dobeles rajonu laukos (ap 20 iedz./km²), bet vislielākais tas ir Rīgas tuvumā. Vērtējot iedzīvotāju kustību saistībā ar apdzīvotības blīvumu, varam secināt, ka šie procesi ir tikai pastiprinājuši teritoriālās atšķirības, kopš jāmācās apdzīvotības blīvumam samazinoties.

Līdz ar to, plānojot lauku politiku, ir būtiski ievērot reģionālās atšķirības, jo no centra attālinātos reģionos iedzīvotāju skaits ievērojami samazinās. Dabiskais kustības līdzeklis iedzīvotāju skaits ir samazinājies visos rajonos, lai arī atšķirīgā pakāpē. Visvairāk – par aptuveni 10% (no 2000. līdz 2008. gadam) šiem esla līdzeklis iedzīvotāju skaits samazinājies Ludzas, Krāslavas, Rzeknes un Daugavpils rajonos, bet vismazāk – tikai par 1-2% - Rīgas un Ogres rajonos.⁸² Reģionālās tendences dabiskajam pieaugumam ir tā, ka līdzīgas kā migrācijai – piemēram, 2010.gadā Latgales reģionā dabiskais pieaugums bijis mērenus 10,2 uz 1000 iedzīvotājiem, bet Pierīgas reģionā – mērenus 1,6 uz 1000 iedzīvotājiem.

Tomēr lauku apvidi ir labvēlīgāki iedzīvotāju pārtiecības nodrošināšanai nekā pilsētas. Kaut arī Latgales dzimstības vispārējais koeficients (dzimušo skaits uz 1000 iedzīvotājiem) ir zemāks nekā Latvijā, tomēr tur, kā arī atsevišķos Kurzemes (Ventspils, Kuldīga, Saldus) un Vidzemes (Alūksnes, Valkas, Madonas) un Aizkraukles rajonos ir lielāks patsvars trešo, ceturto un vairākbērnu imēniem.

Analizējot, ka Latvijas laukos ir potenciāls iedzīvotāju atražošanai, taču ekonomiskie apstākļi jau kopš 1990. gada sākuma bijis pietiekami šārlis, lai tas pilnībā notiktu. Tam, protams, ir saistība ar citiem apstākļiem, jo negatīvs vai arī zems iedzīvotāju dabiskais pieaugums pašreiz ir daudz attālināts valstī, kā arī Austrumeiropas problēma, taču Latvijā tā izpaužas paši izteikti. Kopš 1992.gada Latvija negatīva dabiskā pieauguma dēļ zaudējusi pie 200 tūkstošus cilvēku. Summārais dzimstības koeficients (vidējais bērnu skaits vienai sievietei pie attiecīgā dzimstības līmeņa) no 1990. līdz 1998.gadam samazinājās no 2,0 līdz 1,11, tad līdz 2008.gadam paaugstinājās līdz 1,45, bet pēc tam atkal strauji samazinājies (2011.gadā sasniedzot pat 1,1, kas ir līdzīgs zemākais rādītājs). Kopumā pēdējos 15 gados (1995.-2010.) ik gadu piedzimuši tikai 60% bērnu salīdzinot ar 1983.-1988.gadiem. Tādēļ var uzskatīt, ka viens no galvenajiem mērķiem lauku politikai Latvijā jābūt tādu apstākļu radīšanai, kas sekmētu dzimstības un līdz ar to tautas atjaunošanos.

⁸¹ Latvijas statistikas gadagrāmata 2009. LR CSP 2010. 23.-35.lpp.

⁸² Latvijas statistikas gadagrāmata. LR Centrālās statistikas pārvalde, Rīga 2009.

Ekonomiskais potenciāls

Retais apdzvojums lielākajā daļā Latvijas teritorijas apgrūtina ekonomiskās aktivitātes, jo rodas grūtības gan atrast darbu, gan potenciālam uzņēmējam atrast darbaspēku, kā arī augstas infrastruktūras izmaksas. Tas ir viens no iemesliem, kādēļ laukos ir ievrojami augstāks ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju patsvars. Vidzemē un Latgālē ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju patsvars 2008.gadā vecumā no 15 līdz 74 gadiem sasniedza 36,5%, Kurzēmē 34,6% un Zemgalē 34% (salīdzinājumam Rīgā 28%)⁸³. To skaitā ietilpst gan mēģinātie, gan audzētāji, gan personas, kas dažādu citu iemeslu dēļ nestrādā un nemeklē darbu. Tajā skaitā, 2009.gadā 6,5% no tiem jeb 38,7 tūkst. cilvēku visā Latvijā bija tie, kas zaudējuši cerības atrast darbu.

Darba meklētāju patsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitā vismazākais bija 2007.gadā – laukos 5,9%, pilsētās 6,1%, taču 2009.gadā pieauga teju dramatiskos apmēros, vidējais gadā sasniedzot 16,2% laukos un 17,2% pilsētās. Sevišķi straujās izmaiņas notika Latgālē: laikā no 2007. līdz 2010. gada martam darba meklētāju patsvars Latgales reģionā bija palielinājies no 8% līdz 22,9%. Līdz ar to šajā laikā krasi mainījās lauku prioritātes: ja 2005.-2008.gados bezdarba problēma bija samazinājies un līdz ar to arī Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam tika vairāk ierindota kā pirmvietīgās uzdevums, tad 2009.gadā situācija pilnīgi mainījās. Neraugoties uz oficiāli reģistrēto bezdarba samazināšanos 2011.gadā, faktiskā situācija nodarbinātībā lauku reģionos ir uzlabojusies tikai nedaudz: 2011.gadā darba meklētāju patsvars vidējais Latvijā bija 15,6%, salīdzinot ar 19,0% 2010.gadā, taču pozitīvās izmaiņas attiecas galvenokārt uz Rīgu un Pieriģi, bet Latgālē šis patsvars 2011.gadā samazinājās tikai par 0,7 procentu punktiem. Būtiski atzīmēt, ka nodarbinātības skaita pieaugums 2011.gadā attiecas galvenokārt uz Rīgas pilsētu (par 15 tūkst. cilvēku), bet piemēram, Kurzemes reģionā tas pat samazinājies⁸⁴. Līdz ar to, kā arī emotīvārturpmāk prognozētais problēmas lauku iedzīvotāju nodarbinātībā, sakarā ar darbaspēka vajadzības samazināšanos lauksaimniecībā un pārtikas ražošanā, par lauku attīstības prioritāti būtu izvirzīta darbavietu radīšana.

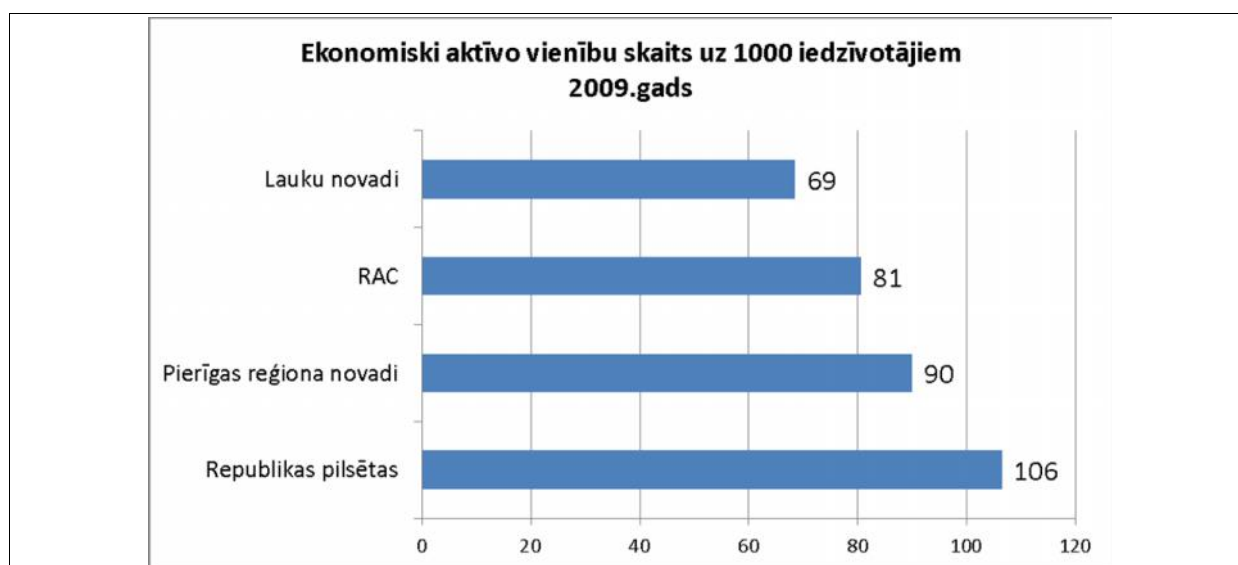
Piebilstams, ka faktiskā nodarbinātības problēma laukos ir vēl lielāka nekā to uzrāda oficiālās dati, jo joprojām lauksaimniecībā pastāv slēptais bezdarbs – absolūti lielākā daļa

⁸³ Latvijas statistikas gadagrāmata 2009. Rīga, CSP 2010. 255.lpp.

⁸⁴ LR centrālās statistikas pārvaldes dati. Pieejams: www.csb.gov.lv

(94%) nozar nodarbin to str d nepilnu darba laiku⁸⁵, un vair k k 50% ir nodarbin ti saimniec b s, kuras pamat ražo savam pat ri am.

Statistikas p rvaldes, k ar LURSOFT dati par ekonomiski akt vaj m saimnieciskaj m vien b m liecina, ka lauku novados ekonomisk s aktivit tes l menis ir zem ks nek p r j Latvijas teritorij . Att linoties no R gas, cit m lielaj m pils t m un re ion lajiem att st bas centriem (RAC - 20 novadi, kuros ietilpst bijušie rajonu centri un Sigulda), ekonomisk s aktivit tes l menis samazin s. 2009.gad Latvij lauku novados uz 1000 iedz vot jiem bija 69 ekonomiski akt v s vien bas (komersanti), RAC – 81, Pier gas re iona novados – 90, bet Republikas pils t s – 106 (2.2.att ls).

2.2. att ls. Ekonomiski akt vo tirgus sektora vien bu skaits uz 1000 iedz vot jiem Latvij atkar b no teritorijas⁸⁶

Lauku novados ((neieskaitot Pier gas statistisk re iona novadus) **63%** (14 843 vien bas) ekonomiski akt vo vien bu darbojas lauksaimniec bas, mežsaimniec bas un zivsaimniec bas nozar s, **28%** (6 471 vien bas) str d pakalpojumu⁸⁷ nozar s, **5%** (1 079 vien bas) apstr des r pniec b , 2% (537 vien bas) b vniec b un 2% (471 vien bas) p r j s⁸⁸

⁸⁵ Lauku saimniec bu strukt ra Latvij 2007.gada j nij . R ga, CSP, 2008. 65.lpp.

⁸⁶ CSP dati . Pieejams: www.csb.gov.lv

⁸⁷ atbilstoši NACE 2.red. klasifik cijai: H - Transports un uzglab šana; G - Vairumtirdzniec ba un mazumtirdzniec ba; automobi u un motociklu remonts; O - Valsts p rvalde un aizsardz ba; oblig t soci l apdrošin šana; P - Izgl t ba; Q- Vesel ba un soci l apr pe; I-izmitin šana un din šanas pakalpojumi; J-inform cijas un komunik cijas pakalpojumi; K- finanšu un apdrošin šanas darb bas; L - oper cijas ar nekustamo pašumu; M – profesion lie zin tniskie un tehniskie pakalpojumi; N- administrat vo un apkalpojošo dienestu darb ba; S- citi pakalpojumi.

⁸⁸ p c NACE klasifik cijas B+D+E+R+ bez NACE klasifik cijas (B-ieguves r pniec ba un karjeru izstr de; D- elektroener ija, g zes apg de, siltumapg de un gaisa kondicion šana; E- densapg de, notek de u, atkritumu apsaimniekošana, san cija; R- m ksla, izklaide un atp ta).

nozār s. Šī situācija pasvīturo lauksaimniecības un mežsaimniecības kā nodarbinātības avotu oti lielo nozīmi Latvijas laukos.

Lauku novados ik gadu tiek reģistrētas desmit reižu mazāk jaunas saimnieciskās vienības nekā Republikas pilnībā. Kopš 2004. gada jaunu uzņēmumu reģistrācija lauku novados ir paaugstinājies, tomēr pieauguma temps nav pietiekams, lai nodrošinātu citām Latvijas teritorijām līdzvērtīgas ekonomiskās aktivitētes attīstību.⁸⁹

Turklāt laukos kopumā uzņēmumi ir mazāki nekā pilnībā, absolūtais vairums no tiem ir imenes uzņēmumi, kas nedod daudz iespēju strādāt algotu darbu. Tā, mikrouzņēmumu patsvars⁹⁰ 2010.gadā visā Latvijā bija 91,2%, tajā skaitā Rīgā 87,3%, bet Latgales reģionā – 95%. Savukārt, starp mazajiem uzņēmumiem (nodarbināto skaits no 10 līdz 49 vai bilances/apgrozījuma summa līdz 7 milj. latu) jau 68% atrodas 7 lielajās pilnībā, un pārējā Latvijā šādu uzņēmumu ir mazāk par 4000; no vidējiem uzņēmumiem jau 70% ir koncentrēti lielajās pilnībā (rpus t m t du ir ap 750), bet no lielajiem uzņēmumiem – 80% jeb 320 atrodas lielajās pilnībā un tikai 20% jeb 81 – novados. No visiem lielajiem uzņēmumiem 60% atrodas Rīgā. Pētījums, kur salīdzināti Eiropas reģioni, rāda, ka Latgalei raksturīgs viens no nelabvēlīgākajiem sociālo un ekonomisko faktoru kopuma raksturojumiem ne tikai Latvijā, bet pat salīdzinājumā ar reģioniem citās jaunajās ES dalībvalstīs⁹¹.

Lauku teritorijas nodarbinātības struktūrā dominē primārās nozares – lauksaimniecība un mežsaimniecība. Tajās nodarbināti ap 30% no nodarbinātajiem lauku teritorijā iedzīvotjiem. Lauku teritorijā pakalpojumu nozarē nodarbināti ap 45% nodarbināto, bet rūpniecībā – 25%. Lauksaimniecība un mežsaimniecība līdz 2008. gadam diezgan strauji zaudēja savu lomu nodarbinātības struktūrā – ja 2004.gadā šajās nozarēs pamatdarbā bija nodarbināti 132,5 tūkst. cilvēku jeb 13% no kopējā nodarbināto skaita valstī, tad 2008.gadā vairs tikai 88,8 tūkst. jeb 7,9%. Tomēr 2009.gadā ekonomiskās krīzes iespaidā šajās nozarēs nodarbināto skaits samazinājies tikai nedaudz – līdz 86,9 tūkst. cilvēku, bet to patsvars kopējā struktūrā pat nedaudz audzis – līdz 8,8%⁹². Tas tādēļ, ka šajās nozarēs lielā daļa strādā savsaimniecībā, līdz ar to tās zināmā mērā ir pildīt darbspēka „amortizatora” lomu.

⁸⁹ I.Leimane, A.Miglavs. Latvijas lauku telpas attīstība un iespējami nākotnes scenāriji. Diskusiju materiāls. (nepublicēts avots).

⁹⁰ Mikrostatistikas vienības – ar nodarbināto skaitu mazāk par 10 vai gada apgrozījumu vai bilances kopsummu ne lielāku par 1,4 miljoniem latu.

⁹¹ Typology of Rural Areas in the Central And Eastern European EU New Member States, Institute of Agricultural development in Central and Eastern Europe, 2004

⁹² www.csb.gov.lv

Tikai nelielai daļai (5%) lauku saimniecību ir papildus ienākumi avoti bez lauksaimniecības. Tie galvenokārt ir mežsaimniecība un līgumdarbi, izmantojot saimniecības tehniku, pie tam šāda samazinās – 2001.gadā šādu saimniecību bija 12%⁹³.

Jāatzīmē, ka no lauku saimniecībām izbrīvotajam darbaspēkam līdz 2008.gadam bija labākas iespējas atrast darbu ārpus lauksaimniecības – bērnībā u.c., taču 2009.-2010. gados bērnībā skrīsmāgā krīzē, tādēļ izveidojusies kritiska situācija nodarbinātībā. Ēmotvērī, ka ar pilsētās bezdarbs strauji audzis, izveidojusies sociāli nelabvēlīga vide.

Dzīves kvalitātes novērtējums

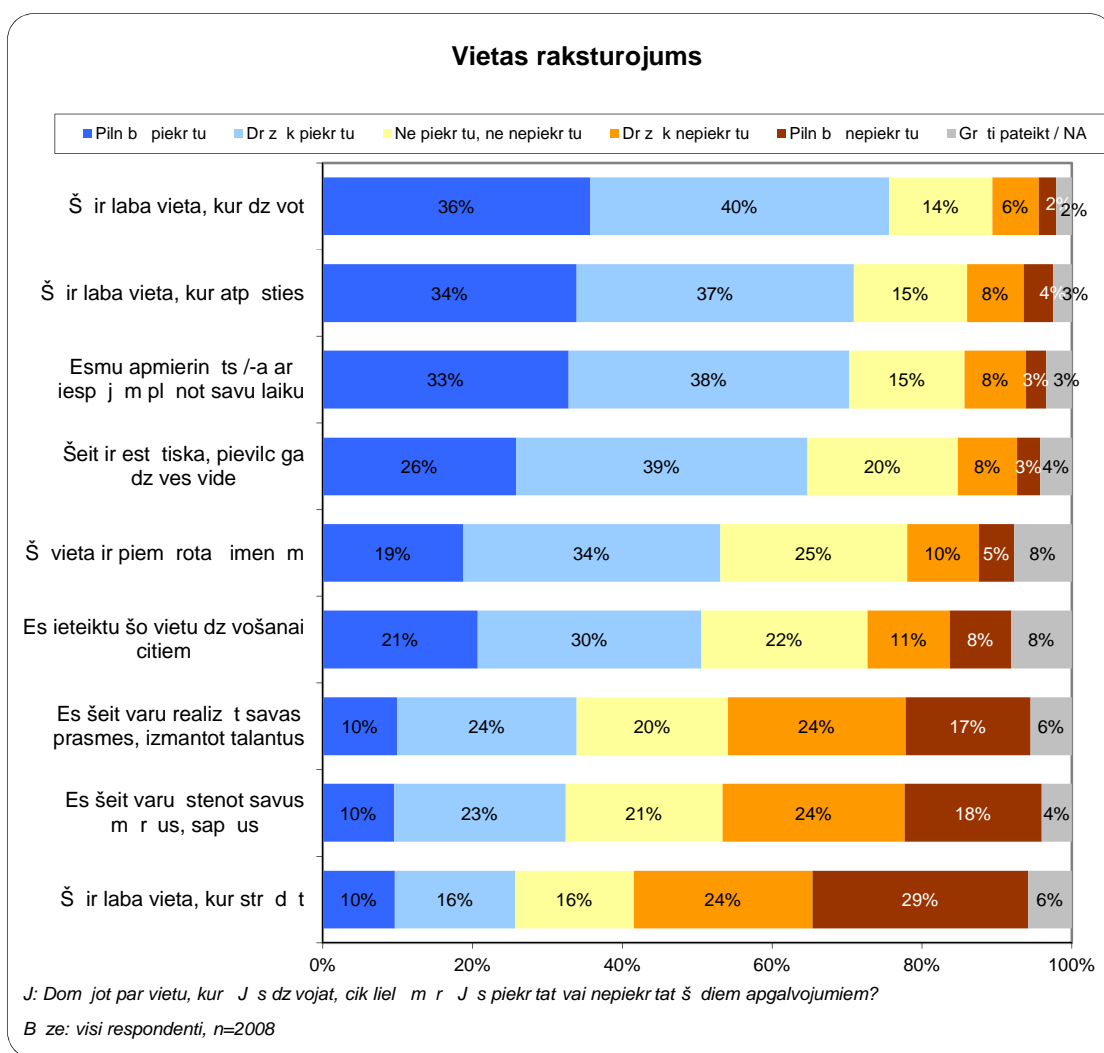
Samērā detalizēti pētījums par dzīves kvalitātes dažādiem aspektiem Latvijas laukos veikts 2011.gadā. Šā pētījuma galvenais datu avots ir lauku iedzīvotāju aptauja (aptaujāti 2008 respondenti, izmantojot reprezentatīvu izlases metodi). Tajā analizētas šādas 3 galvenās jomas:

- Dzīves vietas pievilcība
- Nodarbinātība uzņēmējdarbības attīstībā
- Attīstības tendences.

Pētījums rāda, ka augstāk ir vērtēts dzīves vietas pievilcības indekss, zemāk – nodarbinātības un uzņēmējdarbības iespēju indekss: trīs ceturtdaļās respondentu pilnībā vai daļēji piekrīt, ka viņu dzīves vieta ir labā vieta, kur dzīvot vai atpūsties; 65% piekrīt, ka dzīves vide ir estētiska, pievilcīga. Jau mazāks skaits (nedaudz virs 50%) novērtē savu dzīvesvietu kā piemrotu imeni vai ieteiktu to citiem – šeit vērtējums par dažādiem pakalpojumu pieejamību utml. Tomēr būtiski, ka daudz mazāks patsvars pozitīvi vērtē iespējas realizēt prasmes, talantus, stenot mērķus (tam pilnībā piekrīt tikai 10% un daļēji piekrīt 23% aptaujāto), bet viszemāko vērtējumu saņem apgalvojums – „šī ir laba vieta, kur strādāt” – pilnībā vai daļēji piekrīt tikai 26% aptaujāto, bet nepiekrīt – 53%. (2.3. attēls).

Tas nozīmē, ka Latvijas lauki ir potenciāli dzīvoti pievilcīga vide, taču lai šo potenciālu izmantotu, viens no galvenajiem uzdevumiem ir darbavietas.

⁹³ LR Centrālā statistikas pārvalde. Latvijas 2001.gada lauksaimniecības skaitļšanas rezultāti. Statistisko datu krājums. Rīga, 2003. 416 lpp.

2.3. attēls. Dzīves vietas kvalitātes raksturojums Latvijas laukos (respondentu atbildes)⁹⁴

Uzņēmējdarbības vides vrtējums

Vairāki eksperti, analizējot uzņēmējdarbības vidi laukos saskaņā ar M.Portera konkurētspējas analīzi – piecu konkurences spēku modeli, to novērtējuši kā kritisku (vidējais konkurētspējas novērtējuma rādītājs 2,40). Analizējot, ka lauku uzņēmējdarbības konkurētspēju lielā mērā nosaka spēja veidot un attīstīt jaunus uzņēmumus, kā arī saimnieciskās darbības dažādošana. Kā galvenās vides pusēs lauku uzņēmējdarbība iezīmētas zem ekonomiskās aktivitātes laukos, kvalificētā darbaspēka trūkums, zems iedzīvotāju blīvums, kas nosaka augstas infrastruktūras izmaksas, slikta un nepietiekama satiksmes un sakaru infrastruktūra, vājattīstīts pakalpojumu sektors, kā arī darbaspēka aizplūšana no lauku teritorijām. No pieciem konkurences spēkiem viszemāk novērtēta jaunu uzņēmumu izveides konkurētspēja laukos – ar 2,12, kas ir slikts novērtējums. Kā būtiskais un

⁹⁴ Zobena A., Lāce I. Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam 3. un 4. ass pasākumu ietekme uz Latvijas lauku iedzīvotāju dzīves kvalitāti. 12.lpp. [Elektronisks resurss] http://www.lvaei.lv/upload/LVAEI_LAP_2007-13_LOSP_15_06_2011%20..pdf

kritiskais faktors ir atzīmētais naudas līdzekļu un spēja piesaistīt kreditorus. Pētījumi ietver laiku no 2005. līdz 2008. gadam⁹⁵.

Jāatzīmē, ka Latvijas situāciju šajā ziņā nevar uzskatīt par unikālu. Šajā ziņā krietni atšķiras piemērotā pētījuma Polijā, kur norādīts, ka viena no galvenajām atšķirībām starp pilsētu un lauku iedzīvotjiem ir būtiski zemāka lauku iedzīvotāju ekonomiskā aktivitāte. Tam par iemeslu pētnieki min attālumu līdz ekonomiskajiem centriem saistībā ar viņu attālinātā sabiedrisko transportu un tehnisko infrastruktūru, kā arī teritoriju ekonomiskajā jomā, kas ietekmē gan patērētājiem, gan potenciāli sīkās investīcijas iespējas, kā arī relatīvi zemu izglītības līmeni starp iedzīvotjiem.⁹⁶

Iepriekš veikta analīze ļauj secināt, ka ekonomiskā situācija laukos ir būtiski sliktāka nekā pilsētās, lai arī laukiem piemērotā samērā liels potenciāls (zemes, darbaspēka resursi, dzīvotelpa u.c.). Ievrojot esošo situāciju, autora skatījumā pašreizējās prioritātes lauku attīstībai būtu izvirzīt masveida ekonomiskās aktivitātes stimulēšana un darbavietu radīšana. Lai sekmētu darbavietu radīšanu, jānodrošina jauniešu, palikšanu laukos, šajās darbavietās jābūt iespējai nopelnīt vismaz 80% no vidējās algas līmeņa pilsētās. Paliek jāaut jūms par to, cik daudz šādu darbavietu spēj dot lauksaimniecība, un cik lielā mērā ir jāorientējas uz citu nozaru atbalstu, lai radītu darbavietas tur? Šim nolikam ir analizēta lauksaimniecības un ar to saistīto nozares attīstība Latvijā pirms un pēc iestāšanās ES, un sagaidāmas tendences tuvākajās gada laikā.

2.1.2. Lauksaimniecības nozares attīstība pēc Latvijas iestāšanās ES

Pirmajā nodaļā aprakstītas globālās tendences, kuras vērojamas pasaules lauksaimniecībā, tādā vai citā mērā izpaužas arī Latvijā. Ar Latvijas lauku iedzīvotāju labklājības nodrošināšanu ir cieši saistīta arī lauksaimniecības attīstība. Lauksaimniecība mūsu zemē allaž bijusi tradicionāla un izplatīta nozare, un ilgus gadsimtus, līdz pat 20. gadsimta vidum, tā bija galvenā tautsaimniecības nozare Latvijā. Ar turpmāko lauksaimniecība jāieņem nozīmīgu vietu, un vēl šodien par tās nozīmi Latvijā saimnieciskajā dzīvē liecina kaut vai fakts, ka saskaņā ar 2010. gada lauksaimniecības skaitļiem šādas provizorisks dati, lauksaimniecībā bijuši nodarbināti (pilnu vai nepilnu laiku) ap 200 tūkstos cilvēku, bet aktīvo saimniecību skaits sasniedz ap 100 tūkstos, kas salīdzinot ar valsts iedzīvotāju skaitu, ir

⁹⁵ Konstantinova E. Mentorings kā zināšanu pārnēsēšanas procesu uzlabojošu darbu veicināšanai Latvijas laukos. Promocijas darba kopsavilkums. Jelgava, 2008.

⁹⁶ Brodzinski Z. Spatial differentiation of Polish rural inhabitants' economic activity. // Proceedings of the International Scientific conference "Economic Science for Rural Development". Nr.12, Jelgava, 2007, p.152-157.

viens no augstākajiem rādītājiem Eiropas Savienībā⁹⁷. Turklāt šo cilvēku darbs rada izejvielas citām nozarēm – pārtikas ražošanai, apģērbu ražošanai u.c., kas savukārt rada vajadzību pakalpojumiem, līdz ar to radot vēl lielāku skaitu darbavietu, pievienoto vērtību, un ražo produkciju eksportam. Lauksaimniecības un pārtikas produkti ir kļuviši par vienu no vadošajām Latvijas eksportprecēm: no 2000. līdz 2011. gadam šo produktu eksporta vērtība ir pieaugusi teju 15 reizes, sasniedzot 982,3 miljonus latu, bet to patsvars Latvijas preču eksporta vērtībā šajās laikā audzis no 5,8% līdz 16,4%⁹⁸.

Lauksaimniecībā joprojām ir liela nozīme lauku iedzīvotāju pašapgādei ar pārtiku – tikai 2,6% saimniecību ražod visu saražoto produkciju⁹⁹.

Ar vides prasībām saskaņotai lauksaimniecībā ir nozīmīga loma lauku vides un apdzīvotības uzturēšanai, kā arī kvalitātes vietējā ražojuma pārtikas ražošanai Latvijā patērētājiem un eksportam.

Latvijas dalība Eiropas Savienībā nozīmē to, ka esam iesaistīti vienotā Eiropas tirgū, kur pastāv asa konkurence, tajā skaitā lauksaimniecībā. Salīdzinot dabas apstākļus, atšķirīgus reģionus, pašā augkopībā salīdzinošas priekšrocības rodas dienvidu valstīs, kur lauksaimniecības sektors pārsvarā aizņem būtisku vietu ekonomikā (lauksaimniecības daļa IKP ir ES-27 vidējā apmērā 1,5%, bet, piemēram, Grieķijā 3,5%). Ēdot vairākus lauksaimniecības lielo nozīmīgos valsts ekonomiskos, kas izpaužas ne tikai pievienotās vērtības veidošanā, bet tai ir daudz plašāka sociāla, ekonomiska, politiska u.c. ietekme, ikviena valsts cenšas atbalstīt savu lauksaimniecību, un to pielietotie instrumenti un pasākumi, kā arī lauksaimniecības sektora rezultāti samērā nozīmīgi atšķiras, pat Eiropas Savienības ietvaros. Tur, piemēram, ienākumi vienam cilvēkam uz vienu lauksaimniecības nodarbinātoto dažādās ES valstīs atšķiras pat 15 reizes – no gandrīz 30 tūkst. EUR gadā Lielbritānijā līdz 2 tūkst. EUR Rumānijā¹⁰⁰. Latvijā ienākumi ir vieni no zemākajiem ES, tādēļ Latvijas valstij ir nepieciešama nopietnā gādātība par savas valsts lauksaimnieku konkurētspēju, jo tas saistīts gan ar nozares, gan lauku kā dzīvības vides uzturēšanu un attīstību.

Par Latvijas lauksaimniecības konkurētspēju pētīti šādi ES ir veikti dažādi pētījumi, tajā skaitā arī autora līdzdalībā¹⁰¹, tomēr šī tēma prasa padziļinātu izpēti, gan sakarā ar tās

⁹⁷ LR Centrālās statistikas pārvaldes datu bāze. [Elektronisks resurss] www.csb.gov.lv

⁹⁸ LR Centrālās statistikas pārvaldes datu bāze. www.csb.gov.lv

⁹⁹ Lauku saimniecību struktūra Latvijā 2007. gada jūnijā. LR Centrālās statistikas pārvalde. Rīga, 2008. 76 lpp.

¹⁰⁰ Eurostat datu bāze [elektronisks resurss] <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

¹⁰¹ Veveris A., Krievina A., Leimane I. "Efficiency analysis of agricultural sector in Latvia compared to other EU countries, based on FADN data" // Proceedings of the International Scientific Conference "Economic

noz m gumu, gan emot v r strauji main go ekonomisko situ ciju. Valstij ir iesp ja ietekm t konkur tsp ju galvenok rt ar atbalsta pas kumu starpniec bu, un lauksaimniec b šo pas kumu loma ir oti b tiska.

Ražošanas r d t ji

Lauksaimniec bas nozares anal zei vispirms tiks apskat ti natur lie r d t ji (zemes resursi, lauksaimniec bas dz vnieki, saražot s produkcijas apjomi un dinamika, nodrošin jums ar tehniku un b v m, nodarbin t ba), p c tam analiz ta sektora ekonomisk situ cija (produktu cenas, v rt ba, subs dijas, pievienot v rt ba un ien kumi).

2.1. tabula. Lauksaimniec bas zeme Latvij un t s izmantošana lauku saimniec b s¹⁰²

R d t ji	T kst.ha		% no LIZ lauku saimniec b s	
	2003	2010	2003	2010
Zemes kopplat ba	6458,9	6458,9	x	x
LIZ	2474,4	2430,0	x	x
no t s: lauku saimniec b s*	1835,3	1933,8	100	100
s jumu plat ba	838,7	1045,0	45,7	54,0
izmantot s p avas un gan bas	528,6	496,0	28,8	25,6
ilggad gie st d jumi	13,1	8,3	0,7	0,4
neizmantot LIZ	340,4	137,5	18,5	7,1

* iek autas saimniec bas, kuras p rsniedz strukt ras apsekojuma vai skait šanas sliksni

Zemes izmantošanas r d t ji Latvij apkopoti 2.1. tabul , sal dzinot laiku pirms iest šan s ES – 2003.gadu, un jaun kos lauksaimniec bas skait šanas datus (2010.gads). Latvijas teritorija aiz em 64,5 t kst. km². Kaut ar pierasts dom t, ka Latvija ir maza valsts, tom r pat starp 27 ES dal bvalst m Latvija plat bas zi ie em 18.vietu. Tas noz m , ka devi s valst s kopplat ba ir maz ka nek Latvij , taj skait D nij , N derland , Be ij , Slov kij , Igaunij , Slov nij . Bez tam, Latvijas kopplat ba ir gandr z vien da ar Lietuvu un riju, un tikai par 25% atpaliek no t d m valst m k Portug le un Austrija.

Lauksaimniec b izmantojam zeme (LIZ) aiz em nedaudz vair k k trešda u (38%) no Latvijas kopplat bas. Ar š s zemes plat ba Latvij ir tuva N derlandei, Slov kijai, pat Somijai, un p rsniedz plat bas Be ij , Igaunij , Slov nij , k ar maz k s valst s – Luksemburg , Malt un Kipr . emot v r , ka vair kas no š m valst m ir noz m gas lauksaimniec bas produkcijas ražot jas, ar Latvij ir šis potenci ls.

intensificēšanas liecina neizmantošanos LIZ samazinājums lauku saimniecībās šajā laikā par 200 t kst.ha jeb 2,5 reizes. 2010.gadā neizmantošana bija tikai 7% no lauku saimniecību LIZ, kurpretī 2003.gadā - 18,5%. Pie tam, šajā ziņā Latvijas ir labāks rezultāts starp jaunajiem dalībvalstīm, kurās iestāšies ES 2004.gadā. Citās Baltijas valstīs izmantot LIZ arī ir palielinājies, tomēr mazāk mēr (Igaunijā par 18%, Lietuvā par 10%, bet Latvijā par 20%), tāpēc kopumā ES 10 jaunajās dalībvalstīs izmantot LIZ šajā laikā palielinājies tikai par 2%.¹⁰⁴

Sējumu struktūrā kopš Latvijas iestāšanās ES notikušas būtiskas izmaiņas (2.2. tabula). Kviešu platības pieaugušas gandrīz 2 reizes, bet rapšu – 4 reizes. Vienlaikus samazinājies dažu citu graudaugu – rudzu un miežu – audzēšana, kā arī gandrīz divreiz sarukušas kartupeļu un dzirnavu platības. Šīs izmaiņas liecina, ka arvien lielāku nozīmi iegūst masveida audzējami kultūraugi, kas tiek audzēti eksportam (kvieši un rapši), bet vietējam tirgum audzējamo produktu patstāvīgais samazinās. Divu kultūraugu audzēšana Latvijā ir praktiski pārtraukta – tie ir cukurbietes un garšvielas līnijas. Tas bija saistīts ar ES cukura reformu un nacionālo subsīdiu izmaksu pārtraukšanu līnijas iedrai.

2.2. tabula. Galveno kultūraugu sējumu platības un to izmaiņas 2003.-2010.gados¹⁰⁵

	2003	2005	2007	2010	2010./2003.(%)
Sējumu kopplatība	851,1	999,6	1126,2	1102,7	130%
Graudaugi	428,5	468,9	521,9	541,5	126%
Kvieši	167,8	187,4	224,6	307,6	183%
Rudzi	44,2	39,3	57,5	34,6	78%
Mieži	132,6	148,7	145,3	106,5	80%
Auzas	49,4	58	62,4	63,3	128%
Rapši	25,9	71,4	99,2	110,6	427%
Cukurbietes	14,4	13,5	0,3	x	0%
Kartupeļi	54,6	45,1	40,3	30,1	55%
Lauka dzirnavas	14,3	12,9	11	8,1	57%
Lopbarības-zaļbarības kultūras	294,5	372,2	443,3	400,7	136%

Latvijā abas galvenās lauksaimniecības apakšnozares – augkopība un lopkopība – ir aptuveni vienlīdz nozīmīgas, ņemot vērā saražotās produkcijas daudzumu. Jāatzīmē, ka Latvijai atrodies Padomju Savienības (PSRS) sastāvā, lopkopības nozares bija prioritāras, un Latvijai bija nozīmīga loma citu PSRS reģionu apgādā ar lopkopības produktiem. Tāpēc PSRS sabrukuma lopkopība Latvijā piedzīvoja īpaši lielu kritumu: 2000.gadā lopkopības apjomi bija vairs tikai 27% no 1990.gada līmeņa. Nozīmīgu kritumu piedzīvoja arī augkopība,

¹⁰⁴ Eurostat dati.

¹⁰⁵ LR Centrālās statistikas pārvaldes dati

tom r ne tik lielu - augkop bas apjomi 2000.gad bija 59% no 1990.gada l me a. P c 2000.gada s k s atkopšan s, tom r lopkop b t ir notikusi l n k nek augkop b .

Galveno lauksaimniec bas dz vnieku skaita izmai as ir apkopotas 2.3. tabul . No datiem redzams, ka visstrauj k – 2 reizes – ir pieaudzis aitu skaits. Tam par iemeslu ir bijis apjom gais ES un valsts atbalsts aitu audz šanai, k ar plat bu maks jumu politika un noieta iesp ju palielin šan s. Par 24% audzis m jputnu skaits, kuru audz šana koncentr jas dažos putnu nobarošanas un olu ražošanas kompleksos. Liellopu kopskaits saglab jies 2003.gada l men , ta u arvien liel ku noz mi ie em ga as liellopu audz šana, savuk rt slaucamo govju skaits ir samazin jies l dz gi k c ku skaits – par 12%.

2.3. tabula. Galveno lauksaimniec bas dz vnieku skaits un t izmai as 2003.-2010.gados¹⁰⁶

	2003	2005	2007	2010	2010./2003.(%)
Liellopi	378,6	385,2	398,7	379,5	100%
t.sk.slaucam s govjs	186,3	185,2	180,4	164,1	88%
C kas	444,4	427,9	414,4	389,7	88%
Aitas	39,2	41,6	53,9	76,8	196%
Kazas	15	14,9	13,0	13,5	90%
Zirgi	15,4	13,9	13,0	12,0	78%
M jputni	4002,6	4092,3	4756,8	4948,7	124%
t.sk. d j jvistas	1999,3	2121,8	2260,4	2549,5	128%
Bišu saimes	45,9	52,4	53	...	x

Bez min tajiem r d t jiem (s jumu plat bas un dz vnieku skaits) lauksaimniec bas produkcijas apjomus ietekm lauksaimniec bas kult ru raž ba un dz vnieku produktivit te. K redzams no 2.4. tabulas datiem, laik no 2003. l dz 2010.gadam raž ba vai produktivit te ir pieaugusi visiem noz m g kajiem produktu veidiem, turkl t t s pieaugums liel kajai to da ai bijis l dz gs – par aptuveni 15 l dz 20%.

2.4. tabula. Galveno lauksaimniec bas kult ru raž bas un dz vnieku produktivit tes dinamika Latvij 2003.-2010.gados¹⁰⁷

	2003	2005	2007	2010	2010./2003.(%)
Kvieši, cnt/ha	27,9	36,1	36,0	32,2	115%
Mieži, cnt/ha	18,6	24,6	24,1	21,5	116%
Rapši, cnt/ha	14,4	20,4	19,8	20,5	142%
Kartupe i, cnt/ha	135	146	159	161	119%
Lauka d rze i, cnt/ha	140	123	129	172	123%
Vid jais piena izslaukums no govjs, kg	4261	4364	4636	4998	117%
Vid j olu ieguve no d j jvistas, gab.	240	257	267	274	114%

¹⁰⁶ LR Centr l s statistikas p rvaldes dati. Dz vnieku skaits nor d ts gada beig s.

¹⁰⁷ LR Centr l s statistikas p rvaldes dati

Lielākā rapšu ražas pieaugums (par 42%) saistīts ar to, ka 2003.gads bija rapšiem izteikti nelabvēlīgs, kā arī tajā laikā rapši vēl netika audzāti tik nozīmīgos apjomos kā pašlaik, līdz ar to nebija tik attīstītas tehnoloģijas. Ražas kumpumu, paši kartupeļiem, dzirzējiem, kā arī piena izslaukumus no govju sekmējā ar struktūras izmaiņām – arvien lielāka daļa produkcijas tiek saražota lielajās saimniecībās, kurās pielietoti intensīvās saimniecības metodes.

Saražotās produkcijas apjomus ietekmē gan platība, gan ražas izmaiņas (lopkopība – lopu skaits un produktivitāte), līdz ar to ir spēkā jau pieminētās tendences. Aplūkojot galveno augkopības produktu saražotās apjomus un to izmaiņas kopš Latvijas iestāšanās ES (2.5. tabula), var secināt, ka būtiski audzis galvenokārt to kultūru apjoms, kuras tiek audzātas lielražošana un kurām ir eksporta tirgus (kvieši, rapši). Nozīmīgi palielinājies arī lopbarības kultūru ražošana, taču kā redzams no 2.3. tabulas, zīdītāju dzīvnieku skaits nav attiecīgi pieaudzis.

2.5. tabula. Galveno augkopības kultūru kopražā 2003.-2010.gados Latvijā
(tūkst.tonnu)¹⁰⁸

	2003	2005	2007	2010	2010./2003.(%)
Graudaugi	932,4	1314,3	1535,2	1435,5	154%
Kvieši	468,4	676,5	807,3	989,3	211%
Rudzi	87,6	87,2	181,1	70,2	80%
Mieži	246,6	365,8	350,5	228,5	93%
Auzas	78,3	122,0	130,5	100,6	128%
Rapši	37,4	145,7	196,9	226,3	605%
Cukurbietes	532,4	519,9	10,8	x	0%
Kartupeļi	739,0	658,2	642,1	484,3	66%
Dzirzēji	217,5	172,2	155,9	151	69%
Augi un ogas	46,3	55,0	37,1	12,0	26%
Sausais siens	708,9	920,8	1129,1	997,8	141%
Zaļbarības un skābarības kultūras	184,6	170,1	271,2	291,6	158%

Šāda situācija saistīta ar ES atbalsta samēšanas nosacījumiem (zīdītāju jumī, pavasara un ganības jūnāpauj vai jūnōgana, un iegūtā zālēj savc). Līdz ar to strauji pieaudzis iegūtās zāles masas un siena daudzums, taču tas nav devis attiecīgu lopkopības produkcijas palielinājumu, kā tas redzams no 2.6. tabulas datiem.

Savukārt nozīmīgi samazinājies vairāku Latvijā līdz šim plaši izplatītu, uz vietējopatīri ūorientētu produktu ražošana. Starp nozīmīgākajiem produktiem šeit mināmi kartupeļi un dzirzēji, kuru ražošana no 2003. līdz 2010.gadam samazinājies par trešdaļu, taču

¹⁰⁸ LR Centrālās statistikas pārvaldes dati

viskras k samazin jums sk ris š dus produktus: cukurbiešu un linš iedras komerci l ražošana ir p rtraukta, bet aug u un ogu ieguve samazin jusies 4 reizes!

Š da situ cija ir saist ta gan ar lauksaimniec bas politiku, gan tirgus situ ciju (ES tika realiz ta „cukura reforma”, linš iedrai tika p rtraukts izmaks t valsts subs dijas, bet bez t m š kult ra bija piln gi nekonkur tsp j ga, jo ap 80% no ie mumiem veidoja subs dijas, savuk rt aug u un ogu (k ar d rze u) samazin jumu liel m r ietekm relat vi augst kas izmaksas Latvij sal dzinot ar galvenaj m šo produktu audz t jvalst m. Kartupe u starpvalstu tirdzniec bas apjomi ir sal dzinoši nelieli (ap 5% no pat ri a), ta u tie (t pat k d rze i, aug i un ogas) zaud konkurenc ar cit m augkop bas kult r m, t d , ka š s kult ras ir darbietilp g kas, turkl t par t m netiek maks ts plat bu maks jums, k ds pien kas par laukaugu plat b m.

2.6. tabula. Galveno lopkop bas produktu ražošana Latvij 2003.-2010.gados

(t kst.tonnu)*¹⁰⁹

	2003	2005	2007	2010	2010./2003.(%)
Ga a kop (kautsvar)	71,1	76,7	84,4	79,9	112%
t.sk.liellopu	21,2	20,4	22,8	18,4	87%
c ku	36,9	38,5	40,4	37,2	101%
aitu un kazu	0,4	0,4	0,5	0,6	150%
m jputnu	12,4	17,2	20,5	23,5	190%
Piens (iesk.kazu pienu)	785,7	810,3	841,6	834,5	106%
Olas (milj.gab.)	508,8	545,7	630,4	714,9	141%
Vilna (tonnas)	66	93	65	69	105%
Medus (tonnas)	552	916	901	676	122%

* iz emot kur nor d ta cita m rvien ba

No lopkop bas produktiem, k r da 2.6. tabulas dati, laik kopš 2003.gada stabili pieaugusi m jputnu ga as, k ar aitu ga as un olu ražošana (to apliecina ar attiec go dz vnieku skaita pieaugums). Vien gais samazin jums skar liellopu ga as ražošanu, lai ar l dz 2007.gadam bija pieaugums. Š s nozares liel k probl ma ir zem s liellopu iepirkuma cenas, kuras joproj m b tiski atpaliek no ES vid j s. Tom r Latvijas lauksaimnieki pamaz m att sta ga as liellopu audz šanu un mekl tiem noieta tirgus.

P r jo nozaru kop jie apjomi, k redzams no tabulas datiem, main jušies sam r maz, taj skait ar viena no galvenaj m nozar m Latvij – piena ražošana. Te gan j piebilst, ka šaj laik notikušas lielas struktur las ražošanas specializ cijas un koncentr cijas zi . Praktiski visu produktu ražošana strauji samazin s mazaj s saimniec b s (l dz 8 ELV), bet pieaug lielaj s – virs 40 ELV. Piem ram, mazaj s saimniec b s v l 2006.gad tika saražots

¹⁰⁹ LR Centr l s statistikas p rvaldes dati

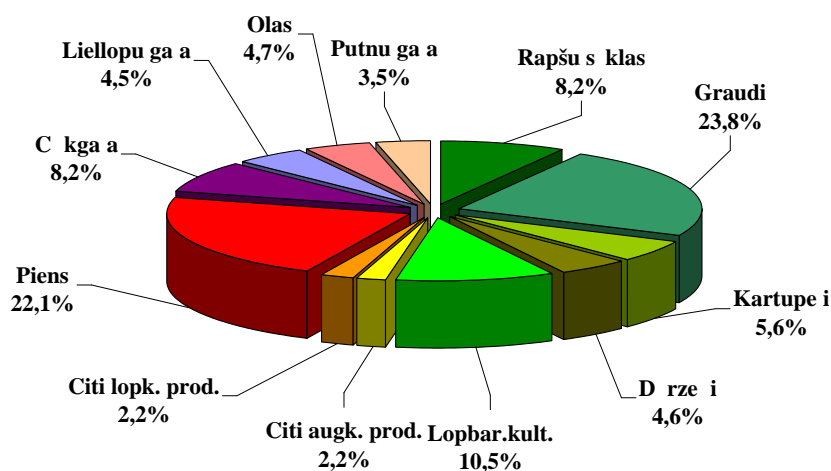
gandrūz puse piena (47%), bet 2010.gad – vairs tikai 27%. Līdz gatendence ir ar p rjiem produktiem. T k liela daa mazo saimniec bu p rtrauc ražošanu vai to samazina, tiek kav ts ar kop jais apjomu pieaugums, neraugoties uz apjomu k pumu lielaj s saimniec b s.

B tiskas p rmai as notikušas ar saimniec bu specializ cij – arvien pieaug saimniec bu specializ cija, bet samazin s jaukt s specializ cijas saimniec bu skaits. Šie jaut jumi tuv k apl koti n kamaj apakšnoda .

Aprakst t s izmai as, protams, nedr kst attiecin t tikai uz atbalsta politikas ietekmi, jo ražošanas l mumus lauksaimnieki pie em, ne tikai emot v r atbalsta maks jumus un to nosac jumus, bet ar lauksaimniec bas produktu tirgus – noieta iesp jas, cenas utt. neapšaub mi, ka oti lielu ietekmi rad ja ar pievienošan s ES vienotajam tirgum – gan pozit vu (viegl ka produkcijas realiz cija cit s ES valst s, liel ka ietekme citu ES valstu cen m, l dz ar to ar Latvijas lauksaimniec bas prec m vid j s realiz cijas cenas noz m ghi k pa, paši pirmajos gados p c pievienošan s), gan ar negat vu (samazin s to produktu rentabilit te, kuru audz šanas izmaksas cit s valst s ir objekt vi zem kas – agrie d rze i, aug i utt.). T d darba 3.noda a velt ta tieši atbalsta ietekmes izv rt šanai, iesp ju robež s nodalot p r jos faktoros.

Lauksaimniec bas apakšnozaru strukt ra Latvij ir sam r daudzveid ga, ta u taj domin 2 nozares – graudu un piena ražošana. Š s divas apakšnozares kop veido nepilnus 50% no produkcijas v rt bas (2.6.att ls).

Pie tam, piena nozares loma faktiski ir v l liel ka, jo t pat r citu apakšnozaru produkciju, paši lopbar bu, bez tam ar graudus un citus produktus. Saska ar autora apl s m, piena nozare (ieskaitot lopbar bu u.c.) faktiski veido ap 40% no lauksaimniec bas galaprodukta Latvij . P r jo nozaru, kaut ar to ir daudz, patsvars ir sal dzinoši neliels, un no t m sistem tiski paplašin s tikai viena nozare – rapšu audz šana, kas 2010.gad sasniedza l dz šim liel ko patsvaru – 8% no lauksaimniec bas produkcijas v rt bas; turpret citu nozaru (taj skait kartupe u, d rze u, aug u un ogu audz šana u.c.) patsvaram ir tendence nedaudz samazin ties. Kopš 2006.gada Latvij ir izzudušas 2 apakšnozares – cukurbiešu un linš iedras (k pre u produkcijas) audz šana, kas pirms tam gadu desmitiem un pat simtiem Latvij bija tradicion las nozares.

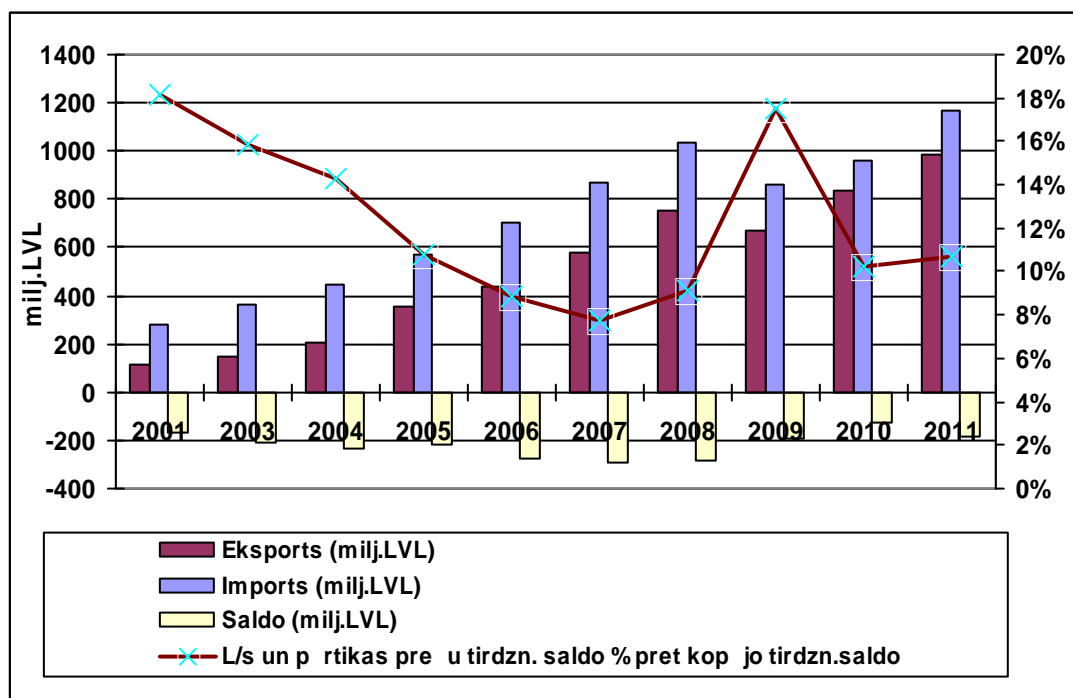
2.6. att ls. Lauksaimniecības struktūra Latvijā 2010.gadā (bez cenām)¹¹⁰

Svarīgākais, kas raksturo lauksaimniecības attīstības pakāpi, ir pašnodrošinātības līmenis ar lauksaimniecības un pārtikas precēm un tirdzniecības bilanci. Latvijā līdz 1990.gadam sākumā tika saražots ievrojami vairāk pārtikas, nekā patērēts. Tomēr, līdz ar tirdzniecības samazināšanos ar bijušās PSRS republikām un grūtībām jaunā tirgū atrašanās, 1990.to gadu laikā tirdzniecības bilancē ievrojami pasliktinājumi un kļuva negatīva.

Laikā pēc Latvijas iestāšanās ES strauji pieauga gan lauksaimniecības un pārtikas preču eksports, gan imports, un līdz 2007.gadam nedaudz palielinājās arī kopējais negatīvais tirdzniecības saldo ar šiem precēm (no 212 milj.LVL 2003.gadā līdz 291 milj.LVL 2007.gadā). Tajā pašā laikā citos tautsaimniecības sektoros negatīvais tirdzniecības saldo palielinājās vēl straujāk, līdz ar to pārtikas un lauksaimniecības produktu tirdzniecība veidoja arvien mazāku daļu no importa pārslēguma pār eksportu visā ekonomikā: 2003.gadā šāda bija 16%, bet 2007.gadā vairs tikai 7,8%. Kopš 2008.gada tendence izmainījās – tirdzniecības bilancē ar lauksaimniecības un pārtikas produktiem ievrojami uzlabojumi: ja 2007.gadā šo preču importa vērtība par 50% pārsniedza eksporta vērtību, tad 2010.gadā vairs tikai par 14,8%. Tādējādi rezultāts ar negatīvu tirdzniecības saldo samazinājās un 2010.gadā sasniedza vairs tikai 124 milj.LVL (42% no 2007.gada līmeņa) (2.6.att ls). Pelnījot tādēļ lauksaimniecības un pārtikas sektoru attīstību Latvijā, ir uzstādīts mērķis ilgtermiņā panākt pozitīvu tirdzniecības

¹¹⁰ Autora aprēķini (LEK metodika)

bilanci ar šīm precēm. Ēmot vērī dzīšņ j s tendences, sektor ieguldīt os l dzek us, k ar v l neizmanot s iesp j as, autora skat j um šīs ir re ls un nepieciešams m r is.

2.6.att ls. r j tirdzniecība ar lauksaimniecības un p rtikas precēm (I-IV pre u grupas) Latvijā 2001.-2010.g. (milj.LVL), un šo pre u tirdzniecības saldo patsvars kopā Latvijā eksporta un importa saldo (%)¹¹¹

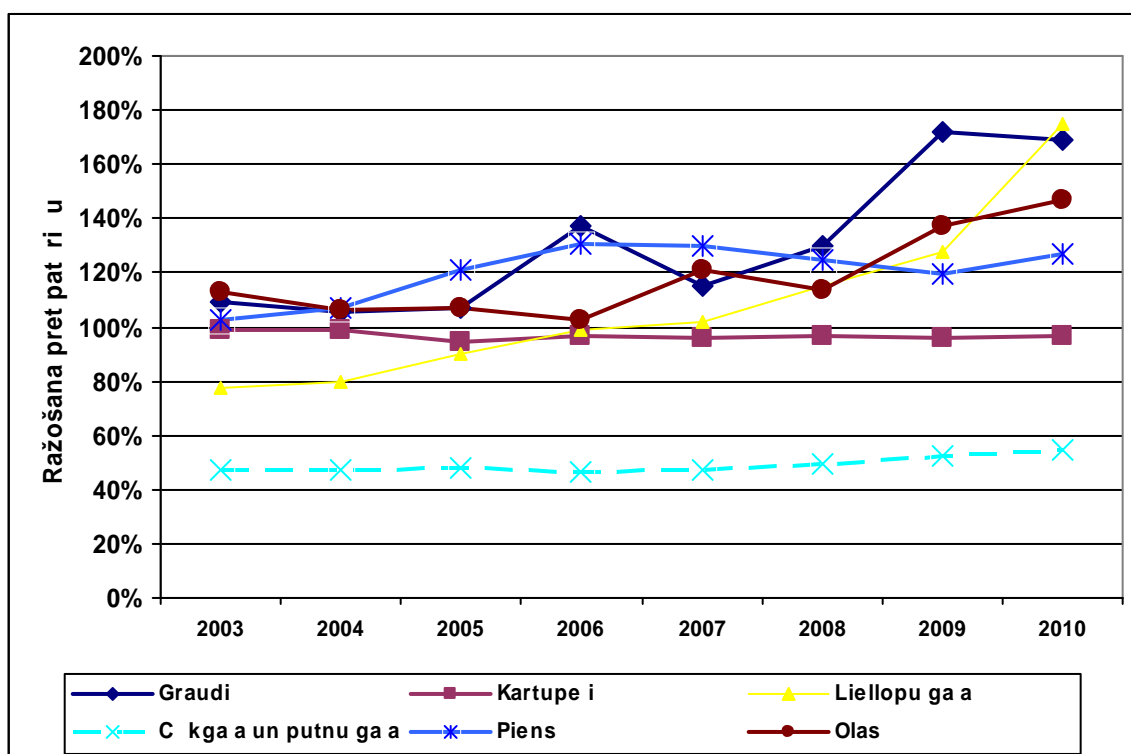
L dz ar to, v r t j o t kop j o lauksaimniecības un p rtikas pre u bilanci, varam secināt, ka p c iest šāns ES t s kotn j i nedaudz pasliktin j s (ta u importa p rsniegums p r eksportu procentu l izteiksmē stabili samazin j s), bet kopš 2008.gada ar patī tirdzniecības bilancē ir b tiski uzlabojusies, un imports p rsniedz eksportu tikai par 15-20%. Pie nosacījuma, ja izdosies sekmīgi attīstīt lauksaimniecisko ražošanu un p rstr di turpmāk, ir izredzes atjaunot pozitīvu tirdzniecības bilanci ar šīm precēm.

Protams, ne visas lauksaimniecības preces Latvijā iespējams saražot, l dz ar to t s objektīvi nepieciešams importēt. T d turpmāk aplūkotās galveno Latvijā ražoto lauksaimniecības pre u bilances, salīdzinot šo produktu ražošanas un patēriņa l mēni laikā no 2003. l dz 2010.gadiem.

No 2.7.att 1 apkopotajiem datiem var secināt, ka kopumā pašnodrošinātības l mēnis ar galvenajiem produktiem ir pozitīvs. Paši augstākie pozitīvie bilancē ir graudi (labas ražas gados Latvija eksportē j usi pat virs 1 milj.tonnu graudu gadā), samērā stabila t ir pienam un

¹¹¹ LR Centrālās statistikas pārvaldes dati.

piena produktiem, p d jos gados t b tiski uzlabojusies ol m (2010.gad ražošana par 47% p rsniedza pat ri u), k ar kopš 2007.gada Latvija k uvusi par liellopu ga as neto eksport t ju (tom r j atz m , ka iev rojamais bilances uzlabojums vienlaikus saist ts ar pat ri a samazin šanos iekšzem). Izteikti negat va tirdzniec bas bilance apl koto produktu starp Latvij ir tikai ar c kga u un putnu ga u (ieskaitot to izstr d jumus). Tom r ar šo produktu grup kopš 2007.gada pašnodrošin juma l menis ir audzis no 47% l dz 55%, lai gan tas joproj m ir oti zems. Kartupe i Latvij tradicion li tiek saražoti aptuveni iekšzemes vajadz bu apm r .

2.7.att ls. Pašnodrošin juma l menis (ražošana pret pat ri u %) galvenajiem Latvij ražotajiem lauksaimniec bas produktiem (ieskaitot to izstr d jumus) 2003.-2010.gados

No apskata var secin t, ka galveno lauksaimniec bas produktu pašnodrošin t bas l menis Latvij p dejos gados pieaudzis, turkl t vair kiem produktiem tiek eksport ta iev rojama da a saražot . Tom r visur netiek izmantots viet j s ražošanas potenci ls, piem ram, da u no viet ji izauz tiem graudiem, kas pašlaik tiek eksport ti, var tu izmantot c kkop b un putnu ga as ražošan . T d turpm k b tu lietder gi atbalst t ne vien graudkop bu k lauksaimniec bas nozari, bet sekm t t s iesaisti d graudi – lopbar ba – lopkop bas produkcija – lopkop bas p rstr des produkcija, t d veid ieg stot augst ku pievienoto v rt bu.

Ekonomisk situ cija

Ekonomisk situ cija Latvijas lauksaimniec b ir bijusi cieši saist ta ar valsts atbalstu. Pag juš gadsimta 90.gadu s kum , kad atbalsts strauji samazin j s, b tiski saruka ar lauksaimniec bas rad t pievienot v rt ba gan faktiskaj s, gan sal dzin m s cen s. Kopum laik no 1990. l dz 2000.gadam lauksaimniec ba piedz voja oti strauju sarukumu, kas bija daudz strauj ks k ekonomik kopum . Ja Latvijas iekšzemes kopprodukts sal dzin m s cen s šaj laik samazin j s par 39,5%, tad lauksaimniec bas patsvars taj , r inot faktisk s cen s, šaj laik ir samazin jies turpat desmitk rt – no 20,1% 1990.gad l dz 2,6% 2000.gad .¹¹² Galvenais iemesls tik krasam samazin jumam neb t nebija neefekt v ka ražošana, bet gan cenu attiec bas izmai as starp lauksaimniec b izmantojamiem resursiem un gatavo produkciju, kas krasi samazin ja ražošanas izdev gumu, l dz ar to gan samazinot pievienoto v rt bu uz produkcijas vien bu, gan ar ražot s produkcijas apjomus. Savuk rt lauksaimniec bas kult ru raž ba un lopu produktivit te kopum l dz 1995.gadam samazin j s, bet v l k s ka pieaugt, l dz ar to 2000.gad b tiski neatš r s no 1990.gada.

Lauksaimnieku ien kumi 2000.gad vid ji sasniedza tikai 470 latus gad uz pilna laika nodarbin to.

S kot ar 2000.gadu, lauksaimniec bas nozare pamaz m s ka atkopties. Tas saist ts gan ar cenu atg šanos pasaules tirgos (2001.gad cenas vid ji k pa par 8,6%, tom r noz m g ks k pums s k s tikai l dz ar Latvijas pievienošanos ES 2004.gad), gan ar valsts atbalsta palielin šanos un Eiropas Savien bas fondu pieejam bu. L dz ar to jau 2001.gad ien kumi uz vienu nodarbin to pieauga par aptuveni 30%, un kaut ar n kamajos gados nozari sk ra vair kas probl mas (cenu kritums vair kiem produktiem, nelabv l gi laika apst k i), ien kumi turpin ja augt. Tom r pirms Latvijas iest šan s ES tie nerasniedza pietiekami augstu l meni, lai nozare var tu pilnv rt gi att st ties – 2003.gad vid jie ien kumi uz nodarbin to bija 682 lati gad , kas veidoja tikai 41% no valst vid j s neto darba samaksas¹¹³.

Pievienot s v rt bas, k ar nodarbin to skaita dinamika laik no 2001. l dz 2010.gadam att loti 2.7. tabul .

¹¹² Spro is A., Spro is J., Spro e I. Latvijas lauksaimniec ba gadu gait . // Tautsaimniec bas att st bas probl mas Latvij nr.5. R.: Tautsaimniec bas att st bas instit ts, 2007. 59.-117.lpp.

¹¹³ V veris A., Krievi a A. Latvijas lauksaimniec bas ekonomiskais kopapr ins 2007-2008. P t jumu rezult ti nr.1(19)/2008, R.: LVAEI, 2008, 72 lpp.

2.7. tabula. Pievienot s v rt bas un nodarbin t bas l me a izmai as Latvijas lauksaimniec b 2001.-2010.gados¹¹⁴

Gadi	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Kop j pievienot v rt ba faktisk s cen s lauksaimniec b , milj.latu	129,7	135,1	133,7	181,7	198,5	215,9	250,7	209,0	154,0	213,8
Pievienot s v rt bas indekss sal dzin m s cen s pret iepr.gadu, % (lauksaimn., mezsaimn.un zvejniec ba)	108,2	108,1	96,5	103,4	108,6	96,0	107,6	97,8	109,1	102,0
Lauksaimniec bas patsvars kop j pievienot v rt b , %	2,75	2,60	2,34	2,73	2,47	2,20	1,92	1,45	1,30	1,87
Nodarbin to skaits lauksaimniec b (pilna laika vien b s), t kst.	145,2	143,1	140,9	139,6	138,2	122,8	107,4	96,8	93,4	88,5

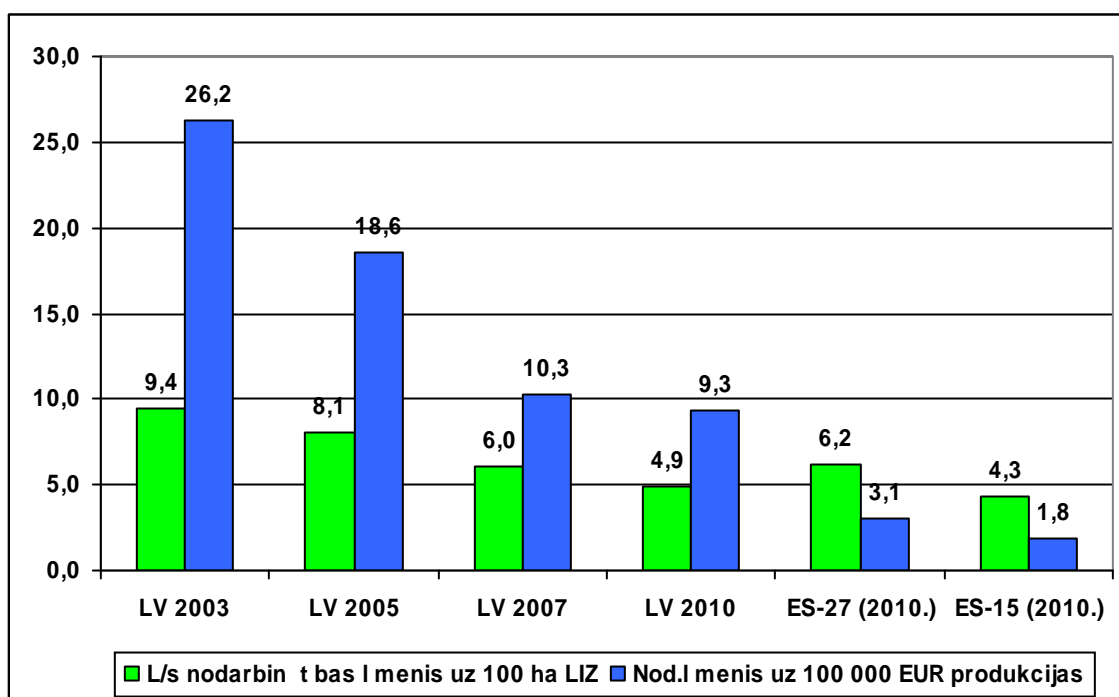
K di bija galvenie iemesli uzr d tajai pievienot s v rt bas pieauguma tendencei? Iest šan s ES atst ja noz m gu iespaidu uz lauksaimniec bas produktu cen m – t s s ka noz m gi palielin ties, tuvojoties ES l menim. Tas pirm m k rt m sk ra produktus, kuriem l dz ar pievienošanos ES noz m gi pieauga tirgus iesp jas. Piena cena jau 2004.gad palielin j s par 35% pret iepriekš jo gadu, un 2005.gad – v l par 22%. T pat noz m gi k pa liellopu ga as cenas, kuras l dz tam bija neadekv ti zemas. Bez tam, l dz ar Latvijas iedz vot ju pirktsp jas pieaugumu c l s ar t du produktu cenas, kuri galvenok rt tiek pat r ti viet j tirg – kartupe i, d rze i, aug i un ogas, k ar liellopu ga a un c kga a. Ietekmi uz šo produktu (paši ga as) cen m atst ja ar tas, ka l dz ar pievienošanos vienotai ES muitas telpai Latvij tika ierobežots p rtikas imports no trešaj m valst m. T rezult t kop jais lauksaimniec bas produktu cenu l menis j tami palielin j s: 2004.gad par 11,5%, 2005.gad sakar ar graudu cenu samazin jumu kop jais cenu pieaugums bija maz ks – par 5,4%, bet 2006.gad cenas atkal k pa vid ji par 14,1%, un 2007.gad – v l par 18,3%. L dz ar to kop jais cenu k pums lauksaimniec bas prec m no 2003. l dz 2007.gadam sasniedza 59%.

Sakar ar veiktajiem ieguld jumiem lauksaimniec bas moderniz cij b tiski pieauga darba raž gums, kas samazin ja darbasp ka vajadz bu nozar . Lai ar lauksaimniec ba joproj m ir viens no noz m g kajiem nodarbin t bas veidiem Latvij , paši lauku apvidos,

¹¹⁴ CSP dati un autora apr iini

tom r t s patsvars ir b tiski samazin jies. Ja 1996.gad , saska ar CSP datiem, lauksaimniec ba Latvij bija pamatdarbs 14,6% nodarbin to iedz vot ju, 2003.gad – 10,4%, bet 2009.gad vairs tikai 7,3% (v l ko gadu dati tiek preciz ti). Tom r ar pašreiz jais r d t js ir augsts sal dzinot ar cit m ES valst m, jo ES-27 vid ji lauksaimniec b str d 5,2%, bet ES-15 (vec s dal bvalstis) – 3,1% no nodarbin tjiem iedz vot jiem¹¹⁵.

Darbasp ka izlietojuma dinamika (pilna laika vien b s) uz 1 ha izmantot s LIZ un 1000 LVL produkcijas, k ar sal dzin jums ar ES valst m ir apkopoti 2.8.att l . Att la dati r da, ka nodarbin t bas l menis (pilna laika vien b s uz 1 ha lauksaimniec bas zemes Latvij p d jos gados ir pat maz ks nek vid ji ES (kur šo r d t ju b tiski paaugstina Rum nija un Polija), ta u tas ir tuvs pat ES-15 valst m (attieci 4,9 nodarbin tie uz 100 ha zemes Latvij un 4,3 ES-15).

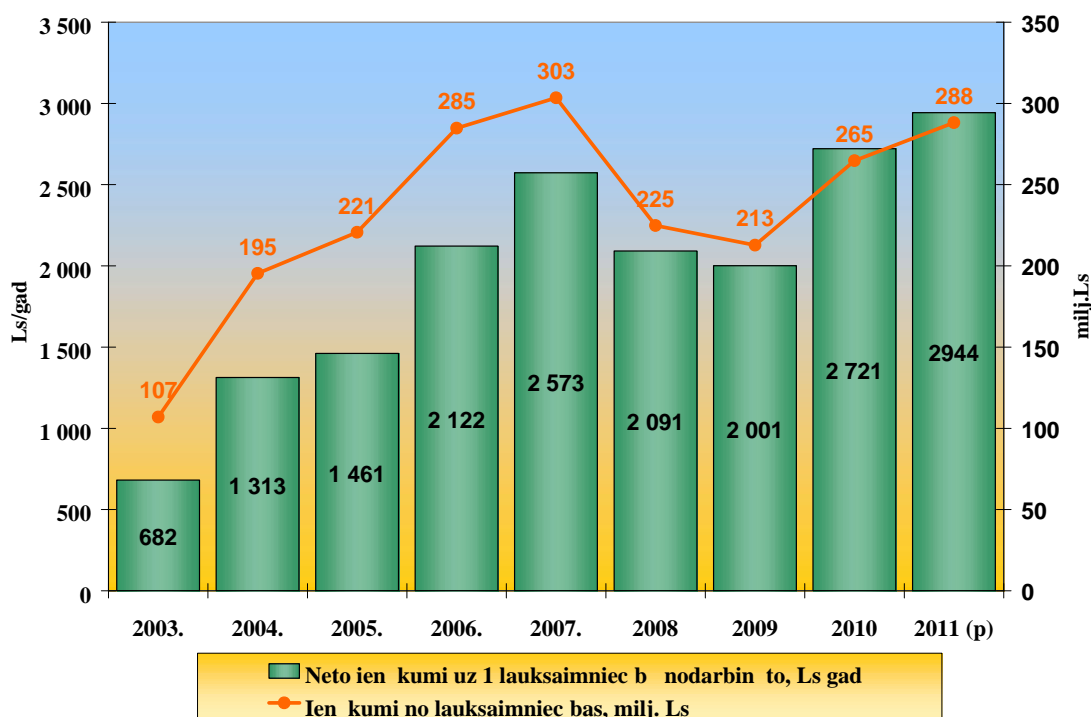
2.8.att ls. Nodarbin t bas l menis (pilna laika vien b s) uz 100 ha izmantot s LIZ un 100 000 EUR saražot s produkcijas Latvij (2003.-2010.g.) un vid ji ES valst s

Ta u Latvija b tiski atpaliek produkcijas ražošan uz vienu nodarbin to: ja uz 100 000 EUR produkcijas ES vid ji nodarbin ti 3,1 cilv ki (ES-15 tikai 1,8), tad Latvij taj paš laik 9,3. Min t situ cija auj secin t, ka dr z k nevis Latvij lauksaimniec b b tu par daudz nodarbin to, bet gan tiek saražots daudz maz k produkcijas, nek tas b tu iesp jams. L dz ar to, rezerves lauksaimniec bas att st bai un ien kumu celšanai mekl jamas tieši produkcijas

¹¹⁵ Eurostat dati.

apjomu un t s v r t bas k pin šan (taj skait , ražojot produktus ar augst ku pievienoto v r t bu utt.).

Ien kumu k pumu (2.9.att ls) bez min tajiem faktoriem ietekm ja ar resursu cenas, kuru k pums laik no 2003. l dz 2007.gadam resursu cenu k pums nebija tik straujš k produktiem – starppat ri a resursiem cenas šaj laik pieauga par 46,5%, bet ilgtermi a ieguld jumiem – par 43,5%, l dz ar to lauksaimniec bas pievienot v r t ba cenu ietekm šaj laik palielin j s. St voklis strauji main j s 2008. un 2009.gados, kad cenas produktiem tirgus ietekm samazin j s, bet resursu cenas v l 2008.gad turpin ja strauji augt. T , 2008.gad lauksaimniec bas produktu cenas jau samazin j s par 1,5%, bet resursu cenas turpin ja strauji augt – starppat ri am par 12% un ilgtermi a ieguld jumiem – pat par 15,6%.

2.9. att ls. Ien kumi no lauksaimniec bas Latvij 2003.-2011.gados¹¹⁶

Savuk rt 2009.gad gan samazin juš s ar resursu cenas (starppat ri am par 9% un kapit lieguld jumiem par 7,4%), tom r lauksaimniec bas produktu cenas krituš s daudz strauj k – par 19,3%. Š du izmai u d cenu ietekm lauksaimniekiem samazin j s ien kumi 2008.gad par aptuveni 95 miljoniem latu, un 2009.gad v l par 80 miljoniem latu. Tom r 2010.gad , emot v r labv l go tirgus situ ciju (neraža daudz s valst s izrais ja strauju cenu pieaugumu galvenajiem lauksaimniec bas (paši – augkop bas) produktiem, k ar situ ciju, ka

¹¹⁶ Autora apr ini, izmantojot Lauksaimniec bas ekonomisk kopapr ina (LEK) metodiku

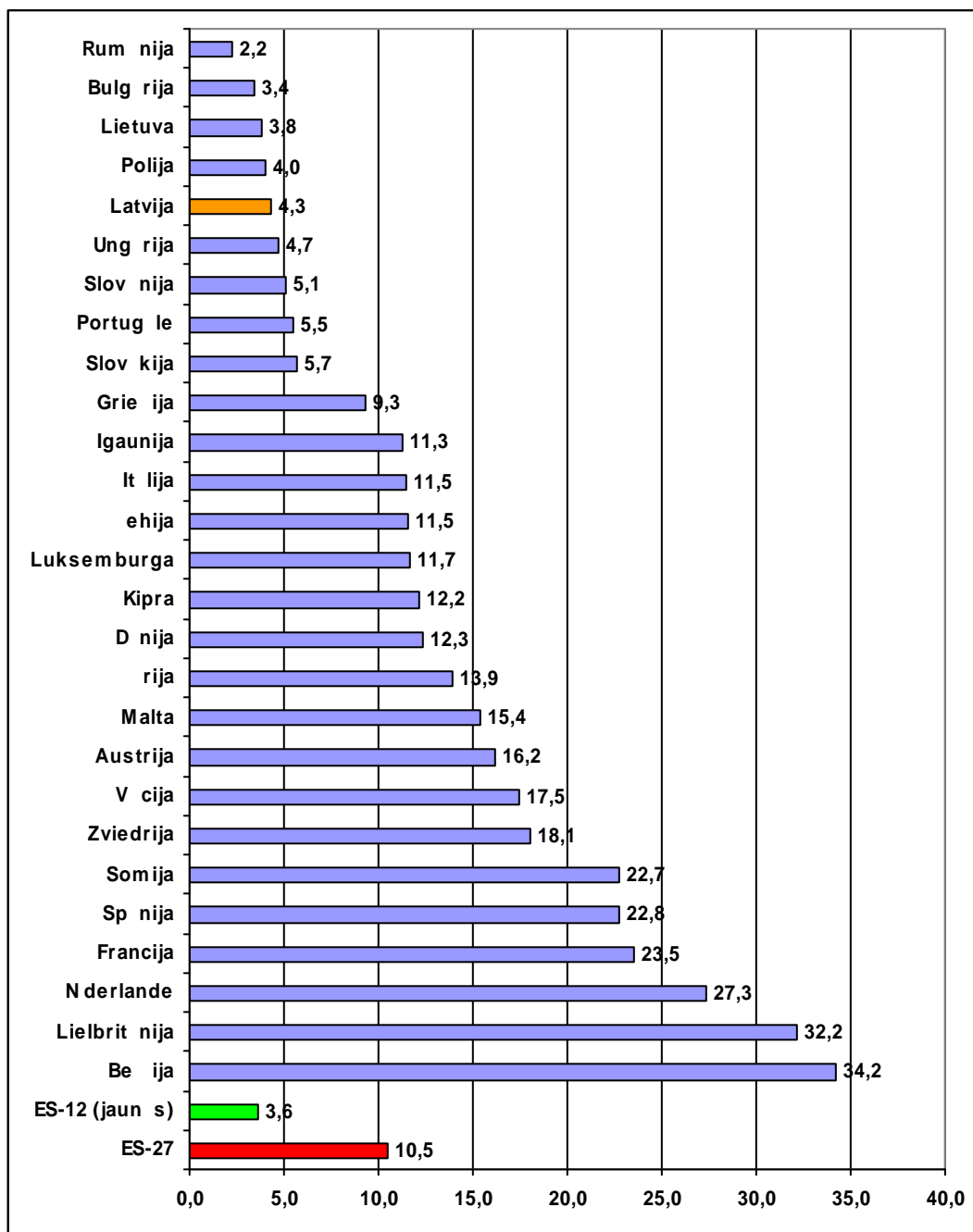
resursu cenas v l 2010.gad b tiski nepalielin j s, tika nov rots b tisks ien kumu pieaugums, ien kumiem uz vienu nodarbin to p rsniedzot l dzšin jo lab ko rezult tu kopš neatkar bas atjaunošanas. Par 2011.gadu ir ieg ti provizoriskie rezult ti, kuri liecina, ka ien kumu pieaugums ir turpin jies.

B tisk k ietekme uz ien kumu pieaugumu p c iest šan s ES bija subs diju apjomu k pumam. S kot ar 2004.gadu, Latvij tika piem rota ES Kop j lauksaimniec bas politika (KLP), kas paredz ja t dus atbalsta veidus, k di tiek piem roti Eiropas Savien b . Kaut ar atseviš u maks jumu l menis bija zem ks nek cit s ES valst s (vienotais plat bu maks jums, kas s kotn ji tika noteikts 25% l men no *veco* dal bvalstu l me a un tiek pak peniski paaugstin ts, k ar plat bu maks jumi graudiem, kuri ir apr in ti, emot v r graudu vid jo raž bu), tom r kopum maks jumu pieaugums bija iev rojams.

Turkl t ja l dz šim subs dijas galvenok rt tika izmaks tas konkr ta produkta atbalstam (vai ar ieguld jumiem saimniec b), tad Eiropas Savien b l dz ar 2003.gada KLP reformu tika nolemts p riet no ražošanas atbalsta uz lauksaimnieka atbalstu – p riet uz vienoto saimniec bas maks jumu¹¹⁷. Latvij un cit s jaunaj s dal bvalst s š p reja notiek pak peniski, ta u jau no 2004.gada liel ko maks jumu da u lauksaimnieki sa ma k maks jumus par zemes plat b m, nevis par produkcijas ražošanu.

Šie maks jumi, kuri neattiecas uz konkr tu produktu, saska ar metodiku netiek iek auti lauksaimniec bas pievienotaj v rt b b zes cen s, tom r sa m ju ien kumus tie, protams, palielina. Tom r nenoliedzami, ka sal dzin jum ar ES valst m ien kumu l menis lauksaimniec b ir v l oti zems, k jau to r da darba izlietojuma efektivit tes sal dzin jums. Lai ar Latvij laik no 2003. l dz 2010.gadam, saska ar Eurostat datiem, ir bijis trešais liel kais neto pievienot s v rt bas pieaugums ES uz vienu lauksaimniec b nodarbin to (izsakot EUR - 2,33 reizes, atpaliekot tikai no Igaunijas un Polijas), tom r absol t izteiksm ien kumi Latvij uz vienu nodarbin to (4,3 t kst.EUR, šeit atš ir b no 2.9.att la ir uzr d ti ien kumi pirms nodok iem) ir vien no p d j m viet m ES, apsteidzot tikai Rum niju, Bulg riju, Poliju un ar Lietuvu, un veido 41% no ES-27 vid jiem (2.10.att ls).

¹¹⁷ Eiropas Savien bas kop j lauksaimniec bas politika – k du to veidosim Latvij ? 2.izd.R.: LVAEI, 2005. - 100 lpp.

2.10. att. Ies. Ien kumi no lauksaimniec. bas ES dal. bvalst. s 2010. gad. (t. kst. EUR uz darbasp. ka vien bu)¹¹⁸

Att. la dati ar. r. da. oti lielu nevienl. dz. bu. ien kumu zi. starp *vecaj m* un *jaunaj m* dal. bvalst. m. Kaut ar. ien kumu atš. ir b. m. ir tendence samazin. ties, tom. r. t. ir sal. dzinoši l. na, un no ES-12 valst. m. vien gi. ehijas un Igaunijas r. d. t. ji. ir virs ES-27 vid. jiem. Tas r. da, ka ien kumu paaugstin. šana jaunaj s dal. bvalst. s b. tu izvirz. ma k. viena no priorit. t. m. atbalsta pl. nošan. ES l. men, lai izvair. tos no starpvalstu migr. cijas pieauguma.

¹¹⁸ Datu avots: EUROSTAT

2.2 Lauksaimniecības politikas attīstība un organizācija Latvijā

Latvijā realizēta lauksaimniecības politika, kas nodrošina un šodienā, nav bijusi atrauta no notikumiem pasaulē, kaut arī, protams, bijusi un ir tieši veidota atkarībā no attiecīgā laika posmā valdošās varas realizētās politikas Latvijas teritorijā. Tomēr, ņemot vērā, ka pētījuma objekts ir tieši atbalsta ietekme uz lauksaimniecības nozari Latvijā, tiks sniegta neliels vēsturisks ieskats Latvijas teritorijā realizētajā lauksaimniecības politikā.

Kopējais apraksts 1.nodaļā, līdz 1.pasaules karam lauksaimniecības politika pamatizpaudās kā rīcības tirdzniecības ierobežojumi, galvenokārt tarifū veidā. Tomēr Latvijā teritorijā jau agrākajos gadsimtos lauksaimniecības preces vairāk izveda, nekā ievēda, tad šie tarifi, laikā, kad tie pastāvēja citās valstīs, drīz kļuva jābūt šādiem lauksaimniecības attīstībai. Par to ietekmi gan tieši ziņotājam, taču ir zināms, ka sākot ar 19.gadsimta 80.gadiem, augkopbūvētajās zinātniskajās, bet toties nozīmīgajās lopkopības, kurām tirdzniecības nosacījumi bija labvēlīgi.

Nozīmīgā attīstība lauksaimniecības politikā gūta pirmās Latvijas brīvvalsts laikā 20.gadsimta 20.-30.gados. Šos jaunumus ir pētījuši vairāki pazīstami zinātnieki, kā A.Boruks (2003.), A.Sproģis (2007.) u.c. Raksturojot minēto laika posmu, vispirms pieminama agrārā reforma, kad tika sadalītas muižu zemes un izveidotas daudzas jaunsaimniecības, kuras gan bija pamatā tikai līdz 22 ha lielas. Jaunsaimniekiem valsts nereti piešķirāja, ja kā tika kapitāls, neatmaksājamo kredītu. Plaši tika izsniegti arī banku aizdevumi. Rezultātā laikā no 1920. līdz 1925.g. lauksaimnieciskā ražošana bija strauji pieaugusi un atguvusi pirmskara līmeni.

Svarīga ietekme bija arī valsts monopoliem un ieviestajai kontrolei vairākos nozarēs, piemēram, līniju monopols, valsts kontrole pār sviesta eksportu, kas sākotnēji tirdzniecību, kā arī kvalitātes jaunumus, līdz ar to arī sekmējot attiecīgo nozaru attīstību.

Valsts sniedza atbalstu arī resursu iegādei, piemēram, tādā kompensācijā, daudzo minerālslu cenas, daudzo importa mašīnu cenas u.c. Bija arī pretējās ierobežojumi, piemēram, lai nepamatoti neceltu pārtikas cenu, tika ierobežotas graudu izstrādājumu cenas gan vairumtirdzniecībā, gan mazumtirdzniecībā. Pārdevus, kas pārkaņā šos noteikumus, varēja arī bargi sodīt. Rezultātā pārtikas cenas nevarēja patvaigīgi kļūst, un ieguvumi bija mazturīgi iedzīvotājiem.

Valsts nozīmīgi atbalstīja arī lauksaimniecības zinātni un speciālistu sagatavošanu. Tika izveidotas 17 izmēģinājumu un selekcijas stacijas, kā arī daudzas izglītības iestādes.

Pasākumi eksporta veicināšanai un importa ierobežošanai deva rezultātu. Ja no 1920. līdz 1935. gadam eksports no importa veidoja apmēram divas trešdaļas, tad no 1935. gada jau eksports pārsniedza importu¹¹⁹.

Tad sekoja padomju varas nodibīšana un 2. pasaules karš, kas būtiski izmainīja agrārās attiecības un stāvokli nozārkopumā. Padomju varas gados notika jauna agrārā attiecību pārveidošana, likvidējot privātpašumu uz zemi un ieviešot kolektīvo saimniekošanu – kolhozus jeb kolektīvās saimniecības, kā arī valsts jeb padomju saimniecības. Sevišķi padomju perioda sākumā lauksaimniecības organizācijās noteicošie bija politiskie apsvērumi. Tomēr no 1960. gadu sākuma nopietni tika domāts arī par lauksaimniecības ekonomisko attīstību. Galvenie pasākumi bija vairogi kapitālieguldījumi, īpaši meliorācijā, kā rezultātā, saskaņā ar atskaiti par zemes fonda stāvokli, līdz 1989. gadam tika meliorēti 64% no lauksaimniecībā izmantojamās zemes¹²⁰. Paralēli tam tika vairākkārt paaugstinātas lauksaimniecības preču iepirkuma cenas, kā arī notika strauja zinātnes un izglītības attīstība. Rezultātā lauksaimniecības rādītāji bija uzlabojušies un Latvija ražoja pārtiku ne tikai savam vajadzībām, bet notika plašas piegādes Vissavienības fondam. 1990. gadā lauksaimniecība veidoja ap 20% no Latvijas iekšzemes kopprodukta, lauksaimniecībā bija nodarbināti 15,7% no darbaspēka un vidējā izpēcē lauksaimniecībā bija tuva vidējai tautsaimniecībā.

Laikā kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas 1990.-1991. gadā, lauksaimniecības sektors, tāpat kā visa Latvijas tautsaimniecība, ir piedzīvojis kārdināšanos. Visnozīmīgākās reformas tika veiktas 1990. gadu sākumā, kad tika atjaunots privātais pašums uz zemi un strauji mainījās lauku saimniecību struktūra – ja līdz tam vadošs bija kolektīvās un valsts lielsaimniecības (sabiedriskā lietošanā 1989. gadā bija 93% lauksaimniecībā izmantojamās zemes, kas atradās uz mūmu un saimniecību lietošanā, bet zemnieku saimniecību lietošanā – tikai 2% zemes)¹²¹, tad 1996. gada sākumā situācija bija kļuvusi jau gluži pretēja – valsts saimniecību lietošanā bija vairs tikai 2% lauksaimnieciskās zemes, bet 83% zemes apsaimniekoja zemnieku, piemēram, saimniecības un personiskās

¹¹⁹ Sproģis A., Sproģis J., Sproģe I. Latvijas lauksaimniecības gadu gaita. // *Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā* nr.5. R.: Tautsaimniecības attīstības institūts, 2007. 59.-117.lpp.

¹²⁰ Boruks A. Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. - Jelgava: LLU, 2003.

¹²¹ Latvijas PSR tautsaimniecība 1989. gadā. Statistikas gadagrāmata. LPSR Valsts statistikas komiteja. Rīga, "Avots", 1990. 216. lpp.

atbalstam katru gadu valsts tērj lielas summas, pat 300-400 t.kst.latu, un subsidijas deva pat līdz 80% no šīs nozares ieņēmumiem, tomēr trāka ilglaicīgās valsts programmas, un rezultātā nozare tālā neguva nozīmīgus attīstības.

Valsts subsidijas attīstībā laikā no 1994. līdz 2010.gadam attēlota 2.8. tabulā. Tabulā attēlotie dati ir aprēķināti, saskaņā ar ES metodoloģiju iekāpjot tos maksājumu, kurus no valsts institūcijām saņem tieši lauksaimniecības produktu ražotāji. Atsevišķi uzskaitīti maksājumi, kas tieši ietekmē katrā gada ienākumus (tajā skaitā izdalot t.s. produktu subsidijas – kuru apjomi ir atkarīgi no noteikta produkta ražošanas konkrētā gadā, un pēriņš, kuru saņemšana nav saistīta ar prasību ražot noteiktu produktu). Investīciju subsidijas uzrādītas atsevišķi.

Par vienu no aktuālākajiem problēmiem, sevišķi 1990.gadu beigās, kļuva vajadzība pēc investīcijām. Ienākumi sektorā bija tik niecīgi, ka iespējuma ieguldīt gandrīz vispār nebija. Šādu situāciju izdarīt aizliegumus ar praktiski nebija iespējams. Tā rezultātā investīciju apjoms bija krities gandrīz līdz nullei. Saskaņā ar statistikas datiem, kapitālieguldījumi lauksaimniecībā un mežsaimniecībā 1994.gadā veidoja tikai 1,2% (!) no 1990.gada apjoma salīdzinājumā, bet 1996.gadā – 2,8%¹²³.

Tādā, šākot ar 1997.gadu, tika piešķirtas subsidijas investīcijām, galvenokārt tehnoloģiju modernizācijai. 1998.gadā šim nolikam piešķirta 7,4 milj.latu, un tas deva investīciju pieaugumu, bet pēc tam summa atkal samazinājās, un attiecīgi samazinājās arī ieguldījumu apjoms. Turklāt lielā daļā banku nelabprāt kredīta lauksaimniecībai, un ar kredītu nosacījumi bija salīdzinoši neizdevīgi.

Būtisks investīciju kāpums notika tikai šākot ar 2002.gadu, kad plašāka izmantot ES pirmās šāns fonda SAPARD līdzekļus. Šajā gadā pirmoreiz pēc neatkarības atjaunošanas kopš jās investīciju apjoms aptuveni sasniedza teorētiski aprēķināto pamatkapitāla nolietojumu, bet šākot ar nākamā, 2003.gadu, to jau būtiski pārsniedza. Jau 2005.gadā, kurš bija kulminācijas gads 2004.-2006.gadam paredzēto ES struktūrfondu apgāšanai, ieguldījumu subsidijas sasniedza ap 55 milj.latu, bet pašas veiktās investīcijas – nepilnus 200 milj.latu. Savukārt 2007. un 2008.gados, saskaņā ar SUDAT informāciju, ieguldījumu apjoms lauksaimniecībā pārsniedzis 200 miljonus latu¹²⁴.

¹²³ Latvijas lauksaimniecība. Statistisko datu krājums. Rīga, LR Valsts statistikas komiteja, 1997. 45 lpp.

¹²⁴ Lauksaimniecības ekonomiskais kopaprēķins. Eurostat datubāze [Elektronisks resurs] ec.europa.eu

2.8.tabula. Lauksaimniekiem piešķirtais valsts un ES subsīdiju atbalsts un tās patsvars produkcijā Latvijā 1994.-2010.gados
(milj.latu)¹²⁵

Gadi	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Produktu subsīdijas*	4,3	9,6	4,4	5,2	8,3	6,5	8,5	10,0	19,2	24,3	40,6	40,4	51,1	31,3	30,6	34,4	9,3
Cits tiešais atbalsts**	0,7	0,7	0,9	5,4	10,4	11,3	8,2	7,6	6,5	7,5	60,0	88,8	141,0	154,1	159,9	169,1	196,2
Kopējais atbalsts gada ienākumiem	5,0	10,3	5,3	10,6	18,7	17,8	16,7	17,6	25,7	31,8	100,6	129,2	187,2	185,4	190,5	203,5	205,5
Lauksaimniecības gala produkcijas vērtība (faktiskās bruto cenas)	321,7	351,6	368,4	351,8	298,5	254,7	265,6	310,6	337,2	377,7	450,0	523,0	592,4	735,5	728,3	613,1	665,5
Atbalsta patsvars produkcijas vērtībā (%)	1,6%	2,9%	1,4%	3,0%	6,3%	7,0%	6,3%	5,7%	7,6%	8,4%	22,4%	24,7%	31,6%	25,2%	26,1%	33,2%	30,9%
Bez tam, atbalsts ilgtermiņa ieguldījumiem***	0,2	0,3	0,1	0,9	9,2	5,3	4,6	4,9	6,4	16,6	17,5	55,4	42,7	37,3	33,7	33,1	44,6

* Iekas tikai tās subsīdijas, kuras tiek izmaksātas tieši par konkrēta produkta ražošanu konkrētā gadā.

** Iekas arī ietver maksājumus, kuri nav saistīti ar konkrētu produktu. Ir iekas arī akcīzes kompensācija degvielai.

*** Iekas gada laikā saņemtais gan Latvijas, gan ES finansējums pasākumiem, no kuriem atdevē sagaidāma vairāku gadu laikā.

¹²⁵ Autora aprēķini, izmantojot CSP, ZM un LAD datus. (dati orientējoši)

Šīs straujās ieguldījumu k pums gan deva iespēju daudziem saimniecību, pašreizējos ar attīstīto lauksaimniecību, bet tiski uzlabot tehnoloģijas, tomēr tas sekmēja arī saimniecību noslīdēšanu bagātākajās jeb perspektīvās, un nabadzīgajās, kur mēģināja veidot lieli projektus, nav pašam. Valstij gan tika atvērta atsevišķas programmas nelielajām (t.s. daļiņām) saimniecībām, kuras grib palielināt savus apjomus un ražot tirgum, tomēr šo programmu apjoms bija salīdzinoši neliels.

Iestāšanās ES ne tikai deva iespēju piekļūt pie investīciju atbalsta, bet vispirms kardināli pārmainīja agrārpolitiku un straujāk kopumā, un šīs pārmaiņas valstij tikai procesā.

Attīstījis jauni un samērā daudzveidīgi sektora politikas instrumenti, kas ietilpst ES KLP. Šī politika gan Latvijā tiek piemērota ar dažiem pārjauktiem periodiem, ar maksimāli apmērs tikai pakāpeniski pieaug līdz ES "veco" dalībvalstu līmenim, tomēr kopumā pārmaiņas ir straujas, un tas bieži vien rada ar dažādām problēmām. Piemēram, zemes cenas straujāk pūms, kuru sekmēt tiešmaksājumu samēšanas iespējas tikai par zemes uzturēšanu lablauksaimniecības straujāk. Tāpat līdz ar lauksaimnieku ienākumu kopumu cenās ar sektoru apkalpojošās sfērās. Politikas pasākumu daudzveidība un lielas finanšu līdzekļi, kas kopš 2004. gada ietilpst sektorā, kā arī atrašanās vienotajā ES tirgū, kur vairs nepastāv muitas barjeras (bet tajā pašā laikā tas pastāv attiecībā pret trešajām valstīm), rada sevišķi nopietnu vajadzību precīzā inženiersektora analīzes, pētījumiem, perspektīvu aplēsēm, pie tam dažādos līmeņos.

No otras puses, Latvijā precīzā iestāšanās Eiropas Savienībā, lauksaimniecības politika ir kļuvusi par ES Kopīgās lauksaimniecības politikas (KLP) sastāvdaļu, un Latvijai ir maz iespēju ietekmēt šīs nozares konkurētspēju, veicot tiešus politikas pasākumus. Ar stratēģiskiem mērķiem un galvenie veicamie pasākumi tiek noteikti ES līmenī. Tomēr valstij ir tiesības izvēlēties atsevišķus konkrētus pasākumus, ņemot vērā tās specifiku, kā arī vajadzības gadījumā sniegt papildus atbalstu, saskaņojot ar Eiropas Komisiju.

Galvenie normatīvie akti, kas nosaka lauku teritoriju attīstību

Galvenais normatīvais akts Latvijā, kas piemērots ar mērķiem noteikt vadlīnijas lauku attīstībai, ir *Lauksaimniecības un lauku attīstības likums* (pieņemts 25.04.2004.). Tas aizstāja iepriekšējo Lauksaimniecības likumu. Likumā vairākkārt veikti grozījumi.

Zemkopības ministrija ir izstrādājusi vidējā termiņa politikas plānošanas dokumentu „*Latvijas lauku attīstības valsts stratēģijas plāns 2007. – 2013. gadam*” saskaņā ar Padomes

Regulas (EK) Nr.1698/2005 par atbalstu lauku attīstībai no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai 11.pantā noteikto, kuru 2006.gada 10.oktobrī apstiprināja Ministru kabinets.

Dokuments, saskaņā ar kuru tiek piešķirts valsts un ES atbalsts lauku teritoriju attīstībai, ir Lauku attīstības programma 2007.-2013.gadam. Šī programma ir vairākkārt koriģēta kopš tās apstiprināšanas, un 07.12.2012. ar Eiropas Komisijas lēmumu apstiprināta šīs redakcija. Tā nosaka, kādi pasākumi ar kādiem nosacījumiem tiek realizēti lauku atbalstam.

Bez tam, pastāv MK noteikumi, kuri regulā atsevišķu nozaru atbalstu – Noteikumi par ikgadējo valsts atbalstu un tā piešķiršanas kārtību (tiek pieņemti katru gadu no jauna konkrētā gadam), kā arī virkne Eiropas Padomes un Eiropas Komisijas regulu, kas tiek piemērotas Latvijā:

- Padomes 2005.gada 21.jūnija Regula (EK) Nr. 1290/2005 par kopīgās lauksaimniecības politikas finansēšanu
- Padomes 2005.gada 20. septembra Regula (EK) Nr.1698/2005 par atbalstu lauku attīstībai no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA)
- Komisijas 2006.gada 21.jūnija Regula (EK) Nr. 885/2006, ar ko nosaka sīki izstrādātus noteikumus par to, kā piemērot Padomes Regulu (EK) Nr. 1290/2005 attiecībā uz maksājumu aģentūru un citu struktūru akreditāciju un ELGF un ELFLA grāmatojumu
- Komisijas 2006.gada 5.septembra Regula (EK) Nr. 1320/2006, ar ko paredz noteikumus pārējai uz lauku attīstības atbalstu, kurš noteikts ar Padomes Regulu (EK) Nr. 1698/2005
- Komisijas 2006.gada 15.decembra Regula (EK) Nr. 1974/2006, ar ko paredz sīki izstrādātus piemērošanas noteikumus Padomes Regulai (EK) Nr. 1698/2005 par atbalstu lauku attīstībai no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA)
- Komisijas 2006.gada 7.decembra Regula (EK) Nr. 1975/2006, ar ko nosaka sīki izstrādātus noteikumus, lai īstenotu Padomes Regulu (EK) Nr. 1698/2005 attiecībā uz pārbaudes kārtību, kā arī savstarpējo atbilstības saistību ar lauku attīstības atbalsta pasākumiem

Tāpat, lai realizētu Lauku attīstības plāna pasākumus, ir izdoti virkne MK noteikumu, kas paredz konkrētu kārtību, kādā realizējams atbalsts.

KLP realizācija Latvijā

Latvijā kopš 2002.gada tiek realizētas vairākas ES atbalsta programmas. Vispirms tika bijis pirmsiestāšanās atbalsta programma SAPARD, kuras galvenais mērķis bija veicināt saimniecību modernizāciju, lai paaugstinātu to konkurētspēju ES tirgū. Pēc iestāšanās ES Latvijai kļuva pieejami daudz plašāki līdzekļi gan tiešo maksājumu veidā (platību maksājumi, atbalsts par dzīvniekiem), gan arī investīciju atbalsts. Katru gadu kopš 2005.gada lauksaimniecības un lauku attīstības ir novirzīti ap 200 miljoni latu ES un Latvijas līdzekļu, bet kopš 2010.gada summa pārsniedz 300 miljonus latu (2.9. tabula).

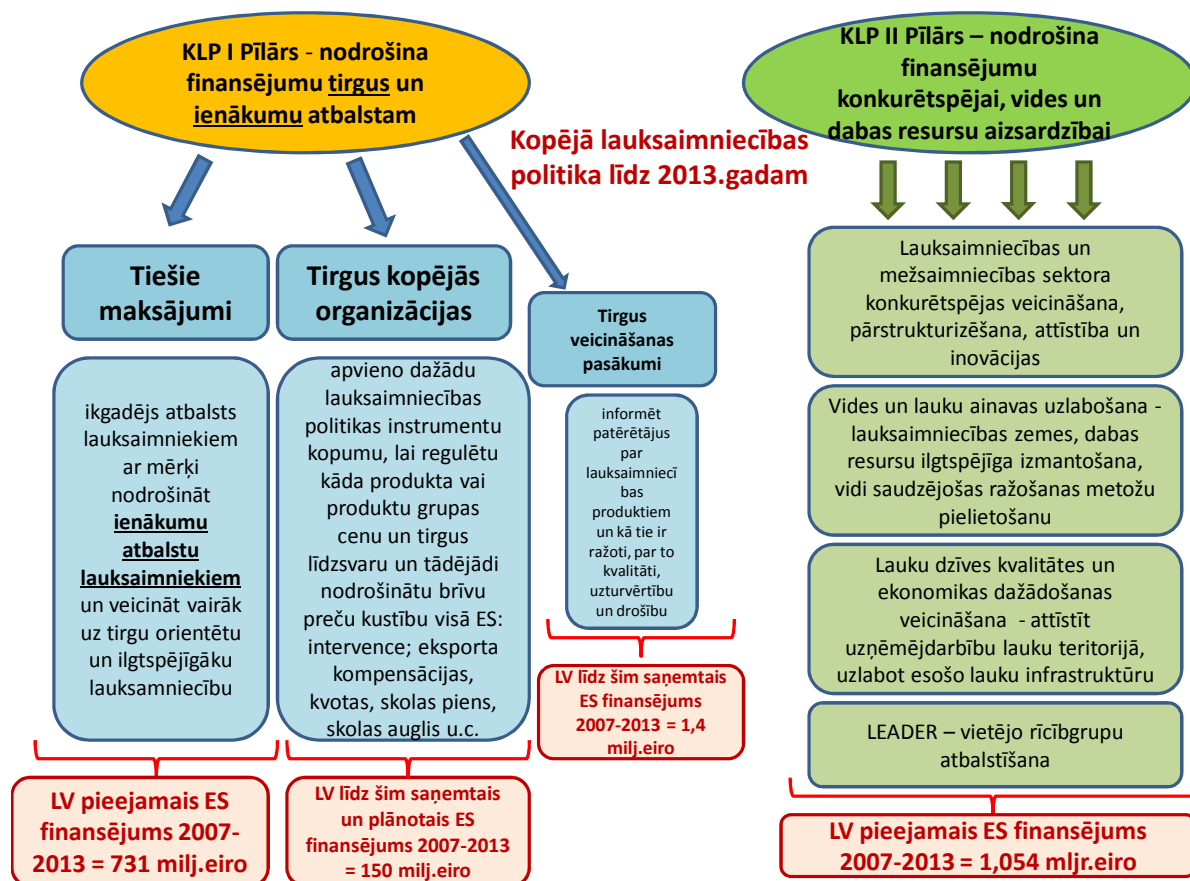
2.9. tabula. Latvijas Lauku atbalsta dienesta izmaksātā atbalsta apjoms un struktūra 2004.-2011. gados lauksaimniecības, pārtikas nozarei un lauku attīstībai (milj.LVL)¹²⁶

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ELVGF Lauku attīstības pasākumi (mazkvalitatīvie apvidi, bioloģiskā lauksaimniecība u.c. 2004.-2006.g. programmas)	24,2	65,7	61,9	66,7	41,5	0	0	0
ELFLA (2007.-2013.g. Lauku attīstības Programmas pasākumi)	0	0	0	0	63,7	98,6	162,2	167,7
ELGF (vienotais platību maksājums, cukurnieciņu restrukturizācijas fonda u.c.)	16,0	25,2	19,3	48,0	67,9	98,5	70,7	108,1
Papildu valsts tiešie maksājumi (par laukaugu platību, liellopiem, piena kvotām u.c.)	13,9	41,3	39,2	18,7	66,0	42,2	72,7	35,8
Strukturālie fondi (2004.-2006.g. investīciju pasākumi)	10,2	46,8	30,4	20,3	16,6	0	0	0
SAPARD (pirmsiestāšanās fonda lauku attīstībai)	27,4	16,7	2,4	0	0	0	0	0
Nacionālais subsidijas	18,8	23,4	57,6	32,2	29,7	25,2	10,3	5,5
KOP	110,5	219,1	210,8	185,9	285,4	264,5	315,9	317,1

Šajā tabulā, atšķirībā no 2.15.tabulas, iekļautas ne tikai atbalsta summas, kuras saņem tieši lauksaimnieki, bet arī citi LAD izmaksātais atbalsts, kas tieši vai pastarpināti saistīts ar lauksaimniecības un pārtikas ražošanas nozarēm, kā arī lauku attīstību (nav iekļauti zivsaimniecības fondi un citi specifiski atbalsta veidi, piemēram, valsts atbalsts biodegvielas ražošanai). Nozīmīgā svārstības starp atsevišķiem gadiem fondu ietvaros izskaidrojamas ar to, ka tabulā iekļautas izmaksas kalendārā gada laikā, taču ikgadējās subsidiju izmaksas par konkrēto gadu notiek parastās kārtā decembrī, taču atsevišķos gados jau sākot ar 15.oktobri, līdz ar to izmaksu summa viena kalendārā gada ietvaros atšķiras.

¹²⁶ Lauku atbalsta dienesta dati [Elektronisks resurss] www.lad.gov.lv Minētajās summās ietilpst gan ES, gan Latvijas valsts budžeta līdzekļi.

Pašreiz jo (2007.-2013.g.) KLP veido 2 p l ri: lauksaimniecība (tiešie maksājumi, tirgus kopj s organizācijas un tirgus veicinšanas pasākumi) un lauku attīstība. Shematiski šo p l r m r i, saturs un pieš irtais finans jums ir att loti 2.11. att l .

2.11.att l s. KLP organizācijas shematisks att lojums un Latvijai pieš irtais ES finans jums 2007.-2013.g.period ¹²⁷

1.p l rs nodrošina finans jumu tirgus un ien kumu atbalstam.

Tiešie maksājumi ir ikgad js atbalsts lauksaimniekiem ar m r i nodrošin t ien kumu atbalstu lauksaimniekiem un veicin t vair k uz tirgu orient tu un ilgtsp j g ku lauksamniec bu.

Tirgus veicinšanas pasākumi m r is ir piln b inform t pat r t jus par lauksaimniec bas produktiem un k tie ir ražoti, par to kvalit ti, uzturv rt bu un droš bu. Veicinšanas programmas pal dz atv rt jaunus tirgus rpus ES.

¹²⁷ Avots: LR Zemkop bas ministrija

Eiropas Savienības tirgus kopīgās organizācijas (TKO) aptver dažādus pasākumus, lai sasniegtu KLP mērķus – cenu regulāšanu, palīdzību dažādu produktu ražošanai un tirdzniecībai, glabāšanas un pārvadāšanas noteikumus un kopīgus pasākumus importa un eksporta stabilizācijai.

2.1.1. Rīcības ir lauku attīstības politika.

Galvenie mērķi, kurus paredzēts sasniegt ar lauku atbalsta palīdzību:

- 1) lauksaimniecības un mežsaimniecības konkurētspējas uzlabošana, atbalstot pārrukturizāciju, attīstību un inovāciju;
- 1) vides un lauku ainavas uzlabošana, atbalstot zemes apsaimniekošanu;
- 2) dzīvies kvalitātes uzlabošana lauku apvidos un ekonomiskās darbības dažādošanas veicināšana.

emot vēršot mērķus un Eiropas prioritātes, ES dalībvalstis izstrādā lauku attīstības stratēģijas un, pamatojoties uz situācijas analīzi teritorijās, izvēlas, kuri pasākumi katrās pašs stratēģijas ietvaros ir vispiemērotākie īstenošanai. Lauku attīstības programmas (2007.-2013.g.) stratēģiju pārvērš darbībā, īstenojot pasākumus, kuri paredz tiešrādības pasākumus¹²⁸:

1. ass. Lauksaimniecības un mežsaimniecības sektora konkurētspējas veicināšana.

Pasākumu mērķis ir paaugstināt lauksaimniecības un mežsaimniecības uzņēmumu konkurētspēju, atbalstot to pārrukturizāciju, attīstību un inovāciju, kā arī paaugstināt iedzīvotāju profesionālo kvalifikāciju un zināšanas, nodrošinot nepieciešamo konsultāciju pakalpojumu pieejamību.

2. ass. Vides un lauku ainavas uzlabošana. Pasākumu mērķis ir veicināt un nodrošināt lauksaimniecības zemes ilgtspējīgu izmantošanu, atbalstot vidi saudzīgošu ražošanas metožu pielietošanu, aizsargāt, bagātināt un ilgtspējīgi izmantojot dabas resursus un ainavas lauku apvidos.

3. ass. Lauku dzīvies kvalitātes un ekonomikas dažādošanas veicināšana. Pasākumu mērķis ir dažādot un attīstīt uzņēmējdarbību lauku teritorijās, uzlabot esošo lauku infrastruktūru, lai apturētu ekonomisku un sociālu lejupslīdi un lauku iedzīvotāju skaita samazināšanos.

4. ass. LEADER pieejas īstenošana. LEADER ir mērķtiecīgs un savstarpīgi koordinētas aktivitātes lauku attīstības veicināšanai, kur pamatprincips ir, ka iniciatīva nāk no vietējiem

¹²⁸ Eiropas Padomes Regulas Nr. 1698/2005 20., 36., 52., un 63. pants

iedz vot jiem, iesaistoties savas teritorijas problēmu risināšanā. Pērstvji no dažādiem sektoriem (ekonomiskie, sociālie un pašvaldību pērstvji) apvienojas un izveido vietējās rēģistrācijas grupas. Tā izstrādā uz vietējo iedzīvotāju vajadzībām balstītu vietējo attīstības stratēģiju, nosaka teritorijas attīstības prioritātes un sniedz iespēju vietējiem iedzīvotājiem realizēt pašizstrādātus projektus saskaņot ar attīstības stratēģiju.

Atbilstoši Padomes 2005.gada 20.septembra Regulai (EK) Nr. 1698/2005 Latvija ir sagatavojusi un iesniegusi Lauku attīstības programmu (LAP) ar pasākumiem Latvijas lauku attīstības atbalstam.

Finansējuma sadales principi

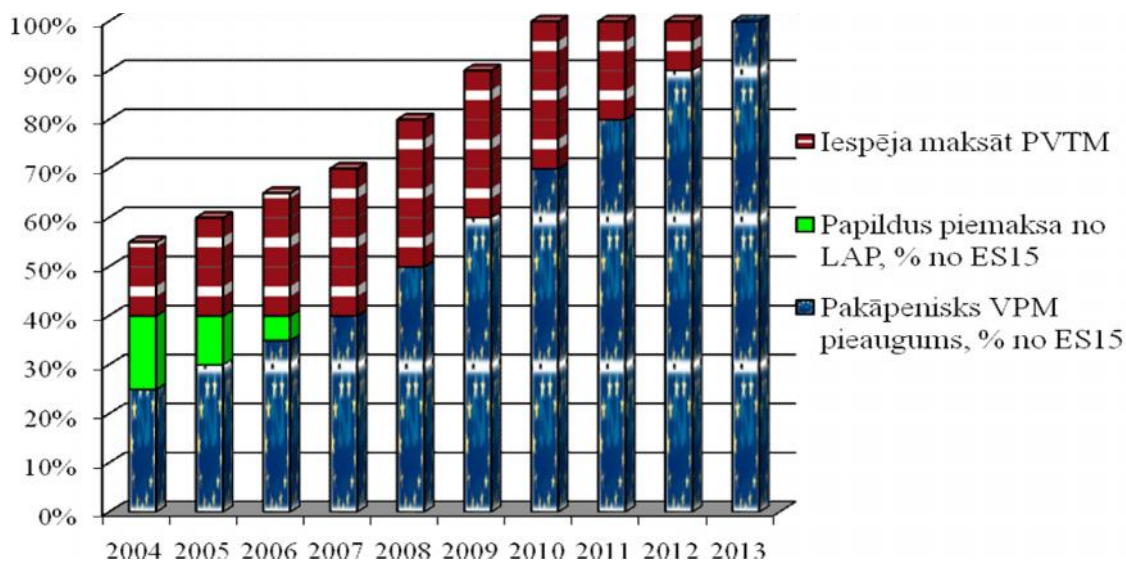
Bieži paceļas jautājums – saskaņā ar kādiem kritērijiem ir noteikts atbalsta lielums Latvijai, un cik atbilstoši ir šie kritēriji?

No pašlaik aktuālajiem KLP maksājumu veidiem skaidrākie kritēriji ir **tiešmaksājumiem (TM)** (tabul. 2.16. tie ir ELGF (*Eiropas lauksaimniecības garantiju fonds*) un PVTM (*papildu valsts tiešie maksājumi*)). Eiropas Savienības (ES) Kopīgās lauksaimniecības politikas (KLP) tiešo maksājumu aploksne noteikšana Latvijai norisinājās laikā, kad notika sarunas par Latvijas pievienošanos ES. Tas bija 2000. – 2002. gads, kad Latvijas lauksaimnieciskās ražošanas rādītāji joprojām bija sārkuši un ražotāji vēl nebija atguvušies no 1990. gada krīzes.

Pievienošanās sarunu procesā (2000. - 2002.gad.) katrai jaunajai dalībvalstij, kas pievienojās ES 2004.gadā, kopjo TM finanšu aploksni aprēķināja pēc vienotām formulām:

- balstoties uz pirmsīstāšanās periodā panāktajiem dalībvalstu referencē rādītājiem, kuri tika noteikti, pamatojoties uz oficiāliem statistikas rādītājiem (EUROSTAT un CSP), un
- veicot aprēķinu katram maksājuma veidam (kopumā tie bija 13, taču nozīmīgākais bija laukaugu maksājums).

Kopjo tiešo maksājumu finanšu aploksni, kuru dalībvalsts būtībā saņem attiecīgajā gadā (2004. – 2013. gada periodā) saskaņā ar 100% lēmumu, tomēr reāli (saskaņā ar noslēguma sarunu vienošanos jeb kompromisu) tika piemērots pakāpenisks TM ieviešanas grafiks visām jaunajām dalībvalstīm (2.12.attēls).

2.12. att. Ies. ES KLP tiešo atbalsta maksājumu ieviešanas grafiks jaunajam ES dalībvalstīm (ES-10)¹²⁹

Lai iegūtu kopējo TM finanšu aploksni, tika aprēķināts atbalsts pa 13 dažādiem atbalsta veidiem - par laukaugu platību, piena tonnu, liellopu kaušanas prēmija u. c., kurus summārot iegūva kopējo (100%) TM finanšu aploksni, kur Latvijai vislielāko patsvaru – 50 procentus - veidoja laukaugu aploksnes daļa (2.13. att.).

Laukaugu maksājuma finanšu aploksnes aprēķināšanai visām ES – 10 dalībvalstīm piemēroja vienādu formulu (1).

Laukaugu maksājuma finanšu aploksnes aprēķināšana¹³⁰

References platība, ha x likme, EUR/t x references ražība, t/ha

Izmantojot šo formulu, Latvijai laukaugu maksājuma aploksne iznāca šāda:

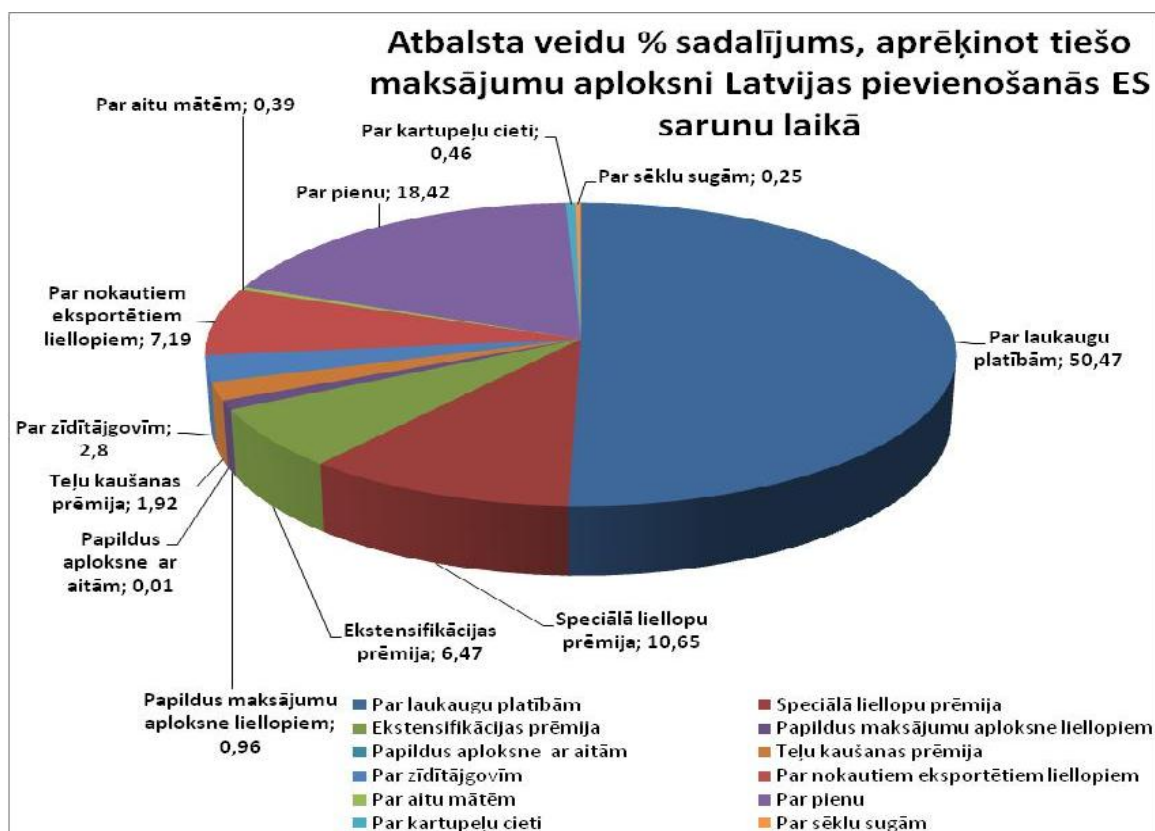
$$443\,580 \text{ ha} \times 63 \text{ EUR/t} \times 2,5 \text{ t/ha} = \underline{69\,863\,850 \text{ EUR}}$$

References ražības noteikšanai bija jāizmanto vidējais rādītājs 3 gadu laika periodā no 1994./1995. līdz 1998./1999. gadam, kā rezultātā Latvijai saskaņā ar statistikas datiem references ražība bija 2,03 t/ha. Lai situāciju kaut nedaudz uzlabotu, sarunu ietvaros Latvija izvirzīja prasību maksājumu aprēķināšanai noteikt references ražību 3,0 t/ha. Šādu prasību ZM pamatoja ar to, ka specializējās graudkopības saimniecībās, kurās ražo preču produkciju, izmantojot intensīvās graudu audzēšanas tehnoloģijas, vidējā graudu ražība bija 3,0 t/ha (daļai saimniecību pat 6,0 t/ha), kas ir atbilstoša Latvijas klimatiskajiem un augsnes

¹²⁹ Avots: LR Zemkopības ministrija

¹³⁰ Avots: LR Zemkopības ministrija

apstākīem. Sarunu rezultātā Latvijai references platību noteica 443 580 ha un references ražību palielināja līdz 2,5 t/ha.

2.13. att. Atbalsta veidu procentuālais sadalījums Latvijas tiešo maksājumu aploksnē¹³¹

Tādā veidā var rezumēt:

- pirms pievienošanās Eiropas Savienībai Latvijai bija ļoti zema statistikas rādītāji. Tam par iemeslu bija sekas, ko izraisīja saimniecības sistēmas maiņa uz tirgus ekonomiku, kā arī tendence, ka lauksaimnieki dažkārt nedeklarēja reālo sapsētas platības (laukaugu hektaru skaitu) un iegūto ražu, kā rezultātā veidojās maza references platība un zema references raža, kas tika izmantoti TM aploksnes aprēķināšanai,

- iepriekš minētais nozīmē, ka Latvija ieguva mazāku TM finanšu aploksni, bet pēc 2004. gada Latvijā strauji pieauga laukaugu platības un izmantotā lauksaimniecībā izmantojamā zeme. Tādējādi pieauga arī TM pieteikto platību skaits. Rezultātā, daļēji iepriekš noteikto finanšu aploksni ar reāli pieteikto hektaru skaitu katrā gadā (kas palielinājās no 443 580 ha sarunu rezultātā 2002. gadā līdz 640 153 ha 2009. gadā), tāu TM finanšu

¹³¹ Avots: LR Zemkopības ministrija

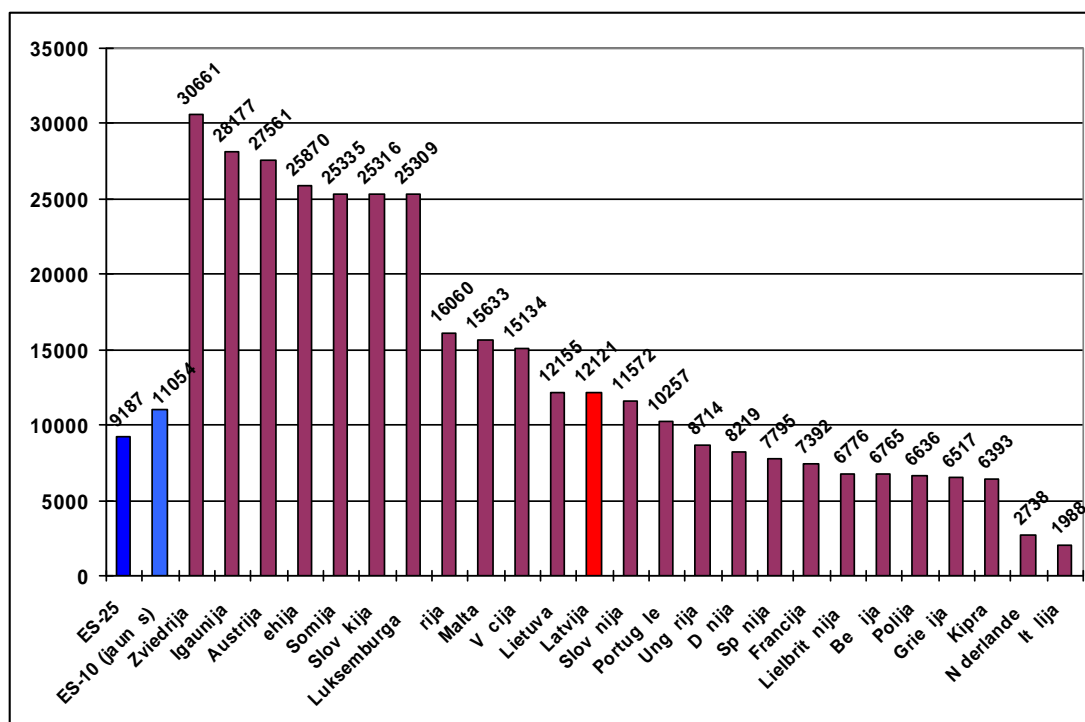
aploksne, kur lielākais patsvars ir laukaugu aploksnei, tiek izmaksāti uz 1 577 056 ha) atbalsta apjoms uz hektāru proporcionāli samazinās.

Konkrētie vēsturiskie referenču dati Latvijai pašlaik jau ir ievrojami augstāk, nekā tie bija pievienošanas laikā. Pat pieņemot, ja nekotnes KLP tiktu saglabāta esošā TM aplokšņu aprītināšanas sistēma, pamatojoties uz pašreizējo laukaugu platību un laukaugu ražību, Latvijai noteiktie sākamie TM būtu ievrojami augstāk. Turklāt, nosakot atbalsta lielumu, būtu jāvertē arī nepieciešamais ieguldījums un ražošanas izmaksas, tās salīdzinot starp visām ES-27 dalībvalstīm. Tāpēc ir pamatota Latvijas valsts pozīcija sarunās par KLP nekotni, kategoriski uzstājot, ka, aprīnot dalībvalstīm nekotnes TM aplokšnes, ir jāatsakās no vēsturisko ražošanas rādītāju kritēriju izmantošanas.

Savukārt, ES dalībvalstu **Lauku attīstības programmas** laikposmam no 2007. gada 1. janvāra līdz 2013. gada 31. decembrim finansējums tika noteikts ar EK 2006. gada 12. septembra Lēmumu 2006/636, pielietojot vairāku kritēriju kopumu, tai skaitā konkrētu dalībvalstu situācijas un vajadzības, kas balstās uz kritērijiem (lauksaimniecības izmantojamās zemes platība, nodarbināto skaits lauksaimniecībā, IKP uz vienu iedzīvotāju, utt.); rezervētās summas pašiem atbalsta miem reģioniem; iepriekšējā periodā piešķirtais Eiropas Lauksaimniecības vadības un garantiju fonda finansējums. Tomēr precīzi aprīnīti, kā tieši tika iegūtas konkrētas atbalsta summas, netiek publiskoti. Tiek atzīts, ka Lēmums par LAP finansējuma sadali pieņemts „politiski”, sarunu rezultātā, nevis tieši balstīts uz konkrētiem ekonomiskajiem un vides kritērijiem.¹³²

ES finansējums LAP ietvaros katrā dalībvalstij ir norādīts 1. pielikumā. Pavisam ES-25 (Lēmuma pieņemšanas laikā Rumānija un Bulgārija vēl nebija ES dalībvalstis) 7 gadu posmam ir atvēlēti 77 662 milj. EUR. Pieņemot, ka ES dalībvalstīs notikusi ir go lielumu, absolūtie skaitļi ir grūti izmantojami, lai rastu reālu priekšstatu, cik attiecīgās summas ir daudz vai maz konkrētai dalībvalstij. Lai rastu iespēju aptuveni salīdzināt dalībvalstīm piešķirto līdzekļu apjomu un izvērtēt Latvijas situāciju šajā jomā, autors ir attiecinājis piešķirto līdzekļu pret lauksaimniecības nodarbināto skaitu katrā dalībvalstī (pilna laika vienībās). Jāatzīst, grūti ir atrast vienu kritēriju, ar kuru palīdzību varētu veikt objektīvu salīdzinājumu. Ar šiem kritērijiem ir savi mērķi (atbalsts attiecas ne tikai uz lauksaimniecību utt.), tomēr salīdzinot ar citiem (zemes platības, produkcija utt.), tam ir savas priekšrocības. Rezultāti ir apkopoti 2.14. attēlā.

¹³² LR Zemkopības ministrijas informācija

2.14.att ls. EK atbalsts lauku att st bai (2007.-2013.g.) sadal jum pa dal bvalst m uz vienu pilna laika nodarbin to lauksaimniec b 2010.g. (EUR/nodarbin to)¹³³

No 2.14.att la redzam, ka lauku att st bas atbalsta zi Latvijas st voklis ir sal dzinoši lab ks nek tiešmaks jumos: uz katru lauksaimniec b pilna laika nodarbin to Latvijai pl nots sa emt 12,1 t kst.EUR, kas ir nedaudz virs ES vid j l me a (9,18 t kst.EUR) un ar virs jauno dal bvalstu vid j l me a (11,05 t kst.EUR). Min t summa gan b tiski atpaliek no t d m jaunaj m dal bvalst m k Igaunija, ehija un Slov kija, kur s attiec b pret lauksaimniecisk s ražošanas apjomu ir maz k nodarbin to, k ar no Zviedrijas, Austrijas un Somijas, kur s ir augsts atbalsta l menis sakar ar paši atbalst m m teritorij m (zieme u re ioni, kalnu teritorijas utt.). Bet sal dzin jum ar Lietuvu, atbalsta l menis Latvij saska ar izvirs to krit riju ir l dzv rt gs, un sal dzinot ar Poliju – gandr z 2 reizes augst ks.

¹³³ 2006/636/EK: Komisijas L mums (2006. gada 12. septembris), ar ko nosaka Kopienas atbalsta lauku att st bai apjoma sadal jumu dal bvalst m pa gadiem laikposm no 2007. gada 1. janv ra l dz 2013. gada 31. decembrim (izzi ots ar dokumenta numuru K(2006) 4024); Eurostat dati

2.3. ES atbalsta ietekmes vrt jums makroekonomisk l men

2.3.1. ES atbalsta fondu kop j ietekme uz tautsaimniec bas un lauksaimniec bas nozares att st bu

Lai makro l men novrt tu ES atbalsta fondu ietekmi, ir lietder gi vrt t vair kus fondus kop . Latvij ir veikti ES fondu makroekonomisk s ietekmes izvrt jumi, kur ir vrt ts ne tikai lauksaimniec bas un lauku atbalsts, bet visi ES fondi kop , tos atseviš i nesadalot. Autors k metodoloiski un rezult tu zi interesantu un noz mgu t l kai ptniec bai atz m biedr bas "Baltijas Starptautiskais Ekonomikas Politikas studiju centrs" veikto p t jumu „ES fondu makroekonomisk s ietekmes izvrt jums” (2008).

Fondu ietekmes izvrt jums ir veikts, izmantojot piecu sektoru makroekonomisko HERMIN modeli katr no diviem programm šanas periodiem – no 2004.l dz 2006.gadam un no 2007.l dz 2013.gadam. Ieg tie rezult ti liecina par fondu sam r iev rojamu pozit vu ietekmi uz IKP, budžeta bilanci un darba raž gumu, taj paš laik ietekm jot ar infl ciju un tirdzniec bas bilanci. Tom r secin ts, ka ietekme uz diviem p d jiem r d t jiem nav tik noz m ga, lai to vrt tu k destabiliz jošu; dr z k, jo paš 2007.-2013.gadu period , tiem ir oti liela noz me k ekonomisko lejupsl di kompens jošam faktoram.

Fondu ietekme uz makroekonomiskajiem r d t jiem tika apr in ta, sal dzinot „ar” un „bez” fondu situ ciju. 2004.-2006.gadu periodam „fondu neesam bas” situ cijai tika model ta, at emot fondus un to novrt to netiešo ietekmi no faktisk izn kuma. Savuk rt 2007.-2013.gadu periodam vispirms tika model ta bez-fondu situ cija (veikti pie mumi par kop j darba raž guma att st bu, IKP, tirdzniec bas partneru cenu dinamiku utt.), un p c tam tika pievienoti fondi.¹³⁴

P t jum izdar ti vair ki noz m gi pie mumi, piem ram, invest ciju izspiešanas pak pe jeb pašsvars (proti, k da da a no invest cij m b tu veikta ar tad, ja atbalsts netiktu pieš irts) novrt ts ar 30% (emot v r , ka aptuveni t ds ir vid jais pašfinans juma l menis), bet izlaides elast ba novrt ta 2 variantos – 0,8 un 0,5. Pirmaj gad jum (kas ir pamata pie mums), visu ES fondu¹³⁵ kop j ietekme uz IKP 5 gados (2004.-2008.) tiek l sta 21,3 procentpunktu apm r , bet kop j ietekme uz cenu l meni – 8,5 procentpunkti (gada infl cijas ietekme robež s no m nus 0,5 l dz 3,4 procentpunktiem). Tas noz m , ka no 41,3% izaugsmes laik no 2003. l dz 2008.gadam vair k k puse ($21,3/41,3 = 51,5\%$) tiek novrt ti k fondu nopelns. Savuk rt 2007.-2013.g.fondu potenci l ietekme laik l dz 2015.gadam ir apl sta ar

¹³⁴ ES fondu makroekonomisk s ietekmes izvrt jums. Otr posma zi ojums. Izpild t js: biedr ba „Baltijas Starptautiskais Ekonomikas Politikas Studiju centrs”. 2008.gada j nijs, R ga. 20 lpp.

¹³⁵ Iek auti š di ES fondi: strukt rfondu, Koh zijas fonds, ISPA, SAPARD un Phare.

nedaudz virs 30% IKP kopjo pieaugumu laikā no 2007. līdz 2015.gadam, bet piesardzīgā variantā (ar ražošanas apjomu elastību 0,3) plūnots, ka fondi dos 24,4% IKP pieaugumu šajā laikā.

Analizējot fondu ietekmi pa tautsaimniecības sektoriem, iegūstam, ka lauksaimniecībā ir viena no lielākajām ieguvējām no fondu izmantošanas (kā arī privātie pakalpojumi). 2004.-2008.gadu periodā kopš izmaiņas pievienotajam vārtībā (salīdzināms ar 2000.gada cenām) salīdzinot ar bezfondu situāciju ir novērtētas ar 27,2%, bet privātajos pakalpojumos 27,9%. Pārējās modelējamās autajās sektoros šāda ietekme bijusi daudz mazāka: būvniecībā 14,1%, rūpniecībā 8,6%, bet sabiedriskajos pakalpojumos 6,2%. Ņemot vērā, ka lauksaimniecība (A sektors) kopš jais IKP pieaugums attiecīgajā laikā bija 13,4%, tas nozīmē, ka bez-fondu situācijā, saskaņā ar pētījuma rezultātiem, būtu sagaidāms 13,8% samazinājums. Savukārt 2007.-2013.g. programmēšanas perioda fondu plūnotais devums lauksaimniecības IKP laikā līdz 2015.gadam ir 55% pieaugums (tajā skaitā līdz 2011.gadam – 24,5% pieaugums). Tādā veidā šīs rādītājs ievērojami pārsniedz faktisko kāpumu (2007.-2011.gados 8,8%). Pie tam, katrā perioda fondu ietekme ir analizēta atsevišķi, līdz ar to iepriekšējais periods tiek ņemts vērā (2.10.tabula).

2.10. tabula. Gaidāmais summārais ietekme uz IKP un sektoru pievienotajam vārtībā 2007.-2013.gadu perioda ES fondiem (% salīdzinot ar bezfondu situāciju)¹³⁶

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
IKP	0,0	1,0	4,4	8,9	13,0	17,6	22,5	27,4	31,2
tai sk.:									
<i>Lauksaimniecība</i>	<i>0,0</i>	<i>2,8</i>	<i>9,1</i>	<i>16,7</i>	<i>24,5</i>	<i>33,1</i>	<i>41,6</i>	<i>50,0</i>	<i>54,9</i>
Privātie pakalpojumi	0,0	0,2	4,1	10,1	15,5	21,6	28,4	35,2	41,8
Būvniecība	0,0	0,0	1,0	3,9	7,1	10,8	14,6	18,3	22,1
Rūpniecība	0,0	0,5	0,9	1,6	2,8	4,6	6,4	8,1	9,3
Sabiedriskie pakalpojumi	0,0	0,2	1,4	2,8	3,9	4,9	5,8	6,5	6,7

Jāpiebilst, ka līdzīgi pievienotajam vārtībai, pozitīva uzkrātā ietekme šajā periodā fondiem plūnotā ar uz nodarbinātību (par 11,3%), darba ražīgumu (16,5%), valdības budžeta bilanci (par 4,2% no IKP), reālā algu pieaugumu (par 2,8%). Kā negatīvus blakusefektus var atzīmēt patērētāju cenu summāro pieaugumu par 9,3%, un tirdzniecības bilances (% no IKP) pasliktināšanos par 3,1 procentpunktiem. Tomēr salīdzinoši minimālie negatīvie efekti ir vērtējami kā nelieli, pie tam perioda beigās to darbības tiski mazinās. Lielākā ietekme uz

¹³⁶ Avots: ES fondu makroekonomiskās ietekmes izvērtējums. Otrā posma ziņojums. Izpildītājs: biedrība „Baltijas Starptautiskais Ekonomikas Politikas Studiju centrs”. 2008.gada ziņojums, Rīga, 12., 15. lpp. Rādītājs ir pieņemts, ka izspiešanas efekts ir 30% un ražošanas apjoma elastība 0,5.

gada inflāciju gaidāma tieši ap 2010.gadu – laikā, kad projekti tiek aktīvi apgūti (2,8% gadā), bet kopš 2013.gada tūlītā vairs nepārsniedz 0,5%, sakarā ar darba ražīguma ietekmes pieaugumu. Analoga tendence raksturīga arī ietekmei uz tirdzniecības bilanci.

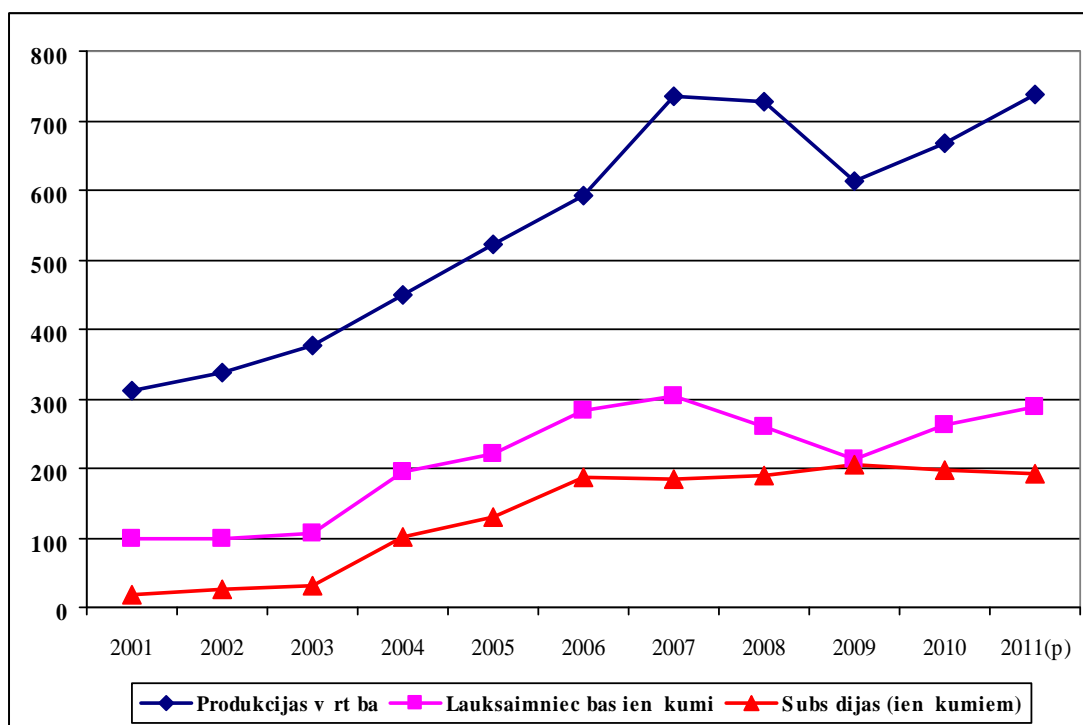
Tomēr precīzāki novērtēšanai, pašā viena sektora ietvaros, aprakstītais modelis nav sevišķi labi piemērojams. Tam būtu vajadzīgs vairāku sektoru, kā arī uzņēmumu lēmumi, ko iesaka arī iepriekš aprakstītajā modeļā veidot. Līdz ar to autors ietekmes analīzē uz lauksaimniecības sektoru izmantojis arī citas metodes, gan sektora, gan atbalsta saņēmēju uzņēmumu lēmumus.

2.3.2. Lauksaimniecības subsīdiu ietekmes vērtējums uz nozares apkopojošiem rādītājiem

Sektora lēmumi, lai pārliecinātos, vai lauksaimniecības ES atbalsta loma patiešām ir vērtējama tik augstu (divkārtpārsniedzot pievienotās vērtības pieaugumu), autors izmantojis divus pamācienus: ienākumu lēmuma analīzi un ieguldījumu analīzi. Turpmākā analīzē ir iekavēti tie atbalsta maksājumi, kurus tieši saņem lauksaimnieki (tie ir KLP maksājumi, ELFLA, kā arī neliels nacionālais atbalsts, saskaņā ar apkopoto 2.16.tabulā). No minētajiem maksājumiem ienākumu analīzē nav iekavēti ieguldījumu atbalsts, kas ir aplūkots atsevišķi, vērtējot ieguldījumus.

Šajā analīzē autors vēlas nošķirt divus jautājumus: kāda ir atbalsta faktiskā ietekme uz lauksaimniecības apjomiem un ienākumiem; kā arī – vai šī ietekme ir pietiekami liela salīdzinot ar iespējamo, un vai ir (bija) iespējams to paaugstināt?

Kā rāda 2.15.attēlā dati, lauksaimnieku ienākumi visā laika posmā no 2000. līdz 2007.gadam ir stabili auguši, turklāt pieauguma apmērs tikai nedaudz pārsniedz subsīdiu kāpumu. 2008.-2009.gados ekonomiskās krīzes iespaidā ienākumi samazinājās (divu gadu laikā par 30%), tomēr jāatzīst, ka kaut arī krīze bija ļoti spēcīga (vairāku galveno lauksaimniecības produktu – graudaugu, piena – cenas samazinājās pat 2 reizes), tās iespaidu uz lauksaimnieku ienākumiemoti mēkstīnāja ievērojamais subsīdiu apjoms. Kopš iestāšanās ES subsīdiu patsvars lauksaimniecības produkcijāsasniedza jau aptuveni 25%, pie tam ar pieaugošu tendenci (sakarā ar atsevišķu maksājumu palielināšanos). 2009.gadā, kad cenu samazināšanās dēļ strauji saruka produkcijas vērtība, subsīdiu patsvars pieauga sevišķi strauji, un to patsvars produkcijāsasniedza rekordlīmeni – 34%.

2.15. att. ls. Sabiedriskā atbalsta loma lauksaimniecības produkcijā un ienākumos Latvijā 2001.-2011.gados (milj.LVL)¹³⁷

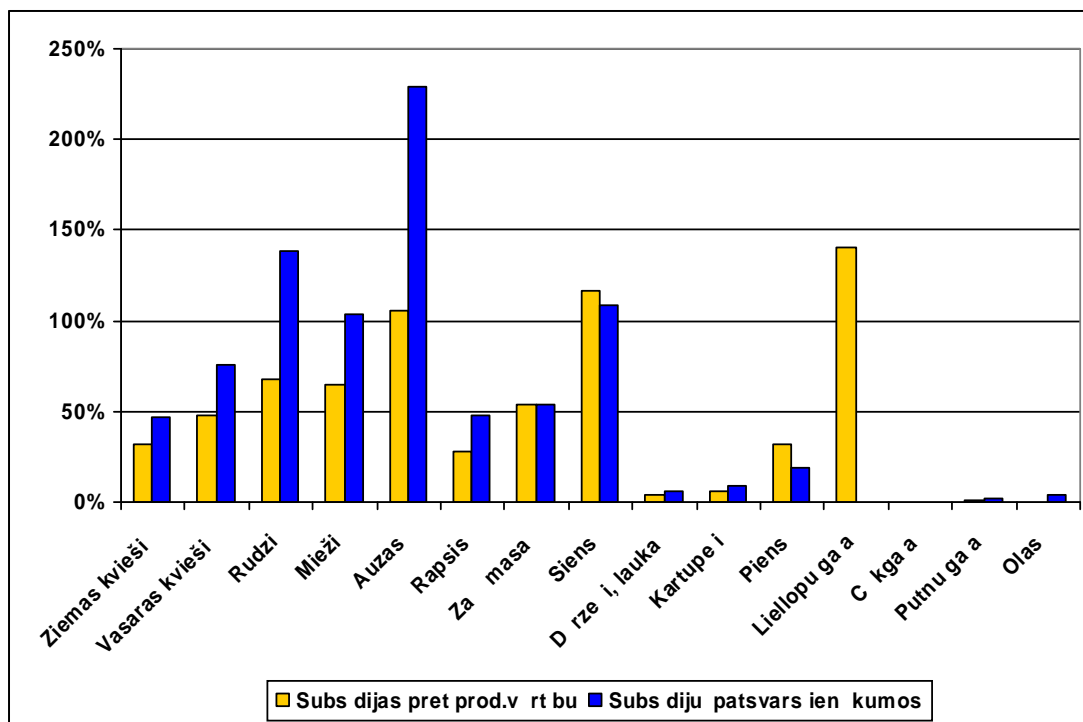
Lauksaimniecības produktu vērtība ir palielinājusies ne tikai subsīdiju, bet lielā mērā arī cenu pieauguma dēļ, tomēr, kā iepriekš izklāstots, cenu izmaiņu tendences lauksaimniecības produktiem un resursiem ir bijušas samērā līdzīgas, izņemot atsevišķus posmus (kā 2008.-2009.g.), kad attiecībā mainās nelabvēlīgi lauksaimniekiem. Līdz ar to ilgtermiņā cenu izmaiņas nekalpo kā lauksaimnieku ienākumu palielinājuma avots – tieši otrādi, lauksaimniekiem nepieciešams kāpināt efektivitāti, lai nosegtu cenu izmaiņu nelabvēlīgās sekas. Ar vizuāli no 2.15.att. la redzams, ka 10 gadu laikā (2001.-2011.) lauksaimnieku ienākumi ir pieauguši gandrīz tieši par subsīdiju vērtību.

Līdz ar to varam secināt, ka ikgadējie maksājumi lauksaimniekiem (par platību, produkciju utt.) praktiski pilnā mērā ir papildinājuši lauksaimnieku ienākumus, vienlaikus aptuveni 2,5 reizes palielinot lauksaimniecības produktu vērtību. Turklāt, pie esošā atbalsta līmeņa lauksaimnieciskā ražošana sasniegusi zināmu stabilitātes pakāpi, jo atbalsta kopējais apjoms (ienākumiem) saglabājas līdzīgi jau kopš 2006.gada (lai arī atbalsta veidi ir mainījušies), un arī produkcijas vērtība, neskaitot samazinājumu krīzes laikā sakarā ar zemajām cenām, sasniegusi noteiktu līmeni (ap 735 milj.LVL).

¹³⁷ Autora aprēķini, saskaņā ar LEK metodiku

Lai ar produkcijas apjomi auguši samērā nedaudz (par aptuveni 30%), tomēr ekonomiskā situācija pirms 10 gadiem un pašlaik ir pilnīgi cita (ienākumu līmenis, iespējams, atrast alternatīvu nodarbošanos utt.), līdz ar to, ja nebūtu noticis aprakstītais ienākumu palielinājums, būtu pilnīgi neregulāri saglabāt ar iepriekšējo, pirmsiestāšanās, ražošanas apjomus. To apliecina arī situācija, ka vairāku produktu ražošana šajās laikā ir pārtraukta (cukurbietes, linšēdri), kā arī citi, kuri tiek salīdzināti mazāk atbalstīti, nozīmīgi samazinās (augi un ogas, dzirnavas, kartupeļi utt.). Līdz ar to faktiskais subsīdiu devums Latvijas ekonomikā (šajās gadiem – tieši lauksaimniecības nozarē) ir vairākus augstākus nekā šo subsīdiu summa: laikā no 2004. līdz 2011. gadam – 1,38 miljardi LVL.

Lai precīzāk novērtētu ietekmi, autors analizējis subsīdiu nozīmi katrā atsevišķā produkta ražošanā. Subsīdiu patsvars katrā konkrētā produkcijas veida ražošanā un ienākumos ir attēlots 2.16. attēlā (nozīmīgākajiem produktiem).

2.16. attēls. Lauksaimnieku saņemto konkrēto subsīdiu attiecība pret produktu tirgus vērtību un patsvars konkrēto produktu ienākumos 2010. gadā (orientācija)¹³⁸

Analīze rāda, ka subsidēšanas līmenis dažādiem produktiem ir ļoti atšķirīgs. Starp nozīmīgākajiem produktiem augstākais tas ir liellopu gaļai, sienam, rudziem un miežiem,

¹³⁸ Autors aprēķini, izmantojot LEK. Subsīdiu dalījums veikts, ņemot vērā maksimumus, kas šobrīd Latvijā saņem, ja tiek ražots konkrētais produkts. Piens ražojams iekšēji 2 ha lopbarības platībā, liellopu gaļas ražošana – 1,5 ha uz gada vidējā dzīvnieku. Liellopu gaļai un cūkgaļai 2010. gada ienākumu līmenis kopumā Latvijā bija negatīvs, tādēļ subsīdiu patsvars šiem produktiem nav uzrādīts.

savukrti ckkopb un putnkopb – tuvs nullei. Ar d rze u un kartupe u audz šan tas nep rsniedz 10%. P rjiem svar g kajiem augkop bas produktiem subs diju lmenis ien kumos ir vismaz 47% (ziemas kvieši, rapši) vai vair k. Lopkop bas produktiem kopum subs diju lmenis ir zem ks. Tas t d , ka galven atbalsta forma pašreiz j KLP ir plat bu maks jumi, l dz ar to šaj apr in tie tiek attiecin ti uz augkop bas kult ru plat b m.

Par to, k ds b tu iesp jamais ražošanas lmenis bez subs dij m, v l prec z k var spriest, emot v r ien kumu apjomu, kuru lauksaimnieki sa emtu no viena hekt ra vai lauksaimniec bas dz vnieka, ja subs dijas netiktu maks tas. Š ds orient jošs apr ins 2010.gadam, emot v r vid jo produktivit ti, cenas un izmaksas, apkopots 2.11.tabul .

K liecina ieg tie rezult ti, bez subs dij m Latvij rentabla b tu kviešu un rapšu audz šana, k ar piena ražošana un putnkop ba. Pie tam, j em v r , ka Latvijas teritorij ir oti atš ir gi audz šanas apst k i, un laukaugu audz šanai sti piem rots ir tikai Zemgales l dzenums, k ar atseviš as vietas Kurzem u.c. L dz ar to nevar apgalvot, ka ražošanas apjomi pat vid ji rentablaj m kult r m saglab tos l dzšin jie.

2.11.tabula. Ien kumi no atseviš u lauksaimniec bas pre u ražošanas bez subs dij m

(vid ji Latvij 2010.gad)¹³⁹

Kult ra/ dz vnieki	M rvien.	Ien kumi, LVL
Ziemas kvieši	Ls/ ha	145,2
Rapsis	Ls/ ha	139,8
Mieži	Ls/ ha	-4,5
Siens	Ls/ ha	-6,7
P kšaugi	Ls/ ha	-16,0
Rudzi	Ls/ ha	-34,8
Auzas	Ls/ ha	-70,8
Aug i un ogas	Ls/ ha	-292,1
Slaucam s govis	Ls/ dz vn.gad	265,1
M jputni ga ai	Ls/ dz vn.gad	6,3
D j jvistas	Ls/ dz vn.gad	1,2
Nobarojam s c kas	Ls/ dz vn.gad	-6,0
Audz jamie liellopi	Ls/ dz vn.gad	-164,1

J piebilst, ka tabul nav iek auti vair ki produkti (kartupe i, d rze i u.c.) kuriem ieg ts sam r augsts ien kums, ta u autora r c b nav pietiekami kvalitat vu datu par šo kult ru vid j m izmaks m, lai rezult ti b tu ticami. Tom r indikat vi autors v rt , ka vismaz da ji

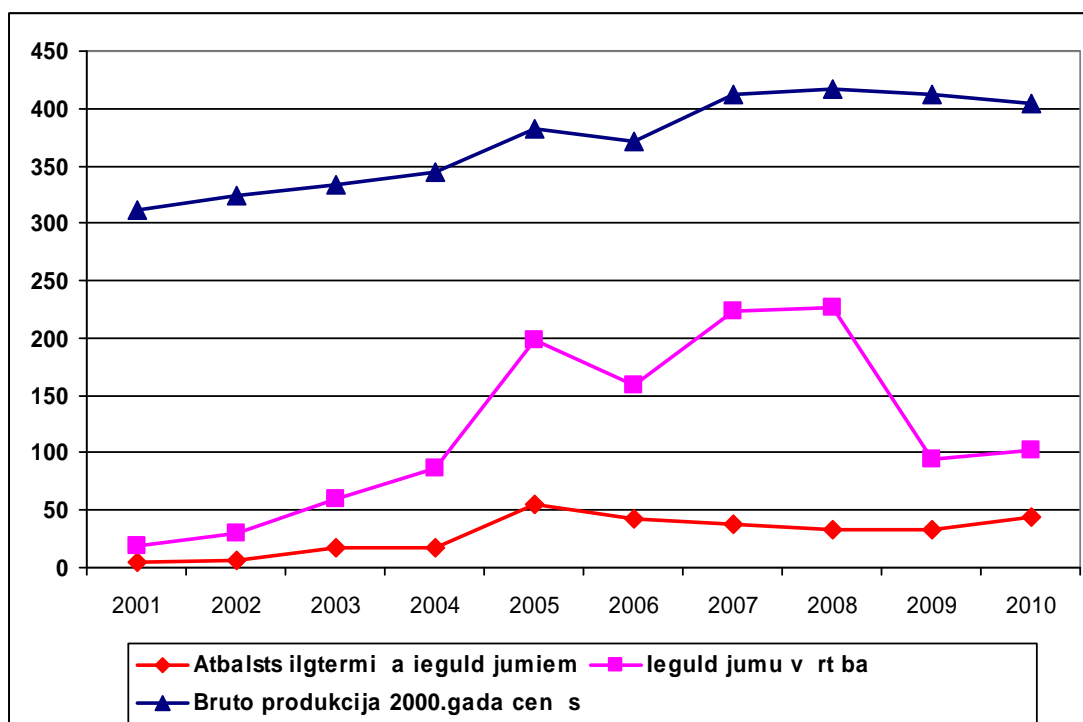
¹³⁹ Autora apr ini, izmantojot LEK.

Latvij saglab tos kartupe u, k ar d rze u audz šana viet jam pat ri am, jo k iepriekš min ts, š m kult r m subs diju patsvars nav liels. T pat, kaut ar maz k m r , saglab tos miežu audz šana lopbar bai u.c.

Apkopojot iepriekš min to, autors v rt , ka esoš ien kuma atbalsta faktisk ietekme ir aptuveni 50% no pašreiz j s lauksaimniec bas produkcijas (ap 370 milj.latu gad). No š s summas aptuveni 20% var tikt attiecin ti uz resursu importu (bez PVN), l dz ar to ap 300 milj.LVL ik gadu paliek Latvij . Iepriekš min t summa 1,5 reizes p rsniedz š veida izmaks to atbalstu, kas kopš 2006.gada veido ap 200 milj.LVL. Turkl t min taj apr in nav iek auts, ka pie 50% zem ka ražošanas un par 2/3 zem ka ien kumu l me a, vismaz divk rt b tu j samazina ar lauksaimniec b nodarbin to skaits, kas šaj gad jum negat vi ietekm tu valsts budžetu, k ar soci li-ekonomisko situ ciju laukos, palielin tu lauku pamešanu utt.

Ien kumu atbalsts nav vien gais atbalsta veids. Tam papildus ražošanu ietekm ar ieguld jumu atbalsts. Ar tas Latvij , kopš 2002.gada, kad s k s SAPARD l dzek u apg šana, ir oti iev rojams. Tieši ieguld jumu fondu atdeve tika nov rt ta š s apakšnoda as s kum , v rt jot visu fondu ietekmi. Autors ieguld jumu atbalsta lom u nozares att st b p t jis, vispirms provizoriski nov rt jot t lomu pamatl dzek u veidošan lauksaimniec bas nozar , bet p c tam izdarot detaliz tu anal zi konkr tu atbalsta pas kumu l men (darba 3.noda).

Ieguld jumu subs diju kopv rt ba laik no 2001. l dz 2010.gadam sasniedz 282 milj.LVL. Iev rojot pašu l dzfinans jumu (vid ji pie emts 40%) un izspiešanas pak pi (pie emts 30%), ieg stam, ka ar atbalsta pal dz bu lauksaimniec bai šaj laik papildus piesaist ti pamatl dzek i ap 330 milj.LVL apm r . Tas aptuveni atbilst pamatl dzek u atlikušai v rt bai 2002.gad vis Latvijas lauksaimniec b . Kopum ar atbalsta pal dz bu veikti ap 40% nozares kapit lieguld jumu šajos 10 gados. Ieguld jumu aktivit es 2004.-2008.gados stimul ja, protams, ar ien kumu pieaugums lauksaimniec b , ta u kopš 2009.gada, k redzams 2.17.att l , ieguld jumu atbalsta loma ir iev rojami pieaugusi: 2009.gad subsid to invest ciju patsvars, saska ar apr inu, sasniedzis ap 60%, bet 2010.gad – 72%. Tas saist ts ar ien kumu kritumu šajos gados, k ar lauku atbalsta l dzek u plaš ku pieejam bu.

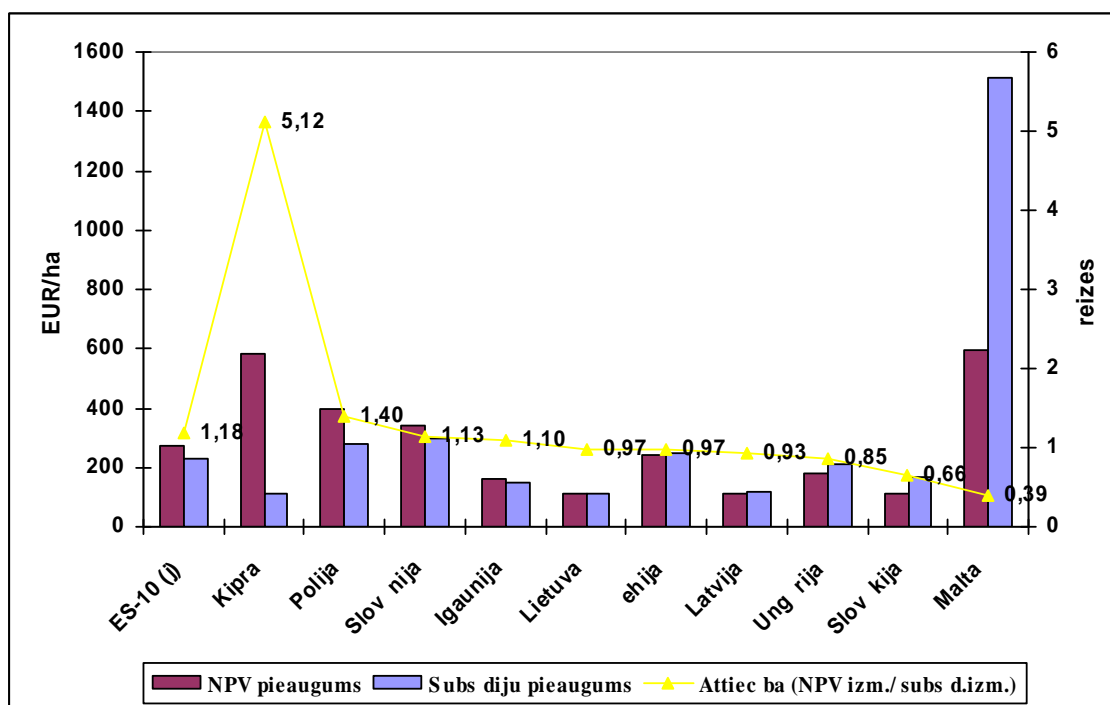
2.17.att ls. Investīcijas un ražošanas apjomu izmaiņas Latvijas lauksaimniecībā 2001.-2010.gados (milj.LVL)¹⁴⁰.

No 2.17. attēla datiem var spriest, ka pastāv pozitīva sakarība starp ieguldījumu apjomu un produkcijas ražošanu, tomēr nenoliedzami, ka pamatlīdzekļu vārtības pieaugums ir bijis straujāks, nekā ražošanas kopsums. Jāņem vērā, ka Latvijas lauksaimniecība 1990.gados bija pierietusi smagu krīzi, un tās pamatlīdzekļi bija nolietoti, līdz ar to steidzama to atjaunošana bija vajadzīga arī saglabātu ražošanu esošaj līmenī.

Lai indikatīvi salīdzinātu lauksaimniecības atbalsta ekonomisko efektu Latvijā un citās jaunajās ES dalībvalstīs, ir veikta subsīdiju un pievienotās vārtības izmaiņu analīze laikā no 2003. līdz 2010.gadam valstīs, kuras iestājās ES 2004.gadā. Kā zināms, šo dalībvalstu (ES-10) iestāšanās nosacījumi, tajā skaitā lauksaimniecībā, bija aptuveni līdzīgi.

Dati par neto pievienotās vārtības izmaiņu attiecībā pret iepriekšējo subsīdiju izmaiņām 2010.gadā salīdzinot ar 2003.gadu ir apkopoti 2.18.attēlā.

¹⁴⁰ Autora aprēķini, izmantojot LEK.

2.18.att. Is. Lauksaimniecības neto pievienotā vērtība un subsīdiu dinamika (bez investīciju subsīdijām) ES jaunajās dalībvalstīs (ES-10) laikā no 2003. līdz 2010. gadam (EUR/ha LIZ)¹⁴¹

No attēla dati redzams, ka Latvijā salīdzinājumā ar citām ES-10 valstīm ir teju zemākais subsīdiu, gan pievienotā vērtības koeficients uz vienu LIZ hektāru. Tas ar saprotams, ņemot vērā zemo LIZ izmantošanas intensitāti (tikai 40% no izmantotās LIZ aizņemstā vienīgās kultūras, lielas ekstensīvi izmantotās līdžu platības ar zemu lopu blīvumu uc.c.). Ar pievienotā vērtības pieauguma attiecību pret subsīdiu koeficientu Latvijā ir viena no zemākajām starp, apsteidzot tikai Maltu, Slovākiju un Ungāriju. Šeit gan jāpiebilst, ka ES-15 jeb vecajās ES dalībvalstīs minimālā pievienotā vērtība un subsīdiu izmaiņu attiecība šajā laikā ir izteikti negatīva: subsīdiju palielinoties par 18 EUR/ha, neto pievienotā vērtība ir samazinājusies par 76 EUR/ha. Tas nozīmē, ka salīdzinoši lauksaimniecības attīstībā jaunajās dalībvalstīs ir bijusi ievērojami sekmīga, ko ietekmē gan subsīdiu palielinājums, gan arī citi faktori, kā pieeja jauniem tirgiem, cenu palielinājums utt., turklāt lauksaimniecības ienākumu samazinājumu ir izraisījuši citi faktori, un subsīdiu pieaugums bijis kompensējošs faktors.

Iegūtie rezultāti arī secināt, ka citās ES jaunajās dalībvalstīs, tajā skaitā Baltijas valstīs, ieguvums no papildus saņemtajiem ES atbalsta tīmiem bijis lielāks. Lai labāk noskaidrotu

¹⁴¹ Autora aprēķini, izmantojot Eurostat datus.

šdas situācijas iemeslus, autors ir analizējis, kā mainījusies lauksaimnieciskās ražošanas efektivitāte lauksaimniecībā laikā pēc Latvijas iestāšanās ES. Tas darīts, veicot izmaksu un produkcijas vērtības salīdzinājumu Latvijā un citās Eiropas Savienības valstīs 2004. un 2008.gados (gadi izvēlēti, ņemot vērā datu pieejamību, kā arī 2009.gadu atzīstot par netipisku sakarā ar krīzi). Salīdzinājumam izvēlētas 3 ES valstis – Vācija, Polija un Lietuva, kā arī valstis, kas pieņēmusi 100%. Līdz ar to, šajā salīdzinājumā skaitu vērtības virs 100% norāda, ka attiecīgā izmaksu patsvars produkcijas vērtībā konkrētā valstī ir lielāks nekā ES vidū, bet vērtības zem 100% – kā mazāks. Salīdzinot 2004. un 2008.gadu datus, varam spriest, ka izmaiņas pret ES vidū ļoti reti notikušas katrā valstī. Šajā gadījumā varam salīdzināt arī, kā izmaksu relatīvais līmenis ir mainījies Latvijā attiecībā pret citām salīdzinājumā minētajām valstīm. Vācija un Polija ir izvēlētas kā vienas no lielākajām lauksaimnieciskiem ražotājiem ES, no kurām viena pārstāv *vecās*, bet otra – *jaunās* dalībvalstis, un produkcijas struktūrā tajās ir salīdzināma ar Latviju, bet Lietuva ir izvēlēta kā kaimiņvalsts ar līdzīgiem apstākļiem, turklāt vismazām valstīm ir nozīmīga ietekme uz Latvijas iekšjo tirgu.

Skaitliskie dati par izmaksu patsvara produkcijā izmaiņām salīdzinot ar vidū ļoti reti notikušas katrā valstī. Šajā gadījumā varam salīdzināt arī, kā izmaksu relatīvais līmenis ir mainījies Latvijā attiecībā pret citām salīdzinājumā minētajām valstīm. Vācija un Polija ir izvēlētas kā vienas no lielākajām lauksaimnieciskiem ražotājiem ES, no kurām viena pārstāv *vecās*, bet otra – *jaunās* dalībvalstis, un produkcijas struktūrā tajās ir salīdzināma ar Latviju, bet Lietuva ir izvēlēta kā kaimiņvalsts ar līdzīgiem apstākļiem, turklāt vismazām valstīm ir nozīmīga ietekme uz Latvijas iekšjo tirgu.

2.12.tabula. Izmaksu attiecība pret lauksaimniecības produkcijas vērtību (ražotāju cenās) salīdzinājumā ar vidū ļoti reti notikušas katrā valstī ES 2004. un 2008.gados (%) ¹⁴²

Gads	Latvija		Vācija		Polija		Lietuva	
	2004	2008	2004	2008	2004	2008	2004	2008
Kopējās izmaksas	97	105	113	106	91	92	106	105
<i>t.sk.starpniecības</i>	119	123	115	113	113	110	129	120
enerģija	248	187	116	97	246	211	200	148
maluma	144	160	108	112	147	137	257	243
lopbarība	108	104	119	128	120	115	143	110
remonts un uzturēšana	107	147	129	123	157	166	78	92
<i>darba izmaksas</i>	52	95	79	77	44	52	87	103
<i>pamatlīdzekļu nolietojums</i>	59	65	124	104	64	53	74	69
<i>nomas un procentu maksājumi</i>	48	78	133	109	29	47	36	70

Rindā „kopējās izmaksas” ietilpst visas faktiskās izmaksas, kas saistītas ar ražošanu (ieskaitot darbu, kapitāla apmaksu utt.), bet produkcija ir novērtēta tirgus cenās (neiekļaujot subsīdijas), līdz ar to ir salīdzināma tieši ražošanas efektivitāte neatkarīgi no atbalsta. Šajā tabulā uzrādīts relatīvais konkrēto izmaksu līmenis attiecībā pret ES vidū, piedāvājot

¹⁴² Autora aprēķini, izmantojot Eurostat datus

par 100%. Piemēram, kopā izmaksu lēmējs Latvijā 105% nozīmē, ka kopā izmaksu patsvars produkcijas vērtībā Latvijā 2008.gadā bija 105% no attiecīgā patsvara vidēji ES.

No 2.12.tabulas datiem var secināt, ka Vācijas relatīvais izmaksu patsvars produkcijā šajā laikā ir samazinājies – no 113% līdz 106%. Līdzīgāst voklis ir arī citās vecajās dalībvalstīs. Tas liecina, ka šo valstu salīdzinošā efektivitāte ir cēlusies. Savukārt jaunajās ES dalībvalstīs Polijā un Lietuvā, uz kurām tika attiecināti tieši pašnosacījumi saistībā ar pievienošanās ES kā uz Latviju, salīdzinošā efektivitāte ir saglabājusies iepriekšējā lēmē – Polijā izmaksu patsvars saglabājis zemāks nekā ES vidēji – 92% no tā, bet Lietuvā 105% no ES vidējā. Latvijā turpretī minētais patsvars ir pieaudzis, šajā laikā pārsniedzot ES vidējo. Iepriekš Latvijai nozīmīgākie konkurētspējās „trumpji” bija zemās darbaspēka un kapitāla izmaksas. Taču 4 gadu laikā darba izmaksu patsvars ir pieaudzis no 52% līdz 95% pret ES vidējo. Tas nozīmē, ka ievērojami augu pieaugums produkcijas ES ir jāietekmējis konkurētspējīgā lauksaimniecībā, jo nav bijis samērīgā produktivitātes kāpums. Līdzīgāst kāpums bijis arī procentu un nomas maksājumiem, ko izraisīja gan kredīta apjoms, gan procentu likmju kāpums, kā arī zemes cenas kāpums, ko sekmēja arī platbūvniecība ieviešana.

Sakarā ar SUDAT pārējo jaunā tipoloģiju, 2010.gada dati *Eurostat* datubāzē darba izstrādes laikā nebija apkopoti, bet 2009.gada dati nav izmantoti sakarā ar krīzes ietekmi uz rezultātiem.

Kopumā, izvērtējot iepriekš minēto informāciju, autors secina, ka atbalsta kopējoms lauksaimniecības sektoram pašreizējā apmērā ir nepieciešams, lai uzturētu ražošanas un ienākumu lēmē esošajā lēmē. Atbalsta lēmē paaugstinoties, iespējams ražošanas un ienākumu pieaugums, un otrādi. Līdzīgāst jādati par 2001.-2011.gadiem rādā, ka sabiedrisko izdevumu multiplikators (ienākumu pieauguma attiecība pret atbalsta lēmē) ir aptuveni 1,5 – tā tad, katrs lats atbalsta devis aptuveni 1,5 latus ienākumu lauksaimniecības nozarē. Tajā pašā laikā, atkarībā no atbalsta izmantošanas ir iespējams šo multiplikatoru būtiski izmainīt. Investīciju atbalstam pašā nozīmē ir laiks, kad ienākumi ir zemi, jo tad saimniecībām trūkst līdzekļu pamatlīdzekļu atjaunošanai. Tomēr, lai investīciju atbalstam būtu pietiekami augsta atdeve, tas nepieciešams pareizi virzīt, atbalstot tās saimniecību grupas, nozāres utt., kurām pašām trūkst līdzekļu ieguldījumiem, tāu sekmīgu ieguldījumu gadījumā tās spēs produktīvi darboties. Minētais norādā uz kvalitātes šo subsidiju vadības vajadzību. Lai varētu labāk izvērtēt ieguldījumu subsidiju efektivitāti, autors ir detalizēti pētījis galvenos investīciju pasākumus LAP 2007.-2013.gadu periodā. Šo pētījumu rezultāti apkopoti darba 3.nodaļā.

2.4. ES lauku atbalsta turpmākās attīstības tendences Latvijā

Plānotajās lauksaimniecības politikas turpmākās pilnveidošanas, ņemot vērā iepriekš minētās izmaiņas, kas saistītas ar „100% atbalsta līmeni” sasniegšanu tiešmaksājumu 2013.gadā, kā arī jauna programmas šānās perioda sākuma ES finanšu plānošanā 2014.gadā.

Būtiskas izmaiņas lauksaimniecības nozares atbalsta apjomā un veidā ir plānotas jau šākot ar 2013.gadu, pašiem tiešmaksājumiem. Līdz 2012.gadam ieskaitot, kamēr Latvijas TM aplūksne nav sasniegusi nosacīto 100% līmeni, lauksaimnieki var saņemt papildu valsts tiešmaksājumu, taču šākot ar 2013.gadu, šie maksājumi ir jāpārtrauc. Aprēķinot šīs izmaiņas, sekām uz galveno lauksaimniecības produktu ražotāju saņemtajiem kopšējiem maksājumiem apkopots 2.13.tabulā (tajā apkopotas arī atsevišķu maksājumu faktiskās likmes 2004.-2011.gados un provizorisks 2012.-2013.gados).

2.13.tabula. Tiešo maksājumu likmes Latvijā laika periodā no 2004. līdz 2013.gadam¹⁴³

Atbalsta shēma	Faktiski piemērotās likmes									Provizorisks likmes	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Vienotais platības maksājums, LVL/ha	13,65	18,4	22,1	25,57	32,7	39,08	44,35	53,5	59	65	
PTVM:											
par laukaugu platību, LVL/ha	41,68	40,08	37,44	20,29	20,1	19,42					
ATDAL TAIS par laukaugu platību, LVL/ha							25,52	20,37	19		
ATDAL TAIS par platību, LVL/ha				17,97	21,6	25,08	22,71	22,88	17		
par lopbarības platību, LVL/ha	11,82	10,89	8,87	7,88	7,88	4,66					
ATDAL TAIS par lopbarības platību, LVL/ha							2,48				
par zāģmateriālu, LVL/dz vnieku	91,51	93,58	90,4	92,41	117,78	130,58	131,08	120	132		
par nokauto vai eksport. liellopu, LVL/dz vn.	52,83	55,68	55,68	22,52	22,68	22,65	22,69	22,7			
ATDAL TAIS par nokauto vai eksp. liell., LVL/dz vn.				32,71	32,92	32,89	32,96		22		
ATDAL TAIS par liellopiem, LVL/dz vnieku								35,55	30		
par aitu mēti, LVL/dz vnieku	8,73	8,77	8,29	8,5	8	7,65	7,21	9	9		
par pienu, LVL/tonna	4,17	11,49	20,07								
ATDAL TAIS par pienu, LVL/tonna				24,63	23,68	22,46	21,18	19,85	18		
par kartupeļu cieti, LVL/tonna	36,61	41,38	44,08	46,68	46,99	46,95	47,05	47,04			
ATDAL TAIS par kartupeļu cieti, LVL/tonna									47		
ATDAL TAIS jaunajiem lauksaimn., LVL/ha				18,83	19,55	20,11	19,21	19,57	16		
Atsevišķais maksājums par cukuru, LVL/t			7	8,66	10,32	11,16	8,39	5,58	5,5	5,5	
Par kultūrai augstu enerģētisko vērtību, LVL/ha				22,28	31,88	31,85					
Atbalsts pārstādītajiem un zemes uzturēšanai, LVL/ha					283,44	283,16	283,76	283,72			
pašais atbalsts par pienu, LVL/t:							7,63	7,12	8,5	8,5	
							6,87	6,4	7,6	7,6	
Kopsumma: uz 1 ha laukaugu	55	58	60	64	74	84	93	97	95	65	
par 1 tonnu piena*	9	17	26	31	32	31	38	37	38	21	
par 1 gaļas liellopu*	202	215	216	223	265	285	292	299	317	146	

* Nosacīts aprēķins, uz 1 ha rīņot vienu govī ar vidējo produktivitāti

** Nosacīts aprēķins, paredzot 1,5 ha vienam liellopam un 1,5 gadu audzēšanas laiku

Kā redzams no tabulas, ar 2013.gadu kopšējais atbalsta līmenis būtiski samazinās: laukaugiem (graudi, ēdami) tas samazinās par 30 LVL/ha jeb par trešdaļu un kopējais salīdzināms ar līmeni līdz 2007.gadam, bet lopkopības nozarē izmaiņas ir vislielākas:

¹⁴³ LR Zemkopības ministrijas dati ar autora aprēķinu

atbalsts p r īnot uz tonnu piena samazin s par 40% (vai par 17 LVL/tonnu), bet par ga as liellopiem – pat vair k k divk rt. Tas noz m , ka ga as liellopu nozare, kas att st jusies p c Latvijas iest šan s ES, k st b tiski apdraud ta, un ar vair ku citu nz m go nozaru darb ba ir apgr tin ta. Min t s izmai as tieši neskar t s nozares, kur m netika pieš irti papildu valsts tiešie maks jumi: kartupe u (iz emot cietes), d rze u un citu maz k noz m gu kult ru audz šana, putnkop ba, c kkop ba utt.

J atz m , ka piemin tais „100% tiešmaks jumu l menis” nenoz m 100% no ES vid j vai veco dal bvalstu vid j l me a. Latvijas „100% l menis” – 97 EUR/ha, saska ar ZM veiktajiem apr īnieniem, ir tikai 35% no ES-27 vid j l me a (268 EUR/ha). Tas vair k k 2 reizes atpaliek ar no vid j jauno dal bvalstu (ES-12) l me a – 210 EUR/ha, bet 3 reizes – no ES-15 l me a (290 EUR/ha)¹⁴⁴. Š da situ cija izveidojusies, emot v r iepriekš aprakst to tiešmaks jumu apr īn šanas k rt bu, kas ir Latvijai ņoti neizdev ga. T d saprotams, ka Latvija sarunu proces stingri uzst j, ka apr īnot dal bvalst m n kotnes tiešo maks jumu aploksnis ir j atsak s no v sturisko rāžošanas r d t ju k krit riju izmantošanas.

2010.gada beig s ar Eiropas Komisija n ca klaj ar priekšlikumiem KLP 2014.-2020.gada periodam, reiz izsludinot par tiem publisku diskusiju. K galvenie izaicin jumi, kurus ar KLP pal dz bu pl nots risin t, tiek min ti¹⁴⁵:

- P rtikas droš ba
- Vides un klimata izmai as
- Teritoriju att st bas l dzsvarošana

K galveno atbalsta instrumentu pl nots saglab t tiešos maks jumus, tom r ar atseviš m b tisk m izmai m:

- tiek pievienota „za komponente”: Lai veicin tu izvirk to vides un klimata m r u sasniegšanu, papildus jau sp k esošaj m savstarp j s atbilst bas pras b m tiek ierosin ts 30% tieš atbalsta sasaist t ar „za o komponenti”, t.i., visiem lauksaimniekiem b s j nodrošina videi draudz gas aktivit tes;
- Komisija pied v pak penisku tiešo maks jumu (turpm k - TM) izl dzin šanu – pl nošanas perioda laik vis m ES dal bvalst m, kuru TM ir zem 90% no ES vid j l me a, tiktu par 1/3 samazin ta starp ba starp esošajiem TM un 90% no ES vid j . Šo

¹⁴⁴ LR Zemkop bas ministrijas inform cija.

¹⁴⁵ European Commission. The CAP towards 2020: Meeting the food, natural resources and territorial challenges of the future. Brussels, 18.11.2010. p.15. [Elektronisks resurss] <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0672:FIN:en:PDF>

starpību proporcionalitātes finansu tās ES dalībvalstīs, kuras saņem TM virs ES vidējā līmeņa;

- atbalsta apjoma ierobežojumi: Komisija ierosina ierobežot tieš atbalsta apjomu lielajām saimniecībām. Šādi ietaupīt līdzekļus Komisija ierosina novirzīt Lauku attīstībai, saglabājot šo finansējumu attiecīgās valsts nacionālās aploksnēs ietvaros;
- savukārt mazajām saimniecībām tiek plānots ieviest specializētas atbalsta shēmas, lai sekmētu šo saimniecību konkurētspēju, kā arī samazinātu birokrātiju atbalsta saņemšanā.

Bez tiešmaksājumiem tiek plānoti šādi atbalsta instrumenti:

- o Tirgus pasākumi (pamatvilcienos plānots saglabāt esošos instrumentus, taču tiek akcentēta vajadzība reaģēt tirgus satricinājumu gadījumos, kā 2009.gadā piena tirgū u.c.)
- o Lauku attīstības pasākumi (vairāki publiskais finanšu plāns lauku attīstībai jeb 2.pilnram paredz tikai 23% no kopīgiem KLP līdzekļiem, pārējos atvēlēt pilnram – tiešajiem maksājumiem un tirgus pārvaldības instrumentiem)
- o Papildus tam paredzētu vairākus miljardus (3,9% no KLP) citās budžeta kategorijās, kāpēc tiešāji pārveidoti drošības jomā, palīdzības sniegšanai trūcīgajiem iedzīvotājiem u.c.

LR Zemkopības ministrija ir publiskojusi Latvijas viedokli par būtiskajiem ES budžeta priekšlikumiem 2014.-2020.gadu periodam saistībā ar KLP. Tajā uzsvērts, ka Latvijai nav pieņemams pašreizējais tiešmaksājumu pārdales mehānisms, jo tas ir nepietiekams – tā rezultātā Latvija līdz 2020.gadam tikai par 20% pietuvotos ES vidējam tiešo maksājumu līmenim. Latvijas pozīcija ir noteiktā jau no 2014.gada ikvienai dalībvalstij minimālo tiešmaksājumu līmeni 80% no ES vidējā, nosakot ar maksimālo – 120% no vidējā, kuru nedrīkst pārsniegt. Pie tam, ņemot vērā nepilnīgo maksājumu izlīdzināšanu, Latvijas pozīcija pašlaik neatbalsta ar 30% tiešo maksājumu obligāto novirzīšanu „zaļajai komponentei”.

Tāpat Latvijas pozīcija kāpērķvēju un neskaidru apzīmē Komisijas piedāvājumu tirgus instrumentu pārveidei, kā arī atzīmē, ka trūkst konkrētās lauku attīstības pasākumu

jom (2.p l rs)¹⁴⁶. Poz cij atz m ts, ka Latvijai svar gi, lai tiktu saglab ti maks jumi maz k labv l giem apvidiem.

Autors, analiz jot EK pied v jumu un Latvijas poz ciju, atz m , ka patieš m ES pied v jums v l ir sam r nekonkr ts un visp r gs. To var tu, iesp jams, skaidrot ar EK v lmi izzin t dal bvalstu reakciju uz priekšlikumiem, lai v l k tos var tu konkretiz t. Rodas iespaids, ka ar Eiropas Komisijai nav viegli izstr d t š dus dokumentus, jo n kas r in ties ar situ ciju, ka ES ar 27 dal bvalst m ir oti daudzveid ga, un t s p rst v atš ir gas intereses, kuras ir oti gr ti vai pat neiesp jami savienot. Pie tam, p d jos gados pastiprin jusies finanšu nestabilit te, kas novedusi l dz situ cijai, ka tiek skarta pat visas ES finanšu sist mas stabilit te. Š d situ cij , dom jams, neviena valsts neb s mier ar b tisku atbalsta l me a samazin jumu. Taj paš laik ES vad bas pien kums b tu atrast objekt vus krit rijus, p c kuriem var p rskat t atbalsta l meni. Piem ram, nosakot plat bmaks jumu l meni 2004.gad , tika emta v r vid j graudaugu raž ba 1995.-1999.gados. Latvij šajos gados t bija oti zema, un š iemesla d hekt rmaks jumu standarta likme izn ca iev rojami zem ka nek citur ES. Pašlaik 10 gadu laik raž ba ir iev rojami pieaugusi, un no š viedoka vien b tu lo iski, ja n kamajam periodam tiktu izmantota 2005.-2009.gadu vid j raž ba. T pat var tikt piesaist ti citi krit riji maks jumu l me a noteikšanai: LIZ plat bas, IKP uz vienu iedz vot ju, NATURA 2000 teritorijas u.c., kas tiek ieteikti ar Latvijas poz cij . Probl ma šeit ir - lai k dus krit rijus izvirz tu, katr valst tas tiek analiz ts, emot v r principu – k das š da scen rija gad jum b s izmai as atbalsta l men , l dz ar to ražošanas l men , ien kumos u.c. Protams, ja š das izmai as ir negat vas, tad valsts apl koto scen riju atbalst t nev las. Lai gan ES praks bijuši ar iz mumi: KLP reforma, kas tika apstiprin ta 2003.gad , un paredz ja atteikties no tieša ražošanas atbalsta, paredz ja ien kumu samazin jumu t d m vadoš m lauksaimniec bas valst m k Francija u.c., ta u reforma tom r tika pie emta.

Par pl notaj m KLP izmai m kopš 2014.gada v l pl nots diskut t, un konkr tus pas kumus izstr d t 2012.gada laik . Ta u pašreiz k st skaidrs, ka kardin las reformas nav pl notas. Autora skat jum k pozit vi momenti ir v rt jami atbalsta programmas mazajiem lauksaimniekiem ieviešana (l dzšin j s programm s standarta pas kumi tiem bija gr ti pieejami), „za komponente” (pras ba ikvienam atbalsta sa m jam savu darb bu saska ot ar vides aizsardz bas pras b m, ta u bažas rada sam r nelielais finans jums 2.p l ra pas kumiem (pašreiz j KLP Latvij 1. un 2.p l ra pas kumu finans jums ir apm ram

¹⁴⁶ Par ES daudzgadu budžetu 2014.-2020.gadam. [Elektronisks resurss] <http://www.zm.gov.lv/index.php?sadala=323&id=12689>

vien ds, ta u jaunaj pl n visas ES l men 2.p l ram pl noti tikai 23% KLP finans juma). Bez tam, Latvijai b tiska ir iesp ja atbalst t ne tikai lauksaimniec bu k nozari, bet lauku att st bu kopum , taj skait cita veida ekonomisko darb bu laukos (tas b tu ekvivalents pašreiz j s LAP 3. un 4.asu pas kumiem, kuru apjomu eksperti iesaka palielin t). Komisijas pied v jum par š d m aktivit t m nav skaidri min ts.

Secin jumi par noda u

Nov rt jot soci li ekonomisko situ ciju Latvijas laukos, st vokli un att st bas tendences lauksaimniec bas nozar , k ar pašreiz jo lauku atbalsta organiz ciju, autors secina, ka sekm ga atbalsta politika iesp jama tad, ja t ne tikai teor tiski, bet ar praks ir orient ta uz sabiedr bas liel k s da as interes m. Ar to ir dom ta praktiska Lauku att st bas strat ijas virsm r a „P rticis cilv ks apdz votos laukos” sekm šana. T d pl nojot atbalsta politiku, k ar veicot t s ietekmes v rt šanu, galven uzman ba b tu piev ršama š diem krit rjiem:

- atbalsta ieguld jums darba vietu rad šan un saglab šan laukos. Par vienu no galvenajiem atbalsta krit rjiem b tu izvirz ma konkr t projekt vai pas kuma ietekme uz darbaviet m gan tuv k n kotn , gan perspekt v .
- atbalstam j b t orient tam ne tikai uz konkr tu nozaru atbalstu, bet uz lauku vides atbalstu, saprotot to plaš k noz m – ietverot gan soci lo, kult rvidi, ekonomisk s iesp jas, ekolo iju u.c.
- priorit te pieš irama ražošanas uz m jdarb bas att st bai, paši mazo un vid jo lauku saimniec bu att st bai, taj skait att stot taj s nelauksaimnieciska rakstura uz m jdarb bu
- paši veicin mi inovat vi projekti, produktu ar augstu pievienoto v rt bu rad šana, projekti, kas sekm mazo lauku saimniec bu kooper ciju
- ierobežota finans juma apst kos vajadz tu izvair ties no d rgiem projektiem, kuriem ir oti augstas izmaksas uz vienu darbavietu.

Kopum lauksaimniec bas atbalsta ietekme uz Latvijas ekonomiku ir v rt jama pozit vi, tom r identific ti vair ki riski, taj skait Latvijas lauksaimniec ba k st oti atkar ga no ES atbalsta – pat liel k m r , nek vid ji ES dal bvalstis. Esoš atbalsta sist ma nav sekm jusi ražošanas efektivit tes palielin šanu, ar sam r maz palielin jies ražošanas apjoms.

3. noda a

LAUKU ATT ST BAS PROGRAMMAS 2007.-2013.GADAM EKONOMISK S IETEKMES V RT ŠANA UN N KOTN IETEICAMIE ATBALSTA RISIN JUMI

3.1 LAP v rt šanas metodiskie risin jumi Latvij

3.1.1. Lauku att st bas programmas strukt ra un pl notie rezult ti

Šaj noda apkopoti autora izstr d tie praktiski risin jumi lauksaimniec bas un lauku atbalsta ekonomisk s ietekmes nov rt šanai, aprob jot 1.noda ieteiktos v rt šanas principus. Darba rezult t sniegts Latvijas Lauku att st bas programmas 2007.-2013.gadam pašreiz j posma v rt jums, un pamatojoties uz veikt s anal zes rezult tiem, izstr d ti ieteikumi turpm kai atbalsta organiz cijai.

No iepriekš j s noda as izkl sta izriet, ka kopš 2008.gada tieši Lauku att st bas programma 2007.-2013. gadam k st par galveno lauksaimniec bas un lauku atbalsta pas kumu kopu. Latvijai pieejamais finans jums lauku att st bas politikai 2007.-2013.gada Finanšu perspekt vas ietvaros ir 1,04 miljardi EUR (0,74 miljardi LVL) Kopienas l dzfinans jums un kop ar Latvijas l dzfinans jumu tas sast da – 0,97 miljardi LVL publisk finans juma. L dz ar to šaj darb , analiz jot ES atbalsta ietekmi, detaliz t k ir v rt ta tieši š programma. Turpm k ir sniegts detaliz t ks t s apraksts un sagaid m ietekme Latvij , k ar aprakst ri metodiskie principi un izmantojamie r d t ji t s ietekmes nov rt šanai.

K jau aprakst ts 2.2.sada , LAP ir sadal ta 4 darb bas as s. Katrai LAP darb bas asij ir defin ts pamatm r is, kurš sadal s apakšm r os, kuri savuk rt sadal ti pas kumu jeb darb bas m r os, un kuru sasniegšanai ir noteikti konkr ti atbalsta pas kumi jeb aktivit es. Taj skait , 1. un 2. as s ietilpst pas kumi, kas galvenok rt attiecas uz lauksaimniec bas, mežsaimniec bas un p rtikas ražošanas atbalstu, bet 3. un 4.asis – uz ekonomikas daž došanu un lauku teritoriju infrastrukt ras att st bu. P rskats par 1. un 2. asu pas kumiem, tiem pl noto finans jumu un t izlietojumu l dz 2012.gada 1.septembrim sniegts 3.1. tabul , bet par 3. un 4.asu pas kumiem – 3.2. tabul .

3.1. tabula. P rskats par Latvij realiz tajiem LAP pas kumiem lauksaimniec bas, mezsaimniec bas un p rtikas ražošanas att st bai (1. un 2.ass) - publisk finans juma izlietojums l dz 01.09. 2012. (milj.LVL)* ¹⁴⁷

Pas - kuma nr.	Pas kuma nosaukums	Pieejamais publiskais finans j.	uz emt s saist bas Apmak- s tais publiskais fin.	Projekti, kuri tiek stenoti (nosl gti l gumi)	Atlikums publ.fin. (vai iztr kums), ar izslud. k rt m	Atlikums % no pieejam publ.fin.
111	Arodapm c bas un inform cijas pas kumi	0,86	0,3	0,0	0,3	67%
112	Atbalsts jaunajiem lauksaimniekiem konsult ciju pakalpojumi	10,5	7,6	2,6	-0,3	-4%
114	Lauku saimniec bu	0,0	0,0	0,0	0,0	0%
121	moderniz cija	229,8	151,2	84,3	-18,8	-8%
122	Mežu ekonomisk s v rt bas uzlabošana Lauksaimniec bas produktu pievienot s v rt bas rad šana	13,6	2,4	2,1	8,5	62%
123	Infrastrukt ra (melior cija)	49,7	16,5	19,9	-7,4	-15%
125	Atbalsts da ji natur lo saimniec bu p rstrukturiz šanai	24,2	13,8	10,2	3,0	12%
141		18,4	14,3	1,7	2,1	11%
142	Ražot ju grupas	1,0	0,6	0,0	0,4	41%
1.ass kop		373,7	220,8	129,4	-8,9	-2,4%
212	Maks jumi par nelabv l giem apst k iem	166,2	138,0	51,2	-23,0	-14%
213	Natura 2000 maks jumi	9,2	7,4	3,1	-1,2	-13%
214	Agrovides maks jumi	161,1	98,8	32,3	30,0	19%
223	Lauksaimniec b neizmantojam s zemes apmežošana NATURA 2000	14,1	7,1	4,9	2,1	15%
224	maks jumi (meža pašniekiem)	10,8	3,5	2,5	4,8	44%
226	Mezsaimniec bas potenci la atjaunošana un prevent vie pas kumi	6,0	1,3	0,8	2,4	40%
2.ass kop		367,5	256,1	94,8	15,1	4%

* Bez pas kumiem, kuros ir tikai 2004.-2006.gadu perioda p rejš s saist bas

¹⁴⁷ LAD inform cija. Pieejams: www.lad.gov.lv

Pavisam Latvijas LAP tiek vai tikuši realizēti 24 pasākumi, no kuriem tikai deviņi izmaksātais publiskais finansējums uz 01.09.2012. sasniedz 10 miljonus latu, ko var uzskatīt par vidēji vai liela mēroga pasākumu.

Plašākie pasākumi, kuros atbalstītas lauku saimniecības, ir 2.ass pakāpē maksājumi (212., 213. un 214.pasākumi), 121.pasākums „Lauku saimniecību modernizācija”, kas ar samērā plašu skaita ziņām, bet mazāk ietilpšs finansēli, ir pasākums 141 „Atbalsts daudziem naturālo saimniecību pārsturizācijai”. Vēl ar caur 411. pasākumu (LEADER) var realizēt 1.ass lauksaimniecības atbalsta pasākumus.

Pasākumi, kas aptverti 1.ass, orientēti uz ražošanas attīstību un konkurētspējas veicināšanu. Tas ir saistīts ar Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2007.-2013.gadam noteiktās otrās prioritātes – „saimnieciskās darbības veicēju tehnoloģiskā izcilība un elastība” – sekmēšanu, kas ar Latvijas Lauku attīstības valsts stratēģijas plānā 2007.-2013.gadam otro darbības virzienu – no darba gūtā ienākumu vairošana laukos¹⁴⁸. No tiem galvenais pasākums ir „Lauku saimniecību modernizācija”, kas ir ieguldījumu atbalsta pasākums, subsidējot daudzu izdevumu jaunu pamatlīdzekļu iegādi.

Otrās ass pasākumi orientēti uz videi saudzīgu saimniekošanas metožu sekmēšanu, kas ar lauksaimniecības saglabāšanu mazāk labvēlīgos apvidos. Šeit galvenie pasākumi ir „Maksājumi par nelabvēlīgiem apstākļiem”, kas ar „Agrovide”. Piedāvājuma pasākums ir sadalīts vairākos apakšpasākumos – bioloģiskās lauksaimniecības attīstība, Natura 2000 maksājumi, bioloģiskās daudzveidības uzturēšana zīdītājiem u.c.

Promocijas darba ietvaros veicot vērtēšanas metodikas aprobāciju, par piemēru izvēlēti piemērinātie nozīmīgākie LAP atbalsta pasākumi. Pārējais līdzgaitrakstura pasākumos vērtēšanas principi ir līdzīgi.

Trešajā asī ietilpst pasākumi, kuru mērķis ir uzlabot darba dažu došana lauku apvidos, lai radītu alternatīvas nodarbinātības iespējas tiem lauku iedzīvotājiem, kuri atstājuši primārās nozarē. Papildu atbalsta virziens ir dzīvnieku kvalitātes uzlabošana (ieguldījumi infrastruktūrā, kultūras mantojuma saglabāšana u.c.).

Caur 4.asi (LEADER) tiek realizēti 1. un 3. asu pasākumi. Šeit atširas to realizācijas veids – projekti tiek pieteikti caur vietējām rīcības grupām, ar mērķi, lai tiktu atbalstīti tieši

¹⁴⁸ Latvijas lauku attīstības valsts stratēģijas plāns 2007.-2013.gadam. LR Zemkopības ministrija, R.,2006. (precizēts 11.10.2011.). 48.-50.lpp. <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3076>

projekti, kurus par nozīmīgiem uzskata ne tikai projekta pieteicis, bet arī citi teritorij (novads, pagasts) dzīvojošie.

3.2. tabula. Pārskats par Latvijas realizētajiem LAP pasākumiem uzdevuma jār darbības dažu došanai un dzīvības kvalitātes uzlabošanai (3. un 4.ass) - publiskā finansējuma izlietojums līdz 01.09.

2012. (milj.LVL)^{*149}

Pasākuma nr.	Pasākuma nosaukums	Pieejamais publiskais finansējums	Apmaksātais publiskais finansējums	Projekti, kuri tiek īstenoti (nosauktie)	Atlikums publiskā finansējuma (vai izstrādājums), ar izsludkumu	Atlikums % no pieejamā publiskā finansējuma
312	Atbalsts uzdevuma radīšanai un attīstībai (ne-lauks.)	91,8	34,4	18,0	-37,5	-41%
313	Turisma aktivitāšu veicināšana	8,3	1,8	2,4	3,4	41%
321	Pamatpakalpojumi ekonomikai un iedzīvotājiem	65,8	49,3	13,5	3,9	6%
323	Lauku mantojuma saglabāšana un atjaunošana	1,2	0,8	0,0	0,4	33%
3.ass kopā		167,1	60,9	61,2	23,9	14%
411	Konkurētspējības veicināšana vietējās attīstības stratēģiju īstenošanas teritorijās	5,1	0,0	0,1	0,9	5%
413	Lauku ekonomikas dzīvības kvalitātes veicināšana	13,2	10,6	2,0		
421	Starpzonu attīstība un starpzonu sadarbība	2,3	0	0,1	1,5	65%
431	Vietējās grupas darbības nodrošināšana	4,1	1,8	1,4	0,9	22%
4.ass kopā		24,7	12,5	3,6	3,1	12%
511	Tehniskā palīdzība	39,1	13,4	17,1	8,5	22%
LAP kopā		972,5	589,2	279,0	-11,8	-1,2%

* Bez pasākumiem, kuros ir tikai 2004.-2006.gadu perioda pārējās saistības

No minētajiem pasākumiem, saskaņā ar to mērķiem, tiešu ekonomisko ietekmi paredzēts sasniegt 1. un 3. asu pasākumos. 2.ass pasākumi galvenokārt ir kompensācija rakstura, tādēļ to galvenā ietekme vērējama zemes pamešanas samazinājumā, vidi saudzējošu lauksaimniecības metožu veicināšanai un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai (pārdzīvošana)

¹⁴⁹ LAD informācija. Pieejams: www.lad.gov.lv

ietekmes aspekts ir rūpūs promocijas darbatmas, bet iepriekš jādivi ir konspektvi aplūkti (3.3.apakšnodalījums, analizējot attiecīgās kumulatīvās devumus).

Lauku attīstības programmas plānotā ietekme

Lai novērtētu programmas ietekmi, ir nepieciešams zināt, ko no tā sākotnēji sagaidāt? Tādēļ ilustrācijai No minētās programmas realizācijas tiek sagaidāta šāda indikatīvā ietekme:

Saskaņā ar aprēķiniem, septiņu gadu periodā Programmas pasākumiem papildus ir jāpalielina lauku teritoriju IKP par aptuveni 8%, kas ir vidēji aptuveni 1,1% gadā. Savukārt valsts IKP pateicoties realizācijai pasākumiem septiņu gadu periodā varētu pieaugt par aptuveni 4,2% vai 0,6% gadā.

Ievrojami lielāku attīstības impulsu Programmas pasākumi dos lauksaimniecības nozarei. Ņemot vērā iepriekš minēto investīciju apjomu, septiņu gadu periodā Programmai papildus ir jāstimulē lauksaimniecības attīstība, palielinot nozares pievienoto vērtību par aptuveni 52%, kas ir vidēji papildus 6,1% gadā. Darba produktivitāte uz vienu nozarē nodarbināto septiņu gadu periodā papildus jāpalielina par vidēji 1678 EUR, kas ir aptuveni 66% pieaugums pret šobrīd esošo līmeni.

Programmas ietekme uz meža nozari ir paredzama kā nozares IKP palielināšana par vidēji 1,2% gadā, kas ir papildus 8,5% septiņu gadu periodā. Realizācija pasākumu ietekmē darba produktivitāte šajā laika periodā varētu pieaugt par aptuveni 546 EUR, kas ir papildus 13% piepārreizējais vērtības.

Pateicoties Programmas ietvaros realizācijai pasākumiem, laukos ir plānots izveidot 6,2 tūkst. jaunas darbavietas. Tomēr vienlaikus realizācija pasākumu rezultātā (veicinot strukturālās pārmaiņas lauksaimniecībā) lauksaimniecībā nodarbināto skaits samazinājums ar to varētu samazināties par apmēram 8,5 tūkst. Tādējādi kopumā Programmas pasākumu ietekmē nodarbināto skaits laukos varētu samazināties par apmēram 2,3 tūkst.

Sakarā ar produktivitātes līmeņa pieaugumu, palielinās arī atalgojuma līmenis. Programmas ietvaros realizācija pasākumu rezultātā lauku iedzīvotāju vidējais gada atalgojuma līmenis līdz 2013.gadam varētu palielināties par aptuveni 600 EUR, t.sk. lauksaimniecībā un mežsaimniecībā strādājošiem par aptuveni 1400 EUR.

Plānoto pasākumu rezultātā papildus par aptuveni 305 tūkst. hektāriem varētu palielināties zemes platības, kuru apsaimniekošanā tiek izmantotas no zemes un apkārtējās

vides pies r ojumā viedokā dabu saudz jošas apsaimniekošanas metodes. Papildus tam par aptuveni 83 t kst. hektāriem attiecībā pret bāzi pieaugtu (par 20 t kstošiem palielinātos un par 63 t kstošiem nesamazinātos) no ainvaska viedokā pievilcīgās (apsaimniekotās) zemes platības.

Jāpiebilst, ka jau *ex-ante* ziņojuma sastādītāji brīdina, ka šajā programmā ir jāveic darbi, kas nodrošinās Lauku attīstības Stratēģijas plānā definēto lauku teritoriju ilgtspējīgas apdzīvotības mērķi. Ņemot vērā, ka ziņojuma autori, faktiski no trim definētajiem stratēģiskajiem mērķiem – palielināt lauku iedzīvotāju skaitu, palielināt nodarbinātības līmeni lauku apvidū un saglabāt lauku teritorijas apdzīvotības līmeni, Programma dod izteikti saskatāmu efektu tikai pirmajam, attiecībā uz nodarbinātību tiek sasniegts pretējais efekts, kā rezultātā ieguldījums ilgtspējīgai apdzīvotībai ir tikai daļiņš.¹⁵⁰

3.1.2. Ekonomiskās ietekmes novērtēšanas organizācija, informācijas avoti un vērtēšanas procesa soļi

Nodrošināt turpinājums sniegts pārskats par LAP vērtēšanas organizāciju, autora piedāvātajiem metodiskajiem risinājumiem, bet nākamajā apakšnodalījumā sniegta to konspekta pārskats. Darba ierobežotā apjoma dēļ nevarēja pilnībā iekļaut veikt darba apjomu un sasniegtos rezultātus. Tādēļ sniegti iespējami konspekta pārskati. Informācija par autora nozīmīgāko ieguldījumu lauku atbalsta vērtēšanas metodikas izveidē un pārskatu apkopota 3.3.tabulā.

Lauku attīstības programmas novērtēšanas pamatprincipi ir izvērtēt, kādā mērķā LAP realizācija ir sekmējusi ES un Latvijas noteikto lauku attīstības mērķu sasniegšanu, izvirzot rekomendācijas gan esošās programmas uzlabošanai tās realizācijas gaitā, gan nākamajam periodam.

Veidojot Latvijas LAP novērtēšanas sistēmu, par pamatu izmantotas EK vadlīnijas, nepieciešama atbildēt uz tajās izvirzītajiem novērtēšanas jautājumiem (atsevišķu pasākumu, pasākumu grupu un programmas līmeņu), kā arī vajadzība rast atbildes, vai un cik lielā mērķā LAP ir sekmējusi gan Latvijas izvirzīto mērķu sasniegšanu. Papildus EK rādītājiem līdz ar to pasākumu un pasākumu grupu līmeņu ir iekļauti arī papildus rādītāji un novērtēšanas jautājumi. Tādēļ 3.1.apakšnodalījumā turpinājums sniegts neliels ieskats novērtēšanas organizācijā, kas izriet no Lauku attīstības

¹⁵⁰ Latvijas Lauku attīstības programma 2007.-2013.gads. 10.redakcija. Apstiprināta 26.06.2012.
http://www.zm.gov.lv/doc_upl/LAP_10_versija.pdf

programmas uzdevēs (noteiktie mērķi, prioritātes, asis, pasākumi, un tiem piesaistītie novērtēšanas rādītāji), tīklizklāstot autora rekomendētos praktiskos risinājumus, kā šo procesu organizēt Latvijā.

3.3.tabula. Kopsavilkums par autora ieguldījumu lauku atbalsta vērtēšanas metodikas izveidi, aprobāciju un veiktajiem pētījumiem¹⁵¹

Darba saturs	Laiks
Metodoloģisko jautājumu analīze. Rādītāju identificēšana, datu avotu apzināšana. Rādītāju un novērtēšanas jautājumu loģiskās izveidošana (sadarbībā ar citiem ekspertiem)	2009.g. ar vīlkiem papildinājumiem
LAP Novērtēšanas Rokasgrāmatas izveidošana (autora ieguldījums - metodoloģiskā daļa)	2010.g. I ceturksnis (ar papildinājumiem 2011.g.)
Novērtēšanas metodoloģijas aprobācija, veicot LAP Vidustermiņa novērtēšanu (autora ieguldījums - 112, 121, 123, 141, 312 (311.)) pasākumu analīze, kopsavilkums, gala secinājumu un ieteikumu izstrāde)	2010.g. II pusg., atkārtoti – 2012.g.beigšanās
Aptauju metodikas izstrāde lauksaimniecības pasākumu analīzei. Tiesā aprobācija, veicot 2 lauku saimniecību aptaujas (investīciju atbalstam un mazo un vidējo saimniecību aptauja). Rezultātu apkopojums, analīze.	2011.g. I pusg.
Mazo un vidējo saimniecību (MVS) analīzes metodikas izstrāde. Pētījuma veikšana, priekšlikumi MVS attīstībai.	2011.g.
LAP plātbūvniecības ekonomiskās novērtēšanas metodikas aprobācija, pētījums par šo maksājumu ietekmi, ieteikumi	2011.g.
Pētījums: Investīciju un to atdeves analīze LAP pasākumos	2011.-2012.g.
Pētījums: LAP ietekme uz jaunu uzņēmumu un jaunu darba vietu radīšanu laukos	2012.g.
Ieteikumi nākamajam (2014.-2020.g.) perioda lauku atbalsta pasākumiem, to nosacījumiem un novērtēšanas rādītājiem	2012.g.

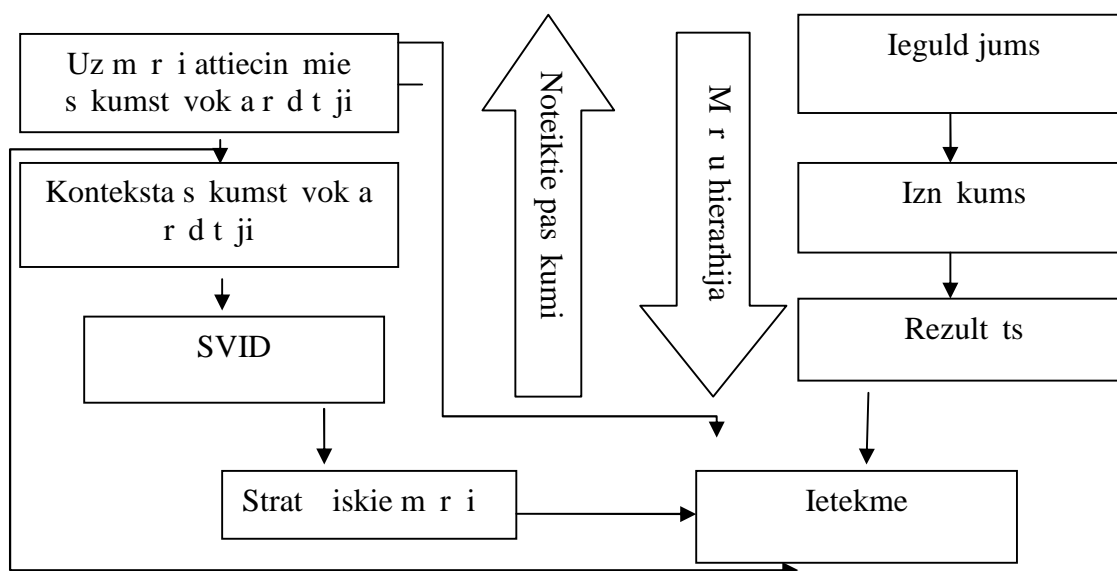
Saskaņā ar Vienoto uzraudzības un novērtēšanas ietvardokumentu (VUNI), atbalsta ietekmes novērtēšanai ir šādi galvenie uzdevumi:

- 1) nodrošināt empīrisku pierādījumu, vai konkrētā politika ir vai nav bijusi iedarbīga. Sniedz arī informāciju par noteiktās intervences efektu ilgtermiņā.
- 2) Salīdzinot politikas intervences rezultātus ar mērķrādītājiem, tiek iegūta informācija par dotās intervences efektivitāti un vispārēju sabiedriskumu sasniegšanu (kuri saistīti ar izaugsmi vai attīstību), pielietojot attiecīgo politikas instrumentu.
- 3) palīdz intervences (programmas) plānošanā, lai darītu to iedarbīgāku un efektīvāku (ņemot vērš intervences izmaksas).

¹⁵¹ Tabulu izveidojis autors

- 4) rada argumentus politiku/programmu turpinšanai vai neturpinšanai, salīdzinot specifisku programmas intervenciju sociālo ieguvumus ar to izmaksām.
- 5) palīdz iegūt zināšanas par ekonomisko, sociālo un vides procesu norisi.
- 6) paaugstina institucionālo kapacitāti organizācijām, kas iesaistās ietekmes novērtēšanā.
- 7) uzlabo lēmumu pieņemšanu visos līmeņos.
- 8) sniedz kļu informāciju par institūciju, kuras ir iesaistītas politikas formulēšanā un ieviešanā, atbildīguma līmeņi.

Lai sasniegtu plānotos uzdevumus ir izveidota LAP intervenciju loka, kas saista ieguldījumus, iznākumus, rezultātus un ietekmi lokā un attiecina to uz programmas mērķiem (3.1. attēls).

3.1.attēls. Novērtēšanas rādītāju savstarpējais iedarbības shēma¹⁵²

LAP ietekme tiek analizēta ar rādītāju palīdzību, kuri attiecas uz programmas ieguvumiem aiztūlītējā efektā pie tās tiešajiem sākotnējiem abos līmeņos – gan intervenciju, gan vispārīgāk – programmas līmenī. Šie rādītāji ir saistīti ar programmas plašākajiem mērķiem. Parasti tie ir izteikti “neto” izteiksmē, kas nozīmē atņemtos efektus, kuri nevar tikt attiecināti uz intervenciju (t.sk. dubultieskaitšana, pašsvars), bet savukārt tiek ņemti vērā netiešie efekti (aizstāšana un multiplikators). Piemēri: nodarbinātības pieaugums lauku apvidos; produktivitātes pieaugums lauksaimniecības sektorā, atjaunojams enerģijas ražošanas palielinājums.

¹⁵² Lukesch R., Schuh B. et al. “Approaches for assessing the impact of the Rural Development Programmes in the context of multiple intervening factors”, European Evaluation Network for Rural Development, Working paper, Brussels, 2010. p.12.

Lai noteiktu **lietder bu**, nosak m, cik liel m r ir sasniegti paredz tie rezult ti, t.i., v rt jam LAP sasniedzamo r d t ju lielumus. Lai noteiktu programmas un pas kumu **efektivit ti**, izv rt attiec bu starp izmantotajiem resursiem un sasniegtajiem rezult tiem. Lai noteiktu **b tiskumu**, izv rt , cik liel m r intervences m r i ir piem roti vajadz b m, probl m m un jaut jumiem.

Saska ar VUNI, intervences lo ika s kas no vajadz b m, kas raksturo soci li ekonomisk s vai vides pras bas, kuras j risina programm un/vai pas kum .

Iev rojot intervences lo ika s c lonisko di, „r d t ju hierarhija” s kas no ieguld jumiem (input), t. i., finanšu un/vai administrat vajiem resursiem, kuri rad s programmas pas kumu izn kumus (output) saska ar m r iem, kas saist ti ar darb b m vai pas kumiem. Sekojošie rezult ti (result) ir intervences t l t j ietekme, kura pal dz sasniegt specifiskos m r us. Ietekmei (impact) j dod savs ieguld jums programmas visp r jo m r u sasniegšan , kuriem labi izstr d t programm j atbilst s kotn ji noteiktaj m vajadz b m.

Lauku att st bas programmu nov rt šanas nol kos izš ir š dus r d t ju veidus:

Ieguld juma r d t ji attiecas uz budžetu vai citiem l dzek iem, kas pieš irti katr atbalsta l men . (piem. izdevumi pa pas kumiem, kas deklar ti Komisijai). Tas attiecas gan uz sabiedrisko (veidojas no ELFLA un Latvijas valsts budžeta l dzek iem), gan priv to ieguld jumu, un tie abi veido kop jo ieguld jumu.

Izn kuma r d t ji: attiecas uz darb bas jeb pas kuma m r iem (piem., apm c bu dienu skaits, kop jais invest ciju apjoms, atbalst to lauksaimnieku/ mežsaimnieku skaits). R d t js vienm r ir kvantific jams un tieši ieg stams no pas kuma. M su gad jum tie ir ieg stami no LAD datu b zes. Šie r d t ji sniedz atbildes uz konkr t pas kuma ieguvumiem, kas ir pas kumu l menis. Nov rt jot izn kuma un rezult ta r d t jus vienm r ir j em v r attiec gais ieguld jums.

Rezult ta r d t ji attiecas uz specifiskajiem m r iem, r da izmai as tiešo sa m ju r c b (piem. veiktie ieguld jumi, lauksaimnieku skaits, kas veiksm gi piedal s saimnieciskaj darb b). Tie var b t gan konkr ti ieg stami un kvantific jami r d t ji, gan ar apr in mi (piem., Atbalst to saimniec bu patsvars tirg -Atbalst to saimniec bu realiz t s produkcijas v rt bu dala ar kop jo p rdevumu apjomu valst). P rsvar rezult ta r d t ji par da izmai as piem., pieaugumu k d v rt b .

Attiec gi rezult ta r d t ji sniedz atbildes uz jaut jumiem, cik liel m r atbalsts ir ietekm jis gan pas kuma m r i, gan ar ass m r i.

Ietekmes r d t ji attiecas uz programmas ieguvumiem un saist ti ar visp r jiem m r iem programmas l men . Ietekmes r d t ju kvantific jam s v rt bas no katra pas kuma var tikt summ tas, lai zin tu visas programmas ietekmi kopum .

Ietekme veido nosl dzošo posmu rezult tu dei, kura s kas ar ieguld jumiem (intervenci), kas rada izn kumu, kura izlietojums caur atbalsta sa m jiem rada rezult tus, kas savuk rt rada ietekmi. Ietekme l dz ar to ir saist ta ar trim galvenajiem LAP m r iem.

S kumst vok a r d t ju tendences.

Papildus šiem r d t jiem, ietekmes noteikšana tiek atbalst ta ar ietekmes nov rt jumū, veicot s kumst vok a r d t ju dinamikas sal dzin šanu – izmantojot visp r jo s kumst vok a r d t ju kopu un šo r d t ju v rt bas izmai as LAP dz ves cikla laik .

Gad jumos, kad nav iesp jams tieši saist t programmas ietekmi ar s kumst vok a r d t ju tendenc m (sakar ar intervences m rogu vai s kumst vok a r d t ju tr kumu vajadz gaj l men u.tml.), ietekmes nov rt šana balst ta uz apgrieztu pieeju, lai atkl tu programmas efektus. Šaj gad jum v rt t ji mekl saist bu starp programmas ietekmi un s kumst vok a tendenc m, bet tai nav noteikti j b t nov rt tai kvantitat v izteiksm ¹⁵³.

Papildus programmas specifiskie r d t ji.

K jau 1.noda rezum ts, VUNI defin tie visp r jie ietekmes r d t ji var tikt izmantoti, lai g tu priekšstatu par daž du atš ir gu pas kumu ietekmi, k ar sal dzin tu šo ietekmi pa pas kumu veidiem, valst m utt., tom r **šie r d t ji nek d zi nav uzskat mi par galveno krit riju, lai izv rt tu konkr tu pas kumu noz mi un vajadz bu.** Tam nepieciešams defin t ar citus r d t jus, atkar b no konkr t s situ cijas un vajadz bas.

emot v r , ka visp r jie r d t ji var piln gi neaptvert visus programmas aktivit šu efektus, it paši kuri saist ti ar nacion laj m priorit t m un viet jiem specifiskiem pas kumiem, ar EK paredz iesp ju katr valst defin t papildus r d t jus. Latvijas gad jum š dus r d t jus ir defin jusi Zemkop bas ministrija (apz m ti ar LV), un tam papildus virkni r d t ju ir ieteicis autors (tie apz m ti ar NNS) (r d t ju izkl sts sniegts 3.1.3. punkt , k ar 3.pielikum).

Autora ieteiktie galvenok rt ir papildus rezult ta r d t ji, kuri ieviesti, lai:

1) lab k par d tu pas kuma s kotn jo efektu, atbilstoši konkr taj m pas kum pl notaj m aktivit t m;

¹⁵³ *Handbook on CMEF – Guidance Note A (2007)*

2) labāk parāda tu pasākumu ekonomisko efektu, tajā skaitā dotu iespēju salīdzināt vairākus pasākumus, izmantojot līdzīgus rādītājus vairākos līdzīgā rakstura pasākumos (piemēram, 1. un 3. ass investīciju pasākumiem ieviests rezultātu rādītājs “Investīciju spēja radīt pievienoto vērtību [Papildus bruto pievienot vērtība uz vienu ieguldīt finansējuma vienību atbalstītajos uzņēmumu projektos]”, kurš dod iespēju salīdzināt dažādu uzņēmumu orientāciju pasākumu efektivitāti.

Vispārīgie un specifiskie novērtēšanas jautājumi.

Rādītāju noteikšana ir novērtēšanas līdzeklis, bet nevis noslēgums. Tā pašā funkcijā ir spēja sniegt atbildes uz vispārīgiem novērtēšanas jautājumiem, kas izvirzīti katrā asij, kā arī kopvisumā (horizontālie jautājumi). Atbildes uz šiem jautājumiem plānots sniegt, pamatojot ar liecībām, kas balstās uz izmērītajiem vai novērtētajiem rādītājiem un svarīgiem vērtējuma kritērijiem, kā arī papildus kvantitatīvo un kvalitatīvo informāciju no publiskās statistikas, specifiskiem apsekojumiem/ aptaujām vai citiem avotiem.

Atsevišķiem pasākumiem ir noteikti papildu specifiskie novērtēšanas jautājumi, lai varētu sniegt atbildes uz konkrēti Latvijas LAP mērķu sasniegšanas pakāpi (piemēram, 121.pasākums).

Izmantojamie informācijas avoti

Viens no svarīgākajiem faktoriem, kas nosaka novērtēšanai pielietojamās metodes un ar iegūto rezultātu kvalitāti, ir pieejamā informācija. Tādā ir dots neliels ieskats pieejamo avotu klasē, uz kuriem pamatojoties, autors ir aprobējis rādītājus un metodes, kā iespējams novērtēt programmas un atsevišķu tās daļu ekonomisko ietekmi.

Emotīvi, kā līdz LAP 2007.-2013.g. uzsākšanai šāda apjoma dati novērtēšanas vajadzībām netika uzkrāti, informācijas avotu identificēšana LAP novērtēšanas vajadzībām ir sarežģīts process, kas nav vēlējās galam noslēdzies.

Galvenais veids, kā ir paredzēts ieviekt vērtēšanai nepieciešamo informāciju, ir tiesīgūve no atbalsta saņēmējiem caur maksājuma aentru – Lauku atbalsta dienestu. Klientam jāsniedz dati aentrai, gan aizpildot iesniegumu atbalsta saņemšanai, gan saska ar atbalsta noteikumiem reizi gadā vai pēc noteikta perioda (3-5 gadiem).

Dati par atbalsta saņēmēju augsto identificējamību, tādā kā iespējama papildus informācijas iegūve, ko neievēc Lauku atbalsta dienests, bet kas atrodama Uzņēmumu Reģistrā vai Valsts ieņēmumu dienesta datubāzē.

Par b tisk ko ekonomisk s inform cijas avotu par lauku saimniec b m uzskat ms SUDAT (Saimniec bu uzskaites datu t kls). SUDAT Latvij katru gadu apkopo datus par aptuveni 1000 saimniec b m, t s atlasot atkar b no lieluma, specializ cijas un teritori l izvietojuma. Tiek atlas tas akt v s saimniec bas (ar ekonomisko lielumu virs 2 ELV¹⁵⁴, t d izlases kop liels patsvars ir atbalstu sa muš m saimniec b m.

Centr l s Statistikas p rvaldes dati izmantoti galvenok rt s kumst vok a r d t ju ieguvei (visp r ji nozari raksturojoši r d t ji). LAP nov rt jumam paredz apkopot iev rojamu s kumst vok a r d t ju skaitu – ap 50. Da u r d t ju, kuri nav tieši ieg stami no CSP datiem, pl nots ieg t no cit m valsts instit cij m, k ar biedr b m, nozaru apvien b m (paši vides r d t ji, ar konkr tu nozari, piem ram, t rismu, muzeju darb bu saist ti dati tml.).

LAP nov rt šana neaprobežojas tikai ar skaitlisk s inform cijas apkopošanu un anal zi. Papildus tam, tiek r kotas aptaujas, intervijas un fokusa grupu diskusijas, k ar veikti ekspertu nov rt jumi. Atseviš os gad jumos šie ir galvenie veidi, k nov rt t pas kuma ietekmi. Piem ram, pas kum nr.111 „Arodapm c bas un inform cijas pas kumi” nov rt jums veikts, pamatojoties uz apm c bu dal bnieku aptauju, kura tika veikta aptuveni gadu p c apm c bu beig m. Aptaujas rezult ti r da, ka apm c bas ir devušas pozit vu ietekmi uz saimniec bu att st bu, tom r paši aptaujas dal bnieki to nov rt juši k nelielu. T pat pas kum nr. 323 „Pamatpakalpojumi iedz vot jiem un ekonomikai” galvenais informat vais pamats secin jumu izdar šanai bija fokusa grupu diskusijas, kas tika organiz tas katr re ion .

Praktiskie risin jumi Latvijas LAP nov rt šanai ir veidoti, pamatojoties uz VUNI vadl nij s izvirz taj m metodolo iskaj m pras b m un principiem, emot v r Latvij pieejamo datu kvantit ti un kvalit ti, pieejamos tehniskos risin jumus, k ar izv rt jot vajadz bu konkr tu metodolo isko r ku pielietošanai.

emot v r Latvij realiz jamos pas kumus un pieejamo inform ciju, autors ir identific jis š dus 5 so us LAP nov rt juma praktiskai realiz cijai (3.4. tabula):

¹⁵⁴ Eiropas lieluma vien ba (1200 Eiro standarta bruto seguma). Kopš 2010.gada ELV viet tiek izmantota standarta izlaide (SI), kas ir standartiz t s cen s apr in ta lauksaimniec bas produkcijas v rt ba, ko ieg st saimniec b . SUDAT ietilpst saimniec bas ar gada kop jo SI virs 4000 EUR.

Novrt šanas so u kopsavilkums¹⁵⁵

Vrt šanas solis	Informācijas avoti	Iegtie rezultāti
1.	Ieguldījuma un iznākuma rādītāji	Secinājumi par pasākuma ieviešanas gaitu (finansējuma apguvi, sākotnējo struktūru)
2.	Rezultātā rādītāji	Secinājumi par pasākuma sākotnējiem rezultātiem un atbilstības rādītājiem
3.	Ietekmes rādītāji pasākumu līmenī	Atbalsta ietekmes novērtējums sākotnējā līmenī, emotīvā rādītāja netiešo ietekmi
4.	Ietekmes, sākumstadijā rādītāji u.c.	Atbalsta ietekmes novērtējums programmas/ pasākumu līmenī
5.	Visa iepriekš apkopotā informācija	Kvantitatīvā un kvalitatīvā analīze, novērtējot mērķu sasniegšanas pakāpi, izstrādātās rekomendācijas turpmākai politikai

Turpinājums seko minēto vrt šanas so u detalizētā aprakstā.

1.solis.

Datu apkopošana par LAP realizāto pasākumu ieguldījuma un iznākuma rādītājiem. Tas dod iespēju izdarīt secinājumus par pasākumu ieviešanas gaitu – finansējuma apguvi pakāpi, apkopot datus par atbalsta sākotnējo struktūru utt. Izmantojot šos datus, tiek atbildēti uz atbilstošajiem novrt šanas jautājumiem pasākumu līmenī. Iegtie rezultāti tiek salīdzināti ar plānotajiem, un notiek izdarīti secinājumi par pasākumu realizācijas gaitas atbilstības plānotajam – finansējuma apguvi, aptverto saimniecību/ uzņēmumu, veikto ieguldījumu u.c. jomās.

2.solis.

Izmantojot pieejamo informāciju par atbalsta sākotnējiem, aprēķinātajiem rezultātiem rādītājus pasākumu līmenī. Salīdzinot iegūtos rezultātus ar plānotajiem, izdara secinājumus par pasākuma sākotnējiem rezultātiem. (Piemēram, bruto pievienotā vērtības pieaugums atbalstītajos uzņēmumos; saimniecību skaits, kas ievieš jaunus produktus vai tehnoloģijas u.c.). Vērtējot sasniegto rezultātu atbilstības plānotajiem, tiek ņemta vērā finansējuma apguve pakāpe attiecīgajās jomās, kā arī laiks, kas pagājis konkrētajos uzņēmumos/saimniecībās kopš pasākuma realizācijas sākuma. Vrt šanas tiek izmantoti attiecīgajiem rādītājiem definētie novrt šanas kritēriji.

¹⁵⁵ Tabulu izveidojis autors

Izmantojot iegūto informāciju, tiek sagatavotas atbildes uz atbilstošajiem novērtēšanas jautājumiem pasākumu lēmējiem.

Rezultātu rādītāju analīzē sniedzamās atbildes par konkrēto pasākumu faktiskajiem rezultātiem un to atbilstību pasākumu mērķiem. Pirmkārt, tiek vērtēta faktiskā rezultātu atbilstība plānotajiem (vai sasniegts plānotais rādītāju lēmējis attiecīgajā laika posmā)? Nākamajā posmā tiek analizētas rādītāju izmaiņas saistībā ar finansējuma apguves pakāpi. Līdz ar to var izdarīt secinājumus gan par plānoto izmaiņu sasniegšanas pakāpi absolūtā izteiksmē, gan relatīvā attiecībā pret piešķirto finansējumu. Tas nozīmē, ja piemēram, pasākumam bijis paredzēts izlietot 200 miljonus EUR, bet apgūti 150, savukārt paredzām papildus bruto pievienot vērtība bijusi 150 miljoni EUR, taču reāli sasniegti 120 milj. EUR, tad varam secināt, ka investīciju atdeve bijusi pat nedaudz augstāka par gaidīto (attiecīgi 80% pret 70%), taču finansējums apgūts tikai 75% lēmējiem, līdz ar to paredzētais rezultāts absolūtā izteiksmē sasniegts tikai 80% lēmējiem. Šajā gadījumā nepieciešams vērtēt, kādi apstākļi bijuši par iemeslu finansējuma neapgūšanai, līdz ar to kāvot sasniegt kopīgo efektu. Savukārt, ja finansējums apgūts pilnībā, bet gaidītais ekonomiskais efekts nav sasniegts, tad jāvērtē fons, uz kura šāds rādītājs iegūts: vispārējā ekonomiskā situācija, nelabvēlīgs tirgus konkrētās nozarēs, utt. Šādu analīzi veic, analizējot atbalsta saņēmēju struktūru (saimniecību tips, lielums, eogriskais izvietojums, kapitāla nodrošinātība ar kapitālu u.c. rādītāji) un patot rezultāta rādītāju izpildi atsevišķās saņēmēju kategorijās. Tas dos iespēju izvērtēt, kurš atbalsta saņēmēju grupas atbalsts devis labākus rezultātus. Katru faktoru ietekmi paredzēts izslēgt, aprēķinot ietekmes rādītājus, kuri paredzēti neto jeb tīrās ietekmes vērtēšanai (skat.3.soli).

3.solis.

Ietekmes rādītāju novērtēšana pasākumu lēmējiem. Aprēķinot vispārjos ietekmes rādītājus (kuri paredz vērtēt ne tikai atbalsta saņēmējus), būtībā jāņem vērš ietekmes (efekti):

1. Tīrā ietekme atbalsta saņēmēju lēmējiem;
2. Netīrā ietekme atbalsta saņēmēju lēmējiem (pašsvars, aizvietošanas efekts u.c.);
3. Netīrā programmas ietekme (vispārējā līdzsvara efekts) uz citām personām/uzņēmumiem, kuri nav atbalsta saņēmēji, bet kas tiek ietekmēti no realizētās LAP.

Pārskats par ietekmes novērtēšanas metodēm un to pielietojanas iespējām sniegts darba 1.nodaļā. Autors, izvērtējot pielietojamās vērtēšanas metodes, izmantoja ekspertu grupas A.Nipera vadībā izstrādātos ieteikumus (2010.), tostarp izstrādājot, emotvērto novērtēšanas procesa iegūto praktisko pieredzi.

Tiešās ietekmes novērtēšana mikro līmenī

Ietekmes novērtēšanai tiešo atbalsta saņēmēju līmenī pasākumos, kuriem tas iespējams, tiek konstruētas kontroles grupas. Tajā atlasa saimniecības (uzņēmumus), kuriem pirms programmas sākuma ir bijuši līdzīgi ekonomiskie rādītāji, kuriem ir atbalsta saņēmēju saimniecību grupas (zemes platības, nodarbinātības līmenis, aktuālā vērtība u.c.), tādējādi iespējami vienīgā atšķirībā starp abām grupām būtu LAP atbalsta saņemšanas fakts. Lauku saimniecību kā datu avots ir noderīga SUDAT datubāze, tomēr atsevišķos gadījumos tas var nebūt iespējams, emotvēr SUDAT ierobežoto saimniecību loku. Tomēr pasākumos, kuros piedalās liels saimniecību skaits (121., 141. u.c. pasākumos), SUDAT izmantošana pasākumu vērtēšanā ir iespējama. SUDAT datubāzē ir dati par aptuveni 1000 saimniecībām, no kurām vairāk nekā 200 saimniecības ir saņēmēju LAP atbalstu saimniecību modernizācijas pasākuma ietvaros. Līdz ar to SUDAT dati ir laba bāze novērtējuma veikšanai, izmantojot VUNS ieteikto PSM-DiD pieeju – tie veido pietiekami lielas grupas gan atbalsta saņēmēju, gan kontroles grupas veidošanai, kur PSM ir notikuma iespējamības atbilstības metode (propensity scores matching) un DiD ir diferencu – differences metode (*differences-in-differences*).

Pasākumiem, kuros piedalās nelauksaimniecības uzņēmumi, iespējams datu avots ar VID dati (gada pārskati) – gan par atbalsta saņēmējiem, gan kontroles grupas izveidei. Pirmās šāda veida datu ieviešanas mēģinājums ar autora līdzdalību tika veikts 2010.gadā (123., 312. un 313. pasākumiem), tomēr tehnisku problēmu dēļ tos rezultātus nevarēja uzskatīt par pietiekami reprezentabliem, tādēļ šo datu izmantošana promocijas darbu nav atspoguļota. 2012.gada otrajā pusē ir iegūti VID dati par atbalsta saņēmējiem, bet lai varētu iegūt kvalitatīvu kontroles grupu, būtu nepieciešams attiecīgus jautājumus risināt starp institūciju

Dublētās uzskaites novēršana (Double counting)

Šī problēma parādās tad, ja viena un tā paša atbalsta ietekme tiktu uzskaitīta vairākas reizes (pie vairākiem pasākumiem). Atbalstīto saimniecību un bizneskopas izveide balstās uz atbalsta saņēmēju un nesāņēmēju identificēšanu un novērš dubultās uzskaites problēmu

ietekmes novrtšanas aprīnu veikšanas procesā. Šajā situācijā svarīgi izvēlēties iespējami precīzus kritērijus bāzes kopas izveidei. Piemēram, analizējot atbalsta veidu, kurā saņemta atbalsta summa ir neliela, jāņem vērā citi saņemtie atbalsta veidi. Tas ievērojams, piemēram, analizējot 141.pasākumu – ne atbalsta saņēmējam, ne bāzes kopai netika iekasētas saņēmēja maksas, kurās saņemtas pasākumu 121.pasākumā (tajā atbalsts uz vienu saņēmēju ir daudz lielāks).

Pašvara zuduma efekts (Deadweight)

Šis ir viens no problemātiskajiem efektiem atbalsta programmu ietekmes vērtēšanā, uz ko norādījuši arī iepriekš minētie autori (ES fondu makroekonomiskās..., 2007-2008). Tās ir izmaiņas, kas notikušas publiskā atbalsta saņēmējiem, kuras būtu notikušas arī tad, ja atbalsts netiktu piešķirts¹⁵⁶. Piemēram, ja tiek vērtēta investīcijas atbalsta pasākuma ietekme uz investīciju apjomu, tad no investīciju kopējuma, kuru ir veikuši atbalsta saņēmēji, būtu jāatņemtas investīcijas, kuras šie uzņēmumi būtu veikuši arī tad, ja atbalsts netiktu saņemts. Bāzes kopas veidošana (ar bez atbalsta strādājot) sniedz visai labu iespēju nodalīt šo efektu. Situācijās, kad bāzes kopu izveidot nav iespējams (atbalsta saņēmējam gandrīz visi, trākst datu u.tml.), pašvara zudums ir jānovērtē. Autors apkopojis citu ES valstu – sadarbības partneru pieredzi šajā jomā. Zviedrij un Dānijā šādu novērtējumu veic aptaujas veidā. Zviedrij aptaujā uzņēmumu grāmatvežus, bet Dānijā – pašus uzņēmējus. Ar Latvijas autors eksperimentāli pārbauda atbalsta saņēmēju aptaujā iekasēto jautājumu „Vai saņēmējam būtu veikusi attiecīgās ieguldījumu bez LAP atbalsta”? No respondentiem 52% izvēlējās atbildēt – jā, bet mazākā apmērā, un 35% – nē, jo tam nebūtu līdzekļu. (Pilns aptaujas rezultātu apkopojums sniegts 5. un 6. pielikumos). Tomēr autora vērtējumā nav lietderīgi pašvara novērtējumu aptaujas izmantot kā galveno datu avotu. Novērtējot ieguldījuma subsīdiju lomu sektora līmenī, autors salīdzināja ar un bez atbalsta veikto ieguldījumu apjomu, kas dod iespēju spriest par pašvaru (sk. 2.3.2. nodaļu).

Speciālais literatūrā ir norādīti vēl citi atbalsta ietekmi samazinošie efekti, kā *aizstāšanas (substitution)* un *prāvietošanas efekts (displacement)*.¹⁵⁷ Ja aizstāšanas efekts atspoguļo to, cik lielā mērā atbalsta saņēmēji izspiež bez atbalsta strādājošus kādreizējos, tad prāvietošanas efekts eksistē, ja atšķirīgā atbalsta apjomu/intensitātes dēļ, ekonomiskā aktivitāte prāvietojas uz reģioniem ar augstiem atbalsta apjomiem/intensitāti. Līdz ar to

¹⁵⁶ Handbook of CMEF, Guidance Note N, p.3.

¹⁵⁷ Approaches for assessing the impacts of the Rural Development Programmes in the context of multiple intervening factors. Working paper. European Evaluation Network for Rural Development. Brussels, 2010.

atbalsta dāvienu, cit veidojas negatīva ietekme. Šo efektu novērtēšanas iespējas Latvijā ir pētījis A.Nipers u.c. (2010.), iesakot gan matemātiskās metodes (atlasīt savstarpējās līgumu saimniecību grupas reālo augstu un ar zemu atbalsta intensitāti), kā alternatīvu iesakot situāciju izpēti un analītiskos aprēķinus. Autors, vērtējot saimniecību rezultātus, aizstāšanas efektu novērtē divos veidos, kā lielās saimniecībās, kurās atbalsta intensitāte ir augstāka, izspiež no tirgus mazās un vidējās saimniecībās. Savukārt pārvietošanas efekts starp reālo Latvijā nav izteikts, jo nepastāv tīkro reālo līgumu atbalsta ziņojumi.

Multiplikatora efekts (multiplier)

Atšķirībā no iepriekš minētajiem, šis ir pozitīvs netiešais efekts. Multiplikatora efekta būtība lauku atbalsta ietekmes novērtēšanā ir pārdot, cik lielā mērā ekonomiskais efekts, kas konstatēts konkrētā atbalsta uzdevumā, iespējamo pārārdotā pieaugumu citos ekonomikas subjektos bez konkrēta atbalsta saņēmēja. Tas izpaužas, piemēram, sakarā ar izejvielu, resursu papildus vajadzību konkrētajam uzdevumam, kur atbalsta rezultāts ir paplašinājis ražošanu, vai arī caur patērētāja palielināšanu,

Multiplikatora efekta noteikšanai būtu izmantojami vispārējās līgumsvara modeļi lauku teritorijai, taču šobrīd Latvijā šādi modeļi politikas efektu ietekmes uz lauku teritoriju noteikšanai neeksistē. Savukārt, šāda modeļa izveide ir gan cilvēkresursu, gan laika ietilpīgums process. A.Nipers norāda, ka multiplikatora efekta aprēķināšanai labi izmantojamas ir aktualizētās Latvijas izmaksu-izlaides (*input-output*) tabulas. Ierobežojums veidojas tā, ka šīs tabulas nav veidotas atsevišķi lauku teritorijai. Taču piezīnamiem pieņēmumiem ir iespējams veikt multiplikatora efekta aprēķinus, izmantojot (1.) formulu.

$$a + a^2 + a^3 + \dots + a^n = a(1 + a + a^2 + a^3 + \dots + a^{n-1}) = a/(1 - a), \quad (1.)$$

kur a – patērētāja daļa (jeb patērētāja robežtieksme = MPC) ($n = 1, 2, \dots$)¹⁵⁸.

Autoram šā darba izstrādes procesā nebija iespējams izmantot aktualizētās izmaksu-izlaides tabulas, tāpēc šārdotā aprēķinos tika meklēta alternatīva pieeja – novērtēt, kā daļa no papildus izdevumiem attiecas uz lauku reālo. Šajā dāteiekā: papildus iegādātais kļā, lopbarība, kā arī daļa no būvmateriāliem un darba izlietojuma. Diemžēl, gan šie aprēķini, gan ekspertu vērtējums rāda, ka Latvijas lauku teritorijā multiplikatora efekts ir mazs: tas tiek aplēsts ap 1,2 (salīdzinājumam Zviedrijā ap 1,8). Proti, tas nozīmē, ka papildus

¹⁵⁸ Metodoloģija LAP 2007.-2013.g.pasākumu ietekmes novērtēšanai. 1.redakcija. RSEBAA, 2010.g.maijs

tam labumam, ko iegūst atbalsta saimniešs, citi lauku iedzīvotāji netieši iegūst vēl tikai ap 20% (no tā, kas palielinās atbalsta saimnieša izdevumi). Tas norāda, ka atbalsta rezultāts saimniecībai nauda ir aizplūst no Latvijas laukiem. Vēl vairāk, ja projekta rezultāts tiek iegūdots importa tehnika, tad rezultāts no Latvijas aizplūst ne tikai atbalsta summa, bet arī atbalsta saimnieša līdzfinansējums. Ja iegūdotais pirkums sevi atpeln tu, tad šī summa vēl tiktu atgriezta, tomēr tālāk analizējam, ka ne vienmēr tā ir.

Kopējā efekta aprēķināšana

Kopējais pasākuma neto ietekme tiek aprēķināta, summējot aprēķinātos neto ietekmes gan uz tiešajiem, gan netiešajiem atbalsta saimniešiem. Pie netiešajiem atbalsta saimniešiem pieskaitāmi resursu piegādātāji, pircēji, citas saimniecības utt., kuras guvušas netiešu labumu no atbalsta.

Emotīvi, ka daudzi saimnieki piedalās vairākos LAP pasākumos, nepieciešams novērst dubulto ietekmi. Tādēļ, ja saimnieks saņem vairākus viena veida atbalstu, tad kopā papildus pievienotā vērtība paredzēts attiecināt uz visiem šiem pasākumiem, izmantojot saimniecības atbalsta apjomu un katru atbalsta veidu atbilstoši efektu.

4.solis.

Veikt vispārīgo ietekmes rādītāju novērtēšanu programmas/asiļmenī, kā arī novērtēt programmas ietekmi, izmantojot skumstvokā rādītāju izmaiņas.

Šim nolikam iegūtie dati par atsevišķiem pasākumiem tiek salīdzināti ar skumstvokā rādītāju izmaiņām programmas līmenī novērtējot, kādu daļu no rādītāja izmaiņām ir ietekmējis LAP. Šos datus savstarpēji salīdzinot ar 3.solī iegūtajiem aprēķiniem pasākumu līmenī, iegūstam neto ietekmi no atsevišķiem pasākumiem. Kumulatīvās neto izmaiņas ietekmes rādītājos (pievienotā vērtība, nodarbinātības līmenis utt.) programmas (sektoru, reģionu) līmenī tiek novērtētas, summējot atsevišķus neto efektus visām LAP ietekmētajām grupām.

Izmantojot novērtētos neto efektus programmas un asiļmenī, kā arī skumstvokā rādītāju izmaiņas, tiek sniegtas atbildes uz horizontālajiem novērtēšanas jautājumiem (programmas līmenī).

Kā galvenos kritērijus, saskaņā ar kuriem jāveic novērtēšana, autors izvirza:

- 1) vērtēt rādītāju tendences – vai process ir attīstījies vēlām virzienā?

2) atklāt galvenos faktorus, kuri noteikuši rādītāja izmaiņas (t.sk. LAP vai citi faktori).

3) vai izmaiņu apjoms ir pietiekams (t.sk. vai ir sasniegti plānotais sasniedzamais līmenis – rādītājiem, kuriem tas ir noteikts LAP, vai arī iepriekš noteiktajiem norādītajiem konkrētajiem sasniedzamais līmenis

4) ja izmaiņu apjoms nav pietiekams, vai gaidāmā tendence nav novērojama, atklāt iemeslus. Novērtēt LAP ieguldījumu – vai LAP ir sekmējusi mērķu sasniegšanu, bet to liegusi kādi faktori, vai tieši LAP ietekme nav bijusi pietiekami nozīmīga. Analizēt šo procesu iemeslus un sniegt rekomendācijas.

5.solis.

Izmantojot apkopoto informāciju, tiek veikta kvantitatīvā un kvalitatīvā analīze, cik lielā mērā ir sasniegti programmas mērķi (vispārjie un atsevišķu pasākumu). Tiek analizēts LAP un tā atsevišķu pasākumu ieguldījums izmaiņās, sniegtas rekomendācijas tālākai lauku attīstības politikai. Izvērtēta atsevišķu pasākumu lietderība, apkopoti to pozitīvie un iespējamie negatīvie efekti. Ieteikumi tiek pamatoti ar veiktās analīzes rezultātiem. Tiek analizēta sniegto vērtējumu ticamība.

3.1.3. Ietekmes vērtēšanas kritēriji un rādītāji galvenajās lauku atbalsta pasākumu grupās

Kā iepriekš jau minēts, atbalsta ietekmes vērtēšana tiek veikta, izmantojot šim nolikam paredzētus konkrētus rādītājus. Jau 2008.gadā autors izveidoja indikatoru sarakstu, kas samērā vispusīgi raksturotu lauksaimniecības un pārtikas sektoru attīstību. Taču šie rādītāji nebija paredzēti kādas konkrētas programmas vai pasākumu ietekmes analīzei, bet to mērķis bija raksturot galvenās tendences, kas notiek šajās nozarēs (ražošanas apjomi, zemes izmantošana, atbalsta apjoms, kapitālieguldījumi un to struktūra, rīcības tirdzniecība, saimniecību ienākumi un rentabilitāte u.c.).

Lai vērtētu konkrētu atbalsta pasākumu ietekmi, jāizvēlas rādītāji, kas saistīti ar šo pasākumu mērķiem, kā arī aktivitāti (piemēram, atbalstot ieguldījumus, tiek detalizēti, kādi tieši ieguldījumi veikti utt.).

Šajā darbā sadaļā ir uzskaitīti, kādus rādītājus autors ierosina izmantot galveno atbalsta pasākumu grupu vērtēšanai, norādot kuri no rādītājiem ir EK noteikti, kuri Latvijas institūcijai, bet kuri – autora ierosināti (kā papildus programmas specifiskie rādītāji (sk. 3.1.2. sadaļu)).

Lauku atbalsta politikas pasākumus, atbilstoši to mērķiem, atbalsta saņēmēju lokam un pasākumu raksturam, var nosacīt iedalīt 3 galvenajās grupās:

- Konkurētspēju veicinošie pasākumi
- Ilgtspējīgu zemes izmantošanu veicinošie pasākumi
- Lauku ekonomikas dažādošanas, dzīvības kvalitātes uzlabošanas pasākumi.

Ievrojot katrā no grupām ietilpstošo pasākumu atšķirīgo raksturu, mērķus, atbalstāmo saimniecību (uzņēmumu) loku utt., atšķiras arī to vērtība. Tādējādi sadaļā tiks aprakstīti galvenie rādītāji, kā arī principi katrās šīs pasākumu grupās vērtības (no ekonomiskā viedokļa).

Konkurētspēju veicinošie pasākumi

Šajā grupā ietilpst LAP 2007-2013. 1.ass pasākumi. Pasākumu skaits 1.ass ir liels - LAP 9.redakcija ietver 11 pasākumus, turklāt tie ir arī atšķirīgi gan pēc apjoma (publiskais finansējums svārstās no dažiem tūkst. EUR līdz simtiem miljonu EUR), gan iesaistīto dalībnieku skaita, gan pasākuma rakstura (apmācības, investīciju atbalsts, saimniecību pārsturizācija u.c.), gan nozares (atbalsts pārdzīvotiem lauksaimniecībām, gan mēžsaimniecībām, gan pārtikas pārstrādei). Līdz ar to nav iespējams piemērot vienotu metodiku visiem pasākumiem. Tādēļ ir izveidoti kritēriji, saskaņā ar kuriem izvērtējas vērtības metodes. Tie ir:

- Pasākuma nozīmība (atkarībā no publiskā finansējuma apjoma)
- Atbalsta saņēmēju skaits
- Pieejamā informācija par atbalsta saņēmējiem
- Iespēja izveidot bizneskopu

Saskaņā ar šiem kritērijiem pasākumiem (publiskais finansējums virs 2 milj.EUR), tiek rīkota ekonomiskā ietekme, izmantojot atbalstīto saimniecību datus. Datu avoti par lauksaimniecības uzņēmumiem ir SUDAT un LAD, mēžsaimniecības - VMD, bet pārtikas pārstrādes uzņēmumiem - LAD, kā arī VID dati.

Galvenie rādītāji, kas būs izmantojami šīs grupas pasākumu ekonomiskā efekta novērtēšanā, ir šādi:

1) Izmantotos finanšu/ administratīvos resursus vērtē ar ieguldījuma rādītāju: *Atbalsta sabiedriskais finansējums (kopā un ES)*. Šis rādītājs ir piemērots visiem pasākumiem, un ar to mērāplūsto, kā arī izmantoto valsts un ES ieguldījumu.

2) Primāro rezultātu var iznākt arī dāļām. Galvenie iznāktāji, kas sastopami gandrīz visos šīs grupas pasākumos, ir „Kopējais investīciju apjoms”, kas raksturo kopējo ieguldījumu, kuri veikti ar atbalsta palīdzību, kā arī *atbalsta uz mumi/saimniecību skaitis* – tas raksturo, cik daudz uz mumi / saimniecības ir tieši atbalstīti konkrēti pasākumi. Bez tam, katrā pasākumā definēti arī iznāktāji, atkarībā no pasākuma specifikas. Tajā skaitā, tie sniedz informāciju par ieguldījumu veidiem (tehnika – pa grupām, būvniecība - pabūvju veidiem utt.).

3) Pasākumu specifisko mērķu sasniegšanu var rezultātā rādīt jiem. Galvenais rezultātā rādītājs tiem pasākumiem, kuru raksturs tieši saistīts ar pievienotās vērtības pieaugumu, ir „Bruto pievienotās vērtības pieaugums atbalstītajā saimniecībā / uz mumiem”. Ērto var izvirzīt šīs tehnoloģiju atjaunošanas, investīciju pasākumu izplatītā rādītājs ir arī „saimniecību / uz mumiem skaitis, kas ievieš jaunas tehnoloģijas vai produktus”, kvalitātes celšanas pasākumos – „Atzīst kvalitātes lauksaimniecības produkcijas vērtību”, bet pasākumos, kas sekmē strukturālo izmaiņas – „Saimniecību skaitis, kas uzskaita produkcijas ražošanu tirgū”. Bez tam, atsevišķos pasākumos ir vairāki Latvijas definētie rādītāji, kā arī novērtēšanas papildu rādītāji, atbilstoši pasākumu specifikai.

4) Programmas vispārējā mērķu sasniegšanu var ietekmes rādītājiem. Konkurētspējās pasākumu vērtībai paredzti 2 vispārīgie ietekmes rādītāji: *Ekonomiskā izaugsme (neto papildus pievienotās vērtības pirktspējas paritāte)*, kā arī *Darba ražīgums (produktivitāte) (Kopējais pievienotās vērtības uz vienu gadu nodarbinātā darbaspēka vienību izmaiņas)*. Taču, novērtējot Programmas kopējo ietekmi, tiek ņemta vērība visu pasākumu, tajā skaitā 1.a.s, ietekme uz visiem 7 EK definētajiem ietekmes rādītājiem.

5) Papildus minētajiem rādītājiem, Programmas ietekmes novērtēšana tiek atbalstīta arī virkni t.sk. sākumstāvokļa (baseline) rādītājiem, kas raksturo visas tautsaimniecības, sektoru, teritoriju u.c. attīstību. Šie rādītāji atširbina iepriekšējiem tiek ietekmēti ne tikai no LAP, bet arī citiem faktoriem, tādēļ tos sauc par fonā rādītājiem, tādēļ ietekmes novērtēšanai atvērta blakus loma. Tomēr sākumstāvokļa rādītāju tendenču analīze ir būtiska, lai novērtētu attīstību kopumā.

Galvenie sākumstāvokļa rādītāji, kas attiecināmi uz 1.grupas pasākumiem, ir *Darba ražīgums (produktivitāte) lauksaimniecībā (EUR/GDV)*, kā arī *Kopējais pievienotās vērtības primārajā sektorā (milj.EUR)*. Atsevišķiem pasākumiem definēti konkrēti sākumstāvokļa

r d t j i. Pilns r d t j u saraksts, k ā r t o p l n o t s u n f a k t i s k i s a s n i e g t s v r t b a s u z p r o g r a m m a s r e z u l t u V i d u s t e r m i ā n o v r t j u m u, i e v i e t o t s 3. p i e l i k u m .

Bez EK un Latvijas institūciju definīcijām, autors ir rekomendējis samērā lielu skaitu papildus r d t j u, lai labāk raksturotu attiecīgās kumulētās ietekmes. Pārskats par autora piedāvātajiem r d t j i e m s n i e g t s 3.5. t a b u l ā (t a j n a v i e k a u t i i e p r i e k š u z s k a i t t i e p a m a t r d t j i, k a s j a u d e f i n i t i P r o g r a m m ā).

3.5. tabula. Pārskats par autora ieteiktajiem novērtēšanas papildus r d t j i e m L A P konkurētspējās veicināšanas pasākumos¹⁵⁹

Pas k. nr.	R d t j a t i p s	Nosaukums	Detalizācijas pakāpe	Mērvien.	Datu avots
121	Sākumstāvokā	Produkcijas apjoms visās saimniecībās Latvijā	valsts	milj.EUR	Aprēķins (LEK)
112	Iznākuma	Nodarbinātības skaits atbalstītajās saimniecībās	reģioni	skaits	LAD
112	Iznākuma	Atbalsta saimniecību LIZ platība	reģioni	ha	LAD
111	Rezultāta	Kursu beigušo skaits, kas turpina strādāt nozarē	reģioni	skaits/ patsvars %	Aptauja
111	Rezultāta	Saimniecību patsvars, kurām kursu rezultātā uzlabojusies ekonomiskā situācija	reģioni	% no atbalstītām	Aptauja, saimn.dati
112, 121, 123, 141	Rezultāta	Neto apgrozījuma pieaugums atbalstītajās saimniecībās/uzņēmumos	saimniecību grupas (lielums, specializācija)	EUR	LAD
112, 121, 122, 123, 125, 141	Rezultāta	Investīciju spēja radīt pievienotā vērtību [Papildus bruto pievienotā vērtība uz vienu ieguldītā finansējuma vienību atbalstītajos uzņēmumu projektos]	saimniecību grupas (lielums, specializācija)	EUR	LAD, SUDAT
112, 121, 123, 141	Rezultāta	Atbalsta saimniecību aizemto tirgus daļa Latvijā	valsts	%	LAD, SUDAT, CSP
121	Rezultāta	Preču produkcijas struktūras izmaiņas atbalstītajās saimniecībās	valsts	% izmaiņas	SUDAT
123	Rezultāta	Peļņas palielinājums atbalstītajos uzņēmumos	valsts	EUR	LAD
142	Rezultāta	Biedru skaits atbalstītajās ražotāju grupās	apakšnozares	skaits	LAD
142	Rezultāta	Atbalsta ražotāju grupu apgrozījums vidēji uz vienu biedru	valsts	EUR	LAD
142	Rezultāta	Atbalsta ražotāju grupu realizētās produkcijas apjoms/vērtības pieaugums	valsts	EUR	LAD

¹⁵⁹ Tabulu izveidojis autors

K redzams no tabulas, galvenie autora ieteiktie apkopojšie r d t ji, ar kuriem var ne tikai izm r t ieguld jumu atdevi šajos pas kumos, bet ar sal dzin t daž du pas kumu efektivit ti, ir *Papildus bruto pievienot v rt ba uz vienu ieguld t finans juma vien bu atbalst tajos uz mumu projektos, k ar atbalst to saimniec bu aiz emt s tirgus da as izmai as*. Šie r d t ji ir sam r vienk rši apr in mi, un tie autora skat jum raksturo atbalsta izmantošanas efektivit ti. Atseviš iem pas kumiem defin ti daži specifiski r d t ji. J piebilst, ka autors centies samazin t r d t ju skaitu l dz nepieciešamam minimumam, lai p rlieku nesarež tu nov rt šanas procesu. Bez tam, emot v r arvien pieaugošo mazo un vid jo saimniec bu atpalc bu (tehnolo isko, ekonomisko) no lielaj m, autors lauksaimniec bas pas kumu apjomus un ietekmi ir analiz jis dal jum pa saimniec bu lieluma grup m.

Autora skat jum , rezult tu un ietekmes r d t jos EK ieteikto bruto pievienoto v rt bu lietder gi b tu aizst t ar neto pievienoto v rt bu. No autora r c b esoš m zi m, s kotn ji t ar bija dom ts, un n kam perioda (2014.-2020.g.) anal zei, iesp jams, atkal tiks akcept ta neto pievienot v rt ba. Starp ba starp š m div m v rt b m ir pamatl dzek u nolietojums, ta u faktiski tas neveido ien kumus, bet gan ieg d to pamatl dzek u apmaksu. Lielu invest ciju gad jum augsts bruto pievienot s v rt bas pieaugums var mald gi rad t priekšstatu par ekonomisko izaugsmi, lai gan faktiski pieaug nevis ien kumi (pe a), bet gan amortiz cijas atskait jumi.

J piebilst, ka p t jumos un anal z faktiski izmantojamie r d t ji neaprobežojas tikai ar min tjiem. R d t ju kl sts var tikt br vi papildin ts atbilstoši vajadz bai. Piem ram, aktualiz joties jaut jumam par projektu lieluma sam r bu ar saimniec bu iesp j m, tika ieviests r d t js *Atbalsta summas attiec ba pret neto apgroz jumu pirms projekta*, un p t juma ietekm tika ieviests ierobežojums, ka atbalsta summa tehnikas ieg des nevar p rsniegt saimniec bas gada apgroz jumu vair k k 3 reizes, bet b vniec bas projektos – 8 reizes.

Ilgtsp j gu zemes izmantošanu veicinošie pas kumi

LAP ietilpstošo plat bmaks jumu m r is, saska ar LAP 2007-2013. sniegto defin ciju (2.ass), ir „lauksaimniec bas zemes ilgtsp j ga izmantošana, atbalstot vidi saudz jošu ražošanas metožu pielietošanu, aizsarg jot, bag tinot un ilgtsp j gi izmantojot dabas resursus un ainavas lauku apvidos”. LAP neapl ko visus plat bu maks jumus, kurus sa em lauksaimnieki. Pašlaik taj ietilpst š di plat bu maks jumu veidi:

Lauksaimniec b :

- 1) Maksājumi lauksaimniekiem par nelabvēlīgiem dabas apstākļiem teritorijās, kas nav kalnu teritorijas
- 2) NATURA 2000 maksājumi un maksājumi, kas saistīti ar Direktīvu 2000/60/EKK
- 3) Agrovīdēs maksājumi.

Mežsaimniecība :

- 1) Lauksaimniecība neizmantojamās zemes pirmreizējā apmežošanā
- 2) NATURA 2000 maksājumi (meža pašniekiem)
- 3) Mežsaimniecības ražošanas potenciāla atjaunošana un preventīvās pasākumu ieviešana.

Bez minētajiem, lauksaimnieki saņem vienotu platību maksājumu, atdalītos un saistītos tiešmaksājumus utt., kuru ietekmes vērtēšana pašlaik netiek paredzēta, tāu perspektīvā iespējams ar šo maksājumu novērtēšanu izmantot līdzīgas metodes.

Līdzīgi kā citā veidā pasākumiem, izmantotos finanšu/ administratīvos resursus ar šeit vērtējamajiem ieguldījumiem ir dēvēti: *Atbalsta sabiedriskais finansējums (kopā un ES)*. Šis ir dēvēts arī par visiem pasākumiem, un ar to mērķa nolūks, kā arī izmantoto valsts un ES ieguldījumu.

Primāros rezultātus vērtējamajiem iznākumiem ir dēvēti. Galvenie iznākumi ir dēvēti, kas sastopami gandrīz visos šīs grupas pasākumos, ir *Atbalsta pašumu skaits*, kā arī *Atbalsta platība*, kas lauksaimnieciskos pasākumos raksturo atbalsta LIZ platību, bet mežsaimnieciskos – mežu platību (apmežoto platību, platību, par kuru saņemti atbalsta maksājumi, atjaunoto cietušo platību u.c. atkarībā no pasākuma).

Bez tam, tiek analizēta atbalsta saņemšanas struktūra, gan saimniecību lieluma, gan reģionālā griezumā. Tas ļauj secināt, cik veiksmīgi atbalsts tiek izmantots to saimniecību grupu un reģionu atbalstam, kuru darbības turpināšana ir visvairāk apdraudēta.

Vienotais rezultāts ir dēvēts visos pasākumos, kuru definējusi EK, ir *Platība, kur veiksmīgi ievieprasas*. Tomēr plašākai analīzei ir definēti arī Latvijas (LV) un novērtēšanas (NNS) rezultāts ir dēvēti, tai skaitā *Lauksaimniecība neizmantojamās zemes (LIZ) kopējā platība, ar bioloģiskām metodēm apstrādātās LIZ pašvars* u.c. Rezultāts, kā arī ietekmes vērtēšana ir saistīta ar dažādiem ietekmes veidiem, kurus rada platību maksājumi, un katram no tiem ir izdalīti atšķirīgi dēvēti.

Ietekmes vērtēšanā šīs veidā pasākumiem tiek vērtēti šādi ietekmes veidi:

- 1) ietekme uz zemes izmantošanu
- 2) ietekme uz vides saglabāšanu
- 3) ietekme uz atbalsta saņēmēju ekonomisko situāciju.

Šaj atbalsta pasākumu grupā EK netika definēti nevienu ekonomiskās ietekmes rādītāju, lai arī ir norādīts, ka arī šiem pasākumiem ekonomiskās ietekmes ir jāvērtē. Līdz ar to attiecīgajā rādītāju izvēlē bija autora ziņojums. Rādītāju atlasīja autors pat ja ar līdzīgu Igaunijas pieredzi. Autora izvēlētie ieteicamie rādītāji apkopoti 3.6. tabulā.

Maksājumu ietekme uz zemes izmantošanu tiek vērtēta, analizējot izmantotās un neizmantotās LIZ platības atbalstītās teritorijas un rūpniecības, kā arī zemes izmantošanas struktūru. Tiek vērtēta arī produkcijas ieguve atbalstītās platībās un tās dinamika (pasākumos, kuri mērķis ir saistīts ar produkcijas iegūvi, piemēram, „Bioloģiskās lauksaimniecības attīstība”, ar „Maksājumi lauksaimniekiem par nelabvēlīgiem dabas apstākļiem teritorijās, kas nav kalnu teritorijas”.

Lai novērtētu platību maksājumu lomu saimniecību ekonomikā, tajā skaitā izvērtēto šo maksājumu ieguldījumu lauksaimnieciskās aktivitātes saglabāšanā atbalstītās teritorijās, kā galvenais rādītājs ir izvēlēts – *Neto pievienotā vērtība uz darbaspēka vienību (LVL/gadā)*. Šis rādītājs tiek aprēķināts salīdzinājumu atbalstītās saimniecībās un pārējās, ievērojot dalījumu pa saimniecību lieluma grupām, kā arī specializācijas virzieniem.

Lai novērtētu, kā daudā no saimniecībām ekonomiski nebūtu spējīgas pastāvēt, ja nesaņemtu attiecīgā samaksājumu, ieviests rādītājs – *Saimniecību skaits, kurām ar MLA atbalstu segti zaudējumi*. Tas rāda, cik ir tūlīt saimniecību, kuru NPV bez attiecīgā maksājuma samēšanas būtu negatīva, bet ieskaitot analizējamo maksājumu, ir pozitīva.

Analizējamo maksājumu nozīmē saimniecības NPV veidošana tiek vērtēta ar rādītāju – *Kompensācijas pakāpe (maksājuma līmenis % no NPV starpības starp maksājuma saņēmējiem un pārējām saimniecībām)*. Šis rādītājs mērķis ir parādīt, cik lielā mērā attiecīgais maksājums kompensē negatīvos ienākumus (saistībā ar saimniecības atrašanos MLA teritorijās, NATURA 2000 teritorijās, vai sakarā ar bioloģisko saimniekošanas metožu pielietošanu).

Tāpat, piemēram, saskaņā ar aprēķiniem, kompensācijas pakāpe MLA maksājumiem 2009.gadā bija 101%, tas nozīmē, ka minētajā gadā MLA atbalsts kopumā valstij (ņemot vērā pieejamos datus) pilnībā kompensējis negatīvos ienākumus MLA esošajās saimniecībās, salīdzinot ar rūpniecības MLA esošajām. Aprēķinu piemēri ir sniegti darba 3.3. apakšnodaļā.

3.6. tabula. P rskats par autora ieteiktajiem nov r t šanas r d t jiem ilgtsp j gas zemes izmantošanas veicin šanas pas kumos¹⁶⁰

Pas k. nr.	R d t ja tips	Nosaukums	Detaliz - cijas pak pe	M rvien.	Datu avots
212	S kumst vok a	Izmantot LIZ MLA teritorij s	re ioni, novadi	ha	LAD, CSP
212	S kumst vok a	S jumu plat bas MLA teritorij s	re ioni, novadi	ha	LAD, CSP
212	S kumst vok a	Apsaimniekot s LIZ patsvars MLA	re ioni, novadi	%	LAD, CSP
212	S kumst vok a	Neizmantot s LIZ izmai as MLA	re ioni, novadi	ha, %	LAD, CSP
212	S kumst vok a	Nodarbin to skaits MLA lauku saimniec b s	re ioni, novadi	skaits, GDV	CSP
214	S kumst vok a	Biolo iskaj s saimniec b s nodarbin to skaits	re ioni	skaits, GDV	CSP u.c.
212	Rezult ta	Neto pievienot v rt ba uz darbasp ka vien bu atbalst taj s saimniec b s	s-bu lieluma grupas	LVL (EUR)	SUDAT
212	Rezult ta	Saimniec bu patsvars, kur m ar MLA atbalstu segti zaud jumi	s-bu lieluma grupas	%	SUDAT
212	Rezult ta	Kompens cijas pak pe (maks juma l menis no NPV starp bas starp attiec g maks juma sa m jiem un p r j m saimniec b m	s-bu lieluma grupas	%	SUDAT
213, 214	Rezult ta	Miner lm slu lietošana atbalst taj s plat b s	re ioni	kg/ha, Ls/ha (izmai as)	CSP
213, 214	Rezult ta	Pestic du lietošana atbalst taj s plat b s	re ioni	kg/ha, Ls/ha (izmai as)	CSP
214	Rezult ta	Biolo iski saražot s produkcijas v rt ba atbalst taj s saimniec b s	re ioni	LVL (EUR)	CSP
214	Rezult ta	Realiz t s biolo isk s produkcijas v rt ba	re ioni	LVL (EUR)	ZM
214	Rezult ta	Bruto pe a atbalst taj s biolo iskaj s saimniec b s	re ioni	LVL (EUR)/ saimn.	SUDAT
214	Rezult ta	Biolo iski saražot s produkcijas v rt bas patsvars kop j produkcij	valsts	%	ZM, apr ins

Lauku ekonomikas daž došanas, dz ves kvalit tes uzlabošanas pas kumi

Šaj LAP da iek auti pas kumi, kuru m r is ir „daž dot un att st t uz m jdarb bu lauku teritorij , uzlabot esošo lauku infrastrukt ru, lai aptur tu ekonomisku un soci lu lejupsl di un lauku iedz vot ju skaita samazin šanos”.

¹⁶⁰ Tabulu izveidojis autors

Šie pasākumi sekmēt daudzu ekonomiskās darbības, kas nav tieši saistītas ar lauksaimniecības un mežsaimniecības nozarēm, kā arī palīdz uzlabot lauku infrastruktūru, nodrošināt pamatpakalpojumus, veicina vietējās grupu darbību (caur LEADER programmu), caur to tiek atbalstītas darbības, kas iekļautas vietējās attīstības stratēģijās (tajā skaitā var būt arī lauksaimniecības attīstības sekmīgie projekti). Līdz ar to, šajās prioritātes ietilpstošie projekti dalīsies 2 daļās:

- 1) Privātie (orientēti uz konkrētu privāta investora peļņas gūšanu)
- 2) Sabiedriskie (galvenokārt infrastruktūras projekti, kurus realizē pašvaldības).

Projektu vērtēšana minētajās divās kategorijās ir atšķirīga. Pirmajā no tām ir vieglāk noteikt ekonomiskos ieguvumus, jo tie ir tieši izmērjami konkrētajā projektā, un uz šo rādītāju noteikšanu ar pamatbalsta projektu vērtēšana (papildus vērtējot arī netiešo ietekmi attiecīgās teritorijas (novada, reģiona, visas Latvijas lauku teritorijas u.c.) līmenī).

Savukārt nekomerciāliem projektiem, kuru pamatmērķis nav ekonomiskais ieguvums no konkrēta projekta, bet gan lauku vides sakārtošana, dzīves kvalitātes uzlabošana u.c., novērtējumu var veikt galvenokārt netiešā veidā, izvērtējot teritorijas ekonomiskos un sociālos rādītājus un to izmaiņas, kā arī novērtējot LAP ieguldījumu ietekmi šajās izmaiņās.

Galvenie rādītāji, ar kuriem palīdzību izvērtēs grupas pasākumus, ir šādi:

1) Izmantotos finanšu/ administratīvos resursus, tātad citos pasākumos, vērtējot ar ieguldījuma rādītāju: *Atbalsta sabiedriskais finansējums (kop un ES)*.

2) Primāros rezultātus vērtējot ar iznkuma rādītājiem. Galvenie iznkuma rādītāji, kas sastopami gandrīz visos šīs grupas pasākumos, ir „*Kopjais investīciju apjoms*”, kas raksturo kopjos ieguldījumus, kuri veikti ar atbalsta palīdzību, kā arī *atbalsta saņēmēju skaits* – tas raksturo, cik daudz uzņēmumu / saimniecību ir tieši atbalstīti konkrētā pasākumā. Bez tam, atkarībā no pasākuma specifikas, ir definēti specifiski iznkuma rādītāji. Šo rādītāju klāsts ir visai plašs. Tajā skaitā, tie sniedz informāciju par konkrētām aktivitātēm infrastruktūras uzlabošanā, pērstirdto biomasu atbalstītajās saimniecībās utt. Pilns rādītāju saraksts, kuriem ir aprēķinātas vērtības uz vidustermiņa novērtējumu, atrodams 3.pielikumā.

3) Pasākuma specifisko mērķu sasniegšanu vērtējot ar rezultātu rādītājiem. Pasākumos, kuru ekonomiskais ieguvums ir tieši izmērīams, galvenie rezultātu rādītāji atbilstoši pasākuma mērķiem ir *Nelauksaimnieciskās bruto pievienotās vērtības palielinājums atbalstītajos uzņēmumos*, kā arī *Kopjais izveidoto darba vietu skaits*. Savukārt infrastruktūras

attstbas pas kumos k galvenais rezultats ir definēts *Lauku iedzīvotāju skaits, kuri gūst labumu no uzlabotiem pakalpojumiem.*

Ar šaj pas kumu grup autors b tiski papildinjis piedvto novrtšanas rdtju klstuaršdiem rdtjiem (3.7.tabula):

3.7. tabula. P rskats par autora ieteiktajiem novrtšanas papildus rdtjiem lauku ekonomikā daž došanas un dzves kvalitātes uzlabošanas pas kumos¹⁶¹

Pas k. nr.	R dt ja tips	Nosaukums	Detaliz - cijas pak pe	M r- vien.	Datu avots
312, 313	S kumst vok a	Darbojošos uz mumu skaits lauku apvidos (pamatnozāre - ne lauks.)	re ioni, apgroz - juma interv.	skaits	CSP
312, 313	S kumst vok a	Nodarbin to skaits rpus lauksaimniec bas lauku apvidos: pilnu; nepilnu darba dienu	re ioni	skaits	CSP
visi	Rezult ta	Invest ciju apjoms uz vienu darba vietu (saglab to+jaunizveidoto)	re ioni	EUR	LAD
312, 313	Rezult ta	Invest ciju atdeves koeficients [papildus bruto pe ā uz vienu ieguld t finans juma vien bu atbalst to uz mumu projektos]	re ioni, lieluma grupas	EUR	LAD
312/3	Rezult ta	No biomasas saražot s un p rdot s ener ijas daudzums	re ioni	ktoe	LAD
312/3, 321	Rezult ta	Siltumener ijas lietot ju m jsaimniec bu skaita pieaugums	re ioni	skaits	LAD
323	Rezult ta	Muzeju (atbalsta sa m ju) apmekl t ju skaita izmai as	re ioni	skaits	LAD u.c.
321	Ietekmes	Izmai as teritorijas att st bas indeks	novadi, pagasti	v rt ba, t s izmai as	CSP
321, 323	Ietekmes	Iedz vot ju apmierin t bas l menis (skal no 1 – 10)	re ioni vai novadi	v rt ba, t s izmai as	Aptauja

4) Atbilstoši pas kumu specifikai š s grupas pas kumu ietekmi v rt aršdiem ietekmes rdtjiem: *Ekonomiskā izaugsme (neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas parit t), k ar Nodarbin t bas veicin šana [Neto papildus izveidoto darbavietu skaits piln darbalaika ekvivalent J].* Bez tam, novrt jot Programmas kop jo ietekmi, tiek emta v r visu pas kumu ietekme uz visiem 7 EK defin tajiem ietekmes rdtjiem (no tiem 3 raksturo ekonomisko ietekmi un ir tuv k aprakst ti šaj darb).

¹⁶¹ Tabulu izveidojis autors

K redzams 3.7. tabulā, autors šai pasākumu grupai piedāvā papildus ietekmes rādītājus, kuri specifiski dzīves kvalitātes mēršanai. Šie rādītāji nepieciešami, jo pasākumus, kuri nav orientēti uz peļņas gūšanu, praktiski nav iespējams novērtēt ar papildus pievienoto vērtību, turklāt katrās atzīmētās diskusijās (EAAE konference Ankon, Itālija 2011), pašreizējais LAP viens no trūkumiem ir, ka nav paredzēts neviens ietekmes rādītājs dzīves kvalitātes vērtšanai.

5) Papildus minētajiem rādītājiem, lauku ekonomikas dažādošanas ietekme tiek vērtēta ar vairākiem t.s. sākumstāvokļa (baseline) rādītājiem. Piemēram, ka daudzi no šīs grupas pasākumiem (infrastrukturā attīstība) ir apgrūtināti tiešās ietekmes novērtēšana, nozīmīgi pieaug sākumstāvokļa rādītāju tendencu analīzes loma. Lauku ekonomikas dažādošanas un dzīves kvalitātes izvērtējumam ir definēti šādi sākumstāvokļa konteksta rādītāji:

Iedzīvotāju blīvums

Vecuma struktūra [Iedzīvotāju skaita patsvars sadalījums pēc vecuma grupām]

*Ekonomikas struktūra [Kopējās pievienotās vērtības patsvars nozarēs],
Nodarbinātības struktūra [Nodarbinātības skaita patsvars nozarēs]*

Ilgtērmiņa bezdarbs [Darba meklētāju, kuri nav bijuši nodarbināti 12 un vairāk mēnešus, patsvars ekonomiskā aktīvo iedzīvotāju skaitā]

Izglītības līmenis [Vidējais un augstākais izglītības ieguvušo pieaugušo (25-64 gadu vecumā) patsvars]

Interneta infrastruktūra [Iedzīvotāju patsvars, kuriem ir pieejams ciparu abonentiņš (DSL) pakalpojums].

Bez minētajiem, atsevišķiem pasākumiem ir definēti konkrēti sākumstāvokļa rādītāji. Ar šeit autors definējis vairākus rādītājus (3.7.tabula).

Autors praktiski vērtējis privāto investoru projektus 312.(311.) pasākumā "Uzņēmumu radīšana un attīstība". Promocijas darba ierobežotā apjomā dēļ šis sadaļas pasākumu novērtējuma aprobācija darbināvēk autā, jo nav tieši saistīta ar darba pamatlietu.

3.2. Vērtēšanas metodikas aprobācija Lauku attīstības programmas ekonomiskās ietekmes vērtēšanai 2007.-2011.gados un ieteikumu izstrāde

3.2.1. Atbalsts lauku saimniecību konkurētspējai, tās rezultātu un ietekmes vērtējums

Pēdējos 3 gados autors veicis vairākus pētījumus, lai novērtētu dažādu lauku atbalsta pasākumu un to grupu ekonomisko ietekmi. Viens no plašākajiem publiski pieejamiem pētījumu rezultātu apkopojumiem ir „Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam Vidutērmēja novērtējuma ziņojums” (2010.g.decembris). Ziņojuma gatavošanā piedalījies

vair ku institūciju speciālisti, taj skaitā šīs promocijas darba autors izstrādāja lauksaimniecības atbalsta pasākumu ekonomiskos rezultātus, kā arī vairākas apkopojuma sadašas¹⁶². Turpmāk autors veica vairākus atsevišķus projektus ar mērķi detalizētāk izpētīt problēmas, kuras atklātas Vidustermiņa ziņojumā. To skaitā par konkurētspējības veicināšanas pasākumiem veikti šādi projekti:

- *Lauku saimniecību modernizācijas pasākumu izvērtējums: atbalsta samēra analīze saistībā ar ilgtermiņa perspektīvu un investīciju apjomu*
- *Mazo un vidējo saimniecību attīstības iespējas un ieteicamie risinājumi*
- *1.4.1. pasākuma "Daļiņi naturālo saimniecību pārsturēšanai" padziļinātā risinājumu un iespējamo ieguvumu analīze.¹⁶³*

Ar 2012.gadā tiek veikti vairāki projekti šajā jomā (sk. 3.3.tabulu).

Ar projektu rezultātiem autors uzstājies vairākos starptautiskos un vietējos konferencēs un ir izdots zinātniskās publikācijas¹⁶⁴. Tomēr promocijas darba apjoms nedod iespēju detalizēti izklāstīt veikto projektu rezultātus, tādēļ šajā darbā autors pievērš uzmanību 3.1.2. apakšnodala aprakstītajai metodikai, ilustrējot tās pielietojumu praksē tajos veiktajos pasākumos. Šajā pasākumu grupā finanšu ietilpīgākais ir 121.pasākums „Lauku saimniecību modernizācija”, tādēļ tas ir izvēlēts par piemēru. Atsevišķi ir dēvēti arī summāri, iekļaujot arī citus ieguldījumu pasākumus.

121. pasākuma mērķis ir modernizēt lauksaimniecības uzņēmumus, lai uzlabotu to ekonomiskos darbības rezultātus, konkurētspēju, paaugstinātu lauksaimniecības produktu kvalitāti un saimniecību diversifikāciju lauksaimniecības jomā, lai veicinātu augstākā dzīvnieku labturību, darba drošību un vides standartu ieviešanu, mazinātu lauksaimniecības uzņēmumu ietekmi uz vidi. Šajā programmā šādas periodā pašīpaņģiešības veicināt ilgtermiņa investīcijas, kas kalpo ilgāk par 5 gadiem, kas pamatā ir bēves.

Pasākuma atbalstītās aktivitātes ir šādas:

¹⁶² Ziņojuma pilns teksts pieejams http://www.zm.gov.lv/doc_upl/MTE_gala_20122010.pdf

¹⁶³ Uzskaitētie projekti ir publiski pieejami <http://www.lvaei.lv/?lang=1&menu=54&itemid=194>

¹⁶⁴ Piemēram: Veveŗis A., Kalis I. The Impact of EU Agricultural Policy on the Competitiveness of the Farms in Latvia // "Economics & Management" 2011, No.16, Kaunas University of Technology; p.452-458; Veveŗis A., Kalis I., Kaire L. Development of Methodology for Evaluation of Public Support Influence on Small and Medium Sized Rural Enterprises. // Proceedings of International Scientific Conference „Accounting, Audit, Analysis: Science in the Context of Innovation and Globalisation" Vilnius University, March 29-30, 2012.

1) Investīcijas jaunu iekārtu, tehnikas, aprīkojuma, informācijas tehnoloģiju un programmu nodrošinājuma iegādei un uzstādīšanai, kas paredz tas lauksaimniecības produktu ražošanai, t.sk. pašu saražotās produkcijas iepakojšanai

2) Lauksaimniecības produktu ražošanas būvju jaunbūvniecība, rekonstrukcija un nepieciešamo būvmateriālu iegāde

Šis ir LAP 1.ass finansējuma apjoms, kas pasākums. Plānotais publiskais finansējums ir 305 milj.EUR (229,8 milj.LVL), kas ir lielākā summa ne tikai starp 1.ass pasākumiem, bet visā LAP. Šim pasākumam atvēlēti 22% no kopējā LAP un 56% no 1.ass publiskā finansējuma. Ieskaitot privāto finansējumu, plānotais investīciju apjoms sasniedz 764 milj.EUR.

Saskaņā ar plānotajiem sasniedzamajiem rezultātiem, pasākumam plānots atbalstīt 3400 lauku saimniecības, no tām 2250 saimniecības ieviest jaunas tehnoloģijas vai jaunu produktu, sasniegt neto papildus pievienotās vērtības pieaugumu 245 milj.EUR (pirkto pasākuma), bet uzdevumā vai atjaunotāku platība ieplānota 380 tūkst.m².

Vērtēšanas 1.solis

Šajā solī tiek analizēti ieguldījuma un iznākuma rezultāti. Ieguldījuma rezultāti ir apkopoti 3.1. tabulā. No tā redzams, ka finansējuma apguve minētaj pasākumā (kā arī konkurētspējās pasākumos kopumā, izņemot dažus pasākumus) norit ļoti aktīvi. Uz 2012.g.1.septembri jau izmaksāti 151 milj. LVL, kas ir 65% no pasākumam plānotā publiskā finansējuma, bet ieskaitot realizējamo un vērtējamās esošos projektus, ir pat finansējuma izstrādājums 18,8 milj.LVL (8% no plānotā). Tas gan nenozīmē faktisko izdevumu izstrādājumu, jo ietver arī iesniegtos projektus, kuri nav vēl apstiprināti, turklāt daļa rezervētās summas vēl jāatbrīvojas, sakarā ar to, ka līgumi tiek laužti (uz 01.09.2012. ir laužti līgumi par publisko finansējumu 27 milj.LVL). Viens no biežākajiem iemesliem tam ir, ka projekta pieteicējs nav spējis sagādāt pašaplīdzfinansējumu.

Saskaņā ar metodiku, tiek vērtēta atbalsta reģionālā struktūra. Atbalsta summas un veikto ieguldījumu (*iznākuma rezultāti*) reģionālās dalījums parādīts 3.8.tabulā.

Kā redzams no 3.8.tabulā apkopotajiem datiem, projektu reģionālās dalījums projektā skaita ziņā ir Latgales reģions, taču visvairāk finansējuma piesaistīts Zemgale – 25%. Tomēr nozīmīgi, ka gada laikā Zemgale piesaistītais finansējums patsvars ir samazinājies (iepriekš bija 30%), bet Vidzemes patsvars pieaudzis no 18% līdz 24%. Autora skatījumā, šeit liela nozīme bijusi noteiktajam reģionu kvotēm, jo Zemgale savu kvotu izsmēlusi ātri.

3.8.tabula. Projektu skaits un finans jums pa re ioniem LAP 1.2.1. pas kum (st voklis 2012.g.j lij , projekti, par kuriem ir nosl gti l gumi)¹⁶⁵

Re ions	Projektu skaits	Pieteiktais publiskais finans jums, t kst. LVL	Kop ieguld jumi, t kst. LVL	Izmaks tais publiskais finans jums, t kst. LVL	Pieteiktais finans jums vid ji projekt , LVL	% no kop j publisk finans juma
Pier ga	758	37 371	84 463	19 856	49 302	16%
Zemgale	1221	59 403	159 703	38 080	48 651	25%
Kurzeme	1312	43 561	105 946	30 843	33 202	18%
Vidzeme	1702	56 162	119 065	27 441	32 998	24%
Latgale	1948	41 160	97 032	23 388	21 129	17%
Kop	6941	237 657	566 209	139 608	34 240	100%

Diezgan b tiski atš iras re ion l s tendences projektu rakstura zi – Latgal un Vidzem ir daudz maz k b vniec bas projektu, sal dzinot ar tehnikas un iek rtu ieg di. (3.9.tabula).

3.9. tabula. Ieg d t tehnika un uzb v t s kas Latvijas re ionos 1.2.1. pas kum ¹⁶⁶

Re ions	Ieg d t tehnika un iek rtas, t kst. LVL	kas un b ves*, t kst. LVL	ku un b vju patsvars, %
Pier ga	23 294	19 516	46%
Zemgale	58 948	37 163	39%
Kurzeme	42 762	16 569	28%
Vidzeme	39 374	9 919	20%
Latgale	40 778	8 697	18%
Kop	205 156	91 864	31%

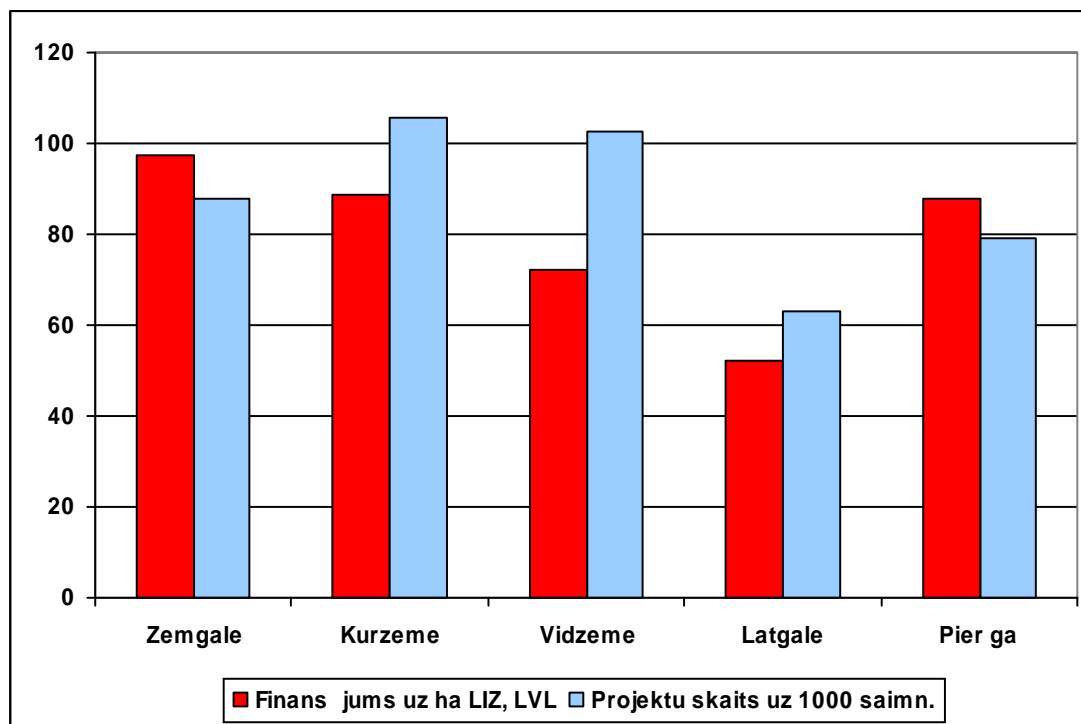
* ieskaitot b vmateri lu ieg di

Atbalsta re ion lo intensit ti lab k var sal dzin t, izmantojot relat vos r d t jus. Šim nol kam izmaks tais publiskais finans jums ir attiecin ts uz izmantot s LIZ plat bu re ionos, bet projektu skaits – uz akt vo saimniec bu skaitu (saska ar jaun k s – 2010.gada skait šanas datiem) (3.2.att ls).

No šiem datiem var secin t, ka Zemgales re ion ir augst kais finans juma patsvars ar uz LIZ hekt ru, tom r šaj zi atš ir ba starp re ioniem nav tik liela, iz emot Latgali, kur atbalsta intensit te ir p rliedzinoši zem k .

¹⁶⁵ Autora apkopojums no LAD datu b zes

¹⁶⁶ Datu avots: LAD (2011.g.datu).

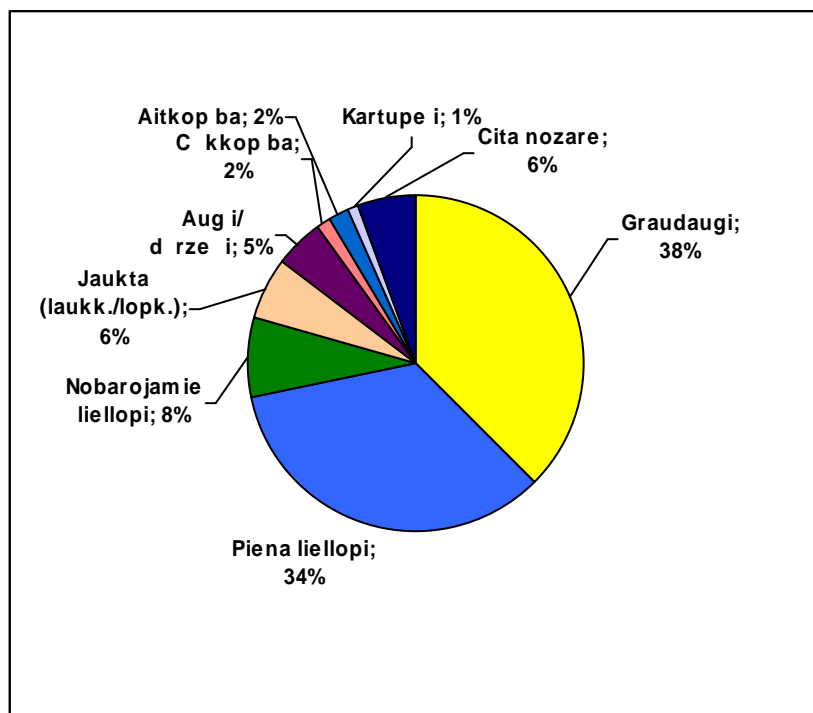

3.2.att. 1.2.1. pasākuma reģionā intensitāte – finansējums uz 1 ha izmantotās LIZ un projektu skaits uz 1000 aktīviem saimniecībām (st. voklis 2012.g. jūlijā)¹⁶⁷

Nozīmīgās iznākuma rādītājs ir atbalsta nozaru struktūra, jo tās ietekmē turpmākās tendences lauksaimniecības produktu ražošanā Latvijā. Analizējot projektu ieviešanas nozares, jāatzīmē, ka izteikti liels patsvars (virs 70%) projektu tiek realizēti divās nozarēs – graudkopībā un piensaimniecībā (3.3.att. 1s), ko nevar vērtēt viennozīmīgi pozitīvi, tādēļ katrs paaugstina riskus, kas saistīti ar šo divu nozaru tirgu, sekmīgu monokultūras izplatību, un ar to saistītu pretrunā ar pasākuma izvirzīto mērķi „paaugstināt ... saimniecību diversifikāciju lauksaimniecības jomā”.

Turpmāk atbalsta plānošanā ieteicams lielāku uzmanību pievērst diversifikācijai. Pašlaik bez divām vadošajām apakšnozarēm vienīgi nobarojamo liellopu audzēšanai un aītkopības realizējamajiem projektiem patsvars ir lielāks par šo nozaru patsvaru produkcijas struktūrā.

¹⁶⁷ Datu avoti: LAD, CSP.

3.3.att. Latvijas Lauksaimniecības produkcijas nozarē 2012.g. jūlijā, % no apstiprinātā projekta skaita)¹⁶⁸

Latvijas lauku saimniecību lielums ir ļoti atšķirīgs. Autora veiktajos pētījumos norādīts, ka skaita ziņā absolūtais vairākums saimniecību Latvijā uzrāda ievērojami sliktus ekonomiskos rezultātus, nekā neliels skaits lielku saimniecību¹⁶⁹. Turklāt, kā atzīmēts pētījumā par mazo un vidējo saimniecību attīstības iespējām (Veveris, 2011.), saimniecību darbības efektivitāte resursu izmantošanas ziņā būsiski neatšķiras, taču vairākkārt atšķiras saimniecības apjomi, līdz ar to lielai daļai saimniecību nav iespējams iegūt pietiekamu pievienoto vērtību, lai nodrošinātu tās turpmāku eksistenci¹⁷⁰.

Kā rezultātā, lielā daļā saimniecību ražošanas apjomi samazinās, to resursi (zeme, darbaspēks, ar esošajiem kapitālieguldījumi) netiek pietiekami izmantoti un nenotiek ar šo saimniecību pamatlīdzekļu atjaunošana un modernizācija, ilgtermiņā attīstība. Tādējādi lauksaimnieciskā ražošana strauji koncentrējas ļoti nelielā skaita saimniecību rokās (pat vairāki daži simti).

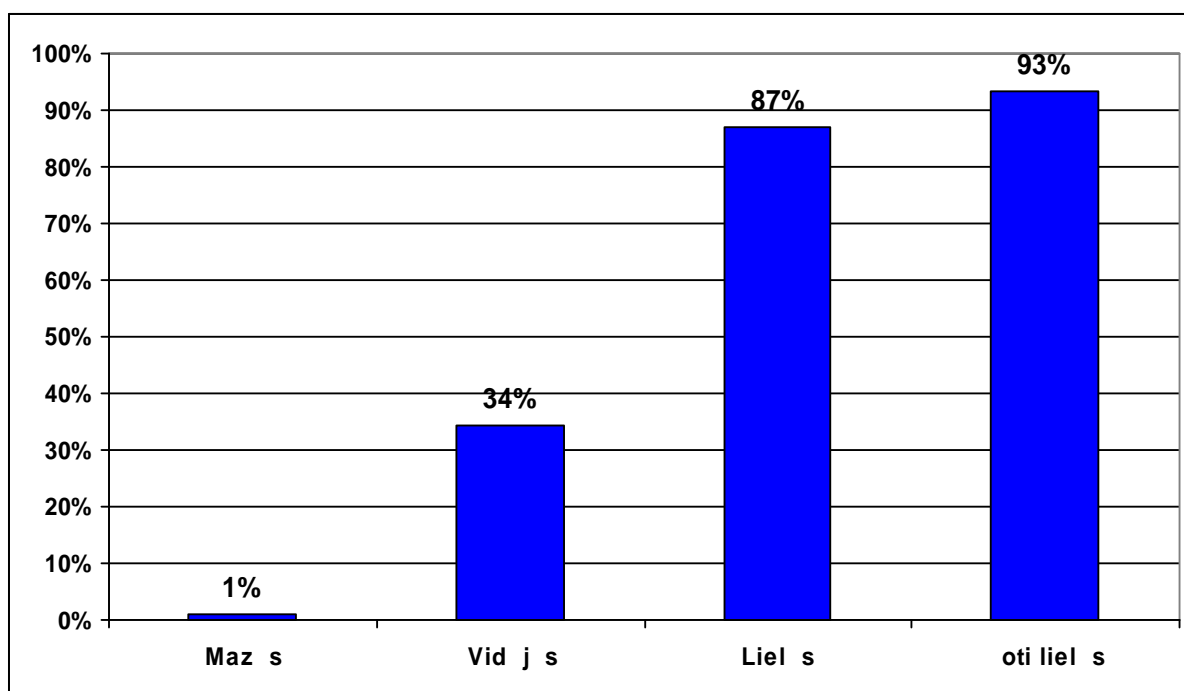
¹⁶⁸ Autora aprēķini, izmantojot LAD datubāzes informāciju.

¹⁶⁹ Veveris A. Analysis of the Cost Level and Production Efficiency at Agricultural Farms of Different Size // Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development", 23-24 April, 2009, Latvian Academy of Agriculture and Forestry Sciences, Jelgava, No.18, pp. 194-201.

¹⁷⁰ Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam 1.4.1. pasākuma „Daļēji naturālo saimniecību restrukturizācija” padziņinātā risinājumu un iespējamo ieguvumu analīze. LVAEI, 2011.g.augusts. Pieejams: <http://www.lvaei.lv/?lang=1&menu=54&itemid=194>

Līdz ar to, par vienu no galvenajiem LAP mērķiem būt jākrist saimniecību struktūras uzlabošanai. Lauku saimniecību modernizācijai kā galvenajam lauksaimniecības attīstības pasākumam šajā ziņā būt liela, ja ne pat galvenā nozīme. Tādēļ ir izvērtēta atbalsta saimniecību lieluma struktūra un tās saistība ar saimniecību struktūru valstī.

Atbalsta saņēmēju dalījuma pa saimniecību lieluma galvenajām grupām (grupējums atbilstoši Standarta izlaidei (SI): mazs – līdz 25 000 EUR, vidjais 25 000 – 100 000 EUR, liels 100 000 – 500 000 EUR, ļoti liels virs 500 000 EUR) rāda, ka mazo saimniecību līdzdalība investīciju projektos (1.2.1.pasākums) ir ļoti zema – tikai nedaudz virs 1% no visām šīs grupas saimniecībām (kopskaitā piedalījās 858 saimniecības no pavisam 76,5 tūkst. šajā grupā esošām). Savukārt no lielajām saimniecībām ap 90% ir saņemtas šādu atbalstu (3.4.attēls).

3.4.attēls. Atbalsta saņēmēju patsvars 121.pasākuma investīciju projektos attiecīgās grupas saimniecību kopskaitā Latvijā (%) (2007.-2012.)¹⁷¹

Līdz ar to var secināt, ka visbūtiskākā disproporcija šādu atbalsta ietekmē rodas tieši starp dažādu lieluma saimniecībām – daudz lielākam rādītājam atbalsta saņēmēju ir ļoti lielas un lielas saimniecības, ievrojami mazāk – vidjais, bet pavisam mazāk – mazs, kurš ir vislielākie nepietiekami izmantotie resursi (zemes, darbaspēka un kapitāla redzams no skaitļainas rezultātiem, ar pamatlīdzekļiem).

¹⁷¹ Autora aprēķini no LAD un CSP datiem

Lai iepazītos ar investīciju atbalsta intensitāti dažāda lieluma saimniecībās citās valstīs, tika salīdzinātas investīciju atbalsta (mūsdienu investīciju nodokļi) patstāvīgas produkcijas vērtības ES dalībvalstīs (šajā salīdzinājumā autors neiekļāva dienvidu valstis) dalījuma pa ELV grupām (3.10.tabula).

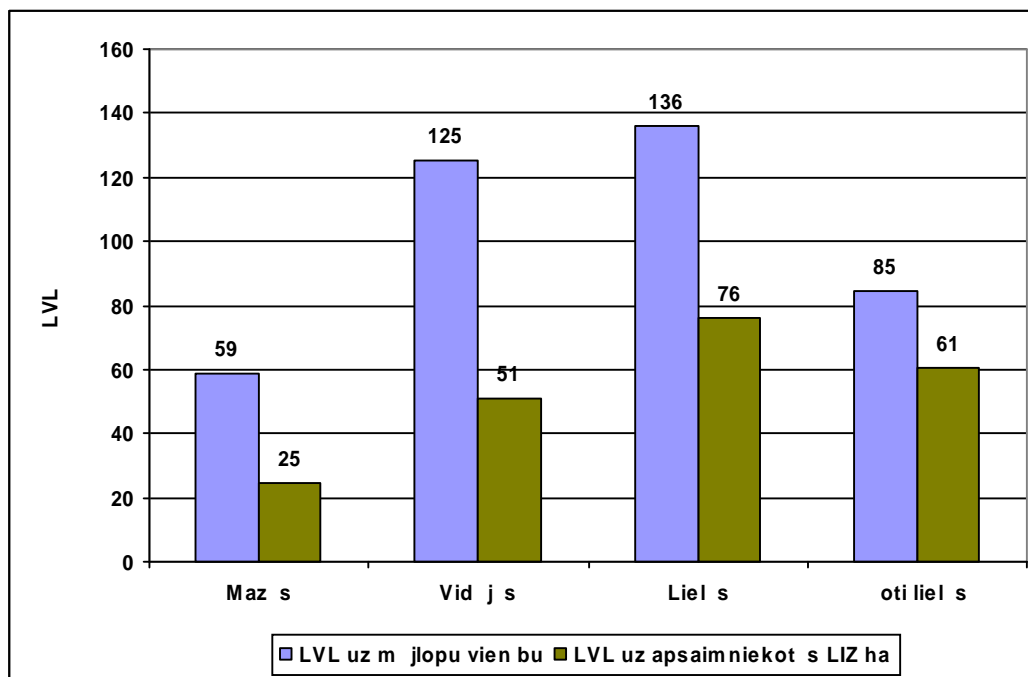
3.10.tabula. Investīciju atbalsta intensitāte ES dalībvalstīs dalījumā pa saimniecību lieluma grupām 2009.gadā lauksaimniecības specializācijas saimniecībās
(Investīciju subsīdijas mūsdienu investīciju nodokļi) pret produkcijas vērtību¹⁷²

	1 dz 4 ELV	4-8 ELV	8-16 ELV	16-40 ELV	40-100 ELV	> 100 ELV
Beihijas Republika		0%	0%	2%	1%	2%
Dānija			0%	0%	0%	0%
Vācija				-2%	-1%	0%
Igaunija		12%	5%	35%	14%	7%
Francija			1%	0%	0%	0%
Ungārija	0%	1%	1%	3%	4%	4%
Lietuva	48%	45%	37%	40%	24%	11%
Latvija	0%	0%	6%	6%	7%	8%
Nīderlande				0%	0%	0%
Austrija			-5%	-2%	-3%	-2%
Polija	-1%	-1%	-1%	0%	0%	1%
Zviedrija			0%	0%	0%	0%
Slovākija			1%	0%	1%	4%

Redzams, ka Latvijā investīciju atbalsts ir augstāks lielākajās saimniecībās, bet mazākajās (1 dz 8 ELV) tas ir līdzīgs nullei. Turpretī Lietuvā un Igaunijā tendence ir citāda: Lietuvā kopumā lielāks atbalsts ir tieši mazākajām saimniecībām, bet Igaunijā tas ir dažāds, taū kopumā abās valstīs tiek atbalstītas visu grupu saimniecības, un atbalsta līmenis ir daudz augstāks kā Latvijā (izņemot vislielākās saimniecības, kur tas ir aptuveni līdzīgs!). Tāū interesanti, ka citās valstīs, izņemot Baltiju, šādu subsīdiju līmenis ir tuvs nullei (negatīvs līmenis iespējams, ja nodokļi, kas saistīti ar ieguldījumiem (konkrēti PVN), pārsniedz subsīdiju vērtību). Līdzīgas tendences ir arī citu specializācijas saimniecībās, piemēram, piena lopkopībā.

Lai labāk izvērtētu atbalsta intensitāti dažāda lieluma saimniecībās Latvijā, sāņemta summa ir attiecināta uz LIZ ha un uz mērdzīvnieku vienību (LLV) (3.5.attēls).

¹⁷² Datu avots: SUDAT (FADN) publiskā datubāze, Eurostat. Investīciju subsīdijas mūsdienu investīciju nodokļi = Investīciju subsīdijas + piemējas par piena ražošanas pārtraukšanu – PVN kas samaksāts par investīciju aktu vērtību (Avots: European Commission. Definitions of Variables used in FADN standard results, Brussels, 21 November 2006. 32 p.)

3.5.att ls. Atbalsta intensit te Lauku saimniec bu moderniz cij (2008.-2010.g.) uz LIZ ha un liellopu vien b m saimniec bu lieluma grup s¹⁷³

No šiem datiem redzams, ka uz katru ha zemes un uz katru m jdz vnieku vien bu vid j s un liel s saimniec b s sa emts apm ram 2 l dz pat 3 reizes liel ks atbalsts nek mazaj s, savuk rt oti lielaj s saimniec b s atbalsta l menim ir tendence samazin ties. Š da par d ba ir saist ta ar pašuma strukt ru, jo starp oti lielaj m saimniec b m (ar SI virs 500 000 EUR) galvenok rt ir stat tsabiedr bas ar atš ir gu ražošanas strukt ru, kuras nav tik intens vi izmantojušas ieguld jumu atbalstu. Turkl t šaj grup ietilpst lielie lopkop bas kompleksi (putnu, c ku), kuri maz k realiz juši projektus nek laukkop bas saimniec bas.

J uzsver, ka 3.5. att la dati neietver pašas maz k s saimniec bas (ar SI l dz 4000 EUR, kuras atrodas zem SUDAT sliekš a. Ta u š du saimniec bu ir vair k k 60 000 vai 74% no vis m¹⁷⁴, un taj s, k liecina 3.4. att la dati, apl kojam atbalsta patsvars ir oti zems.

Apkopotie dati r da par nepieciešam bu turpm k intens v k atbalst t t s saimniec bu kategorijas, kuras l dz šim sa mušas maz ku atbalstu.

V rt šanas 2.solis

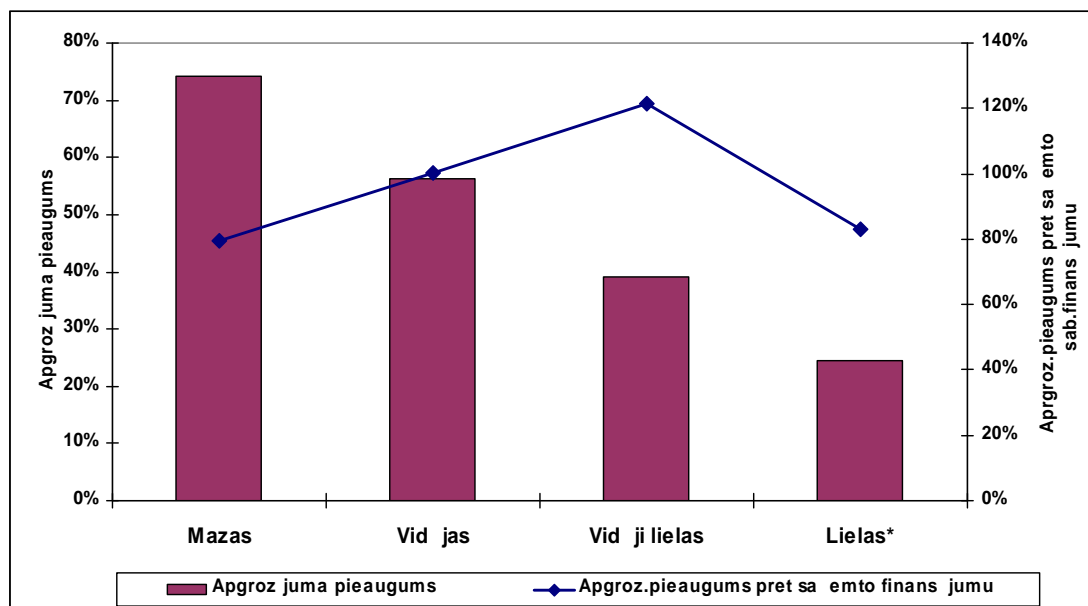
Šaj sol apr ina rezult ta r dt jus pas kumu l men . emot v r , ka no projekta realiz cijas l dz ekonomisk efekta ieg šanai paiet noteikts laiks, apr inot pievienot s v rt bas izmai as, ir emti v r tie projekti, kuri realiz ti vismaz pirms 2 gadiem pirms

¹⁷³ Autora apr ini, izmantojot SUDAT datus. Dal jums lieluma grup s: maz s – SI no 4000 l dz 25 000 EUR, vid j s 25 000 – 100 000 EUR, liel s 100 000 – 500 000 EUR, oti liel s virs 500 000 EUR.

¹⁷⁴ 2010.gada lauksaimniec bas skait šana Latvij . Statistisko datu kr jums. R ga, CSP, 2011. 49.lpp.

priskata perioda (vertikālā joma izmaiņas, iekšējās projekti, kuriem pagājis vismaz gads).

Viens no autora definētajiem rezultātiem, lai novērtētu atbalsta ietekmi uz ražošanas apjomu izmaiņām, ir *apgrozījuma pieaugums atbalstītajās saimniecībās* (3.6.attēls).

3.6.attēls. Pasākuma „Lauku saimniecību modernizācija” klientu apgrozījuma pieaugums dalījumā pa saimniecību grupām 2009.-2011.g.¹⁷⁵

* neņemot vērā kļūdas un putnkopības projektus

Ievērojot lielākas daļas projektu realizācijas laiku, salīdzinājumam izvēlts laiks no 2009. līdz 2011. gadam, un salīdzinātas saimniecības, kurās realizēti projekti līdz 2010. gadam ieskaitot. Rezultāti iegūstami, ka apgrozījuma pieaugums ir apgriezti proporcionāls saimniecības kotonājam apgrozījumam pirms projekta. Dabūt saimniecības statistiskās lieluma grupās, iegūstami, ka mazās saimniecību grupās, kurās saņemtas atbalstu, apgrozījums 2 gados vidēji palielinājies par 74%, vidējās par 56%, vidēji lielās par 39%, bet lielās (ar standarta izlaidi virs 500 000 EUR) par 25%, ja neiekļauj cūkkopības un putnkopības projektus (to pastāv ir nozīmīgs tieši šajā lieluma grupā), bet ja minētos projektus iekļauj, tad tikai 3%.

Tomēr straujāks apgrozījuma pieaugums pie mazākās tēvības ir objektīvs. Tādēļ lai salīdzinātu tieši atbalsta atdevi, izmantots saliktais rādītājs - *apgrozījuma pieauguma attiecība pret saņemto finansējumu*. Proti, cik lielā mērā šajos 2 gados pieaudzis saimniecības apgrozījums attiecībā pret saņemto atbalstu? Šajā rādītājā ir atšķirības starp saimniecību grupām

¹⁷⁵ Autora aprēķini, izmantojot LAD datus. Grupu robežas: 25 000; 100 000 un 500 000 EUR SI.

bija daudz maz kas, turklāt mazaj m un lielaj m saimniecību mērķi bija vienādi – 80%, labāki rezultāti bija vidējās saimniecību grupā – 100%, bet vislabākie – vidējās lielās saimniecībās – 121%. Relatīvi mazāks apgrozījuma pieaugums pret sākotnējo atbalstu mazajās saimniecībās ir skaidrojams ar to, ka veiktie ieguldījumi bieži vien ir samērā lieli attiecībā pret saimniekošanas apjomu, tomēr redzams, ka pat to ierobežotā, rezultāti nav sliktāki kā lielās saimniecību grupās.

Vērtējot apgrozījuma izmaiņas atbalstīto saimniecību grupās atkarībā no projekta nozares (pa specializācijas veidiem), var konstatēt, ka atbalsta saņēmējiem ir gan nedaudz labāks apgrozījuma tendences laiks no 2008. līdz 2010. gadam, tomēr izņemot gan mājlopu saimniecības, pozitīvā tendence nav tik izteikta (3.11. tabula).

3.11. tabula. LAP 1.2.1. pasākuma atbalstīto saimniecību neto apgrozījuma summa un izmaiņas atkarībā no projekta nozares 2008.-2010. gados (par saimniecībām, kurām pieejami dati 2008.-2010. gadiem) (tūkst. LVL)¹⁷⁶

	Skaitis	2008	2009	2010	2010./2008., %
Visas specializācijas	983	269 296	247 336	278 005	103
Laukkopība	354	70 600	63 878	87 955	125
Piena lopkopība	260	21 636	16 416	22 311	103
Jaukta specializācija	100	8 988	7 335	9 253	103
Ganāmājlopi	42	747	777	1 305	175
Visas saimniecības	x	2008	x	2010	2010./2008., %
Visa lauksaimniecība	x	697 679	x	658 876	94
Laukaugi	x	189 484	x	195 143	103
Piens	x	135 159	x	129 266	96
Liellopi	x	19 589	x	23 239	119

Tabulā minētās datus jāspriež ar par atbalstīto saimniecību tirgus daļu izmaiņām. Redzams, ka tā pieaug, tomēr nedaudz.

Salīdzinot jūam ir veikta arī iepriekšējā perioda (2003.-2006. g.) investīciju atbalsta analīze. Iegūtie dati rāda, ka pozitīvi efektīvi atbalsts tika izmantots saimniecībās ar sākotnējo lielumu līdz 16 ELV – strauji pieauga gan produkcijas, gan pievienotā vērtība, gan ar nodarbinātība, tā skaitā salīdzinot ar tādā pašā lieluma saimniecībām bez investīciju atbalsta. Tomēr lielās saimniecībās (virs 100 ELV) pieaugums bija daudz pieticīgāks, un nodarbinātība pat nedaudz samazinājās. (Šo grupu nav iespējams salīdzināt ar bez atbalsta strādājošām, jo praktiski visas SUDAT saimniecības ar lielumu virs 100 ELV bija sākotnējās investīciju atbalstu šajā laikā) (3.12. tabula).

¹⁷⁶ Autora aprēķini, izmantojot LAD, CSP un SUDAT datus

3.12. tabula. Invest ciju atbalsta izmantošanas rezultātu salīdzinājums lielajās un mazajās saimniecībās 2003.-2006.gados Latvijā (vidējais saimniecība)¹⁷⁷

	2003	2004	2005	2006	2006./03. (%)
Neto pievienotā vērtība				(t.kst.LVL)	
Virši 100 ELV ar subs.*	7 329	9 797	9 797	11 467	156%
1 dzīve ELV ar subs.	311	1 766	1 766	2 338	751%
1 dzīve ELV bez subs.	208	583	589	669	322%
Produkcijas vērtība				(t.kst.LVL)	
Virši 100 ELV ar subs.	25 735	33 918	33 918	36 338	141%
1 dzīve ELV ar subs.	1 245	4 616	4 616	5 045	405%
1 dzīve ELV bez subs.	775	1 101	1 116	1 224	158%
Darbspēka ieguldījums				(LDV)	
Virši 100 ELV ar subs.	2 037	2 049	2 049	1 960	96%
1 dzīve ELV ar subs.	208	392	392	403	193%
1 dzīve ELV bez subs.	153	155	157	153	100%

* Saimniecību kopu virši 100 ELV bez investīciju subsīdijām nevarēja atlasīt.

emot vērā, ka „Lauku saimniecību modernizācijas” pasākums paredzēts, lai sekmētu inovatīvā, augstas pievienotās vērtības ražošanu, nozīmīgā rādītāja ir, cik projektos tiek attīstīts jauns produkts? Dati rāda, ka jaunu produktu plāno ieviest tikai 3% no atbalstāmajiem. Kaut arī 95% no projektu realizācijām norāda, ka plāno ieviest jaunu tehnoloģiju, tomēr nav skaidri norādīts, kas ar to tiek saprasts. Jo, piemēram, jaunas tehnikas vai būvmateriālu iegāde nenozīmē jaunu tehnoloģiju.

Vērtēšanas 3.solis

Tas paredz aprēķināt ietekmes rādītājus pasākumu līmenī.

Ekonomiskā izaugsme un darba produktivitāte atbalstītajās saimniecībās ir galvenie ietekmes rādītāji, saskaņā ar kuriem plānots vērtēt šīs un arī citu LAP 1.ass pasākumu ietekmi saskaņā ar EK metodiskajām vadlīnijām.

emot vērā esošos datu avotus un datu apstrādes iespējas, šorādītāju aprēķinos izmantota *Differenece in difference* metode, atlasot ietekmto saimniecību kopas un bāzes kopu. Ietekmes rādītāju aprēķināšanai izmantoti SUDAT dati, no kuriem veidota ietekmto saimniecību kopa un bāzes kopa. emot vērā, ka 1.2.1.pasākumā gandrīz 80% no projektiem realizēti graudaugu un piena nozarēs, kā arī saimniecībās ar lielumu virs 8 ELV, kritiski, lai iegūtu salīdzināmas kopas, ir izvirzīti – specializācija, kā arī saimniecību ekonomiskais lielums.

Ir atlasītas 3 specializācijas grupas: laukaugu, piena liellopu un pārkjās.

¹⁷⁷ Autora aprēķini no SUDAT datiem

emot v r laika faktora ietekmi, atbalst mo saimniec bu grup iek autas saimniec bas, kuras sa mušas atbalstu ne v l k 2009.gad . savuk rt kontroles grup iek autas t das saimniec bas, kuras visp r nav sa mušas šo atbalstu (l dz 2011.gadam ieskaitot).

Sadalot saimniec bas pa lieluma grup m, noskaidrots, ka maz ko, k ar visliel ko saimniec bu grup SUDAT izlas ir nepietiekams saimniec bu skaits, lai ieg tu reprezentat vus rezult tus. T d izmantotas 3. l dz 5. lieluma grupas saimniec bas (ar SI no 25 l dz 500 t kst.EUR), kas atbilst vid ju l dz lielu saimniec bu defin cijai (neiek aujot oti liel s).

T l k analiz tas bruto pievienot s v rt bas izmai as vid ji saimniec b atseviš i atbalst to saimniec bu grup un kontroles grup (dal jum pa specializ cijas veidiem). Rezult ti apkopoti 3.13.tabul .

3.13.tabula. Bruto pievienot v rt ba vid ji saimniec b 121.pas kum atbalst taj s saimniec b s un kontroles grup 2007.-2011.gados, pa specializ cijas veidiem (LVL/ saimniec bu)¹⁷⁸

	2007	2008	2009	2010	2011	Starp ba (+-)	Atbalst. saimn. =1
Atbalsta sa m ji (izmaks ts 2008. un 2009.g.).							
Laukkop ba	45 999	31 933	11 141	31 984	41 449	-4 550	-4 550
Piena liellopi	33 459	32 076	20 945	32 097	39 388	5 929	5 929
p r jie	41 166	34 781	21 304	33 942	40 610	-556	-556
Bez atbalsta:							
Laukkop ba	26 582	12 988	-1 066	6 462	11 248	-15 334	-26 535
Piena liellopi	21 647	16 545	7 746	11 151	16 614	-5 033	-7 780
p r jie	39 325	36 583	27 592	27 416	29 809	-9 515	-9 961
BPV starp ba (ar uz bez atbalsta str d još m saimn.)							
Laukkop ba	19 417	18 945	12 207	25 523	30 201	10 783	21 984
Piena liellopi	11 812	15 532	13 198	20 946	22 774	10 962	13 708
p r jie	1 842	-1 802	-6 288	6 526	10 801	8 959	9 405

No tabulas datiem redzams, ka vis s trij s specializ ciju grup s bruto pievienot s v rt bas relat vais k pums atbalst to saimniec bu grup bija pozit vs, turkl t visliel kais tas bija laukaugu saimniec b s (teor tiskais ieguvums šaj s saimniec b s – nepilni 22 t kst.LVL vid ji saimniec b laik no 2007. l dz 2011.gadam). Apr inos ir emts v r , ka bez atbalsta str d još s saimniec b s jau s kotn ji bija maz ka BPV, t d veikta korekcija, par 1 pie emot 2007.gada BPV atbalst to saimniec bu grup .

¹⁷⁸ Autora apr ini no SUDAT datiem

Apr inot ietekmi vis atbalst to saimniec bu kop , ir pielietoti svāri proporcion li atbalst to saimniec bu patsvaram katr no 3 specializ cijas grup m: laukaugu, piena liellopu un p r j s. Ieg tie rezult ti p r r in ti uz vis m atbalst taj m saimniec b m, proporcion li vid jai sa emt atbalsta summai vis s saimniec b s pret vid jo analiz taj s lieluma grup s. Rezult t ieg ts, ka pas kuma rezult t pavisam 3722 atbalst taj s saimniec b s kop j papildus BPV atbilstoš period (vismaz 2 gadi p c atbalsta sa emšanas) sasniedz 30,6 milj. LVL (jeb 8230 LVL uz atbalsta sa m ju). Š ds rezult ts gan veido tikai 12,6% no izmaks t publisk finans juma.

Apr inot kop jo ietekmi, kas izpaužas ietekmes r d t jos, iesp jam samazinoš efekta – invest ciju pašsvāra – iedarb ba ir nov rsta, veidojot b zes kopu, jo ir v rt ta tikai neto ekonomisk izaugsme – atbalst taj kop sal dzinot ar t m saimniec b m, kuras šo atbalstu nav sa mušas. Citu atbalsta pas kumu ietekme uz šaj pas kum atbalst taj m saimniec b m tiek v rt ta k neliela, jo ieguld jumi š pas kuma ietvaros atbalst tajos uz mumos iev rojami p rsniedz citus LAP pas kumus, turkl t pie emam, ka t sadal sies vienm r gi starp šaj pas kum atbalst taj m un atbalstu nesa mušaj m saimniec b m.

Netiešais *multiplikatora efekts* (r d t ju pieaugums, kas atbalsta sakar radies rpus saimniec bas) apr in ts lauku teritorijai, emot v r , k da da a atbalsta sa m ja papildus izdevumu paliek lauku teritorij s. Šis efekts, izmantojot SUDAT inform ciju, nov rt ts 20% l men no starppat ri a pieauguma.

Praktiskie apr ini 121.pas kuma multiplikatora efektam laikam no 2007. l dz 2011.gadam veikti š di (t pat k iepriekš, tiek emtas v r saimniec bas ar SI no 25000 l dz 500 000 EUR):

1) Starppat ri a pieaugums atbalst mo saimniec bu kop (2011. pret 2007.g.)- vid ji 36 389 LVL/ saimniec b .

2) Tas pats l dz ga lieluma saimniec bu kop , kas nav atbalst tas šaj pas kum – 6227 LVL/ saimn., ta u p r r inot uz s kotn jo (2007.gada) starppat ri a l meni, k ds bija atbalst mo saimniec bu kop : $6227 * 83630 / 51758 = 10\ 062$ LVL.

3) Starp ba (starppat ri a neto pieaugums – 26 327 LVL/ saimn. No min t 20% - 5265 LVL/ saimn.

4) Ieg to summu pieskait m pie no 3.13.tabulas datiem apr in t s t r s bruto pievienot s v rt bas izmai as (+8230 LVL) un ieg stam $8230 + 5265 = 13\ 495$ LVL/ saimn. T tad kop jais efekts (ieskaitot netiešo ietekmi uz cit m saimniec b m), tiek ieg ts par 63%

liel kš nek tiešais efekts saimniecību līmenī (koeficients 1,63). Iegūtais rezultāts ticami netieši apstiprina faktu, ka Zviedrijā, saskaņā ar novērtēšanas ekspertu datiem, multiplikatora efekts šādā veidā atbilstami ir 1,8. Latvijā tas var būt nedaudz mazāks, ņemot vērā, ka galvenokārt tiek iegādāta importa tehnika, līdz ar to nauda strauji aizplūst no laukiem.

5) Aprēķinot kopējā efektu attiecinoši uz atbalsta saimniecību skaitu (3722 saimniecības), iegūstam kopējot rēķināto NPV pieaugumu 50,2 milj. LVL (71,5 milj. EUR), kas salīdzinot ar atbalsta izmaksu summu ir neliels (21%), tomēr pašlaik nav iespējams izdarīt galīgus secinājumus par pasākumu, jo lielākajai daļai projektu pagājis neilgs laiks kopš atbalsta saņemšanas - lielākā daļā šajās pasākumu atbalsta saimniecību projektus iesniedza 2010. un 2011.gados.

6) Pārējo atbilstoši metodikai minēto summu pirktspējas paritētē (PPS), iegūstam kopējā efektu 121,2 milj. EUR jeb 32 560 EUR uz atbalsta saimniecību. Šī summa jau veido 63% no 121.pasākumu plānotās ekonomiskās izaugsmes (sasniežamie rādītāji apkopoti 3.pielikumā). Tas nozīmē, ka pasākuma noslūguma rādītājs varētu tikt sasniegts vai būt tuvu tam, ja visā laikā (2010.-2012.gados) atbalsta saimniecības uzrādīs labākus ekonomiskos rezultātus nekā 2008.-2009.gados atbalsta saņēmēji.

Kaut arī 121.pasākuma (saskaņā ar VUNS un ar Latvijas LAP) nav paredzēta ietekme uz nodarbinātības veicināšanu, tomēr lai varētu novērtēt programmas kopējās ietekmes, ir nepieciešams vērtēt arī 121.pasākuma ietekmi uz nodarbinātību laukos.

Lai novērtētu 121. pasākuma ietekmi uz darbavietām, ir izmantoti SUDAT dati par pasākuma dalībniekiem, salīdzinot tos ar iespējami līdzīgām saimniecībām, kuras strādājušas bez atbalsta („*Difference in difference*” metode). Tā kā dati pētījuma laikā bija pieejami par 2007.-2010.gadiem, pētījumā izmantotas saimniecības, kuras atbalstu saņēmušas 2008.gadā. Savukārt bez kopējiem autas tās, kuras šajās pasākumu 2007.-2010.gados nav atbalstītas vispār. Tā kā 121.pasākums bija vienīgais tik ievrojama apjoma investīciju atbalsta pasākums šajā periodā, pieņemam, ka citu pasākumu ietekmi šajā gadījumā varam neņemt vērā.

Izvēloties grupu atlases kritērijus, ir ņemts vērā, ka lauksaimniecības rādītāju analīze galvenais ietekmējošais faktors izrādījies saimniecību lielums. Tādēļ ar šajā analīzē saimniecību ekonomiskais lielums ir izvēlēts par atlases kritēriju. Ievrojot atšķirīgus atbalsta un bez 121.pasākuma atbalsta strādājošo saimniecību attiecības dažādu lieluma grupās, analīzes nolūkos saimniecības sadalītas 3 grupās:

ELV 3.-4.grupas (~SI 15000- 100 000 EUR) (80 atbalsta saņēmji, 383 – b zēs kopa)

ELV 5.grupa (~SI 100 000 – 250 000 EUR) (67 atbalsta saņēmji, 119 – b zēs kopa)

ELV 6. un 7.grupas (~SI virs 250 000 EUR) (37 atbalsta saņēmji, 61 – b zēs kopa).

Mazs saimniecības (ar SI līdz 15 000 EUR) neveido reprezentatīvu kopu, jo SUDAT datubāzē ir tikai 11 attiecīgi atbalstīto saimniecību.

Iegūtās nodarbinātības izmaiņas 2007.-2010.gados izveidotajās saimniecību grupās apkopotas 3.14.tabulā. No tās redzams, ka visās trijās lieluma grupās relatīvais atbalsta rezultāts uz nodarbinātību iegūts pozitīvs: kaut arī visās šajās grupās nodarbinātība ir samazinājusies, tomēr atbalstītajās saimniecībās šī tendence bijusi lēnāka. Pie tam nozīmīgākā ietekme panākta oti lielo saimniecību grupā – par 3,35 darba vienībām vidējā saimniecībā jeb par 12% no sīktnājmēra. Vidējā saimniecību grupā šī ietekme ir nedaudz mazāka – 9% no sīktnājnodarbinātības mēra, bet lielo saimniecību grupā – 7%.

3.14.tabula. Nodarbinātība (GDV/ saimniecību) LAP 121.pasākumā atbalstītajās saimniecībās un b zēs kopā saimniecību lieluma grupās 2007.-2010.g.¹⁷⁹

Saimniecību grupa	2007	2008	2009	2010	Starpība
Vidējās - ar 121.pas.	3,04	3,17	2,97	2,92	-0,12
bez 121.pas.	2,67	2,68	2,49	2,28	-0,40
Atbalsta ietekme					0,28
Lielās - 121.pas.	4,83	5,06	4,87	4,48	-0,35
bez 121.pas.	5,67	5,83	5,42	4,98	-0,68
Atbalsta ietekme					0,33
Oti lielas - 121.	27,55	26,75	24,43	24,81	-2,74
bez 121.pas.	36,45	34,73	31,20	30,35	-6,09
Atbalsta ietekme					3,35

Lai aprīnītās izmaiņas attiecinātu uz visu pasākumu, ir ieremts vairākas atbalsta saņēmju skaits katrā saimniecību lieluma grupā un vidējais nodarbinātības (GDV) skaits tajās. Novērtējot nodarbinātības izmaiņas mazajās saimniecībās, tās pielīdzinātas tendencei vidējās saimniecību grupā (9% no sīktnājs). Rezultāti saimniecību grupās un visā sektorā apkopoti 3.15.tabulā. Aprīnot kopējās ietekmes, iekārtas ar 112.pasākumā „Atbalsts jaunajiem lauksaimniekiem” atbalstītās saimniecības, jo šī pasākuma raksturs ir līdzīgs kā 121.pasākumā, bet atbalstīto saimniecību skaits – neliels, tādēļ tās nav pietiekami pārstāvētas SUDAT kopā. Katrā saimniecībā iekārtas tikai vienu reizi (neatkarīgi no projektu skaita abos pasākumos).

No tabulas datiem secināms, ka salīdzinājums ar stāvokli bez atbalsta analizējamā pasākumā tiešā pozitīvā ietekme uz nodarbinātību vērtējama aptuveni 1000 pilnā laika darba

¹⁷⁹ Autora aprīni, izmantojot SUDAT datus

vien b s (jeb 1% no pašreiz j nodarbin t bas l me a lauksaimniec b). Turkl t, apr ins veikts tikai l dz 2010.gadam, jo par t l ko laiku nav pieejami dati. Sagaid ms, ka l dz programmas beig m kop jais efekts v l pieaugs, jo projekto veiktie ieguld jumi turpina dot atdevi. No datiem ar redzams, ka konkr tie atbalsta pas kumi ir sk ruši saimniec bas, kur s nodarbin ti tikai ap 10% no lauksaimniec b nodarbin tjiem.

3.15.tabula. Kop j LAP 112. un 121.pas kumu ietekme uz nodarbin t bas l meni 2010.gad atbalst taj s saimniec b s (pilna laika darba vien b s)¹⁸⁰

	Atbalst to saimniec bu skaits (112.& 121.pas.)	GDV grup s kotn ji	GDV izmai as pret st vokli bez atbalsta
Maz s saimniec bas	692	996	92
Vid j s saimniec bas	1054	3162	291
Liel s saimniec bas	636	3072	209
oti liel s saimniec bas	116	3196	387
PAVISAM	2498	10426	978

Protams, veiktais apr ins ir aptuvenus, lai ar par t ticam bu pozit vi liecina ieg tie l dz gie rezult ti daž d s saimniec bu grup s. Nov rt jot rezult tus sektora l men , j r in s ar iesp jamo negat vo netiešo - izspiešanas efektu, proti, ka atbalst t s saimniec bas izspiež no tirgus p r j s. J em v r , ka pamats nodarbin t bas pieaugumam ir ražošanas apjomu k pums atbalsta sa m jiem, un tas saist ts ar ar zemes plat bu palielin jumu utt. Tom r apjomu k pumam past v ar netiešais pozit vais – multiplikatora efekts, jo palielin s šo saimniec bu piepras jums p c pakalpojumiem, papildus darba vietas ieg t s produkcijas p rstr dei utt. Netiešo efektu nov rt jums veikts indikat vi, pie emot, ka summ ri tas neb s negat vs.

V rt šanas 4.solis

Šaj sol , izmantojot iepriekš apkopoto inform ciju, tiek sniegts v rt jums par pas kuma rezult tiem, k ar plaš k – par programmas un t s da u rezult tiem.

Apkopojums par sasniegtajiem ekonomisk s ietekmes r dt jiem (tai skait sal dzin jum ar pl noto l meni un izmaks to finans juma apjomu) 1. un 3.asu pas kumos ir sniegts 2.pielikum . Tabul ietvertie dati aptver laiku no Programmas s kuma (liel kaj da pas kumu - 2008.gads) l dz Vidustermi a zi ojuma sast d šanai 2010.gad . No ieg tajiem rezult tiem redzams, ka ekonomisk izaugsme (papildus ieg t pievienot v rt ba) sal dzinot

¹⁸⁰ Autora apr ini, izmantojot SUDAT un CSP datus

ar pieširto finansjūm kopumā ir atbilstoša plānotajai (1.ass pasākumos pie 19% izmaksēt finansjūma ekonomiskā izaugsme novērtēta 17% no plānotās, bet 3.ass pasākumos attiecīgi 13% un 16%), taču daudz sliktāki rezultāti ir darba produktivitātes kopumā lauksaimniecībā un mežsaimniecībā (11% no plānotā; tas var būt saistīts ar krīzes ietekmi 2009.gadā), bet jo paši – darba vietu radīšanā rūpniecībā – tikai 7% no plānotā (3.ass pasākumos, kur tiek izvirzīti šādi mērķi). Jaunāki dati darba izstrādes gaitā nav pieejami, jo šķiet, ka ieviešamo darba apjomu pilnu Programmas ietekmes novērtējumu plānots veikt 2 reizes – uz Vidustermiņa un *ex-post* novērtējumu (pēc Programmas beigām), bet svarīgākā rādītāju novērtēšana plānota ar 2012.gada otrajpusi, ieviešot programmas rezultātus līdz 2011.gada beigām.

Salīdzinot atsevišķus pasākumus, kuri mērķis ir ekonomiskā izaugsmes veicināšana, ir aprīnāta ekonomiskā izaugsme, kas izteikta neto pievienotās vērtības pieaugumā, saskaņā ar skaitļaprakstu metodiku rīnāt uz 1000 LVL ieguldīt sabiedriskā finansjūma. Šajā nolūkā gan faktiski izmaksātais sabiedriskais finansjūms (kopš LAP 2007.-2013. realizācijas kuma), gan neto pievienotās vērtības izmaiņas attiecināti uz vienu saimību (112. un 312. pasākumos – projektu). Tā rezultātā iegūstam savstarpīgi salīdzināmu lielumu, neatkarīgi no pasākuma faktiskā apjoma un finansjūma apguves pakāpes.

No iegūtajiem datiem redzams, ka salīdzinājums ar citiem ieguldījumu pasākumiem tieši *Lauku saimniecību modernizācija*, kurš ir ar apjomīgākais pasākums, līdz šim uzrādā sliktākos rezultātus. Daudz labāki rezultāti atzīmēti mazā saimniecību atbalsta pasākumā “Atbalsts daļiņai naturālo saimniecību pārsturizācijai”, kā arī pasākumā “Uz mūmū radīšana un attīstība”, kas paredzēts lauku ekonomikas dažādošanai (3.16.tabula).

3.16.tabula. Neto pievienotās vērtības pieaugums LAP pasākumos uz saimību un 1000 LVL publiskā finansjūma¹⁸¹

Pasākums	Izmaksātais publiskais finansjūms uz saimniecību	Neto pievienotās vērtības (NPV) pieaugums	NPV pieaugums uz 1000 LVL publiskā finansjūma
112. Atbalsts jaunajiem lauksaimniekiem	24033	2337	97
121. Lauku saimniecību modernizācija	32967	-4289	-130
141. Daļiņai naturālo saimniecību pārsturizācija	1554	702	452
312. Uz mūmū radīšana un attīstība	75235	44700	594

¹⁸¹ Autora aprēķini, izmantojot LAD un SUDAT datus

Izvērtējot pieejamos datus par kuma „Atbalsts jaunajiem lauksaimniekiem”, konstatēts, ka atbalstītajiem saimniecībām straujā audzis neto apgrozījums: no 281.8 t kst. LVL 2009.gadā līdz 486.4 t kst. LVL 2010.gadā jeb par 73% (dati bija pieejami tikai par 16 saimniecībām). Tā kā izmaksas šīm pašām saimniecībām pieaugušas tikai par 41%, varam konstatēt, ka jau tagad vairojama ekonomiskā atdeve no šī pasākuma. Par šo pasākumu var jāanalizēt tikai viena gada tendences, jo pasākums sākts 2009.gadā.

Kaut arī ekonomiskie ietekmes rādītāji ir vairāki (otrs no tiem – darbavietu radīšana, bet trešais – darba produktivitāte), šie rādītāji ir savstarpīgi saistīti un faktiski izriet no ekonomiskās izaugsmes. Proti – ja izaugsme ir pozitīva, tad tā izpaužas vai nu kā darba produktivitātes kāpums, vai arī radīto iespēju palielināt nodarbinātību.

Salīdzinājumam apkopotā pasākuma “Lauku saimniecību modernizācija” novērtēšanas dati Igaunijā. Ar šajiem valstīminimālajiem pasākumiem tiešais efekts laikā no 2007. līdz 2010.gadam ir iegāts negatīvs, pie tam izteiktāks nekā Latvijā (-23 100 EUR jeb -16 170 LVL / saimniecību), tiesa, arī saimniecībās Igaunijā vidēji ir lielākas. Tomēr ar kopīgais efekts (neto pievienotā vērtības izmaiņas pirktspējas paritētē) Igaunijā šajā laikā ir negatīvs (-9793 EUR/saimniecību; Latvijā +360 EUR). Igaunijas vērtētāji vālnedod šai situācijai skaidrojumu (dati ir provizorisks), tomēr autora skatījumā viens no iemesliem var būt, ka veiktais investīcijas krāzes laikā nav spējūšas sevi atpelnīt. Iegātie rezultāti sasaistīti ar darba līnoda minēto, ka investīciju atbalsts tiek atzīts par vienu no neefektīvajiem ienākumu paaugstināšanas veidiem. Var piebilst, ka šis atbalsta veids ir arī riskants pašā attiecībā pret krāzes situācijām, jo sekmē ekonomiski neparedomtu investīciju izdarīšanu, un izmainoties rādītājiem, var novest saimniecības pie lieliem zaudējumiem un pat bankrotā (Treisijs, 1996 u.c.).

Vērtēšanas 5.solis

Pasākuma „Lauku saimniecību modernizācija” gaitas, apjoma, atbalsta struktūras un līdžinājo rezultātu analīzei izdarīt šādas galvenos **secinājumus** par pasākuma gaitu **un ieteikumus** turpmāk investīciju atbalsta uzlabošanai:

1. Plānotie pasākuma apjomi atbalstīmo saimniecību skaita ziņā un izejvairojamo vai rekonstruējamību apjoma ziņā liecina, ka to apjoms ir nepietiekams pasākuma izvirzīto mērķu sasniegšanai Latvijas lauksaimniecības sektora līmenī. Pasākums kaut arī var dot ieguldījumu konkrēto atbalsta saņēmēju konkurētspējas paaugstināšanā, tomēr tā klientu skaits novados ir tikai vidēji 3-4% no aktīvo saimniecību skaita. To saimniecību skaits, kuras vismaz 50% produkcijas ražo pārdošanai, atbalsta saņēmēju ir vairāki, tāu klientu analīze

r da, ka tikai lielo saimniecību grupā (ar SI virs 50 000 EUR) atbalsta saņēmēju patstāvīgā pārsniež 50%, bet starp vismazākajām saimniecībām (SI zem 4000 EUR) tas nesasniedz pat 1%.

2. Reģionālā ierobežojumu ieviešana vērējama pozitīvi, jo neraugoties uz to, visaktīvāk finansējums apgūts Zemgalē (šajā reģionā ir vislielākais publiskais finansējums uz LIZ ha, kā arī visvairāk projektu uz 1000 saimniecībām). Zemgales reģions saņēmis 25% no publiskā finansējuma, un tajā, kā arī Piergas reģionā vistrācāk apgūts reģionam piešķirtais līdzekļu limits, kas vēlākajās kārtībās vaļņķām līdzekļu patstāvīgam nonākt citos reģionos.

3. Pasākums sekmīgu resursu koncentrāšanu divs galvenās apakšnozāres – graudaugu un piena ražošanā. Ja piena nozares lielais patstāvīgā vērējams pozitīvi, tad graudaugu gadījumā, pašā piešķiršanas augstākajā graudu cenmā būtu lietderīgāk atbalstu virzīt uz citām nozāres, kas spēj sarāzīt lielāku pievienoto vērtību Latvijā. Atbalsta koncentrācija graudaugiem vērējama kontekstā ar koncentrāšanu Zemgalē un lielajās saimniecībās.

4. Virs 67% no atbalsta nonāk lielajās un ļoti lielajās saimniecībās, kuras, kā liecina to ekonomiskie rādītāji, kā arī aptauju dati, pašās būtu spējīgas (kaut daļēji) finansēt ieguldījumus, tāpēc pasākums nesekmīgā mērā saimniecību attīstībai, jo tām trūkst līdzekļu līdzfinansējumam, kā arī zināšanu un pieredzes projektu sagatavošanā. Tāpēc esošajos projektos mazo saimniecību rezultāti neatpaliek no lielajām, bet iepriekšējā periodā bijuši pat labāki. Tas rada nepieciešamību attīstīt citā veidā atbalsta instrumentus mazo lauku saimniecību attīstībai sekmīgai.

6. Pasākuma līdzšinējā ekonomiskā atdeve ir vērējama kā nepietiekama. Kopumā bruto pievienotā vērtības palielinājums, saskaņā ar līdzšinējo vērtējumu, 2008.-2011.gados bijis tikai 12,6% no pasākuma ieguldītā publiskā finansējuma, bet kopumā netiešo ietekmi ekonomiskā izaugsme veido 63% no plūnotās. Atbalsta izlietojuma struktūras, sasniegto ekonomisko rezultātu analīzē rādā, ka potenciālā būtu iespējams atbalstu izlietot efektīvāk, par prioritāti izvirzīt tādus projektus, kas dotu lielāku pievienoto vērtību, radītu vairāk darba vietās laukos, spētu nostiprināt pašreizējās daļēji naturālas saimniecības, kuru skaits ir daudz lielāks nekā lielo saimniecību, kuras pie tam jau ir izmantojušas vairākus ES projektus. Minētā kritēriju izstrādē ir lietderīgi turpmākajai pētījumi un konsultācijas gan ar lauksaimnieku pārstāvjiem, gan politikas veidotājiem.

7. Analīzē jāsecināts, ka pasākums pašreizējā formā nevar būt vienģais un galvenais pasākums, kas paredzēs lauku saimniecību konkurētspējas uzlabošanai. Tam nepieciešami

cita veida pasākumi, kas skartu tās saimniecības, nozares utt., ko šīs pasākums aptveroti maz, kā arī plašāk pieejamas konsultācijas, apmācības u.c., lai darītu efektīvāku finansējuma izlietošanu. Ir nepieciešami atsevišķi pasākumi, kas specifiski orientēti uz mazām un vidējām saimniecībām, kurām trūkst pašu līdzekļu ieguldījumiem, kā arī tās nespēj uzņemties kredītu.

8. Kvalitatīvi pasākuma novērtšanai lietderīgi uzlabot LAD datu bāzes kvalitāti un atvērību lietotājiem. Būtu lietderīgi ieviest datu lološkos kontroli, kā arī atvieglot datu iegūšanu, kas radītu iespēju regulāri atjaunot novērtējuma bāzes esošo informāciju.

3.2.2. Kompensācija par maksājumiem un to ietekmi uz saimniecību ekonomiku

Visplašāk izplatītie atbalsta maksājumi, kas Latvijā tika ieviesti līdz ar iestāšanos Eiropas Savienībā, ir maksājumi par platību. No tiem galvenais ir *vienotais platību maksājums (VPM)*, kuru saņem katrs lauksaimnieks, kas tam pieteicies un atbilst tam saņemšanas prasībām. Šīs maksājuma sākotnējais apmērs bija 25% apmērā no ES standarta likmes, un pakāpeniski laika gaitā līdz 2013.gadam ir pieaugums par 5 procentpunktiem, tās sasniedzot ES līmeni. VPM netiek maksāts no Lauku attīstības programmas līdzekļiem, līdz ar to plašākā šā konkrēto maksājuma ietekmes analīze valsts līmenī nav veikta.

Prātie maksājumi ir kompensācija rakstura. Lauku attīstības programmas ietīlīpst 3 šāda veida maksājumu grupas par lauksaimniecības zemēm:

- 2.1.2. pasākums „Maksājumi lauksaimniekiem par nelabvēlīgiem dabas apstākļiem teritorijās, kas nav kalnu teritorijas” (MLA),
- 2.1.3. pasākums „NATURA 2000 maksājumi un maksājumi, kas saistīti ar Direktīvu 2000/60/EKK”,
- 2.1.4. pasākums „Agrovides maksājumi”.

Atbalsts šajos pasākumos ir kompensācija par zaudējumiem un negatīviem ienākumiem, kas saistīti ar apgrūtinājumiem un paaugstinātu saistību uzņemšanas vides aizsardzības nolikuma saimnieciskajā darbībā. Tie galvenokārt ir saistīti ar lauku attīstības trešo darbības virzienu – lauku dabas resursu ilgtspējīgu apsaimniekošana – realizāciju, tomēr dod ieguldījumu arī ienākumu vairošanā laukos (2.virziens).

Šo maksājumu ietekmes analīze detalizēti veikta autora veiktajā pētījumā „2.ass platību maksājumu ekonomiskās ietekmes analīze dažādās saimniecību grupās un alternatīvu

ien kumu palielin šanas iespēju izvērtējums” (2011).¹⁸² Pētījumu rezultāti ir apkopoti publikcijā un par tiem ziņots starptautiskā konferencē (Horvātijā, 2012.)¹⁸³. Turpinājuma piedāvātā konspekta analīze, ievērojot vērtības soļus.

Vērtības I.solis

Vispirms ir aplūkots, kāds ir saimniecību loks, kas saņem platību maksājumu; kā tas saskan ar saimniecību struktūru valstī un LAP projekta iesaistīto saimniecību struktūru.

Saskaņā ar LAD datiem, tieši platību maksājumi ir vispopulārākā LAP daļa. No 64 036 atbalsta saņēmējiem (fiziskās un juridiskās personas, kas pieteikušies atbalstam 2007.-2009.gados), tikai mazāks kā 10% ir pieteikušies LAP projektu pasākumiem. Savukārt platību maksājumu ir izmantojis šāds klientu daudzums:

56 201 klienti – MLA maksājumi

7023 klienti – NATURA 2000

8862 klienti – Agrovides maksājumi (neiekaujot iepriekšējā perioda apakšpasākumus „Buferjoslu ierīkošana” un „Vēja erozijas ierobežošana”).

Pārskats par finanšu izlietojumu līdz 2012.gada 1.septembrim sniegts 3.1. tabulā. Kopējā pieejamā līdzekļu analīzē jāmān pasākumos visam periodam ir 336,5 milj.LVL (kas veido 35% no LAP publiskā finansējuma), no kuriem 330,8 milj.LVL ir jau izmaksāti vai rezervēti.

Analīzējot platību maksājumu saņēmēju struktūru dalījuma pa saimniecību lieluma grupām (3.7.attēls), redzams, ka tieši platību maksājumu, atšķirībā no ieguldījumu projektiem, saņēmēju struktūra ir salīdzinoši tuva saimniecību struktūrai valstī.

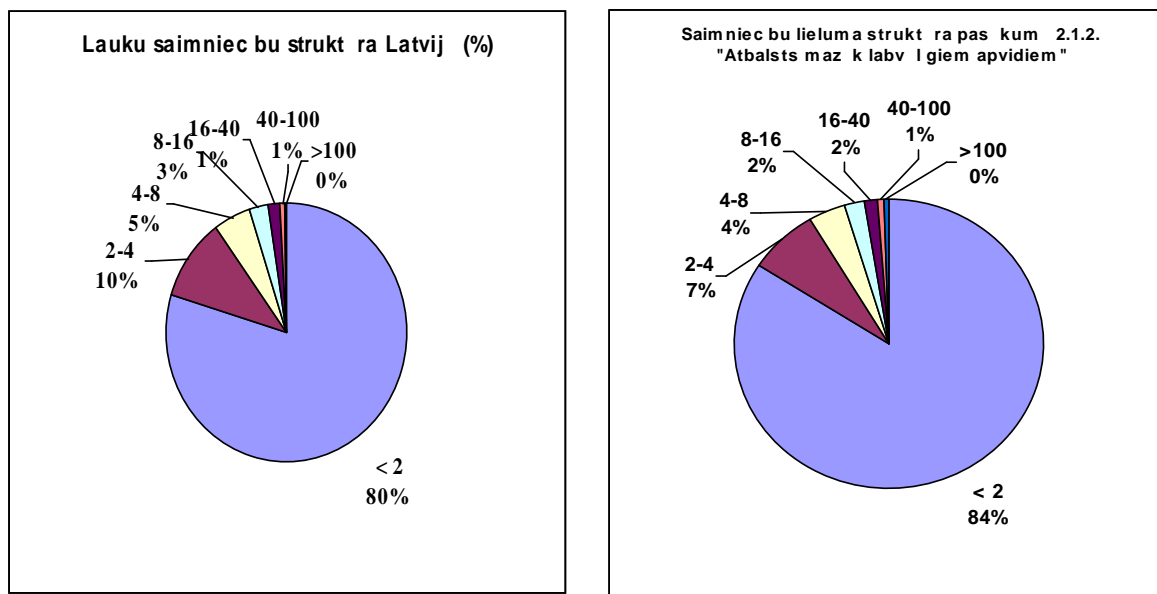
Lai veiktu šādu dalījumu, katrai saimniecībai – LAD klientam tika aprēķināts ELV, ņemot vērā to audzējamo lauksaimniecības kultūras un lopu skaitu.

Līdzīga struktūra ir arī citos platību maksājumos: pasākumā NATURA 2000 ir pat vēl lielāks patsvars mazajām saimniecībām (91% saņēmēju ir zem 2 ELV), bet Agrovides pasākumos nedaudz lielāks patsvars vidējām saimniecībām (zem 2 ELV – 70%, 2-4 ELV – 12%, bet 4-40 ELV – 16%). Līdz ar to, atšķirībā no projektu pasākumiem (kuros daudz lielāks

¹⁸² Pētījums pieejams: <http://www.lvaei.lv/?lang=1&menu=54&itemid=194>

¹⁸³ Veiveris A. Impact of area payments on land use and income of agricultural farms: Latvian case // Proceedings of 47th Croatian and 7th International Symposium on Agriculture, February 13-17, 2012, Opatija, Croatia.

m r tiek atbalst tas liel s saimniec bas), ar plat bu maks jumiem daudz liel k m r tiek atbalst tas maz s un vid j s saimniec bas.

3.7.att ls. Lauku saimniec bu lieluma strukt ra: visas akt v s lauku saimniec bas un 2.1.2. pas kum „Maks jumi par nelabv lgiem apst k iem cit s teritorij s (iz emot kalnu teritorijas)” (ELV)¹⁸⁴

B tiski atš ir ga no projektiem ir ar šo maks jumu re ion la strukt ra. MLA atbalsts tiek pieš irts saimniec b m, kuras atrodas noteikt s teritorij s – lauksaimniec bai maz k labv l gos apvidos. Par t diem noteikti ap 75% Latvijas teritorijas, iz emot Pier gas novadus, Zemgales l dzenuma liel ko da u, daudzus piekrast esošus pagastus, k ar dažus citus pagastus (saska ar 2002.gad noteiktiem krit rijiem)¹⁸⁵. MLA ietilpst viss Latgales, k ar gandr z viss Vidzemes re ions. L dz ar to, no 56,2 t kst. saimniec b m, kuras sa em šos maks jumus, 27,9 t kst. jeb 50% atrodas Latgal , 22% - Vidzem , bet p r jos re ionos kop tikai 28% (savuk rt visu saimniec bu patsvars šajos re ionos ir attiec gi 35%, 19% un 46%). Ar Agrovīdes un NATURA 2000 maks jumus liel kie finans juma sa m ji ir Vidzeme (34%) un Latgale (33%).

¹⁸⁴ Datu avoti: CSP, apr īni no LAD datub zes datiem.

¹⁸⁵ Autors 2012.gad piedal ies p t jum ar m r i aktualiz t MLA teritoriju iedal jumu, emot v r pašreiz aktu los krit rijus. P t juma rezult ti iesniegti ZM.

Min tie r d t j i no lauku att st bas sekm šanas viedok a liecina par labv l gu atbalsta sa m ju strukt ru, jo priorit ri tiek att st ti ekonomiski v j kie re ioni, turkl t atbalst to saimniec bu strukt ra ir tuva faktiskajai.

V rt šanas 2.solis

Atbalsta ietekme uz saimniec bu ekonomiku

Analiz jot plat bu maks jumu ietekmi uz saimniec bu ekonomisko situ ciju (galvenok rt analiz ts MLA pas kums), konstat ts, ka maks jumu loma ien kumu nodrošin šan ir b tiska, it paši mazaj m un vid j m saimniec b m. Dalot saimniec bas 3 galvenaj s lieluma grup s, nov rots, ka visliel k noz me MLA maks jumiem ir vid ja lieluma saimniec b s – taj s šis maks jums sedz visliel ko da u no neto pievienot s v rt bas (no 13,5% 2007.gad l dz 21,5% 2009.gad). Ar p r j s saimniec b s NPV da a, kuru sedz maks jums, ir iev rojama – 2009.gad mazaj s saimniec b s t veidoja 17% no NPV, bet lielaj s – 14%. (3.17.tabula).

3.17.tabula. Neto pievienot v rt ba uz darbasp ka vien bu (NPV/GDV) MLA atbalstu sa mušaj s saimniec b s sal dzin jum ar p r j m, un atbalsta da a NPV galvenaj s lieluma grup s (2007.-2009.)¹⁸⁶ (LVL gad)

	S-bu skaits izlas	2007	2008	2009	S-bu skaits, kur m segti zaud j.*
Maz s saimniec bas (2-8 ELV)					
Nav MLA	74	3195	2942	2084	5
Ir MLA	135	4857	3669	3157	
t.sk. maks jums		585	526	533	
Vid j s saimniec bas (8-40 ELV)					
Nav MLA	115	7887	7293	4395	18
Ir MLA	257	8918	6363	5838	
t.sk. maks jums		1207	1109	1252	
Liel s saimniec bas (virs 40 ELV)					
Nav MLA	107	14929	13502	8823	9
Ir MLA	146	16012	11258	6123	
t.sk. maks jums		852	780	859	
Visas saimniec bas					
Nav MLA	296	9259	8450	5422	32
Ir MLA	538	9824	7015	5243	
t.sk. maks jums		904	829	911	

* bez MLA atbalsta saimniec bu neto pievienot v rt ba b tu negat va, bet ar šo atbalstu - pozit va

¹⁸⁶ Autora apr ģini no SUDAT datiem

Zviedrijas eksperti nor da, ka viens no b tisk kapiem r d t jiem, k var v r t t kompensijas maks jumu noz mi, ir – cik % no saimniec b m bez min t atbalsta b tu p rtraukušas darb bu. Šim nol kam izv l ts r d t js – Saimniec bu patsvars, kur m ar MLA atbalstu segti zaud jumi (l dz gu r d t ju var pielietot ar citos pas kumos). 3.16.tabulas p d j ail nor d ts saimniec bu skaits, kur m bez MLA maks juma sa emšanas NPV b tu bijusi negat va, ta u ar maks jumu t bija pozit va. (Š inform cija nor d ta par 2009.gadu, kad bija apl kotaj period gr t k ekonomisk situ cija). Redzams, ka š du saimniec bu ir 32 jeb 6% no atbalsta sa m jiem, pie tam visvair k – 7% to ir vid jo saimniec bu grup .

Ja sal dzin m ekonomiskos rezult tus MLA un rpus MLA, redzams, ka maz s un da ji ar vid j s saimniec bas veiksm g k darbojas tieši MLA teritorij s.

T , mazo saimniec bu grup MLA teritorij s apl kotaj 3 gadu period bijusi par 42% augst ka NPV nek rpus MLA, savuk rt vid j s saimniec b s – par 8% augst ka.

Turpret lielo saimniec bu grup tendence ir pret ja – neraugoties uz sa emtajiem atbalsta maks jumiem, kopum 3 gados par 5% augst ka NPV bijusi rpus MLA esoš saimniec b s (atbalsta nesa m ji). Tas liecina, ka paši mazo saimniec bu grup MLA maks jumiem ir liela noz me ne tikai k tiešam ien kumu atbalstam, bet ar tie veicina saimniecisko darb bu un t s efektivit ti, jo papildus ieg t pievienot v r t ba visus apl kotos 3 gadus bijusi iev rojami liel ka nek MLA maks juma summa. Savuk rt lielaj s saimniec b s liel ka noz me pievienot s v r t bas veidošan ir tirgus situ cijai, nevis maks jumu summai).

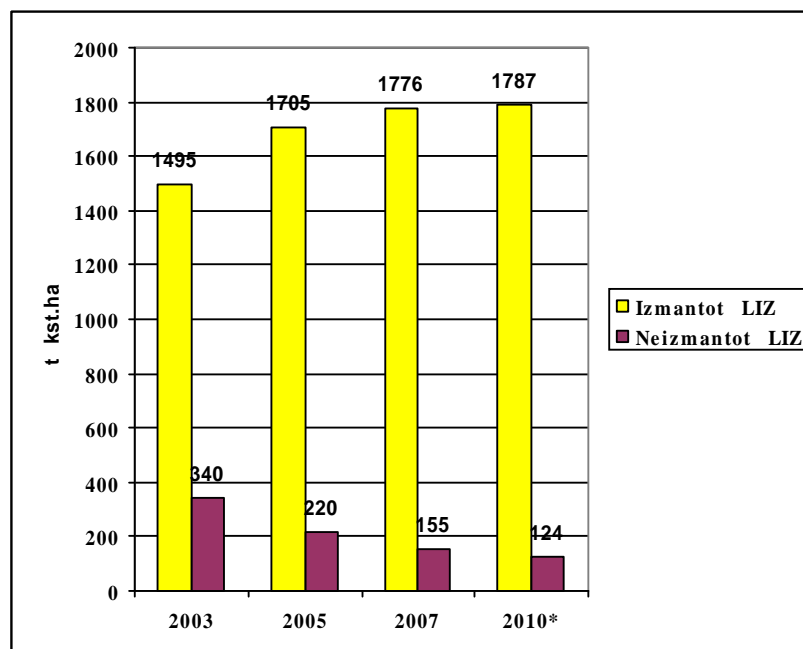
Maks jumu ietekme uz zemes izmantošanu

Atbilstoši LAP pas kumos izvirz tajiem m r iem konkr tajiem pas kumiem, ir p t ta 2.1.2 pas kuma. „Maks jumi par nelabv l giem apst k iem cit s teritorij s (iz emot kalnu teritorijas)” ietekme uz lauksaimniecisk s zemes izmantošanas turpin šanu MLA teritorij s, k ar 2.1.4./1 apakšpas kuma „Biolo isk s lauksaimniec bas att st ba” ietekme uz biolo isk s lauksaimniec bas produkcijas ražošanu, k ar biolo isk s lauksaimniec bas metožu pielietošanu LIZ plat b s.

emot v r , ka maks jumu sa m ji š da veida atbalstu sa em jau kopš 2004.gada, lai noskaidrotu šo maks jumu ietekmi uz lauku saimniec bu ekonomiku, k b zes inform cija tika izmantoti dati par st vokli 2003.gad .

Statistikas dati r da, ka s jumu plat bas maz k labv l go apvidu zem s ir b tiski palielin juš s, un to pieaugums bijis strauj ks, nek teritorij s rpus MLA. Liel k da a no

neizmantot s zemes atgriezta aprit MLA teritorij s. Turkl t izmantot s LIZ pieaugums ir v l liel ks nek neizmantot s LIZ samazin jums: kopum no 2003.l dz 2010.gadam izmantot s zemes plat ba lauku saimniec b s pieaugusi par 292 t kst. ha (par 20%), bet neizmantot s LIZ plat ba samazin jusies par 216 t kst. ha (par 63%). (3.8.att ls).

3.8.att ls. Lauku saimniec b s esoš s LIZ izmantošana Latvij 2003.-2010.gados¹⁸⁷

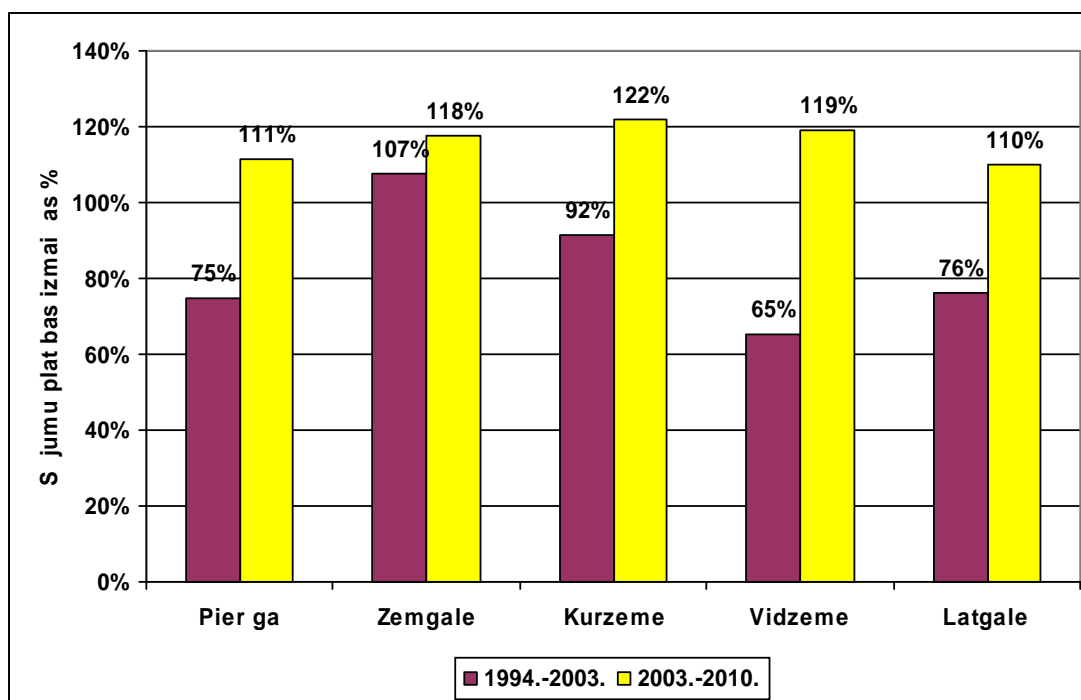
* Par 2010.gadu uzr d tais apjoms ir nedaudz maz ks, jo netika apsekotas visas saimniec bas (dati iek auj 83,1 t kst.akt vo saimniec bu).

T k MLA maks jumi skar visplaš ko teritoriju sal dzinot ar citiem LAP finans tajiem plat bu maks jumiem, turkl t tie ir diferenc ti atkar b no teritorijas statusa (1., 2.un 3.kategorijas MLA teritorijas), ir pamats uzskat t, ka liel k LAP ietekme lauksaimniec bas zemju apsaimniekošanas sekm šan ir tieši MLA maks jumiem.

MLA maks jumu lomu s jumu plat bu pieaugum labi par da to dinamika re ionu griezum . Šim nol kam sal dzin ti divi plaš ki laika periodi: s jumu plat bu izmai as 10 gadu laik l dz MLA maks jumu ieviešanai (1994.-2003.g.) k ar kopš MLA maks jumu ieviešanas (2003.-2010.g.). Rezult ti apkopoti 3.9.att l .

Graudu, kartupe u un lauku d rze u s jumi iek auti t d , ka par tiem CSP sniedz sal dzin mus datus. Kopš 2003.gada ir b tiski pieaugušas rapšu plat bas, l dz ar to kop jais s jumu plat bu pieaugums 2003.-2010.g. b tu v l liel ks. Palielin juš s ar ilggad go z l ju plat bas, ta u t s šaj sal dzin jum apzin ti ignor tas, jo var neb t tieši saist tas ar produkcijas ieguvi.

¹⁸⁷ Datu avots: LR Centr l statistikas p rvalde

3.9.att. 1s. S jumu platbu dinamika Latvijas reģionos 1994.-2010.g. (graudu, kartupeļu un lauksaimniecības produkcijas jumi)¹⁸⁸

No veikto salīdzinājumu rezultātiem redzams, ka laikā līdz 2003.gadam vienīgi Zemgales reģionā platbūvniecība palielinājās, bet citur, īpaši Vidzemē, strauji samazinājās. Tomēr pēc MLA maksājumu ieviešanas situācija ir strauji mainījusies. Platbūvniecība ir pieaugušas visos reģionos, bet īpaši nozīmīgas izmaiņas sējplatbu dinamikā ir Vidzemē un Latgalē, kuri ir galvenie MLA reģioni.

Atbalsta ietekme uz bioloģiskās saimniecības metožu izplatību un bioloģisko produktu ražošanu

Ar bioloģiskās lauksaimniecības Latvijā strauji attīstījās kopš atbalsta maksājumu ieviešanas 2004.-2006.gados. Ja pirms 2004.gada sertificēto bioloģisko saimniecību skaits nepārsniedza dažus simtus, tad jau 2006.gadā tika ieskaitoti pabeigta perioda saimniecības bija vairāk nekā 4000. Bioloģiskās saimniecības popularitātes straujais pieaugums, kā redzams, bija vienreizīgs, ko izraisīja salīdzinoši augstie maksājumi par bioloģiskās apsaimniekotības platībām. Turpmāk, kā rādā 3.18.tabulas dati, bioloģiskās saimniecības metožu izplatības temps krietni samazinājās, tomēr joprojām turpinās neliela pieauguma tendence bioloģiskās apsaimniekotības platību un saimniecību skaita ziņā, kas vērtējama pozitīvi. Turklāt 2010.gadā ir pieaudzis 1.pabeigta gada platbūvniecības apjoms – tika iekasēti 19 t kst.ha.

¹⁸⁸ Datu avots: LR Centrālās statistikas pārvalde

Slikt ka tendence v rojama produkcijas ražošan . Tabul apkopotie dati liecina, ka laik no 2006. l dz 2010.gadam praktiski visiem biolo isk s produkcijas veidiem ražošanas apjoms ir samazin jies, neraugoties uz plat bu pieaugumu. Vien gi graudu un aitas ga as ražošana ir saglab jusies 2006.gada l men , p r jiem produktiem ir kritums (dažiem pat vair k k 50% - olas, piena produkti; ar aug u un ogu ražošana samazin jusies gandr z divk rt).

Min tos produkcijas daudzumus sal dzinot ar kop jo valst saražoto apjomu, varam apr in t, ka 2010.gad Latvij biolo iski tika saražoti 3% ga as, 7% piena, 0,1% olu, 3% graudu, 4% kartupe u, 1% d rze u, bet liel kais patsvars biolo iskajai produkcijai ir medus (21%) un aug u un ogu (12%) kop j apjom . Ta u kopum emot, tas ir iev rojami maz k nek var tu saražot, apsaimniekojot 9% no kop j s izmantot s LIZ.

Tas liecina, ka neraugoties uz maks jumu sist mas pilnveidošanu (atš ir gu maks jumu likmju ieviešana atkar b no produkta, realiz cijas ie mumu nepieciešam bu) ar to ir par maz, lai sekm tu produktu ražošanas att st bu. Pašreiz jais atbalsta meh nisms, j atz st, ka joproj m sekm tikai plat bu izmantošanu, bet nevis gala produkcijas ieguvi un realiz ciju.

3.18. tabula. Biolo isko saimniec bu skaits, plat bas un saražoto produktu daudzums Latvij 2006.-2010.g. (ieskaitot p rejas perioda saimniec bas)¹⁸⁹

Rādītāji	2006	2007	2008	2009	2010
Saimniec bu skaits	4092	4120	4202	4300	...
Biolo iski apsaimniekot s plat bas, t kst. ha (iesk. p rejas perioda)	147,3	149,0	160,0	160,2	166,3
Liellopu ga a (t kst.t)	2,5	2,6	2,1	2,3	2,1
Aitu ga a (t kst.t)	0,14	0,14	0,13	0,21	0,14
Piens (t kst. t)	62,1	63,2	47,9	66,5	57,1
Piena produkti (t kst.t)	0,25	0,25	0,13	0,27	0,07
Olas (t kst. gab.)	1561	1404	1220	448	608
Medus (t)	202	192	136	112	141
Graudi (t kst .t)	41,7	46,0	47,3	45,3	41,6
Kartupe i (t kst.t)	23,7	24,9	18,7	17,8	18,6
D rze i (t kst.t)	2,7	2,6	1,4	2,1	2,0
Aug i un ogas (t kst.t)	2,7	2,0	1,4	1,8	1,4

Te var atcer ties Eiropas KLP pirms kumus, kad s kotn ji tika izveidota sist ma, kas stimul ja ražošanas att st bu (cenu, ieguld jumu atbalsts), uz plat bu maks jumiem p rejojot tikai tad, kad bija vajadz gs tieši ierobežot ražošanu, vienlaikus saglab jot ien kumus. L dz ar to ar citu valstu pieredze r da, ka plat bu maks jumi nav veids, k celt ražošanas apjomu,

¹⁸⁹ ZM no kontroles organiz ciju datiem

paši ja tas saistīts ar saimniekošanas sistēmas maiņu šaj gadjam, saimniecībām jāņemot vērā bioloģisko ražošanu.

Pētījumā apkopoti arī lauksaimnieku aptaujas izteiktie viedokļi par valsts atbalsta metodēm. Aptaujas rādā, ka respondenti visaugstāk novērtē tieši platību maksājumu, taj pašā laikā liela daļa respondentu norāda arī uz citu atbalsta veidu lietderību. Piemēram, bioloģisko saimniecību aptaujā 59% respondentu norāda, ka saimniecībām jānodrošina arī platību maksājumi par produkciju, bet 52% - atbalsts investīcijām.

Vērtēšanas 3.solis

2.assākumiem EK definētie ietekmes rādītāji vērtē ietekmi uz vidi, nevis ekonomiku, jo šos pasākumus galvenais mērķis ir saistīts ar vides saglabāšanu. Šie rādītāji nav promocijas darba priekšmets. Tomēr nenoliedzami, ka katrs maksājums rada arī ekonomisko ietekmi, kas pašbūtiski ir Latvijas situācijā.

Pozitīvais maksājumu efekts izpaužas sakarā ar to kompensāciju raksturu, izlīdzinot saimniekošanas apstākļus teritorijās ar atšķirīgām ienesīgumu. Līdz ar to tie veicina vienmērīgā zemes apsaimniekošanu, nodarbošanos ar lauksaimniecību tādās teritorijās, kur dabiskais ienesīgums ir mazāks. Kā iepriekš minēts, pasākums ir sekmīgs jūmu platību izlīdzināšanā dažādos reģionos un samazināt jūmu koncentrāciju Zemgales un Pierīgas reģionos.

Pievienot savārtības analīzē arī secināt, ka MLA maksājumiem ir svarīga loma to saimniecību salīdzinošās konkurētspējas nodrošināšanā, kuras atrodas lauksaimniecībā mazāk labvēlīgās teritorijās. Nosacīti aprēķinot, ka 2007. un 2008.gados MLA maksājumi faktiski kompensēja mazākā 50% no neiegūtās pievienotās vērtības salīdzinot ar citām teritorijām, un vienīgi 2009.gadā kompensācija bija pilnīga, sasniedzot 101% (skat.3.19. tabulu).

Latvijas teritorijā lauksaimniecības nosacījumi (zemes kvalitāte, infrastruktūra, realizācijas iespējas u.c.) dažādās valsts vietās ir atšķirīgi, tādēļ kompensācijām jānodrošina maksājumiem, kas palīdz izlīdzināt teritoriālās atšķirības, ir oti liela un iespējams pat izšķiroša nozīme, lai veicinātu lauksaimniecisko darbību valsts līmenī. Pašlaik neviens cits atbalsta veids to pietiekami nespēj aizvietot.

3.19.tabula. MLA atbalsta ietekme uz neto pievienot s v rt bas (NPV) l meni un kompens cijas pietiekam bas nov rt jums Latvijas SUDAT kopas saimniec b s 2007.-2009.gados¹⁹⁰

Rādītāji/Gads	2007	2008	2009
NPV/GDV MLA atbalsta sa m jiem (EUR)	13574	9773	7450
NPV/GDV p r j s saimniec b s (EUR)	15451	11895	7441
MLA atbalsta patsvars NPV (atbalsta sa m jiem)	11%	13%	23%
NPV/GDV MLA atbalsta sa m jiem (bez MLA maks jumiem) (EUR)	12061	8521	5739
Kompens cijas pak pe (% no NPV starp bas starp MLA un citiem re ioniem)**	45%	37%	101%

Ar citu valstu pieredze (gan ES, gan rpus t s, piem ram, Jap n) liecina, ka kompens cijas maks jumi par saimniekošanu lauksaimniec bai maz k piem rot s teritorij s ieg st popularit ti un tiek atz ti k sekm gs veids k atbalst t ekonomiski maz k akt vus re ionus un pasarg t lauksaimniecisk s zemes no pamešanas (Hashiguchi, 2010).

oti noz m gs visp r j s ietekmes r d t js, paši pašreiz j situ cij Latvijas laukos, ir atbalsta ietekme uz *darba vietu rad šanu (pilna laika vien b s)*. Lauksaimniec b gan past v gi v rojama darbavietu samazin šan s, ta u ar š d situ cij b tiski ir analiz t, k daž di atbalsta veidi ietekm nodarbin t bu.

MLA maks jumu ietekme uz nodarbin t bu ir analiz ta, apkopojot datus par saimniec b s nodarbin tjiem (pilna laika vien b s) 2007.-2010.gados, izveidojot 2 grupas: vien ir atbalsta sa m ji, otr saimniec bas, kuras atbalstu nav sa mušas, katr no t m apr inot nodarbin t bas l meni un t izmai as vid ji saimniec b . Lai mazin tu strukt ras ietekmi, t s dal tas 3 grup s atkar b no ekonomisk lieluma. Dati, kas apkopoti 3.20.tabul , nor da uz izteikti pozit vu maks jumu ietekmi tieši liel ko saimniec bu grup (vid ji katr no t m, saska ar apr inu, izdevies saglab t 8 pilna laika darba vietas sal dzinot ar t s pašas grupas saimniec b m bez š da atbalsta. Ieg tie rezult ti ir attiecin ti uz visu lauksaimniec bas nozari, emot v r atbalst to saimniec bu skaitu attiec gaj s lieluma grup s un vid jo nodarbin t bas l meni taj s. Rezult t ieg ts, ka caurm r katru gadu 2008.-2010.gados MLA atbalsts vis saglab t vismaz 1000 pilna laika darba vietas tieši lauku saimniec b s.

¹⁹⁰ Apr ini no SUDAT datiem, izmantojot autora izveidotu metodiku

3.20.tabula. Darba patēriņa izmaiņas vidējā saimniecībā ar un bez 2.1.2. pasākuma atbalsta 2007.-2010.g. galvenajās lieluma grupās (pilna laika vienībās)¹⁹¹

	2007	2008	2009	2010	Starpība (2007.- 2010.) (%)
Mazās (2-8 ELV), ar MLA atbalstu	1,92	1,87	1,81	1,75	91
Mazās (2-8 ELV), bez MLA atbalsta	1,95	1,88	1,79	1,79	92
Starpība ar/ bez atbalsta pret 2007.g.		0,02	0,05	-0,01	99
Vidējās (8-40 ELV), ar MLA atbalstu	2,72	2,81	2,64	2,36	87
Vidējās (8-40 ELV), bez MLA atbalsta	4,85	4,57	4,12	3,79	78
Starpība ar/ bez atbalsta pret 2007.g.		0,25	0,33	0,24	111
Lielās (virs 40 ELV), ar MLA atbalstu	33,45	32,48	27,98	27,27	82
Lielās (virs 40 ELV), bez MLA atbalsta	53,66	48,43	41,07	39,91	74
Starpība ar/ bez atbalsta pret 2007.g.		2,29	2,38	2,39	110

Turklāt aprīn iekautas tikai strādjošās saimniecības, bet jāņem vērā, ka rūpus MLA teritorijā daudz straužāk ir sarūcis mazo saimniecību skaits. Autora rēķinātajā datū, lai šajā gadījumā novērtētu netiešo ietekmi, tā ņemot vērā, ka katrā darbavietā ražošana rada citas rūpus, var pieņemt, ka faktiskā ietekme ir vēl lielāka.

Vērtēšanas 4.solis

MLA atbalsta realizācijas laikā LIZ izmantošana ir ievrojami uzlabojusies, un kā galvenais stimuljošais faktors tam ir platību maksājumi. Bez MLA tiek piešķirti arī citi platību maksājumi, kas tāpat stimulē LIZ izmantošanu (vienotais platību maksājums, kā arī citi LAP 2.ass pasākumi), tomēr MLA atbalstam ir ievrojama nozīmīga platību maksājumu struktūra: 2009.gadā tas veido 20% no saņemtajiem šādā veidā maksājumiem, turklāt ir specifiski orientēti atbalstīt lauksaimniecības mazāk labvēlīgās apvidus, kuros neapstrādātās zemes platības bija lielākas (pie 4.so a).

MLA atbalsts, ņemot vērā atbalsta saņemšanas nosacījumus, ir sekmīgs ne vien izmantotajam platību pieaugumam, bet arī gan mājlopu gan mājputnu palielināšanai atbalstītajās teritorijās (pašīgās liellopu un aitu), kā arī invazīvo augu apkarošanai. Ekonomiskās krīzes apstākļos, kad 2008.-2009.gados strauji sarūkuši saimniecību ienākumi, MLA maksājumu lietderības novērtējums tieši ienākumu nodrošināšanas funkcijā kļuva būtiska. ņemot vērā, ka MLA maksājums saņem 53% aktīvo lauku saimniecību, šiem maksājumiem ir pozitīva ietekme uz saimniecību ekonomiku un lauku sociālo vidi.

¹⁹¹ Autora aprēķini, izmantojot SUDAT datus

Zemes platības, kuru apsaimniekošana rada ievrojami augstākas izmaksas par vidējām, kompensācijas lēmums ir par maz, lai tas būtu izdevīgi apsaimniekot. Tādā pašā veidā atbalstam platību lēmums sasniegts tikai par 84%. Tomēr daļa zemju pašnieku kopj zemi, ar nesaņemot maksājumu, jo LAD 2010.gadā veiktais apsekojums rāda, ka platības, kurās zeme tiek kopta, ir aptuveni 2 milj. ha, tādā pašā veidā.

Tajā pašā laikā jāatzīst, ka aplūkojamiem platību maksājumiem ir mazāka ietekme uz ražošanas apjomu pieaugumu, jo to saņemšana nav saistīta ar produkcijas iegūvi. Līdz ar to būtu lietderīgi, paši bioloģiskās lauksaimniecības atbalstam, daļu no atbalsta tieši vai netieši saistītu ar produkcijas ražošanu, kas palielinātu sabiedrības ieguvumu no minētā atbalsta veida.

Vērtēšanas 5.solis

No veiktās analīzes var secināt, ka MLA maksājumi sevi attaisno tieši kā kompensācijas maksājumi, lai segtu objektīvu apstākļu ietekmē radušos ienākumu starpību starp mazkvalitatīvu un pārjūm teritorijām. Šie maksājumi ir paši vajadzīgi mazajām un vidējām saimniecībām, ar tādā veidā, ka tām mazāk pieejams investīciju atbalsts. Tas paši redzams mazo saimniecību grupā redzams, kur MLA atbalsta saņēmji uzrāda ievrojami augstāku pievienoto vērtību nekā pārjūm saimniecības, turklāt pozitīvā starpība pārsniedz saņemto MLA maksājumu summu. Tas arī izdarīt secinājumu, ka saņemtais atbalsts sniedz papildus atdevi ar caur saimniecību efektivitātes uzlabošanu, līdz ar to palielinot ienākumus par lielu summu. Turpmākas korekcijas var būt saistītas ar produkcijas ieguves prasību maksājumu piešķiršanai, lai sekmētu zemes efektīvu izmantošanu un pievienotās vērtības palielināšanu.

Agrovides pasākums devis nozīmīgu impulsu bioloģisko saimniekošanas metožu izplatībai – šādi tiek apsaimniekoti ap 160 tūkst. ha jeb 9% izmantotās LIZ. Tomēr ar šo atbalstu vien ir par maz, lai nozīmīgi sekmētu bioloģiskās produkcijas ražošanu un patērētāju. Tādā veidā vajadzīgi papildinoši pasākumi, kas palielinātu esošā atbalsta atdevi. Konkrēti piedāvātie risinājumi tuvāk aprakstīti 3.3. apakšnodaļā.

3.3. Kopjais programmas vērtējums un perspektīvie atbalsta virzieni un risinājumi

Promocijas darba izklāstā noskaidrojot šajā apakšnodaļā autors sniedz kopsavilkumu par veikto LAP ietekmes analīzi, kā arī akcentgalvenos atbalsta virzienus, kuri autora vērtējumā, sekmētu Latvijas lauku dzīvotspējīgumu attīstību un uzlabotu ES atbalsta ietekmi ne tikai uz

lauksaimniecības sektora ekonomiskajiem rezultātiem, bet uz lauku vidi kopumā, sekmīgiot lauku kopienām un labvēlīgas vides dzīvībai un darbam, veidošanos.

Atsevišķu pasākumu un to grupu analīze veido pamatu programmas kopjamam vērīgumam. Līdz šim LAP 2007.-2013. realizācijas kopīgais vērīgums ar autora līdzdalību veikts vienu reizi LAP novērīgšanas Vidustermiā ziņojumā (2010.). Vērīguma struktūra ir veidota šādi:

- 1) Pasākumu analīze un secinājumi par konkrētiem pasākumiem
- 2) Atbildes uz novērīgšanas jautājumiem (pasākumu īstenošanas un horizontālās -vide, ekonomika, sociālā attīstība, programmvadība)
- 3) Vērīguma kopsavilkums par apakšmērķiem (katras ass ietvaros ir vairāki apakšmērķi, piemēram, 1.ass tie ir: a) paaugstināt iedzīvotāju profesionālo kvalifikāciju un zināšanas; b) paaugstināt lauksaimniecības un mežsaimniecības uzņēmumu konkurētspēju; c) sekmēt lauku saimniecību pārsturizāciju jaunajās dabiskajās
- 4) Analīzes kopsavilkums ass īstenošanai (LAP 1., 2., 3. un 4. ass)
- 5) Secinājumi un ieteikumi par ietekmes jomām (ekonomiskā attīstība, vides uzturēšana, sociālā attīstība, programmvadība)
- 6) Vispārīgās programmas vērīguma kopsavilkums¹⁹².

Pilnu kopīgo novērīgumu promocijas darbināvē iespējams attēlot lielā apmērā. Tādējādi apakšnodāsniegts novērīguma kopsavilkums, kur galvenie secinājumi un ieteikumi, bet aprīnīt sērītju skaitliskās vērtības un salīdzinājums ar plānoto īstenošanu apokopots 3.pielikumā.

Turklāt laikā pēc minētā ziņojuma izstrādes ir turpināts darbs pie atbalsta vēriguma izstrādes. *Nodarbinātības veicināšana* ir viens no trim definētajiem ekonomiskās ietekmes rezultātiem, turklāt, kā liecina iepriekšējā analīze, viens no būtiskākajiem nosacījumiem Latvijas lauku attīstībai pašlaik ir nodarbinātības iespējas. Tādēļ 2012.gadā ar autora līdzdalību veikts atsevišķs vērigums par LAP ietekmi uz nodarbinātību laukos.

LAP kopīgās ietekmes vērigums uz nodarbinātības veicināšanu

Lai noteiktu programmas kopīgo ietekmi, vispirms ir analizēta konkrētu pasākumu ietekme uz darbavietām (112., 121. un 212. pasākumu ietekmes aprīnīt sniegts promocijas darba 3.2.1. un 3.2.2. punktos), pēc tam attiecīgā ietekmi summējot par pasākumu grupām un

¹⁹² Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam novērīguma vidustermiā ziņojums. Pieejjams http://www.zm.gov.lv/doc_upl/MTE_gala_20122010.pdf

programm kop . Tika veikti apr īni par izmaks t atbalsta apjomu uz vienu rad to (vai saglab to) darbavietu, k ar veikts orient jošs re ion lais dal jums.

Kopsavilkums par lauksaimniec bas un mežsaimniec bas pas kumu ietekmi uz darbaviet m sniegts 3.21. tabul .

3.21. tabula. Apkopojums par kopum potenci li rad taj m (vai saglab taj m pas kuma ietekm) darbaviet m un to teor tiskaj m izmaks m lauksaimniec bas un mežsaimniec bas

(1. un 2.ass) pas kumos

Ass	Nr.	LAP pas kuma nosaukums	darbavietas PLE, kop	Atbalsta apjoms uz vienu darbavietas PLE, LVL
1	112	Atbalsts jaunajiem lauksaimniekiem	78	155 000
1	121	Lauku saimniec bu moderniz cija	900	155 000
1	122	Mežu ekonomisk s v rt bas uzlabošana	156	81 656
1	125	Infrastrukt ra, kas attiecas uz lauksaimniec bas un mežsaimniec bas att st bu un piel gošanu	19.6	1 486 664
1	141	Da ji natur lo saimniec bu p rstrukturiz cija	249	28 500
2	212	Atbalsts maz k labv l giem apvidiem	1000	138 000
2	213, 214	Natura 2000 maks jumi, Agrovide	1000	100 000
2	223	Lauksaimniec b neizmantojam s zemes pirmreiz j apmežošana	739	10 184
2	226	Mežsaimniec bas ražošanas potenci la atjaunošana un prevent vo pas kumu ieviešana	20	36 491
		Kop lauksaimniec b	3227	122 920
		Kop mežsaimniec b	935	53 530

No datu apkopojuma redzams, ka lauksaimniec b LAP l dzšin j ietekme (lidz 2010.gadam ieskaitot) indikat vi v rt jama ar nedaudz virs 3000 darbaviet m (ik gadu), kas veido tuvu 4% no nodarbin t bas l me a nozar . Savuk rt to izmaksas ir augstas – virs 100 000 LVL uz darbavietu. Mežsaimniec b rad to darbavietu ir maz k – zem 1000, pie tam t s galvenok rt bija uz projektu realiz cijas laiku (80% no t m veidoja pirmreiz j s apmežošanas pas kums. L dz ar to šo darbavietu zem k s izmaksas v rt jamas nosac ti.

Nelauksaimniecisko atbalsta pas kumu (312., 313., 321., 323. un 413.) ietvaros no 2008.gada etru gadu laik rad tas gandr z 5 000 darba vietas.

Visliel kais darba vietu skaits rad ts 321. pas kum „Pamatpakalpojumi ekonomikai un iedz vot jiem”. Ta u daudzas no š m darba viet m ir rad tas uz projektu realiz cijas laiku, kas liecina par šo darba vietu slaic go raksturu. Tom r tie ir ien kumi m jsaimniec b m, kaut ar uz neilgu laiku, kas motiv iedz vot jus dom t par aktivit t m, kur s tie var tu iesaist ties n kotn .

Savuk rt 312.(311.) pas kum „Uz mumu rad šana un att st ba” apl kojam period rad ts tikai ap 10% no pl not darbavietu skaita, un to vid j s izmaksas ir oti augstas. (3.22.tabula). Tas saist ts ar liel k s da as projektu naudas novirz šanu d rgiem biog zes projektiem, neizvirzot par priorit ti nodarbin t bas veicin šanu. .

3.22. tabula. Jaunrad to darba vietu raksturojošie r d t ji LAP 3. un 4. asu pas kumos 2008. – 2011.gados¹⁹³

Pas kums	Pl notais JDV skaits	Faktiskais JDV skaits	1 JDV vid j s izmaksas, LVL	Sabiedriskais finans jums/JDV, LVL	Atbalsta intensit te, %
312.(311.)	4560	490	99 194	39 262	39,5
313.	150	214	12 291	3 706	30,2
321.	700	3 698	15 154	8 421	55,6
323.	5	12	67 267	51 003	75,8
413.	15	558	3 322	2 745	82,6
Kop	5430	4 972			

Kopum no 2008. – 2011. gadam (121.pas kum – l dz 2010.gadam) LAP atbalsta pas kumu projektos rad tas vair k k 9 000 slaic gas un ilglaic gas darba vietas, kas da ji ietekm ja kop jo nodarbin t bas l meni valst . V rojamas izteiktas re ion las iez mes – Vidzemes re ion rad ts visliel kais darba vietu skaits un viskras kais bezdarba l me a samazin jums. No min taj m darbaviet m ap 3220 attiecin mas uz lauksaimniec bas nozari, nedaudz virs 900 – mežsaimniec bu, bet 5000 – nelauksaimnieciskaj m darb b m. Tikai 3. un 4.asu pas kumos darbavietu rad šana ietilpa pl notajos rezult tos. Rezult ti š s grupas pas kumos kopum nav sasniegti, sakar ar 312.pas kuma zemu ietekmi uz nodarbin t bu, kas bija pl nots k galvenais pas kums nelauksaimniecisko darb bas veidu att st bai.

emot v r , ka LAP realiz cija turpin s, kop jais rad to darbavietu skaits, ja darbavietas tiek rad tas ar t du pašu intensit ti k jau analiz tajos projektos, var sasniegt ap 15 000. Ta u no t m tikai aptuveni 25% (3700) nosac ti var v rt t k ilglaic gas (saglab jas ar p c projekta beig m). T das galvenok rt sagaid mas 312. un 313. pas kumos, k ar

¹⁹³ Apr ini no LAD datub zes datiem par LAP pas kumos rad taj m darbaviet m (LVAEI apkopojum)

lauksaimniecība. Tomēr, emotīvā netiešo ietekmī (viena darba vieta ražošana rada citas), kā arī tiskos ieguldījumus lauku infrastruktūrā, kas potenciāli var piesaistīt iedzīvotājus), kopējā LAP ietekme sagaidāma lielāka. Tomēr tas faktiskais apjoms pašreiz var tikt novērtēts tikai teorētiski, jo ir atkarīgs no daudziem ar LAP nesaistītiem apstākļiem.

Nelauksaimniecības nozarēs, saskaņā ar novērtējumu, ir radītas vairākas darbavietas kā lauksaimniecībā un mežsaimniecībā, kas arī būtu atbilstoši LAP mērķiem, tomēr jāsecina, ka lielākā daļā no tām (321.pasākums) ir galvenokārt uz projektu laiku. Līdz ar to, emotīvā relatīvā mazo 312.pasākuma ieguldījumu nodarbinātībā, LAP kopējā līdzšinējā ietekmī nelauksaimnieciskos darbus veido attīstība un iedzīvotāju ienākumu iespēju vairošana laukos var būt tā nepietiekama. Turklāt lauksaimniecībā LAP pozitīvā ietekmī ir tikai relatīva – izpaužas kā līniskā nodarbinātības samazinājums atbalsta saņēmējiem nekā citām saimniecībām. Turpmāk LAP plānošanā būtu prioritāri atbalstāmi tieši tie projekti, kas vēršti uz nodarbinātības palielināšanu.

LAP kopējā novērtējuma kopsavilkums

Izvērtējot LAP realizācijas gaitu, tās ietekmī uz ekonomiku, vidi, iedzīvotāju sociālo aktivitāti utt., autors secina, ka LAP sniedz pozitīvu ieguldījumu lauksaimniecībā un lauku attīstībā, paši ievērojot ekonomiskās krīzes rezultātā samazinātās darba un ienākumu gūšanas iespējas. Finansējums tiek apgūts aktīvi (2012.g.septembrī brīvvaldīdēķu Programmā praktiski vairs nav). Projektu ekonomiskā atdeve kopumā ir tuvu plānotajam. Analīzjamā periodā novērtētā ekonomiskā izaugsme 1. un 3.asu pasākumos kopā ir EUR 65 milj. PPS jeb 17% no plānotās, tāu pērkāta periodā tā izpauēdusies tikai daļēji, līdz ar to kopējā ietekmī sagaidāma pat lielāka par plānoto. Ar 2.asu pasākumi, saskaņā ar apkopotajiem datiem, dod pozitīvu efektu gan lauksaimniecībā izmantojamā zemju saglabāšanā, bioloģiskās daudzveidības uzturēšanā, gan arī pozitīvu ekonomisku atbalstu saimniecībām dzīvotspējās uzturēšanā.

Tā kā programmas realizācija turpinās, un ar kopš realizācijām pasākumiem pagājis tikai nēilgs laiks (aktīvā pasākumu realizācija sākus 2008.gadā, kam sekoja zemākā aktivitāte 2009.gadā un jauns aktivitātes vilnis 2010.-2011.gados), darba izstrādes laikā programmas ekonomiskā ietekmī var novērtēt tikai indikatīvi. Galveno sasniedzamo rezultātu vērēbas salīdzinājuma ar plānotajām norādītās 3.pielikumā, bet apkopojums par sasniegtajām ietekmes rezultātiem salīdzinājuma ar izmaksāto finansējumu – 2.pielikumā.

LAP virsmērķa – „Paaugstināt cilvēku dzīvības apstākļus laukos” – sasniegšana ar LAP palīdzību tiek sekmēta daļēji. Lielākā daļa LAP atbalsta saņēmēju (90% no 65 tūkst.) saņem tikai platbūv maksājumu, kuru apmērs ir 34% no kopējā LAP finansējuma. Tas nozīmē, ka lielākā daļa finansējuma var tikt izmantota salīdzinoši neliela iedzīvotāju skaita labuma gūšanai. Līdz ar to turpmāk būtu lietderīgi atjaunot tos LAP līgumslēdzējus, kuri piemēroti mazāk un vidējām saimniecībām, kurām trūkst pašūldzīvības investīciju līdzfinansējuma. Turpat atbalstu investīcijām lietderīgi saistīt ar apmēcībām, konsultācijām, pieredzes apmaiņu projektu realizācijā, lai sekmētu to lauku cilvēku iesaistīšanos, kuriem trūkst ES fondu izmantošanas pieredzes. Tikai 12% no LAP atbalsta saņēmējiem (fiziskām personām) ir vecumā līdz 40 gadiem, tādēļ pastiprināti būtu sekmējama gados jaunu cilvēku iesaistīšana uzņēmējdarbībā laukos.

LAP īstenošana radīja labvēlīgu iespaidu ar *makroekonomiskām* lēmējībām, kas tiski stabilizēja lauksaimniecības sektora rezultātus, salīdzinot ar kopējo struktūras valsti. Lauksaimniecība un mežsaimniecība bija gandrīz vienīgās nozares, kurās 2009.gadā bija pozitīvs pievienotās vērtības pieaugums salīdzinājumā ar citām. Situācija, kad valsts kopumā IKP kritums sasniedza 18%, lauksaimniecība un mežsaimniecība tas pieauga par 3,5%. Ar nodarbinātību šajās nozarēs 2009.gadā samazinājās tikai par 2,1%, turpretī visā Latvijā tautsaimniecībā – par 12,2% (CSP). Ar turpmāko (2010.-2011.gadu) dati liecina par nodarbinātības skaita stabilizāciju nozarē. Reālie ienākumi uz pilna laika nodarbinātību lauksaimniecībā 2009.gadā ir samazinājušies par aptuveni 14%, kas ir salīdzināms ar vidējās rādītāju ES-27 (-11,6%), bet 2010.-2011.gados novērojams kā pirms – katrā no šiem gadiem par aptuveni 15% (Eurostat). Ienākumu izmaiņas galvenokārt noteicami faktori, tomēr LAP ir nozīmīga ietekme labvēlīgu attīstības nosacījumu veidošanā (nelabvēlīgo faktoru ietekmes kompensācija, ieguldījumu atbalsts, informācijas pakalpojumi u.c.).

LAP netiešā ietekme tika novērtēta indikatīvi, veicot atsevišķu pasākumu vērtējumu. Saskaņā ar provizoriskiem aprēķiniem, multiplikatora efekts lauku teritorijās lauksaimniecības projektiem tiek vērtēts 20-25% no veiktajām investīcijām. Lielāks tas ir investīcijām būvniecībā, kā arī nelielām projektiem. Tomēr Latvijā tikai tiek veidota metodika un uzkrāta nepieciešamā informācija šādu aprēķinu veikšanai.

Kā galvenās jomas, kurās LAP līdzšinējais ieguldījums ir vērtējams kā nepietiekams, ir:

- mazo un vidjo lauku saimniecību attīstība. Ražošana strauji koncentrējās nelielā skaitā lauksaimniecības uzņēmumu: 2010.gadā ap 60% lauksaimniecības produkcijas saražoja 1% no kopējā saimniecību skaita, un šis patsvars strauji audzis pēdējo 2-3 gadu laikā;
- nelauksaimnieciskās uzņēmējdarbības attīstība laukos. Līdz 2012.gada 01.09. pasākumu „Uzņēmumu radīšana un attīstība” atbalstītī tikai ap 20% no plānotā uzņēmumu skaita (633 pret 3025), bet kopējais darbojošos uzņēmumu skaits laukos krāšies laika gaitā strauji samazinājies (2009.gadā par 31%).

No apkopotajiem datiem var secināt, ka programmas pašreizējais ieguldījums ekonomiskajā izaugsmē būtiski apmierinošs, taču programmas analīze identificē vairākas vajadzības, kuras būtiski ietekmē lauku atbalsta plānošanu.

Ievērojot, ka ekonomiskā un sociālā situācija Latvijā ir būtiski mainījusies, salīdzinot ar pirmskrīzes posmu, kā arī veiktās analīzes rezultātus, ir izkristalizēta vairāku būtisku papildinājumu nepieciešamība, lai LAP sekmīgāk sasniegtu tālrunus, tajā skaitā virsmērķi „Prticis cilvēks apdzīvotos laukos”. Ir radusies vajadzība akcentēt nodarbinātības veicināšanu, kas pirms krīzes nebija tik aktuāla. Tiek atzīts, ka no nozaru atbalsta akcentēj virza uz lauku atbalstu, par pirmo atbalsta kritēriju izvirzot – kā attiecīgais projekts vai pasākums ietekmēs lauku vidi kopumā? Līdz ar to lietderīgi palielināt 3. un 4. asu patsvaru LAP struktūrā, veicot realizējamo projektu kompleksu izvirzīšanu atbilstoši LAP mērķiem, lai labums no ieguldījumiem skartu lielāku lauku iedzīvotāju skaitu un sniegtu lielāku efektu lauku ekonomikā aktivizācijai. Lai LAP sasniegtu lielāku atdevi, nepieciešama kompleksa uzņēmējdarbības vides veicināšana laukos, ietverot pasākumus, kas ir ārpus LAP kompetences – nodokļu, sociālā politikā utt.

LAP ietvaros atsevišķi pasākumi jāveic harmoniski, izvairoties no situācijas, kad var izveidoties neliels skaits augsti mehānizētu saimniecību, kas būs ražīgas, efektīvas un izdevīgas šaurai to pašnieku daļai, taču tas nekādā veidā neveicinās apdzīvotus Latvijas laukus, jo vienkāršajiem iedzīvotājiem tur vairs nebūs darba un tie būs spiesti pārcelties citur. Līdzīgi, izmaksājot lielu daļu atbalsta bez jēlādiem efektivitātes celšanas nosacījumiem, ir iespējams zaudēt jau esošo konkurētspēju, ja netiek domāts par attīstību, inovācijām, produktivitāti.

Turpmāk atbalsta organizācijai jāskatās saistībā ar mērķiem, ko vēlami sasniegt. Šajā sakarā jāuzsver jau 2007.-2013.gadu lauku attīstības stratēģiskais mērķis – „Prticis cilvēks ilgtspējīgi apdzīvotos Latvijas laukos”. Diemžēl, jāvērtējam pašreizējos Programmas

rezultātus, kā arī faktiskos rezultātus un to izmaiņas Programmas realizācijas laikā, tad nevarām teikt, ka Programma būtu devusi pietiekami lielu ieguldījumu Virsmērās sasniegšanā. Pašreizējā aplūkojamajā nozīmē, cik ir radīti jauni uzņēmumi un darbavietas (piemēram, 3.1.2.pasākums, kuram rīsi bija tieši uzņēmējdarbības dažādošana laukos un alternatīvu nodarbošanās veidu attīstība), tikai 1% no finansējuma novirzīti jaunu uzņēmumu radīšanai, bet vislielākā daļa (66%) novirzīti aktivitēti „enerģijas ražošanai no lauksaimniecības un mežsaimniecības izcelsmes biomasas”. Šajā aktivitētē ir oti augstas izmaksas - projektu vidējā vērtība (~ 1 milj.LVL), tāu ieguldījums darbavietu radīšanā – oti nīcīgs (pašreizējie dati pat neuzrāda nozīmīgu ieguldījumu; arī atbalsta projektu skaits šajā aktivitētē ir tikai 62 projekti (LAD dati līdz 01.09.2012.g.)).

Ēmotvērī lauksaimniecības un lauku attīstības analīzi, kā arī atbalsta izlietojuma rezultātus, autors secina, ka kopumā lauksaimniecības sektorā ir nepieciešams saglabāt līdzšinējo (2007.-2012.gada) atbalsta līmeni, lai ražošanas apjomus un ienākumus saglabātu esošajā līmenī. Vienlaikus ir nepieciešams uzlabot atbalsta izmantošanas struktūru, kas autu paaugstināt ražošanas apjomus un atdevi un resursu izmantošanas mazāks un vidējais saimniecībās, līdz ar to tās ekonomiski nostiprinot un caur to palielinot visa lauksaimniecības sektora ekonomisko efektivitāti. Detalizētā priekšlikumi par to izteikti attiecīgās sadaļās.

Autora vērtējumā, lauksaimniecībā pašreiz ir divi galvenie uzdevumi – saglabāt darbavietas un padarīt tās efektīvas. No vienas puses, šie uzdevumi it kā nonāk pretrunā, jo defektivitātes palielināšana parasti ir saistīta ar darbavietu samazinājumu. Taču, no otras puses, šie uzdevumi ir arī saistīti, tādēļ ka padarot darbavietas efektīvas, tās vienlaikus tādējādi tiek saglabātas. Turklāt, Latvijas zemes resursi nav izmantoti pietiekami intensīvi – vēl ir lielas rezerves gan produkcijas ieguvēno viena LIZ hektāra, gan arī izmaksu samazināšanā uz vienu produkcijas vienību, kā arī pievienot svertības žūveidošanu (pašreizēji tiek eksportētas izejvielas – graudi, rapšu sēklas, piens, dzīvnieki u.c., tāu sekmējot vietējoprostādi un galaprodukta radīšanu, kurām būtu augstāka pievienotā vērtība, vajadzībāpāc darbaslīdzā palielinātos un arī pieaugtu ienākumi).

Būtu jāpārdomā iepriekšliktie akcenti uz masu produktu ražošanu – graudu, rapšu, piena ražošanas sekmīgāna. Pašreizētie rezultāti ir, ka šie produkti masveidā tiek eksportēti, tāu pievienotā vērtība, kas paliek Latvijā, no tiem ir salīdzinoši zema, turklāt masveida ražošana nav piemērota mazajmsaimniecībām, kuru Latvijā ir absolūtais vairākums. Ēmotvērī Latvijas vietu ES kopējā tirgū, perspektīvā būtu dažādu t.s. nišas produktu ražošanai, kam pievienotā vērtība ir ievērojami augstāka. Tie var būt produkti ar dažādm specifiskām

paš b m, produkti nelielos iepakojumos, piem ram, viesn c m, lidmaš n m u.c. Lai ar tiem apg d tu tirgu, j veido kooperat vi. L dz ar to ir lietder gs atbalsts kooperat viem tieši invest ciju projektiem.

Iev rojot, ka lauksaimniec b b tu oti sarež ti vai pat neiesp jami palielin t kop jo nodarbin to skaitu, par m r i j izvirza darbavietu rad šana cit s nozar s laukos, kas kompens tu nodarbin t bas samazin jumu lauksaimniec b .

Taj paš laik ar lauksaimniec b nav izmantots esošais potenci ls produkcijas un pievienot s v rt bas ieguv . T piem ram, analiz jot graudu ražošanu Latvij un izv rt jot t s potenci l s iesp jas, autors ir secin jis, ka jau dažu gadu laik Latvij b tu iesp jams k pin t graudu ražošanu par 400-500 t kstošiem tonnu sal dzinot ar 2010.gada l meni, bet aptuveni 10 gadu laik – par miljonu un vair k tonn m, palielinot gan graudu plat bas, gan raž bu. Lai to sekm tu, nepieciešami stimukl joši politikas pas kumi, k , piem ram, sekm t tehnikas pakalpojumu kooperat bu att st bu, atbalsts augš u ielabošanai (melior cijas un melior cijas sist mu uztur šanai, augš u ka ošanai, augsnes strukt ras uzlabošanai), paši maz k labv l gos apvidos, subs diju apjoma cieš ka sasaiste ar zemes izmantošanas veidu, nosakot atš ir gus maks jumus atkar b no t s izmantošanas, atbalsts p tniec bas un selekcijas darb b m jaunu š ir u izveidošan un aprob cij utt¹⁹⁴.

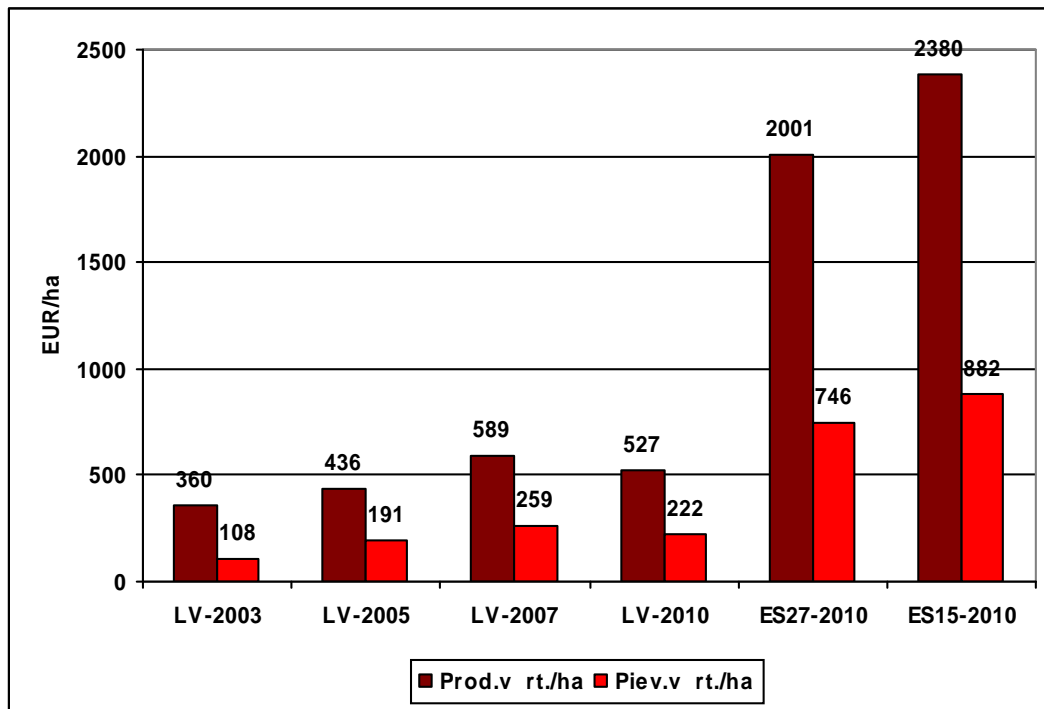
L dz gas rezerves ir ar citu produktu ražošan , jo k r da sal dzin jums ar cit m ES valst m, Latvij tiek ieg ts daudz maz k lauksaimniec bas produkcijas un ien kumu no viena hekt ra. Sal dzin jum ar ES vid jo l meni neto pievienot v rt ba uz ha atpaliiek 3,3 reizes, bet produkcijas v rt ba – pat 3,8 reizes (3.10.att ls).

Analiz jot r d t jus saimniec bu grup s, redzams, ka visliel k atpalic ba Latvij ir vid ji lielo saimniec bu grup (40-100 ELV), kur pievienot v rt ba uz ha ieg ta t da pati k mazaj s saimniec b s, savuk rt cit s valst s t b tiski palielin s, pieaugot saimniec bu lieluma grupai. Inform cija par to apkopota 7.pielikum .

Kopš Latvijas iest šan s ES ir tendence tuvoties ES l menim, tom r starp ba v l ir oti liela. Potenci li var v rt t, ka ieg stamo v rt bu (gan produkcijas, gan pievienoto) no l ha vid ji vis s saimniec b s var tu divk ršot. Š ds secin jums izdar ts, sal dzinot Latvijas l meni ar tuv ko kaimi valstu – Polijas, Lietuvas, Somijas, Zviedrijas u.c. r d t jiem, k ar emot v r neizmantot s rezerves gan zemes racion l k izmantošan (pašlaik liela da a zemju tiek

¹⁹⁴ V veris A. Graudu ražošanas potenci la nov rt jums Latvij un t sasniegšanas ekonomiskie nosac jumi. Latvijas Universit tes Raksti 771.s jums. Ekonomika. Vad bas zin tne. R ga, LU 2011. 318.-329.lpp.

izmantotas minimāli, galvenokārt ar mērķi iegūt platību maksājumu, un tikai 715 t.kst.ha jeb 40% no izmantotās LIZ tiek katru gadu apstiprināti kultūraugiem¹⁹⁵), gan iespējams palielināt kultūraugu ražošanu un dzīvnieku produktivitāti, kā arī uzlabot ražošanas struktūru, ražojot produktus ar augstu pievienoto vērtību, kas sekmē arī nodarbinātību.

3.10.att. Iegūtā lauksaimniecības produkcijas vērtība un neto pievienotā vērtība Latvijā (2003.-2010.g.) un vidēji ES (2010.g.)¹⁹⁶ (EUR/ha LIZ)

Salīdzinot saimniecību lieluma grupas, lielāks neizmantošas rezerves ir saimniecībās līdz 100 ELV. Tādēļ šī viedokļa būtiskā prioritāte sekmējama visu saimniecību grupu attīstība, izņemot pašas lielākas (virs 100 ELV), kuras, lai gan to skaits sasniedz tikai ap 0,4%, ir izmantojušas lielāko daļu (52%) no lauku saimniecību modernizācijai piešķirtajiem līdzekļiem. Šajās (lielākajās) saimniecībās jau tagad pievienotā vērtība uz ha atrodas līdz galmenī ar Lietuvu, Poliju, Čehiju u.c., un būtiski apsteidz Igauniju, bet mazākās lieluma grupas tādēļ atpaliek no Lietuvas. (7.pielikums).

Saimniecību dati arī ļauj secināt, ka nebūtu vajadzīgs likt akcentu tieši uz saimniecību fiziskā lieluma (zemes platības u.c.) palielināšanu, jo daudzās ES valstīs ekonomiski lielās saimniecības nav pašas fiziski. Piemēram, Nīderlandē pat lielākajās grupās (virs 100 ELV) saimniecību vidējā LIZ ir tikai 45 ha (Latvijā – 925 ha), un ar Beļģiju, Austriju un Somiju

¹⁹⁵ LR CSP. Latvijas lauksaimniecība. Rīga, 2011. 23.-24.lpp.

¹⁹⁶ Datu avots: Autora aprēķini no Eurostat datiem

nevien ekonomisk lieluma grup vid j LIZ nep rsniedz 100 ha. Savuk rt Latvij katr no ekonomisk lieluma grup m saimniec bu vid j plat ba ir viena no liel kaj m starp ES valst m¹⁹⁷. Tas r da, ka fiziskais lielums neb t nav b tisk kais un izš irošais faktors saimniec bu izaugsmei, un ES valst s augst ks ekonomiskais lielums tiek sasniegts galvenok rt palielinot ieg stam s produkcijas apjomu no hekt ra. Ar Latvijai b tu ejams š ds ce š, t d veid sp jot saražot vair k produkcijas, kas dotu makroekonomiskos ieguvumus (uzlabotu eksporta-importa bilanci utt.), k ar vair k un lab k apmaks tas darbavietas laukos.

Atseviš i analiz jams ar N derlandes fenomens. Šaj valst zemes izmantošanas r d t ji iev rojami p rsniedz p r j s apl kot s valstis. B tu lietder ga s k ka š s valsts pieredzes anal ze, jo taj sasniegti oti labi ražošanas r d t ji ar nelielu atbalsta da u produkcijas v rt b .

Iepriekš aprakst tie att st bas virzieni liel m r saskan ar Eiropas Savien bas lauku att st bas priorit t m, kuras ir defin tas 2014.-2020.g.periodam, lai sasniegtu lauku att st bas m r us, taj skait (pasv troti tie virzieni, kuri tieši saist ti ar autora p t jumos izdar tjiem secin jumiem):

uzlabot visu lauksaimniec bas veidu konkur tsp ju un stiprin t saimniec bu dz votsp ju, pašu uzman bu piev ršot š d m jom m:

(a) veicin t t du saimniec bu p rstruktur šanu, kas saskaras ar nopietn m struktur l m probl m m, jo paši tas attiecas uz saimniec b m ar nelielu iesaisti tirg , uz tirgu orient t m saimniec b m atseviš s nozar s un saimniec b m, kam nepieciešama lauksaimniecisk s darb bas daž došana,

(b) atvieglot jaun s paaudzes ien kšanu lauksaimniec b ;

(b) lauku saimniec bu riska p rvald bas atbalstam;

atjaunot, saglab t un uzlabot ekosist mas, kas atkar gas no lauksaimniec bas un mežsaimniec bas, pašu uzman bu piev ršot š d m jom m:

(a) atjaunot un saglab t biolo isko daudzveid bu, ar *Natura 2000* teritorij s, un biolo iski v rt gas lauksaimniec bas sist mas, un Eiropas ainavu st vokli,

veicin t soci lo iek aut bu, nabadz bas mazin šanu un ekonomisko att st bu lauku apvidos, pašu uzman bu piev ršot š d m jom m:

(a) veicin t daž došanu, jaunu mazu uz mumu un darbvietu rad šanu,

¹⁹⁷ Eurostat dati

(b) sekm t viet jo att st bu lauku apvidos.

Da ji min t s priorit tes atspogu ojas ar “Latvijas ilgtsp j gas att st bas strat ij l dz 2030.gadam”. Šis dokuments ir orient ts uz visas valsts att st bu, un taj gan nav atseviš as sada as tieši lauku att st bai, tom r akcent t s priorit tes un jaut jumi ir cieši saist ti ar lauku att st bu, taj skait :

- Ilgtermi a ieguld jumi cilv kkapit l (tai sk. depopul cijas risku mazin šana, darba tirgus pieejam ba, nabadz bas risku mazin šana u.c.)
- Inovat va un ekoefekt va ekonomika
- Dabas v rt bu un pakalpojumu ilgtsp j ga apsaimniekošana
- Telpisk s att st bas perspekt va (t.sk. pils tu un lauku mijiedarb ba, lauku att st bas telpa k nacion lo interešu telpa)¹⁹⁸.

Analiz jot min to dokumentu, autoram rad s iespaids, ka lauku telpas noz me valsts kop j att st b ir par maz nov rt ta, jo galven att st ba ir saist ta ar pils t m – att st bas centriem. Nenoliedzot š du att st bas centru noz mi, šaj darb viens no galvenajiem uzdevumiem ir rast risin jumus perspekt vas, dz votsp j gas soci li ekonomiskas vides veidošanai laukos.

Pamatojoties uz min to strat iju, tiek veidots Nacion l s att st bs pl ns 2014.-2020.g., kur tiek izvirz tas tr s priorit tes – "Cilv ka drošumsp ja", "Tautas saimniec bas izaugsme" un "Izaugsmi atbalstošas teritorijas"¹⁹⁹. Saist b ar šo periodu Zemkop bas ministrij tiek gatavota “Lauku p rnozaru att st bas strat ija”, kur tiek akcent ti galvenie virzieni, k dos pl nots atbalst t lauku att st bu.

K pamatm r is lauksaimniec b ir izvirz ts – palielin t ien kumus, lai ien kumi no saimniecisk s darb bas sasniegtu vismaz 4000 LVL uz vienu nodarbin to (šis l menis ir iek auts, izmantojot autora ieteikumus – š ds r d t js atbilst vid jiem ien kumiem lauku re ionos 2010.gad . Te j piebilst, ka min tais l menis tika noteikts, atbilstoši 2010.gadam, bet pl nojot perspekt vu l dz 2020.gadam, protams, b tu vajadz gs cits l menis. (Sal dzin jumam – 2011.gad vid jie ien kumi lauku saimniec b s bija tuvu 3000 LVL uz pilna laika nodarbin to).

¹⁹⁸ LR Saeima. Latvija 2030. Latvijas ilgtsp j gas att st bas strat ija l dz 2030.gadam.

¹⁹⁹ P rresoru koordin cijas centrs. NAP 2020 m jaslapa. www.nap.lv

Saskaņā ar veikto l dzšin j atbalsta un situ cijas anal zi, autors rekomend , izstr d jot turpm k s att st bas strat iju un atbalsta pas kumus, emt v r š das probl mas un izv rt t pied v tos iesp jamos risin jumus:

- Saimniec bu strukt ra. Saimniec bu darb bas efektivit te resursu izmantošanas zi b tiski neatš iras, ta u b tiski atš iras saimniekošanas apjomi, l dz ar to lielai da ai saimniec bu nav iesp jams ieg t pietiekamu pievienoto v rt bu, lai nodrošin tu t s turpm ku eksistenci. K rezult ts, liel da saimniec bu ražošanas apjomi samazin s, to resursi (taj skait zeme, darbasp ks) netiek pietiekami izmantoti un nenotiek ar šo saimniec bu pamatl dzek u atjaunošana un moderniz cija, ilgtsp j ga att st ba. T viet lauksaimniecisk ražošana strauji koncentr jas oti neliela skaita saimniec bu rok s (tikai daži simti pret aptuveni 100 000 kop jo saimniec bu skaitu). Pašreiz jie *lauku saimniec bu moderniz cijas* pas kuma rezult ti r da, ka pas kums šo procesu dr z k pastiprina, jo liel ko da u finans juma ieg st visliel k s saimniec bas, bet absol tais vairums mazo saimniec bu šo atbalstu nesa em. Savuk rt starp atbalstu sa mušaj m, lab kus rezult tus uzr da tieši maz k s saimniec bas (produkcijas v rt bas, pievienot s v rt bas pieaugums, ar nodarbin t ba – taj skait 2004.-2006.g.period).

Pied v tie risin jumi: Par vienu no galvenajiem LAP m r iem b tu j k st saimniec bu strukt ras uzlabošanai. Uzdevums - rad t pie emamus nosac jumus att st bai vis m neliel m saimniec b m, kuras v las palielin t apjomus, saražot liel ku pievienoto v rt bu.

Šim nol kam var nodal t atbalsta kvotas atkar b no saimniec bu lieluma, l dz gi k tas iepriekš bija re ion lajam dal jumam. Sadalot atbalsta summas kvotu ietvaros, j em v r pašreiz jais nodrošin jums ar pamatl dzek iem un faktisk vajadz ba. Lai neveicin tu s-bu m ksl gu sadal šanu atbalsta ieg šanas nol k , var emt v r saimniec bas lielumu pirms l muma pie emšanas.

Bez tam, mazaj m saimniec b m nepieciešams atseviš s maks jums, liel ks nek l dzšin jais atbalsts da ji natur lajam saimniec b m (un pieejams liel kam skaitam saimniec bu, tie var tu b t pat l dz 30 000). Šo maks jumu vajadz tu aut izmantot ar ne-lauksaimnieciskaj m aktivit t m, paši ja t s saist tas un papildina lauksaimniecisko darb bu, k ar atk rtoti, ja saist bas reiz sekm gi izpild tas.

- Moderniz cijas pas kum ir oti maz inov ciju. Tikai 3% projekto pl nots ieviest jaunu produktu, p rsvar p rk traktoros un ražas nov kšanas tehniku, b v noliktavas u.c. vienk ršas b ves, maz ieguld jumu lopkop b .

Risinājumi: Turpmāk rēķinā izvirzīt modernizācijas projektus, noteikt stingrus kritērijus. Ierobežot pieteikties atkārtoji, ja šajā periodā jau bijis projekts (vismaz ne uz līdzīgu projektu). Izvirzīt konkrētus prasības pievienot svertības pieaugumam, ieguvumam ekonomikā (jaunas darba vietas, inovatīvas, eksportējams produkts, iegūta augstākā pievienotā vērtība – sekmētā tālākā produkta pārstrāde, neveicināt jelmateriālu eksportu)

- Pārklāta atbalsta koncentrācija graudu un piena nozarēs; pamazām samazinās citas nozares (izņemot liellopu un aitu audzēšanu). Tas kavēs mājdarbības dažādošanu, radot pretēju efektu. Pārlika specializācija ir bēstama tirgus svārstību gadījumos.

Risinājumi: Neizvirzīt vairs iepriekšējās prioritātes – gaļa, piens, graudi. Drīzāk priekšrocības var sniegt nozarēm, kurās dod lielāku pievienoto vērtību uz hektāru un/ vai ir darbietilpīgākas.

- Lielai daļai saimniecību sāp modernizācijas atbalsta apjoms ievērojami pārsniedz saimniecības apgrozījumu. Turklāt šo saimniecību rezultāti pēc projekta ieviešanas ir salīdzinoši slikti.

Risinājumi: Noteikt stingrus ierobežojumus viena projekta maksimālajam lielumam (var būt atsevišķi izmēri, ja tos realizē, piemēram, kooperatīvā veidā). Projekta lielumam nevajadzētu pārsniegt saimniecības peldi 3 gadu apgrozījumu.

- Latvijas ieguldījumi tiek atbalstīti praktiski vidējās un lielajās saimniecībās (2009.g.dati), bet Lietuvā un Igaunijā – visās lieluma grupās, un tieši vislielākajās saimniecībās – mazāk. Bet vecajās ES dalībvalstīs investīciju subsīdiju un nodokļu bilancē ir tuva nullei.

- Lai saimniecība varētu saņemt pietiekamu pievienoto vērtību viena nodarbinātā uzturēšanai, tai 2010.g.cenšbūt jāgūst neto pievienotā vērtība vismaz 4000 Ls gadā

Sarūķlauku saimniecību skaits, kuras ražo produkciju tirgum (2007.g. – 50,8 t kst., 2010.g. – 36,2 t kst.).

Risinājumi: Par prioritāro atbalsta grupu investīcijām noteikt saimniecības, kuru standarta izlaide nepārsniedz 15 000 EUR gadā, par otru grupu – kurām nepārsniedz 30 000 EUR gadā. Ar mazo saimniecību maksājuma palīdzību, kā arī cita veida atbalstu (stimulēt saimniecību līdzdalību kooperatīvos, produkcijas realizācijas iespējas, tai skaitā tiešaj tirdzniecībā) veicināt naturālo saimniecību atgriešanos (iesaistīšanos) tirgū. Pārskatīt iespējas vienkāršot tirdzniecības prasības mazajām saimniecībām.

- Pasākumā „Atbalsts uz mūmu radīšanai un attīstībai” ir atbalstīti arī neliels uz mūmu skaits salīdzinot ar plānoto, nav sasniegts mērķis mikrouzņēmumu atbalstam,

apšaubama mērķa sasniegšana darbavietu radīšanai, un absolūtais vairākums līdzekļu tiek novirzīti enerģijas ražošanai, kas nav aktīvā, kas orientēta uz darbavietu radīšanu.

Risinājumi: Turpmāk izslēgt enerģijas ražošanu no atbalstīmo nozaru loka, atbalstīt projektus, kuri orientēti uz darbavietu radīšanu laukos. Analizēt iemeslus, kādēļ maz atbalsta izlietots mikrouzņēmumiem, jaunu uzņēmumu radīšanai.

Beztulietderīgi izvērtēt jauna veida atbalsta modeļus, kurā būtībā ir atbalstīti konkrēti darba vietas laukos dažādās nozarēs (gan lauksaimniecībā gan rūpniecībā), prioritāti dodot lauku videi raksturīgiem un vietējiem iedzīvotājiem nepieciešamiem nodarbošanās veidiem).

- Bioloģiskās lauksaimniecības atbalsts: pēdējos gados bioloģiskie apsaimniekotāji ir stabili, tomēr bioloģiskie saražoto produktu apjomi kopumā nepieaug, kopš 2006.gada tie par samazinājumiem (saskaņā ar pieejamiem datiem). Pašreizējais atbalsta mehānisms, jāatzīst, ka joprojām sekmīgi tikai platību izmantošanu, bet nevis gala produkcijas iegūvi un realizāciju.

Aptauju dati rāda, ka bioloģiskajām saimniecībām (izņemot lielās) trūkst tehnikas, ir grūtības saņemt par produktu adekvātu cenu utt.

Risinājumi: Var ieteikt atšķirīgas maksājumu likmes atkarībā no realizētās bioloģiskās produkcijas apjoma. Piemēram, ir pamatlikme pie minimālās realizācijas apjoma (piemēram, Ls 50 no ha), un par katrām nākamajām 100 Ls/ha piens kas papildus atbalsta likme. Šāda shēma sekmētu arī bioloģiskās saimniekošanas izplatību auglīgākajos reģionos, kur pašreizētā nav populāra, turklāt veicinātu ražot produktus ar augstāku pievienoto vērtību.

Bez tam, lai sekmētu bioloģisko produktu ražošanu un noietu, atbalstīti visi citi pasākumi, pirmkārt, produktu pārstrāde un realizācija, piemēram, pieejamība lielveikalos, tirdzniecības u.c.

Tā kā bioloģiskās saimniecības vidū ir mazāk nekā konvencionālās, to attīstību stimulētu iepriekš minētais pasākumu komplekss mazo saimniecību attīstībai. Pretējgadījumā, bez pasākumu kompleksa mazo saimniecību attīstībai, pieširtie platību maksājumi lielā mērā ir līdzekļi „izdzīvotājiem” pašreiz, taču mazvirzības uz ilgtermiņu, attīstību.

- Platību maksājumi. Ņemot vērā, ka lielākajai daļai saimniecību, tajā skaitā arī lielākajām, ir zemi ienākumi no hektāra. Ekonomiskā lieluma grupā no 2 līdz 4 ELV 70% saimniecību neto apgrozījums nepārsniedz 100 Ls/ha, bet grupās ar 16 ELV un vairāk šādu saimniecību ir 35% (SUDAT izlases dati par 2009.gadu – citos gados ar labāku tirgus situāciju ienākumi būtu augstāki). Turklāt tie netiek iekasēti mazākās saimniecības, kuru kopskaits ir ap 80% no visām un kas ražo galvenokārt pašpatēriņam. Saskaņā ar CSP struktūras apsekojumu, 55% no

saimniecība m produkciju pārdošanai neražo vispār. Šie dati rāda, ka vispārējais ierobežojums platību maksājumu saņemšanai (ieņēmumu sliekšnis no hektāra) izslēgtu no maksājumu saņemšanas loka pārlietu lielu skaitu saimniekus, kuri pie tam nodarbojas ar lauksaimniecisko darbību. Līdz ar to tas nonāktu pretrunā ar LAP mērķiem un varētu novest pie neprognozējamām sekām.

Tajā pašā laikā ir visai daudz saimniecību ar lielu zemes platību, bet zemiem ienākumiem no hektāra (pat no SUDAT saimniecību ar LIZ platību virs 200 ha 2009.gadā bija 15%, kuru neto apgrozījums no ha LIZ bija zem 100 Ls). Līdz ar to šajās saimniecībās platību maksājumi, iespējams, netiek izmantoti racionāli.

Iespējams risinājums - noteikt zemes platību, uz kuru minimālo ienākumu prasība neattiecas, bet no pārējās platības tiem ir jābūt. Ja prasība netiek ieviesta, tad par platību, kura pārslēdz minimālo, maksājumi netiek piešķirti. Minimālā platība var būt tāda, kuru nepieciešama, lai apgādātu ar lauksaimniecības produktiem vienu ģimeni – tie varētu būt līdz 25 ha LIZ MLA teritorijās un līdz 15 ha ārpus MLA.

Secinājumi par nodotajiem

- Kopumā izvirzītā jautājuma atbalsta pasākumus, ir redzams, ka tie ieguldījums lauksaimniecības nozarē attīstībā, taču var atzīmēt nepietiekamu ieguldījumu sociālās vienlīdzības nodrošināšanā, nodarbinātības veicināšanā un lauku apdzīvotības saglabāšanā. Minētie secinājumi saskan ar darbības izvirzīto hipotēzi un apstiprina to.
- LAP pasākumiem būtībā darbojas visu lauku iedzīvotāju grupu interesēs. Lauksaimniecības un mežsaimniecības konkurētspējas uzlabošanas pasākumi (1.ass) ir virstīti uz vienu, skaitliski mazāko lauku iedzīvotāju grupu (lauku uzņēmumi, lauksaimniecības produkcijas lielražotāji). 3. un 4. ass pasākumiem ir atvērta krietni mazāklā dzekū, tādēļ, iespējams, tie nespēs līdzsvarot lauku attīstības nevienmērību, ko rada sociālā sektora atpalicība. LAP piedāvātajās iespējās pastāv pārrāvums starp lielajiem un vidjiem un mazajiem lauksaimnieciskajiem ražotājiem – 1.ass pasākumu mērķgrupai ir ekonomiski efektīvākie ražotāji laukos, mazajiem un vidjiem ražotājiem iespējams pieteikties šiem pasākumiem ir ierobežotas, bet speciālu pasākumu šai grupai nav.
- Skaitliski lielākajai lauku iedzīvotāju (ar lauksaimnieciskās produkcijas ražotāju) grupai ir sarežģīti pat neiespējami pretendēt uz atbalstu savai ekonomiskajai darbībai. Laukos saglabājusies skaitliski liela ražotāju grupa, kas, lai gan saražo nelielu produkciju, daudzi, ir nozīmīga lauku apdzīvotības saglabāšanai un augstas kvalitātes produkcijas ar

augstu pievienoto vrtību ražošan (amatniecisk, mājražošana u.tml.). Nenoliedzot lauksaimniecības un mežsaimniecības kā tautsaimniecības nozaru specifiku un būtisko nozīmi lauku attīstībā, tiek sagaidīts, ka nekotn lauksaimniecības nodarbinātība iedzīvotāju patsvars saruks vēl straujāk ne tikai kopējā iedzīvotāju struktūrā, bet arī laukos²⁰⁰. Tādā veidā vrtību lauku attīstība caur lauksaimniecības un mežsaimniecības prizmu vien ir nepilnīga. Tikai stimulējot turpmāku lauksaimnieciskās ražošanas koncentrāciju un intensifikāciju, lauku sociālās problēmas netiks atrisinātas un lauku attīstības stratēģiskais mērķis „Pārticības cilvērks ilgtspējīgi apdzīvotos Latvijas laukos” paliks nesasniegts. Ne visi LAP 3. un 4. ass pasākumi sniedz pietiekamu ieguldījumu lauku dzīves vides sakārtošanā, iedzīvotāju piesaistīšanai lauku teritorijām. Ar 3. ass ietvaros saglabājas tendence, ka lielākā daļā dzekū tiek novirzīti salīdzinoši nelielām projektu skaitam (t.i. dažādi kurināmi ražošanas projekti piesaistīti lielāko daļu atbalsta).

- Šajā kontekstā pozitīvākā būtībā vrtībā jami platību maksājumi, jo to saņemšanas nosacījumi augstākot pretendēt uz tiem ar nelielām saimniecībām. Šeit rodas arī jautājums, vai lielajām saimniecībām, kuras saņem dažāda veida citu atbalstu, ir taisnīgi pretendēt uz tikpat intensīvu platību maksājumu atbalstu kā tām, kurām tas ir vienīgais atbalsta veids? Turklāt Latvijā ir pietiekami daudz mājām jumu atēmt ar šo vienīgi reāli pieejamo atbalsta veidu nelielajām saimniecībām – piemēram, izvirzot obligāti sasniedzamus apgrozījuma nosacījumus, atceļot MLA maksājumu utt. Jāatzīst, ka platību maksājumi bez obligātas prasības ražot lauksaimniecisko produkciju tiešām neveicina ražošanas attīstību un sekmīgu saucamo „dīvāna zemnieku” rašanos, kuri tikai par apmierinātību saņem maksājumu, kuri atsevišķos gadījumos var sasniegt 100 un vairākus latus par hektāru. Tomēr pašreizējā lauku politikā ne Latvijā, ne arī ES līmenī nav alternatīvas, kā ar atbalsta palīdzību stimulēt ekonomisko aktivitāti, vienlaikus neatraujot atbalstu vismaz kā atalgotajām lauksaimniecībām, kura skaitliski ir vislielāka. Līdz ar to autora priekšlikums ir, minimālo ierobežojumu prasību neattiecināt uz zemes platību, kura nepieciešama vienas ģimenes iztikai – līdz 25 ha MLA teritorijās un līdz 15 ha ārpus tām.

²⁰⁰ www.fao-ilo.org Food, Agriculture and Decent Work. ILO & FAO working together.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Darba ietvaros veiktie pētījumi ir šādi izdarīti šādus galvenos **secinājumus**:

1. Lauksaimniecība piemēroti virkne specifisku patēriņu, kas ir visā pasaulē attīstītajās valstīs tiek dotā. Zinātnieku vidū par to vienprātības nav, jo tas zinātniskā samazina efektivitāti, rada neracionālu resursu patēriņu, kā arī citu valstu ekonomisko attīstību, līdz ar to tas pakļauts kritikai. Tajā pašā laikā lauksaimniecība ir stratēģiski svarīga nozare, tādēļ tai liels risks to pakļaut pilnīgi tirgus spēkiem – saistīti gan ar vajadzīgo produktus apgādi, nozares sociālo lomu, vides aizsardzības vajadzībām utt. Valdība veikt atbalsta politika ir uzlīdējama kā instruments lauksaimnieku un pārtikas sabiedrības interešu saskaņošanai, un var tikt interpretēta kā *sabiedriskais pārtikas*. Atbalsta pielietošana augstākā regulētā nozarē, gan regulējot ražošanas apjomus, zemes izlietošanu, gan veicinot videi draudzīgu saimniecisko metožu pielietošana, sekmīgu lauksaimniecības mācību labvēlīgu apvidu izmantošanu, kā arī nomaus esošu teritoriju pamešanu.

2. Pārdošanās desmitgadēs lauksaimniecības atbalsts tiek būtiski reformēts, tādēļ patsvar samazinot atbalstu, kas tieši saistīts ar ražošanu, bet palielinot atbalstu, kas saistīts ar konkrētu saimniecību, zemes platību, saistībām pret vidi. Arvien vairāk tas nozares atbalsta kāst par atbalstu lauku telpai kā dzīves un atpūtas videi. Tādēļ veid atbalsts kāst mazāk tirgus kropojošs, tomēr tam ir arī savas negatīvas iezīmes – daļa atbalsta saņēmēju no ražotājiem kāst par patērētājiem.

3. Latvijā lauksaimniecības atbalstam ir divas galvenās funkcijas – nodrošināt nozares iekšēju un ārēju konkurētspēju – gan salīdzinot ar citām nozarēm Latvijā, gan ar citu valstu lauksaimniecības sektoru. Ar Latvijā arvien aktuālākāst atbalstīt ne tikai lauksaimniecību vien, bet lauku attīstību kopumā, lai sekmētu lauku reģionu pievilcību cilvēku dzīvei. Konkurētspējīga lauksaimnieciskā ražošana Latvijā pašreizējā situācijā faktiski nevar pastāvēt bez sniegt ES atbalsta, kam galvenais iemesls ir atrašanās vienotā ekonomiskā telpā ar citām valstīm (ES un ārpus tās), kur šāds atbalsts tiek pielietots.

4. Lauksaimniecības tirgus liberalizācija Latvijai nav izdevīga, jo klimata, kā arī augsto izmaksu dēļ ES iekšienā, tādēļ nespēj konkurēt ar trešās pasaules valstīm. Bez tam, Latvijā ir ekonomiski vājāki uzņēmumi nekā ES kopumā, tādēļ jo lielāka liberalizācija, jo mazāk izredzes vietējai ražošanai. Tas padara lauksaimniecības kā nozares izdzīvošanu praktiski

neiespjamu bez papildus atbalsta. Turklāt pastāv risks pārtikas apgāde, samazinoties vietējai ražošanai un pieaugot globālajam pieprasījumam.

5. Latvijas valstij ir iespējas piedāvāt ES atbalsta programmu ietvaros būtiski sekmēt ne tikai lauksaimniecības nozares attīstību, bet lauku reģionu ekonomiskās, sociālās un ekoloģiskās vides uzlabošanu, sekmējot šo reģionu pievilcību cilvēku dzīvei.

5. Visu Latvijas valdība realizētā politika šajā jomā kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas bijusi liberāli orientēta, kā rezultātā pakāpeniski virsroku guvuši lielie uzņēmumi, izspiežot no tirgus mazākos (lai gan šis process nav noticis pilnībā). Ar turpmāk galvenās izmaiņas lauksaimniecības un lauku atbalsta apjomā un struktūrdeva tieši Latvijas iestāšanās ES un Kopīgās lauksaimniecības politikas piemērošana, bet nevis Latvijas politika.

6. Latvijas lauki ir potenciāli dzīvoti pievilcīga vide, taču lai šo potenciālu izmantotu, viens no galvenajiem uzdevumiem ir piemērotu darbavietu esamība.

7. Lauksaimniecībai Latvijā ir potenciāls – zemes resursi, tradīcijas, taču zemes izmantošanas intensitāte ievrojami atpaliek – no 1 ha tiek iegūti tikai 26% produkcijas vērtības, salīdzinot ar ES vidējo (2010.g.). Intensificējot zemes izmantošanu, paši mazākie saimniecības, ražojot produktus ar augstu pievienoto vērtību, sekmējot mājražošanu u.c. ekonomiskās aktivitātes, iekšmumus vidēji no katra hektāra iespējams paaugstināt vismaz divas reizes.

8. Kopš Latvijas iestāšanās ES lauksaimniecības ražošanas apjomi Latvijā palielinājušies tikai par 20%, bet ienākumi uz vienu nodarbināto – vairāk kā 4 reizes, kaut ar ES mērogā ienākumi joprojām ir vieni no zemākajiem – ap 40% no vidējā līmeņa. Praktiski viss ienākumu pieaugums ir gūts uz subsīdiu palielinājuma rēķina. Šajā laikā ir uzlabojusies pārtikas un lauksaimniecības preču eksporta attiecība pret importu, taču tā joprojām ir negatīva.

9. Neto pievienotās vērtības pieaugums pret saņemto subsīdiu pieaugumu lauksaimniecībā Latvijā ir par 20% zemāks salīdzinājumā ar citām jaunajām ES dalībvalstīm (laikā no 2003. līdz 2010.gadam). Tas liecina, ka citas valstis ir spjušas gūt lielāku ekonomisko labumu no ES atbalsta. Latvijā šajā laikā ievrojami audzis izmaksu patsvars produkcijas vērtībā – kopš 2008.gada tas pārsniedz ES vidējā rādītāju.

10. Apkopojot līdzšinējo lauksaimniecības un lauku atbalsta ietekmes novērtēšanas praksi, autors secina, ka novērtēšanas galvenais metodoloģiskais izaicinājums ir – atdalīt tieši atbalsta izraisīto ietekmi no cita veida ietekmes.

11. Novrtšanas pieeja, kuru iesaka autors, ir vispirms veikt atsevišķu atbalsta pasākumu ietekmes vērtējumu, izmantojot informāciju par konkrētiem atbalsta saņēmējiem (pasākumus, var apvienot, ja to raksturs un mērķa kopa ir atbilstīga), un tad attiecīgo ietekmi summēt, tādā veidā aprēķinot kopējo programmas ietekmi makro līmenī. Šāds paņēmieni dod iespēju veikt detalizētu atsevišķu pasākumu vērtējumu, kas ir nepieciešams politikas veidošanai, atbalsta pasākumu un to nosacījumu plānošanai. To var veikt, izmantojot kvazi eksperimentālas novrtējuma metodes un neeksperimentāla dizaina metodes. Tāpat, ņemot vērā datu un resursu ierobežojumus, nevisos gadījumos minētās metodes ir pielietojamas. Šādās situācijās ir izmantojama kvalitātes analīze vai kvalitātes analīzes un "naīve" metožu kombinācija.

12. Izvērtējot līdzšinējo pieredzi ES fondu vērtēšanā un rīcību pieredzi, EK metodiskos ieteikumus, kā arī ņemot vērā praktiskās iespējas un politikas veidošanu vajadzības, autors ir izvirzījis šādus galvenos principus novrtšanas sistēmas organizācijai:

1) vienkāršība (alternatīvu metožu izvēles gadījumā priekšroka dodama vienkāršākajai, ja rezultātus iespējams iegūt vajadzīgā kvalitātē)

2) datu pieejamība (priekšroka dodama tiem metodēm, kurām nepieciešama informācija jau tiek vākta vai to ir viegli iegūt, piemēram, aptauju ceļā, veidojot ekspertu grupas u.c.)

3) orientācija uz būtisko (analīze tiek veikta daļēji, kam ir būtiska loma politikas lēmumu pieņemšanā)

4) viegla rezultātu interpretācija un izmantojamība politikas veidošanai.

13. Novrtšanas metožu aprobācija ļauj secināt, ka pasākumu ietekmes novrtšana, izmantojot kontrolgrupas, ir perspektīvs virziens, un iegūtie rezultāti ir vērtējami kā ticami. Turklāt metode ļauj grupēt atbalstītājus saimniecības atkarībā no vērtējuma mēra. Pētījums rāda, ka ar aptaujas metode var tikt samērā sekmīgi izmantota trūkstošās informācijas ieguvei, paši iegūstot kvalitātes informāciju. Respondenti mēdz pārvērtēt pasākumu nozīmi, tādējādi paredzot iespējamos datus salīdzināt ar uzskaites datiem.

14. Autors rekomendē atbalsta ekonomiskās ietekmes metodiskie risinājumi izmantojami ne tikai konkrētās lauku attīstības programmas vērtēšanai, bet, to turpmāk attīstot un pilnveidojot, arī turpmāko iespējamo programmu un citu lauksaimniecības un lauku attīstības pasākumu vērtēšanai. Attiecīgi piemērojot, tie būs izmantojami arī citu atbalsta programmu ietekmes vērtējumos.

15. Lauksaimniecības un lauku atbalsta stenošana Latvijā rada labvēlīgus iespaidu gan atsevišķu uzņēmumu, gan *makroekonomiskā* līmenī, būtiski stabilizējot lauksaimniecības sektora rezultātus, salīdzinot ar kopējostvokli valstī. Indikatīvā veidā ir noteikta ES atbalsta nodrošinātā vismaz 50% no pašreizējā ražošanas apjoma un 2/3 no ienākumiem lauksaimniecības sektorā. Saskaņā ar provizoriskiem aprēķiniem, uz katru atbalsta izmaksotu latu, sektora ienākumi pieaugs par 1,5 latiem. Tas apstiprina hipotēzi, ka „pieširtais Eiropas Savienības atbalsts sniedz būtisku ieguldījumu Latvijas lauksaimniecības attīstībā”.

16. Neņemot vēršā atbalstu, starpgalvenajām lauksaimniecības apakšnozarēm pozitīvi ienākumi vidējā Latvijā būtu vienīgi kviešu un rapša ražošanā, kā arī piena ražošanā un putnkopībā (2010.gada cenās; piecitas produktu/ resursu cenas attiecībā situācija var būt atšķirīga).

17. Veidā ir noteikta makroietekmi uz lauku teritoriju attīstību, jāsecina, ka kopš 2004.gada lauku ekonomiskā atpalicība nopietnā mērā, saskaņā ar vidējām tendencēm, ir samazinājusies, pretējā agrārā tendencei. Tomēr atšķirībā joprojām ir būtiska – pievienot savā veidā līmenis uz iedzīvotāju dažu desmito daļu atšķirības 3 reizes. Nav ar novērstā ienākumu diferenciāli – ienākumu atšķirība dažādu saimniecību grupās ir pat palielinājusies, nav novērstā lielā iedzīvotāju daļā sociālā atstumtības riski.

18. Kopumā lauksaimniecības atbalsta ietekme uz Latvijas ekonomiku ir veidā pozitīva, tomēr identificēti vairāki riski, tajā skaitā Latvijas lauksaimniecības kaitēti atkarībā no ES atbalsta – pat lielā mērā, nekā vidējā ES dalībvalstīs.

19. Aprobējot autora piedāvāto metodisko pieeju Lauku attīstības programmas veidā, secināts, ka programmas pašreizējais ieguldījums ekonomiskajā izaugsmē būtu veidā jāmaksā apmierinošs, tāu programmas analīze identificē vairākas vajadzības, kuras būtu jāņem vērā turpmāk lauku atbalsta plānošanā.

Galvenās jomas, kurās ilgtermiņā jāieguldījums ir veidā jāņem vērā nepietiekams, ir:

- mazo un vidējā lauku saimniecību attīstība.
- nelauksaimnieciskās uzņēmējdarbības attīstība laukos.

Atbalsta tautsaimnieciskā efektivitāti būtiski mazina fakts, ka lielā daļā tiek izlietota atsevišķu privātu projektu atbalstam, kuri praktiski nedod darbavietas, kā arī dažādu infrastruktūras būvniecību, kuru sabiedriskā un tautsaimnieciskā nozīmē ir apšaubāma. Līdz ar to, lielā daļā finansējuma tiek novirzīta salīdzinoši neliela

iedz votju skaita labuma gšanai. Tas apstiprina ar hipotēzes otro daļu, ka „pastviespjas lietderīgkait (atbalsta) izmantošanai lauku sociāli ekonomiskās attīstībai”.

Pamatojoties uz veikto izpēti un izdarījumiem secinājumiem, autors ir izstrādājis oriģinālus **priekšlikumus** atbalsta ekonomiskās efektivitātes uzlabošanai un lauku attīstībai mērķu labākai sasniegšanai. Detalizēts ieteikumu izklāsts sniegts 3.3.apakšnodalījumā.

Latvijas valdībai un Zemkopības ministrijai – lauku atbalsta organizācijām, pasākumu un nosacījumu izstrādāt:

1. Pīlnot lauksaimniecības un lauku atbalstu, kā prioritāti izvirzīt principu, lai atbalsts sekmētu iespējami lielā cilvēku skaita dzīvi un darbu laukos, radot tam piemrotus apstākļus. Līdz ar to prioritāri sekmējama mazs un vidējšūm jdarbības attīstība, pie tam pīrvirzot akcentus no atsevišķu nozaru atbalsta uz lauku iedzīvotju atbalstu. Šīm nolikmā j izstrādā konkrēti kritēriji, pēc kuriem vīrtī iesniegtos projektus, par prioritāti nosakot darbavietu radīšanu gan tuvākā kotnī, gan perspektīvī.

2. Vīrtī jot atbalsta formas un pretendētus, galvenā uzmanībā bītu pievīrīšana šī diem kritērijiem:

- atbalsta ieguldījums darba vietu radīšanī un saglabīšanī laukos
- atbalstam jā bīt orientītam ne tikai uz konkrētu nozaru atbalstu, bet uz lauku vīdes atbalstu, saprotot to plašākā nozīmī – ietverot gan sociālo, kultūrvīdi, ekonomiskās iespījas, ekoloģiju u.c.
- prioritāte piešī irama rāžošanas uz šūm jdarbības attīstībai, paši mazo un vīdījo lauku saimniecību attīstībai, tajī skaitī attīstot tajīs nelauksaimnieciskā rakstura uz šūm jdarbību
- paši veicinīmi inovatīvi projekti, produktī ar augstu pievīenoto vīrtību radīšana, projekti, kas sekmī mazo lauku saimniecību kooperāciju
- izvairīties no dīrgīem projektiem, kuriem ir oti augstas izmaksas uz vīenu darbavietu.

Zemkopības ministrijai:

investīciju veicināšos pasākumos:

3. Noteikt stingrīkus ierobežojumus vīena projekta maksimālījam lielīumam (var tūbīt atsevišķī izīmī, ja tos realizī, piemīram, kooperatīvī u.tml.). Projekta lielīumam nevajadzītu pīrsnīegt saimniecības pīdījo 3 gadu apgrozījumu.

4. Mazaj m saimniec b m nepieciešams atseviš s maks jums, liel ks nek l dzšin jais atbalsts da ji natur laj m saimniec b m (un pieejams liel kam skaitam saimniec bu, l dz pat 30 000). Šo maks jumu vajadz tu aut izmantot ar ne-lauksaimnieciskaj m aktivit t m, paši ja t s saist tas un papildina lauksaimniecisko darb bu, k ar atk rtoti, ja saist bas reiz sekm gi izpild tas.

5. Lai sasniegtu m r i izveidot ap 40 000 konkur tsp j gu saimniec bu, atbalsta programm ir j iesaista ar t s, kuras pašlaik neražo tirgum vai pat visp r p rtraukušas lauksaimniec bas produktu ražošanu, izvirzot nosac jumus, sasniegt noteiktu ražošanas l meni. Š m saimniec b m nepieciešams konsultantu atbalsts projektu sagatavošan , iesniegšan , apm c bu un kooper cijas programma, turkl t ne tikai lauksaimniec b , bet ar cit s iesp jam s ekonomiskaj s aktivit t s.

6. Atbalsts ieguld jumiem ir nepieciešams ar vid j m saimniec b m (ar SI l dz 100 000 EUR gad), ta u liel s saimniec bas, k r da dati, ir vien g s, kuras pie 2010.g.cen m sp j veikt ieguld jumus patst v gi. Turkl t t m (paši visliel kaj m – SI virs 500 000 EUR gad) sakar ar augstu aiz emto l dzek u patsvars (kas p rsniedz pašu kapit lu), nav ieteicama turpm ka aiz emt kapit la palielin šana

7. Neizvirz t iepriekš j s priorit tes – ga a, piens, graudi. To viet priekšroc bas var sniegt nozar m, kur s tiek rad ta liel ka pievienot v rt ba uz hekt ru un/ vai ir darbietilp g kas, horizont lai un vertik lai integr cijai.

8. Par vienu no galvenajiem LAP m r iem b tu j k st saimniec bu strukt ras uzlabošanai. Uzdevums - rad t pie emamus nosac jumus att st bai vis m neliel m saimniec b m, kuras v las palielin t apjomus, saražot liel ku pievienoto v rt bu

Šim nol kam var nodal t atbalsta kvotas atkar b no saimniec bu lieluma, l dz gi k tas iepriekš bija re ion lajam dal jumam, ar m r i izl dzin t atbalsta pl smu sadali starp saimniec bu grup m. Iesp jamie krit riji sadalei var b t izmantot LIZ un nodarbin to skaits (pilna laika vien b s). Sadalot atbalsta summas kvotu ietvaros, j em v r ar pašreiz jais nodrošin jums ar pamatl dzek iem un faktisk vajadz ba. Lai neveicin tu saimniec bu m ksl gu sadal šanu atbalsta ieg šanas nol k , var emt v r saimniec bas lielumu pirms l muma pie emšanas.

Plat bu maks jumu (tai skait biolo isk s lauksaimniec bas) jom :

9. Biolo isk s lauksaimniec bas atbalstam, da u no esošajiem plat bu maks jumiem saist t ar p rdot s produkcijas apjomu.

10. Mazāk labvēlīgo apvidu maksājumi noteikt minimālo platību, uz kuru neattiecas prasība uzrādīt iemumus no lauksaimniecības, bet lai ierobežotu lielo zemes pašnieku iespējas saņemt maksājumus, zemi tikpat kā neizmantojot un produkciju neražojot, no platības, kura lielāka par šo, var noteikt minimālo iemumu sliekšni. Minimālā platība var būt tāda, kā nepieciešama, lai apgādātu ar lauksaimniecības produktiem vienu ģimeni.

11. Minimālo iemumu prasību varētu neattiecināt uz pasākumiem, kuri specifiski saistīti ar vides aizsardzību – Natura 2000, BDUZ u.c., jo šajās gadījumos sabiedriskais finansējums var tikt piešķirts par to, ka tiek uzturēta bioloģiskā daudzveidība, ar ja produkcija netiek ražota.

12. Kopumā, lai sekmētu Latvijas lauku attīstību, būtu saglabājams esošais platību maksājumu saņēmēju loks (~64 000 saimniecību), izvairoties no izmaiņām, kas būtu vērstas uz atbalsta saņēmēju skaita nozīmīgu samazināšanos, tam papildus attīstot specifiskus pasākumus, kas sekmētu mazsaimniecību un vidējās un mazās jaudas attīstību laukos.

Lauku atbalsta programmu vērtēšanas attīstības jomā :

13. Izmantot autora piedāvāto metodiku lauku atbalsta pasākumu ekonomiskās ietekmes vērtēšanai.

14. Ievērojot atbalsta efektivitātes novērtēšanas lielo nozīmi sabiedriskā līdzekļu racionāla izlietojuma sekmēšanai, veicināt pētījumus novērtēšanas metožu attīstībai un pilnveidošanai, ievērojot Latvijas intereses.

15. Veicināt datu vērtēšanas un apstrādes institūciju sadarbību informācijas apmaiņai, lai lauku uzņēmumu atbrīvotu no nevajadzīga administratīvā sloga, bet tajā pašā laikā tiktu nodrošināta lauku atbalsta programmu efektivitātes vērtēšanai nepieciešamā informācija.

16. Uzlabot mehānismu, kā tiek realizēti dzīvībai svarīgi sniegtie ieteikumi atbalsta efektivitātes kāpināšanai, padarot caurspīdīgāku lēmumu pieņemšanu, kas saistīta ar atbalsta programmu un to nosacījumu izstrādi, saskaņojot ar lauksaimnieku organizācijām (nepiešķirot prioritāti "lielajiem" lauksaimniekiem), kā arī novērtējumiem, un izskaidrojot pieņemto lēmumu un to argumentāciju.

Citām valsts pārvaldes institūcijām:

17. Novērtēt lauku attīstības lielo nozīmi Latvijas ekonomiskajā attīstības kopumā, un sekmēt investīciju pieplūdi lauku apvidos, prioritāri sekmēt infrastruktūras attīstību laukos (ceļi, transports u.c.), veikt pasākumus dzimstības paaugstināšanai.

18. Saistīt atbalsta pasākumus ar nodokļu atvieglojumiem, piemēram, izskatīt iespējas piešķirt nodokļu atlaides teritorijās ar zemāku attīstības indeksu (tajā skaitā iedzīvotāju ienākuma nodokļa atlaide, to attiecinot uz tiem, kuri šajās teritorijās strādā).

Promocijas darbam noteiktie uzdevumi ir atrisināti un sasniegts tūlītējs - izvērtēt Eiropas Savienības lauksaimniecības atbalsta ietekmi uz lauksaimniecības attīstību Latvijā, kā arī izstrādāt priekšlikumus turpmākai atbalsta organizācijai, ieviešot lauku teritoriju attīstības intereses.

Izvērtēt hipotēzi ir pierādīta, izanalizējot piešķirt Eiropas Savienības atbalsta ieguldījumu Latvijas lauksaimniecības attīstībā un atklājot būtiskas iespējas lietderīgākai izmantošanai.

IZMANTOTĀ LITERĀTŪRA UN AVOTI

Normatīvie akti

1. LR likums - Lauksaimniecības un lauku attīstības likums.
www.likumi.lv/doc.php?id=45932
2. LR likums - Valsts statistikas likums. www.likumi.lv/doc.php?id=87480
3. LR MK noteikumi Nr.367 – Kārtība, kādā tiek veikta un apkopota informācija par lauksaimniecības produktu cenām un tirdzniecības apjomiem, 2004, pieejams:
<http://www.likumi.lv/doc.php?id=87948>
4. LR MK noteikumi Nr.465 – Lauku saimniecību uzskaites datu tīkla izveidošanas, uzturēšanas un darbības kārtība, 2004, pieejams:
<http://www.likumi.lv/doc.php?id=88089&mode=KDOC>
5. LR MK noteikumi Nr.882 – Noteikumi par Valsts statistiskās informācijas programmu 2008.gadam, 2007, pieejams:
<http://www.csb.gov.lv/csp/content/?cat=5832>
6. Eiropas Ekonomiskās kopienas dibināšanas līgums. 1957.g. ar grozījumiem. Pieejams:
<http://eur-lex.europa.eu/lv/treaties/dat/11957E/word/11957E.doc>
7. Eiropas Komisija. Komisijas Lēmums 2006/636/EK (2006. gada 12. septembris), ar ko nosaka Kopienas atbalsta lauku attīstībai apjoma sadalījumu dalībvalstīm pagādiem laikposmā no 2007. gada 1. janvāra līdz 2013. gada 31. decembrim (izziņots ar dokumenta numuru K(2006) 4024).
8. Eiropas Komisija. Lauku attīstība 2007.-2013.gadam. Vienotas uzraudzības un novērtēšanas sistēmas rokasgrāmata. Metodiskais dokuments. 2006.g.septembris. Lauksaimniecības un lauku attīstības ģenerāldirektorāts. 14 lpp.
9. ES Regula - Komisijas Regula (EK) Nr.204/2006 (2006.gada 6.februāris), ar ko pielāgo Padomes Regulu (EEK) Nr.571/88 un groza Komisijas Lēmumu 2000/115/EK nolūkā organizēt Komisijas apsekojumus par lauku saimniecību struktūru 2007.gadā. Pieejama: <http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>
10. ES Regula - Padomes Regula (EK) Nr. 1782/2003 (2003. gada 29. septembris), ar ko izveido kopīgus tiešā atbalsta shēmu noteikumus saskaņā ar kopīgo lauksaimniecības

politiku un izveido dažas atbalsta shēmas lauksaimniekiem...Pieejama: <http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>

11. European Commission. Manual of the economic accounts for Agriculture and Forestry EAA/EAF 97. Rev.1.1. Luxembourg, 2000. p.181.
12. Latvijas lauku attīstības valsts stratēģijas plāns. R.: LR Zemkopības ministrija, 2006. Pieejams: http://www.zm.gov.lv/doc_upl/ZMPI_080606.doc
13. LR Ministru kabinets. Meža un ar mežiem saistīto nozaru attīstības vadlīnijas, apstiprinātas 2006. gada 4. aprīlī
14. LR Zemkopības ministrija. Latvijas lauku attīstības programma 2007.-2013.gads. 7.redakcija. Apstiprināta ar 28.06.2010. Eiropas Komisijas lēmumu
15. Padomes 1993.gada 21.maija Direktīva 92/43/EEK par dabisko biotopu, savvaļas faunas un floras aizsardzību

Statistikas krājumi un datu bāzes

16. 2005.gada lauku saimniecību struktūras apsekojums. LR Centrālā statistikas pārvalde. Rīga, 2006. 94 lpp.
17. 2007.gada lauku saimniecību struktūras apsekojums. LR Centrālā statistikas pārvalde. Rīga, 2008. 72 lpp.
18. Eurostat publiskie datu bāzes. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
19. FADN database. European Commission. Available at: http://ec.europa.eu/agriculture/rica/dwh/index_en.cfm
20. Latvijas 2001.gada lauksaimniecības skaitļšānas rezultāti. LR CSP, Rīga 2003. 416 lpp.
21. Latvijas lauksaimniecība 1939.gadā. Valsts statistikas pārvalde. Rīga, 1940. 200 lpp.
22. Latvijas lauksaimniecība. Statistisko datu krājums. Rīga, CSP, 2011. 62 lpp.
23. Latvijas lauksaimniecība. Statistisko datu krājums. Rīga, LR Valsts statistikas komiteja, 1997. 45 lpp.
24. Latvijas PSR tautas saimniecība 1988.gadā. Statistikas gadagrāmata. LPSR Valsts statistikas komiteja. Rīga, "Avots", 1989. 332 lpp.
25. Latvijas statistikas gadagrāmata 2009. LR Centrālā statistikas pārvalde, 2010. 640 lpp.
26. Latvijas Republikas lauksaimniecības ražošanas rādītāji 1995.gadā. (1996). LR Zemkopības ministrija, Rīga 2006, 32 lpp.
27. Latvijas SUDAT datu bāze. [Elektronisks resurss] <https://sudat.lvaei.lv/>

28. Lauksaimniecības produkcijas skaitšana Latvijā 1929./1930. saimniecības gadā. Vispārīgās pārskats. Rīga, Valsts statistiskā pārvalde, 1932. 211 lpp.
29. Lauku atbalsta dienesta datubāze. [Elektronisks resurss] www.lad.gov.lv
30. Lauku saimniecības Latvijā 2006.gadā. Rīga, CSP, 2007. 44 lpp.
31. Lauku saimniecības Latvijā 2009.gadā. Statistisko datu krājums. Rīga, CSP, 2010, 36 lpp.
32. Lauku saimniecības struktūra Latvijā 2003.gada beigās. LR Centrālā statistikas pārvalde. Rīga, 2004. 86 lpp.
33. Par 2010.gada lauksaimniecības skaitšanas provizoriskajiem rezultātiem [Elektronisks resurss] www.csb.gov.lv
34. SUDAT – lauku saimniecības darba ekonomiskās analīzes rezultāti 2007. R.: LVAEI, 2008. - 209 lpp.
35. Tirgus un cenu informācijas uzglabāšanas datubāze // www.ltvclv.lv
36. U.S. Department of Agriculture, National Agricultural Statistics Service [Elektronisks resurss] www.usda.gov/nass

Priekšpublicācijas

37. Agricultural Policies in OECD Countries. Monitoring and Evaluation. OECD 2009. p.24. [Elektronisks resurss] <http://www.oecd.org/dataoecd/37/16/43239979.pdf>
38. Alston J.M. A Meta-Analysis of Rates of Return to agricultural R&D. International Food Policy Research Institute, 2000. 148 p.
39. Armstrong H., Taylor J. Regional economics and policy. Blackwell publishers, 2000, p. 437.
40. Atbalsta politikas ieviešanas vienlīdzīgām nosacījumiem. [Elektronisks resurss] <http://www.lvportals.lv/index.php?menu=doc&id=134620>
41. Baltic Agro-Food Policies. Proceedings of the OECD meeting at ministerial level. OECD, Paris, 1999, p.143.
42. Biedrība „Baltijas starptautiskais ekonomikas politikas studiju centrs”, SIA „Baltijas konsultācijas”. ES fondu makroekonomiskās ietekmes izvērtējums. Otrā posma ziņojums. R., 2008. 20 lpp. [Elektronisks resurss] http://www.esfondi.lv/upload/01-strukturfondi/petijumi/27072007-30062008_2_Makroek.iet.izv..pdf
43. Bockman Johanna. Markets in the name of Socialism: The Left-Wing origins of Neoliberalism. Stanford University Press, 2011.

44. Bojārs G., Pantejevs A. Dombrovskis: Mēs par kairvīmiem ar liberāliem virzienu ekonomikām. Laikraksts „Diena”, 2012.gada 3.maijs. <http://www.diena.lv/latvija/viedokli/dombrovskis-mes-parak-aizravamies-ar-liberalisma-virzienu-ekonomika-13945076>
45. Boruks A. Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. - Jelgava: LLU, 2003. - 717 lpp.
46. Brodzinska K. Support Instruments for the Sustainable Development of Rural Areas – the Experience of Poland. // Proceedings of the International Scientific conference “Economic Science for Rural Development”. Nr.14, Jelgava, 2007, p.102-107.
47. Brodzinski Z. Spatial differentiation of Polish rural inhabitants’ economic activity. // Proceedings of the International Scientific conference “Economic Science for Rural Development”. Nr.12, Jelgava, 2007, p.152-157.
48. Cochrane W.W., Runge C.F. Reforming Farm Policy. Iowa State University Press. Ames, Iowa, 1992. p.279.
49. The Common Agricultural Policy of the European Community: Principles and Consequences, Occasional Paper no.62, Washington D.C., p.40.
50. Čiburiene, J.& Simanavičienė, Ž. State Regulation of Agricultural Policy: Lithuanian case. / Economic Science for Rural development, No.17, 2008, Jelgava, p. 47-51.
51. Dehejia, R.; Wahba, S. Propensity score matching methods for nonexperimental causal studies. // Review of Economics and Statistics 84 (1), 2002, p.151–161.
52. Deklarācija par Kopīgās lauksaimniecības politikas nākotni pēc 2013.gada. Varšava, 2010.gada 3.februāris. [Elektronisks resurss] <http://www.zm.gov.lv/print.php?sadala=349&id=9994>
53. Dieter J. K. The German Social Market Economy – (Still) a Model for the European Union? [Elektronisks resurss] <http://www.ectap.ro/articole/3.pdf>
54. Dubra E., Titarenko D., Paula D. Latvijas investīciju vide un ekonomikas konkurētspējais izāicinājumi krīzes apstākļos. // LU Raksti 743.s j. Ekonomika. Vadības zinātne. LU, 2009. 56.-67.lpp.
55. Economic science for rural development. //Proceedings of the international scientific conference. Nr.15, 2008, Jelgava. – p.295
56. Economic science for rural development. //Proceedings of the international scientific conference. Nr.16, 2008, Jelgava. – p.254
57. Eicher K.C, Staatz M.J. International Agricultural Development. 3rd edition. The Johns Hopkins University Press. Baltimore and London, 1998. p.615.

58. Eiropas Komisija. Lauku attīstība 2007.-2013.gadam. Vienotas uzraudzības un novērtēšanas sistēmas rokasgrāmata. Metodiskais dokuments. 2006.g.septembris. Lauksaimniecības un lauku attīstības enerģijas direktorāts. 14 lpp.
59. Eiropas Parlamenta suverenitātes foruma materiāli – *Nyèlèni Eiropa 2011*
<http://www.llkc.lv/?id=401274>
60. Eiropas Savienības kopējā lauksaimniecības politika – kādu to veidosim Latvijā?
2.izd.R.: LVAEI, 2005. - 100 lpp.
61. Encyclopedia of Economics. Douglas Greenwald editor in chief. The Kingsport Press, New York etc., 1982.
62. Eglītis S. Fiskālās un monetārās politikas piemērošana Latvijas ekonomikas attīstībā. Promocijas darba kopsavilkums, Rīga 2006
63. ES fondu makroekonomiskās ietekmes izvērtējums. Pirmā posma ziņojums. Izpildītājs: biedrība „Baltijas Starptautiskais Ekonomikas Politikas Studiju centrs”. 2007.gada janvāris, Rīga. 64 lpp.
64. ES fondu makroekonomiskās ietekmes izvērtējums. Otrā posma ziņojums. Izpildītājs: biedrība „Baltijas Starptautiskais Ekonomikas Politikas Studiju centrs”. 2008.gada jūnijs, Rīga. 20 lpp.
65. Eteris E. European Social Market Economy: Flexibility Issues. // International Internet Magazine. Baltic States news & analytics 16.03.2010. [Elektronisks resurss] http://www.baltic-course.com/eng/baltic_states/?doc=24744
66. European Commission. The CAP towards 2020: Meeting the food, natural resources and territorial challenges of the future. Brussels, 18.11.2010. p.15. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0672:FIN:en:PDF>
67. European Commission. Definitions of Variables used in FADN standard results, Brussels, 21 November 2006. 32 p. RI/CC 882 Rev.8.1.
68. Evidence-Based Agricultural and Rural Policy Making (Methodological and Empirical Challenges of Policy Evaluation). 122nd EAAE seminar, February 17th-18th, 2011, Ancona, Italy. [Elektronisks resurss] <http://www.eaae-seminar.univpm.it/>;
69. Efstratoglou, S., Giannakis, E., Psaltopoulos D. Evaluating CAP alternative policy scenarios through a system dynamics approach in rural areas of Greece. 122nd EAAE seminar, February 17th-18th, 2011, Ancona, Italy; pp.21. [Elektronisks resurss] <http://ageconsearch.umn.edu/handle/99361>
70. Fahrman B., Grajewski R. How expensive is the implementation of rural development programmes? Empirical results of implementation costs and their

consideration in cost-effectiveness analyses. 122nd EAAE seminar, February 17th-18th, 2011, Ancona, Italy, pp.17. [Elektronisks resurss]

<http://ageconsearch.umn.edu/handle/99588>

71. Fennell R. The Common Agricultural Policy: continuity and change. Clarendon press, Oxford, 1997, p.439.
72. Finnish Agriculture and Rural Industries 2008. Edited by Niemi J.& Ahlstedt J. Agrifood research Finland, Helsinki 2008, p.97.
73. Fragoso R. Et al. The economic effects of common agricultural policy on Mediterranean *montadoldehesa ecosystem*. Journal of Policy Modelling 33 (2011), p.311-327. www.sciencedirect.com
74. Food, Agriculture and Decent Work. ILO &FAO working together, [Elektronisks resurss] skat ts 08.12.2010 www.fao-ilo.org
75. Geipele I., Fedotova K. The Competitiveness of Business in the Latvian Countryside: Ways to Ehnance. // Proceedings of the International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”, Nr.12, Jelgava, 2007, p.246-252.
76. Greif V.F. Agro-political perspectives after 2013. Austria`s attitude towards Common Agricultural Policy. Agriregionieuropa n.20, 2010. Ancona, February 2011, p.8-11.
77. Happe K. et al. Does structure matter? The impact of switching the agricultural policy regime to farm structures. // Journal of Economic Behaviour & Organization 67 (2008), p.431-444.
78. Hugo, G., Champion, A., Lattes, A. (2003). Towards a New Conceptualization of Settlements for Demography, Population and Development Review, 29(2), 277-297.
79. Ivans U. Land market in Zemgale Region. Economic science for rural development. //Proceedings of the international scientific conference. Nr.16, 2008, Jelgava. - p.70-74.
80. Jasjko D., Frolova L., Dobele A., Panenko ., Ivanova T., Radionova A. (2007) Pienšaimniecības nozares attīstības analīze un konkurētspējības novērtējums Latvijā un Eiropas Savienības tirgū. Pētījuma rezultāti. Pieejams: http://www.llu.lv/?mi=81&projekti_id=497,
81. Jones, G.A. (2004.) Bridging the Rural-Urban Divide: What can the Urban Learn from the Rural? Reflections on the Case of Mexico, 123-145. In M.Hamza (ed.) *From Welfare to Market Economy: Policy Shifts in Urban Development*, London: Earthscan Publication.

82. "Konsorts" SIA. *Latvijas pils tu un lauku teritoriju mijiedarbības izvērtējums*. Valsts reģionālās attīstības aģentūra pētījums. Gala ziņojums. Rīga, 2009. 16.-17.lpp.
83. Konstantinova E. Mentorings kā zināšanu pārraides process uz mājdarbības veicināšanai Latvijas laukos. Promocijas darba kopsavilkums. Jelgava, 2008.
84. Kuhnen F. The role of agriculture in modern society. [Elektronisks resurss] <http://www.professor-frihjoef-kuhnen.de/publications/agrricultural-colleges/1.htm>
85. Latviete I. Assets of the European Union Funds on the Region Development in Latvia. // Research for Rural Development. Annual 16th International Conference Proceedings. Jelgava 2010, p. 55-62.
86. Latvijas Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam novērtēšanas Vidustermiņa ziņojums, LVAEI, Rīga 2010. Pieejams: www.zm.gov.lv
87. Latvijas Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam uzraudzības komitejas 2011.gada 21.jūnija sēde. Protokola 3.pielikums [Elektronisks resurss] http://www.zm.gov.lv/doc_upl/3pielikums_21062011.pdf
88. Leimane I. Lauksaimniecības izcelsmes produktu pievienotās vērtības žū ekonomiskā analīze. Rīga, LVAEI, 2006. 94 lpp. [Elektronisks resurss] http://www.zm.gov.lv/doc_upl/petijums.pdf
89. Leimane I., Miglavs A. Latvijas lauku telpas attīstības un iespējamie nākotnes scenāriji. Diskusiju materiāls. Rīga, LVAEI, 2011, 72 lpp. Pieejams: http://www.laukutikls.lv/biblioteka/doc_details/157
90. Lobianco A., Esposti R. The Regional Multi-Agent simulator (RegMAS): An open source spatially explicit model to assess the impact of agricultural policies. *Computers and electronics in agriculture* 72 (2010), p.14-26. www.elsevier.com/locate/compag.
91. Lukesch R., Schuh B. et al. (2010) "Approaches for assessing the impact of the Rural Development Programmes in the context of multiple intervening factors", European Evaluation Network for Rural Development, Working paper, 103. p.
92. Mackay R., Horton D. Expanding the use of impact assessment and evaluation in agricultural research and development. *Agricultural systems* 78 (2003). www.elsevier.com/locate/agsy.
93. K.P., . . . : , / .16- . . - , - , 2007. 940 .
94. Mayer Th. The Monetarist Debate and the New Methodology. // *Macroeconomics and Macroeconomic Policy Issues*. Edited by Th. Mayer, Fr. Spinelli. Athenaeum Press Ltd., Newcastle upon Tyne. P. 229-271.

95. Mazre G. Financial Support for Agriculture and Rural Development: Credits, Credit Guarantees, and Investments // Economic Science for Rural Development. Nr.14, Jelgava, 2007, p.81-89.
96. Miglavs A., Leimane I., Krieviņa A. Economic Analysis of the Value Adding Chain in Milk Sector. // Proceedings of the International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”, No.13, 2007. Jelgava: Latvian Academy of Agriculture and Forestry Sciences, pp. 69-77
97. Mickiewicz P. Influence of Public Funds on the Development of Arable Farms on the Territory of the West Pomeranian Voivodship // Economic Science for Rural Development. Finances, Taxes, Investment and Support systems. No.17, 2008, Jelgava. p.102-109.
98. Muilu T., Rusanen J. (2004). Changes in Population and Industries in the Rural Areas of Finland: from Analysis of Administrative regions to GIS based Approach, pp. 109-117. In Banski J. (ed.) Changing Functions of Rural Areas in the Baltic Sea Region,
99. Neal L. The CAP and reforms: feeding Europe and then some. The Economics of Europe and the EU. Cambridge, 2007. – 440 pages.
100. Nipers A. Metodoloģija LAP 2007.-2013.g.pasākumu ietekmes novērtēšanai. 1.redakcija. RSEBAA, 2010. 28.lpp.
101. Ozoliņš J., Veveris A. Gross Economic Effect of Dairy Sector in Latvia and the Other Baltic States. Proceedings of the International Scientific Conference. May 20-22, 2009, Latvian Academy of Agriculture and Forestry Sciences, Jelgava.
102. Par ES daudzgadu budžetu 2014.-2020.gadam. [Elektronisks resurss] <http://www.zm.gov.lv/index.php?sadala=323&id=12689>
103. Petrick M., Zier P. Common Agricultural Policy effects on dynamic labour use in agriculture. Food policy 37 (2012). www.elsevier.com/locate/foodpol.
104. Proceedings of the 118th EAAE Seminar “Rural development: governance, policy design and delivery”. Ljubljana, 25-27 August 2010. ISBN 978-961-6204-51-4.
105. Prospects for agricultural markets and income 2010-2020. European Commission. http://ec.europa.eu/agriculture/publi/caprep/prospects2010/index_en.htm
106. Pufahl A., Weiss Ch.R. Evaluating the effects of farm programmes: results from propensity score matching / European Review of Agricultural Economics. Official journal of the European Association of Agricultural Economists. Vol.36, No.1, March 2009, Oxford University Press; p. 79-102.

107. Reiljan J., Tamm D. The Impact of Governmental Policy on the Competitiveness of the Estonian Agricultural Sector // Economic Science for Rural Development No. 17, 2008, Jelgava, p.125-135.
108. Raisbeck D. W. The role of agriculture in the Global Economy. May 18, 2003. [Elektronisks resurss] www.cargill.com/news/media/030518raisbeck.htm
109. Richardson, T. (2000). Discourses of Rurality in EU Spatial Policy: The European Spatial Development Perspective, *Sociologia Ruralis*, 40 (1), 53-71.
110. Ritson C., Harvey D. The Common Agricultural Policy. University of Newcastle upon Tyne, UK. 1997, p.440.
111. Roningen V.O. & Dixit P.M., How Level Is the Playing Field ? An Economic Analysis of Agricultural Policy Reforms in Industrial Market Economies, Foreign Agricultural Economic Report no.239, Washington, D.C: Economic Research Service, United States department of Agriculture, 1989.
112. Rosch Michael. The German Social Market Economy and its transformations. [Elektronisks resurss] http://tiss.zdv.uni-tuebingen.de/webroot/sp/spsba01_W98_1/germany1b.htm
113. Sakti a D., Meyers W.H. Method and Approach for Achieving Rural Development Objectives through more Targeted and Appropriate Support Policy: Case Study of a Polarized and Centralized Country, Latvia. // Economic Science for Rural Development No. 14, 2007, Jelgava, p.59-66.
114. Salputra G., Miglavs A. Different CAP Support Systems – Evaluation of the Impact on Supply of Agricultural Products // Economic Science for Rural Development No. 14, 2007, Jelgava, p.67-74.
115. Schuh B., Lukesch M. etc. Approaches for assessing the impacts of the Rural Development Programmes in the context of multiplie intervening factors. // Paper prepared for the 122th EAAE Seminar „Evidence-based agricultural and rural policy making: methodological and empirical challenges of policy evaluation”. Ancona, February 17-18, 2011.
116. Stilwell Frank. “Political Economy: the Contest of Economic Ideas.” First Edition. Oxford University Press. Melbourne, Australia. 2002.
117. Spro is A., Spro is J., Spro e I. Latvijas lauksaimnieciba gadu gait . // Tautsaimniecibas attstbas probl mas Latvij nr.5. R.: Tautsaimniecibas attstbas instit ts, 2007. 59.-117.lpp.

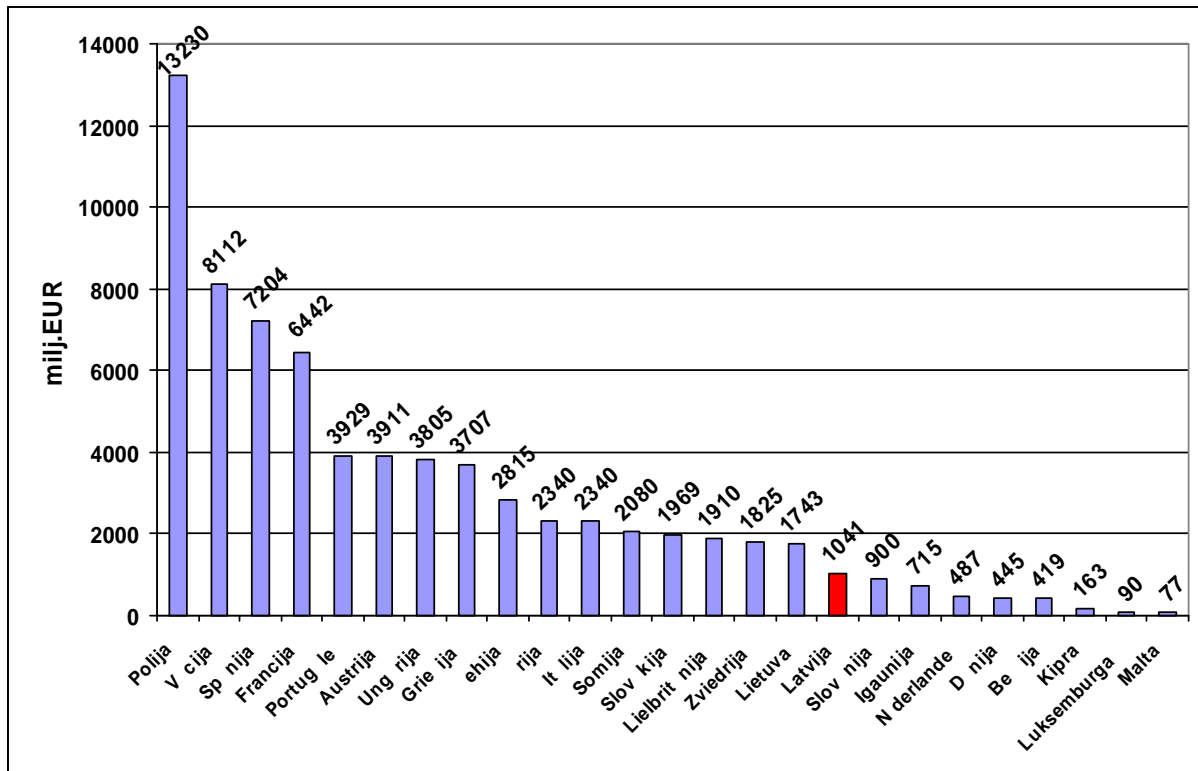
118. A System of Economic Accounts for Food and Agriculture. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome, 1996, p.132.
119. Swedish model of a social market economy. [Elektronisks resurss] <http://xinyiacademic.wordpress.com/2008/12/17/swedish-model-of-a-social-market-economy/>
120. Šuka R. Lauksaimniecības kopprodukts: Aprīnšana, rezultātu pielietošana. Disertācija Dr.ekon. zin. grāda iegāšanai. LVAEI, R.: 1997. 15. lpp.
121. Tetere, V. EU structural and Cohesion Funds in the Economy of Latvia. // Economic Science for Rural development, Nr.21, Jelgava, 2010, p.202-207.
122. The European Agro-Food System and the Challenge of Global Competition. ISMEA, Rome 1999, p.230.
123. The Common Agricultural Policy of the European Community: Principles and Consequences, Occasional Paper no.62, Washington D.C., p.40.
124. Titarenko D. Investīcijas kā Latvijas ekonomikas izaugsmes faktors. Promocijas darba kopsavilkums. R., Latvijas Universitāte, 2008.
125. Treisijs M. Lauksaimniecība un pārtikas tirgus ekonomika. Rīga, LVAEI, 1996. 406 lpp.
126. Typology of Rural Areas in the Central And Eastern European EU New Member States, Institute of Agricultural development in Central and Eastern Europe, 2004
127. UK Position on CAP reform [Elektronisks resurss] <http://www.birdlife.cz/wpimages/video/UK%20vision.pdf>
128. UK agricultural plans. The Scottish Government. [Elektronisks resurss] <http://www.scotland.gov.uk/News/Releases/2009/09/30103311>
129. Updēti. Ieguldījumu atbalsta izmantošana Latvijas lauksaimniecībā. Promocijas darba kopsavilkums. LLU, Jelgava, 2010. 96 lpp.
130. Veveris A. Analysis of the Cost Level and Production Efficiency at Agricultural Farms of Different Size // Proceedings of the International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”, 23-24 April, 2009, Latvian Academy of Agriculture and Forestry Sciences, Jelgava, No.18, pp. 194-201.
131. Veveris A. Methodological and practical solutions for evaluation of economic impacts of RDP in Latvia. // EAAE 122nd Seminar, 17-18 February, 2011, Ancona, Italy; p.14.

132. Veveris A. The Role of Structural Changes in Increasing Competitiveness of Baltic Dairy Farms // EAAE (The European Association of Agricultural Economists) 118th seminar „Rural development: governance, policy design and delivery” Ljubljana, 25-27 August, 2010, pp. 621-629.
133. Veveris A., Kalis I. The Impact of EU Agricultural Policy on the Competitiveness of the Farms in Latvia // “Economics & Management” 2011, No.16, Kaunas University of Technology; p.452-458. ISSN 1822-6515.
134. Veveris A. Graudu ražošanas potenciāla novērtējums Latvijā un tā sasniegšanas ekonomiskie nosacījumi. Latvijas Universitātes Raksti 771.sējums. Ekonomika. Vadības zinātne. Rīga, LU 2011. 318.-329.lpp.
135. Veveris A. Lauksaimnieciskās ražošanas efektivitāti noteicošo faktoru analīze Latvijā un citās Eiropas Savienības valstīs // Latvijas Universitātes Raksti 744.sējums. Ekonomika un vadības zinātne. Rīga, LU 2009. 202.-213.lpp.
136. Veveris A., Krieviņa A. Latvijas lauksaimniecības ekonomiskais kopaprīšanās 2006-2007. Pētījumu rezultāti nr.1(18)/2007, R.: LVAEI, 2007, 78 lpp.
137. Veveris A., Krieviņa A., Leimane I. “Efficiency analysis of agricultural sector in Latvia compared to other EU countries, based on FADN data” // Proceedings of the International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”, No.13, 2007, Latvian Academy of Agriculture and Forestry Sciences, Jelgava, p. 13-19.
138. What Future for Our Countryside? A Rural Development Policy. OECD, 1993, p.82.
139. Wooldridge J.M. Introductory Econometrics: A Modern Approach. 1st edition. South-Western Pub, 1999, p.824.
140. Zahrt V. Food security and the EU’s Common Agricultural Policy: Facts Against Fears. ECIPE, 2011. [Elektronisks resurss] <http://www.reformthecap.eu/eu-food-security-study>
141. Zobena A., Lāce I. Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam 3. un 4. ass pasākumu ietekme uz Latvijas lauku iedzīvotāju dzīves kvalitāti. 12.lpp. [Elektronisks resurss] http://www.lvaei.lv/upload/LVAEI_LAP_2007-13_LOSP_15_06_2011%20..pdf

PIELIKUMI

1. pielikums. Lauku attīstības programmas (2007.-2013.g.) ES finansējuma sadalījums pa daļībām	233
2.pielikums. Pārskats par izmaksāto finansējumu un sasniegtajiem ietekmes rādītājiem Latvijas LAP 1. un 3.asu pasākumos	234
3. pielikums. Latvijas Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam rezultāti daļībām pasākumiem: sasniedzamie rādītāji un to izpilde (stāvoklis uz Vidustermiņa novērtējumu – 2010.gada beigām)	235
4. pielikums. Latvijas Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam vidustermiņa ziņojuma rezultātu kopsavilkums pa pasākumiem – ieteikumi turpmākai darbībai	247
5. pielikums. Aptaujas veidlapa Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam 1.1.2. pasākuma „Atbalsts jauniejiem lauksaimniekiem” un 1.2.1. pasākuma „Lauku saimniecību modernizācija” analīzei, un aptaujas rezultātu kopsavilkums	251
6. pielikums. Pārskats par mazo un vidējo lauku saimniecību aptauju un tās galvenie rezultāti	261
7. pielikums. Iegūto neto pievienotā vērtība no LIZ hektāra ES valsts vidūji 2008.-2009.gados (EUR/ha) saimniecību lieluma grupās	268

1.pielikums. Lauku attīstības programmas (2007.-2013.g.) ES finansējuma sadalījums pa dalībvalstīm (plānotais finansējums visam periodam).

2.pielikums. P rskats par izmaks to finans jumu un sasniegtajiem ietekmes r d t jiem Latvijas LAP (2007.-2013.g.) 1. un 3.asu pas kumos (projektos, kas realiz ti l dz 2010.gada s kumam)

Pasāk. nr.	Pasākuma nosaukums	Izmaks ts sab.atbalsts	Izpilde %	Economiskā izaugsme, PPS		Izpilde %	Darba produktiv./ uz nodarbināto		Izpilde %
				Plāns	Faktiski		Plāns	Faktiski	
111	Arodapm c bas un inform cijas pas kumi	397 484	33%	n.p.	n.p.
112	Atbalsts jaunajiem lauksaimniekiem	7 022 492	66%	4 100 000	4 838 134	118%	30	10	33%
114	Lauksaimniekiem un mežsaimniekiem paredz to konsult ciju pakalpojumu izmantošana	6 470	87%	n.p.	19	n.d.	x
121	Lauku saimniec bu moderniz cija	64 873 884	21%	190 000 000	34 814 238	18%	2 230	240	11%
122	Mežu ekonomisk s v rt bas uzlabošana	1 881 459	4%	94 000 000	1 038 000	1%	175	78	45%
123	Lauksaimniec bas produktu pievienot s v rt bas rad šana	2 247 429	3%	6 000 000	n.d.	x	760	n.d.	x
125	Infrastrukt ra, kas attiecas uz lauksaimniec bas un mežsaimniec bas att st bu un piel gošanu	3 358 620	11%	4 400 000	n.d.	x	79	n.d.	x
141	Atbalsts da ji natur lo saimniec bu p rstrukturiz šanai	14 508 071	66%	2 700 000	12 744 281	472%	48	51	106%
142	Ražot ju grupas	517 834	38%	1 150 000	n.d.	x	14	n.d.	x
Kop	1.ass - Lauksaimniec bas unmežsaimniec bas nozares konkur tsp jas uzlabošana	94 416 259	19%	312 700 000	53 434 653	17%	3 355	379	11%
Pasāk. nr.	Pasākuma nosaukums	Izmaksāts sab.atbalsts	Izpilde %	Economiskā izaugsme, PPS		Izpilde %	Darba vietu radīšana (skaits)		Izpilde %
				Plāns	Faktiski		Plāns	Faktiski	
3.1.2.	Atbalsts uz mumu rad šanai un att st bai	9 990 001	8%	56 300 000	3 587 694	6%	4 560	153	3%
3.1.3.	T risma aktivit šu veicin šana	478 038	4%	3 700 000	341 670	9%	80	22	28%
3.2.1.	Pamatpakalpojumi ekonomikai un iedz vot jiem	20 728 884	22%	12 000 000	7 286 505	61%	700	460	66%
3.2.3.	Lauku mantojuma saglab šana un atjaunošana	413 948	23%	110 000	172 926	157%	5	11	220%
Kop	3.ass - Dz ves kvalit te lauku apvidos un lauku ekonomikas daž došana	31 610 871	13%	72 110 000	11 388 795	16%	9 905	646	7%

3. pielikums. Latvijas Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam rezultāti dalījumā pa pasākumiem: sasniedzamie rādītāji un to izpilde

Pas k. kods	Pas kumi un r d t ji	M rvien ba (vadl niju)	Sasniedzamie rezult ti LAP pamatversija	Sasniedzamie rezult ti LAP 5.versija	Rezult ts uz vidustermi a nov rt šanu
1. ASS. LAUKSAIMNIECIBAS UN MEŽSAIMNIECIBAS NOZARES KONKURETSPEJAS UZLABOŠANA					
	Iedz vot ju skaits	t kst. cilv.			2 248
	Lauku saimniec bu strukt ra [Lauku saimniec bu skaits]	gab			104 555
	Lauku saimniec bu strukt ra [Kop j lauku saimniec bu LIZ plat ba]	t kst. ha			1 823,3
	Lauku saimniec bu strukt ra [Vid j lauku saimniec bas LIZ plat ba]	ha			17,4
111	Arodapm c bas un inform cijas pas kumi				
111	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	10 154 752	1 205 445	397 484
111	Apm c b s piedal jušos skaits	unik ls skaits	21 000	2 000	2 320
111	Apm c bu dienu skaits (diena ir 8 m c bu stundas)	skaits	6 570	650	571
111	Apm c mo sadal jums pa apm c bu modu iem	unik ls skaits %	60/ 20/ 10/ 10	60/ 20/ 10/ 10	57/ 17/ 26
111	Apm c to skaits, kas sekm gi beiguši apm c bu kursu	unik ls skaits	16 800	1 500	2 297
112	Atbalsts jaunajiem lauksaimniekiem				
112	Darba raž gums (produktivit te) lauksaimniec b [Kop j (Bruto) pievienot v rt ba b zes cen s uz vienu lauksaimniec bas darbasp ka vien bu]	t kst.EUR/LDV	3 700		1 595
112	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	25 958 436	10 598 642	7 022 492
112	Atbalst to jauno lauksaimnieku skaits		868	250	233
112	Nodarbin to skaits atbalst taj s saimniec b s				333
112	Kop jais invest ciju apjoms, LAP 7.vers.	EUR	32 448 045	13 248 303	12 740 834
112	Atbalst to saimniec bu LIZ plat ba	ha			9 250
112	Bruto pievienot s v rt bas pieaugums atbalst taj s saimniec b s/uz mumos	EUR	6 700 000	3 500 000	3 450 000
112	Atbalst to jauno lauksaimnieku skaits, kuri nodarbojas ar biolo isko lauksaimniec bu		200	50	37
112	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL	14 900 000	4 100 000	4 838 134
112	Darba raž gums (produktivit te) [Kop j s pievienot s v rt bas uz vienu gad	EUR/nodarb.	86	30	10

Pas k. kods	Pas kumi un r d t ji	M rvien ba (vadr niju)	Sasniedzamie rezult ti LAP pamatversija	Sasniedzamie rezult ti LAP 5.versija	Rezult ts uz vidustermi a nov rt šanu
	nodarbin to darbasp ka vien bu izmai as]				
114	Lauksaimniekiem un mežsaimniekiem paredz to konsult ciju pakalpojumu izmantošana				
114	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	12 866 253	7 424	6 470
114	Atbalst to lauksaimnieku skaits	unik lais skaits	5 768	30	36
114	Atbalst to lauksaimnieku skaits, kuriem pirms apm c bu uzs kšanas ir izgl t ba attiec gaj nozar	unik lais skaits	2 000	25	36
114	Atbalst to meža pašnieku skaits	unik lais skaits	5 768	30	0
114	Atbalst to meža pašnieku skaits, kuriem pirms apm c bu uzs kšanas ir izgl t ba attiec gaj nozar	unik lais skaits	2 000	25	0
114	Bruto pievienot s v rt bas pieaugums atbalst taj s saimniec b s/uz mumos	EUR	800 000	400	n.d.
114	Darba raž gums (produktivit te) [Kop j s pievienot s v rt bas uz vienu gad nodarbin to darbasp ka vien bu izmai as]	EUR/nodarb.	19	19	n.d.
121	Lauku saimniec bu moderniz cija				
121	Darba raž gums (produktivit te) lauksaimniec b [Kop j (Bruto) pievienot v rt ba b zes cen s uz vienu lauksaimniec bas darbasp ka vien bu]	t kst.EUR/LDV	3 700		1 595
121	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	318 583 227	305 559 733	64 873 884
121	Papildus valsts finans jums			63 716 644	15 555 791
121	Atbalst to lauku saimniec bu skaits		1 929	3 500	2 028
121	Kop jais invest ciju apjoms, LAP 7.vers.	EUR	910 237 792	763 899 332	178 281 713
121	Atbalst to saimniec bu skaits, kur m programm šanas period sa emt atbalsta attiecin mo izmaksu kopsumma p rsniedz 600 000 EUR		100	100	32
121	Atbalst to projektu skaits atbilstošs pas kumam "Lauku saimniec bu moderniz cija"				2 622
121	Saimniec bu skaits, kuras ievieš jaunus produktus vai tehnolo ijas		2 800	2 330	2 513
121	Bruto pievienot s v rt bas pieaugums atbalst taj s saimniec b s/uz mumos	EUR			23 762 000
121	Jaunb v to vai atjaunoto ku gr das plat ba	m2	500 000	400 000	725 700
121	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktp jas l men]	PSL	268 200 000	190 000 000	34 814 238

Pas k. kods	Pas kumi un r d t ji	M rvien ba (vadl niju)	Sasniedzamie rezult ti LAP pamatversija	Sasniedzamie rezult ti LAP 5.versija	Rezult ts uz vidustermi a nov rt šanu
121	Darba raž gums (produktivit te) [Kop j s pievienot s v rt bas uz vienu gad nodarbin to darbasp ka vien bu izmai as]	EUR/nodarb.	1 412	2 230	240
122	Mežu ekonomisk s v rt bas uzlabošana				
122	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	45 421 667	45 985 759	1 881 459
122	Atbalst to meža saimniec bu skaits		7 966	7 500	1 391
122	Kop jais invest ciju apjoms, LAP 7.vers.	EUR	90 843 334	91 971 517	3 762 918
122	Atbalst tajiem meža pašniekiem piederošo mežu kop j plat ba	ha	80 000	70 000	172 874
122	Saimniec bu skaits, kuras ievieš jaunus produktus vai tehnolo ijas		5 000	4 700	192
122	Bruto pievienot s v rt bas pieaugums atbalst taj s saimniec b s/uz mumos	EUR			1 038 000
122	Atbalsta rezult t apkopto jaunaudžu plat ba	ha	20 000	17 500	11 955
122	Atbalsta rezult t nomain to mazv rt go mežaudžu plat ba	ha	20 000	17 500	71
122	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL	13 000 000	9 400 000	1 477 153
122	Darba raž gums (produktivit te) [Kop j s pievienot s v rt bas uz vienu gad nodarbin to darbasp ka vien bu izmai as]	EUR/nodarb.	200	175	78
123	Lauksaimniec bas produktu pievienot s v rt bas rad šana				
123	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	79 466 667	89 403 348	2 247 429
123	Atbalst to uz mumu skaits		73	70	43
123	Kop jais invest ciju apjoms, LAP 7.vers.	EUR	198 666 668	223 508 369	5 995 394
123	Atbalst to projektu skaits atbilstošs pas kumam "Lauksaimniec bas produktu pievienot s v rt bas rad šana"			35	58
123	Uz mumu skaits, kuri ievieš jaunas tehnolo ijas vai produktus		50	50	38
123	Atbalst tie uz mumi, kuri uzs k savas produkcijas eksportu	%	30	30	8
123	Atbalst tie uz mumi, kuri piedal s vertik laj un horizont laj integr cij	%	25	25	0
123	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL	61 500 000	60 000 000	n.a.
123	Darba raž gums (produktivit te) [Kop j s pievienot s v rt bas uz vienu gad	EUR/nodarb.	925	760	n.d.

Pas k. kods	Pas kumi un r d t ji	M rvien ba (vadl niju)	Sasniedzamie rezult ti LAP pamatversija	Sasniedzamie rezult ti LAP 5.versija	Rezult ts uz vidustermi a nov rt šanu
	nodarbin to darbasp ka vien bu izmai as]				
125	Infrastrukt ra, kas attiecas uz lauksaimniec bas un mežsaimniec bas att st bu un piel gošanu				
125	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	34 020 424	30 229 708	3 358 620
125	Atbalst to darb bu skaits		847	650	144
125	Kop jais invest ciju apjoms, LAP 7.vers.	EUR	85 051 060	65 864 200	3 661 945
125	Rekonstru to /renov to melior cijas sist mu kopgarums	km			872,4
125	Uzb v to saimniec bu pievadce u plat ba	m2	500 000	380 000	0
125	Uzb v to vai rekonstru to laukumu plat ba pie lauksaimniec bas b v m	m2	60 000	45 000	0
125	Izveidoto vai rekonstru to r j s densapg des sist mu garums	km	3 000	2 300	134
125	Izveidoto vai rekonstru to elektroapg des sist mu garums	km	2 000	1 500	0
125	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL	9 800 000	4 400 000	n.a.
125	Darba raž gums (produktivit te) [Kop j s pievienot s v rt bas uz vienu gad nodarbin to darbasp ka vien bu izmai as]	EUR/nodarb.	61 un 60	79	n.d.
141	Atbalsts da ji natur lo saimniec bu p rstrukturiz šanai				
141	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	65 480 333	21 991 817	14 508 071
141	Atbalst to da ji natur lo saimniec bu skaits		2 667	2 000	1 345
141	LIZ atbalst taj s saimniec b s	ha	40 000	20 000	23 158
141	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL	3 000 000	2 700 000	12 744 281
141	Darba raž gums (produktivit te) [Kop j s pievienot s v rt bas uz vienu gad nodarbin to darbasp ka vien bu izmai as]	EUR/nodarb.	21	48	51
142	Ražot ju grupas				
142	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	8 649 685	1 375 726	517 834
142	Atbalst to ražot ju grupu skaits		50	3	3
142	Atbalst to ražot ju grupu apgroz jums, milj. EUR	EUR	31 466 511	4 300 000	163 192
142	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL	6 700 000	1 150 000	n.a.

Pas k. kods	Pas kumi un r d t ji	M rvien ba (vadl niju)	Sasniedzamie rezult ti LAP pamatversija	Sasniedzamie rezult ti LAP 5.versija	Rezult ts uz vidustermi a nov rt šanu
142	Darba raž gums (produktivit te) [Kop j s pievienot s v rt bas uz vienu gad nodarbin to darbasp ka vien bu izmai as]	EUR/nodarb.	36	14	n.d.
2.ASS. VIDES UN LAUKU AINAVAS UZLABOŠANA					
212	Maks jumi lauksaimniekiem par nelabv l giem dabas apst k iem teritorij s, kas nav kalnu teritorijas				
212	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	137 476 000	236 528 746	120 037 264
212	Atbalst to pašumu skaits		69 700	69 700	56 201
212	Atbalst t lauksaimniec bas zemes plat ba	ha	1 212 000	1 212 000	941 339
212	Plat ba, kur veiksm gi iev ro pras bas	ha	1 055 000	1 055 000	887 877
212	Lauksaimniec b neizmantot s zemes kop j plat ba	ha	320 000	320 000	155 000
213	NATURA 2000 maks jumi un maks jumi, kas saist ti ar Direkt vu 2000/60/EKK				
213	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	12 878 250	13 117 647	5 954 409
213	Atbalst to pašumu skaits Natura 2000/ JT teritorij s		5 929	6 400	7 023
213	Atbalst t lauksaimniec bas zemes plat ba Natura 2000/ JT teritorij s	ha	68 700	56 000	53 897
213	Plat ba, kur veiksm gi iev ro pras bas	ha	65 300	54 000	47 881
214	Agrovides maks jumi				
214	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	160 063 209	229 252 512	57 916 892
214	Atbalst to pašumu skaits:		17 566	17 566	16 582
214	Atbalst m plat ba, ha:		375 728	218 000	205 497
214	Kop jais l gumu skaits				24 494
214/1	Biolo isk s lauksaimniec bas att st ba				
214/1	Atbalst to pašumu skaits		5 738	4 500	4 309
214/1	Atbalst m plat ba	ha	207 728	160 000	153 205
214/1	Ar biolo isk s lauksaimniec bas metod m apstr d t s LIZ patsvars	%	10	8	8

Pas k. kods	Pas kumi un r d t ji	M rvien ba (vadl niju)	Sasniedzamie rezult ti LAP pamatversija	Sasniedzamie rezult ti LAP 5.versija	Rezult ts uz vidustermi a nov rt šanu
214/1	Plat ba, kur veiksm gi iev ro pras bas	ha	207 728	159 000	149 271
214/2	Integr t s d rzkop bas ieviešana un veicin šana				
214/2	Atbalst to pašumu skaits		2 000	400	80
214/2	Atbalst m plat ba	ha	12 000	3 000	263
214/2	Plat ba, kur veiksm gi iev ro pras bas	ha	12 000	2 900	254
214/3	Biolo isk s daudzveid bas uztur šana z l jos				
214/3	Atbalst to pašumu skaits		5 828	4 700	4 485
214/3	Atbalst m plat ba	ha	56 000	35 000	33 386
214/3	Plat ba, kur veiksm gi iev ro pras bas	ha	56 000	34 000	30 366
214/3	Apsaimniekot s plat bas patsvars kop j biolo iski v rt go z l ju plat b , %		80	95	
214/4	Rug ju lauks ziemas period				
214/4	Atbalst to pašumu skaits		4 000	500	465
214/4	Atbalst m plat ba, ha		100 000	20 000	18 643
214/4	Atbalst m plat ba Natura 2000 teritorij	ha	30 000	5 000	240
214/4	Plat ba, kur veiksm gi iev ro pras bas	ha	100 000	19 000	17 682
223	Lauksaimniec b neizmantojam s zemes pirmreiz j apmežošana				
223	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	16 218 160	12 581 681	1 929 621
223	Atbalst t s saimniec bas		1 491	450	744
223	Apmežot plat ba	ha	14 896	14 896	7 726
223	Plat ba, kur veiksm gi iev ro pras bas	ha	17 100	14 000	1 548
224	NATURA 2000 maks jumi (meža pašniekiem)				
224	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	22 186 703	15 352 529	2 090 734
224	Atbalstu sa mušo meža pašnieku skaits NATURA 2000 teritorij		10 000	1 700	1 617

Pas k. kods	Pas kumi un r d t ji	M rvien ba (vadl niju)	Sasniedzamie rezult ti LAP pamatversija	Sasniedzamie rezult ti LAP 5.versija	Rezult ts uz vidustermi a nov rt šanu
224	Atbalst t meža plat ba NATURA 2000 teritorij , ha		54 173	27 000	21 513
224	Plat ba, kur veiksm gi iev ro pras bas	ha	46 000	25 000	15 301
226	Mežsaimniec bas ražošanas potenci la atjaunošana un prevent vo pas kumu ieviešana				
226	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	16 218 116	11 367 554	497 474
226	Profilaktisko un atjaunošanas pas kumu skaits		6 500	3 300	134
226	Atbalst t post jumus cietušo mežu plat ba, ha		13 000	7 000	358
226	Kop jais invest ciju apjoms	EUR	16 218 116	9 920 086	497 474
226	Plat ba, kur veiksm gi iev ro pras bas	ha	10 400	6 500	209
3.ASS. DZ VES KVALIT TE LAUKU APVIDOS UN LAUKU EKONOMIKAS DAŽ DOŠANA					
312(311)	Atbalsts uz mumu rad šanai un att st bai (ietverot ar lauksaimniec bu nesaist tu darb bu daž došana)				
312(311)	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	127 373 379	130 660 173	9 990 001
312(311)	Atbalst to vien bu skaits			3 075	192
312(311)	Kop jais invest ciju apjoms, LAP 7.vers.	EUR		326 650 432	25 179 257
312(311)	Atbalst to mikrouz mumu skaits			2 300	147
312(311)	Nelauksaimniecisk s bruto pievienot s v rt bas palielin jums atbalst tajos uz mumos, EUR			32 200 000	2 369 475
312(311)	Kop jais izveidoto darba vietu skaits				239
312(311)	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL		56 300 000	3 587 694
312(311)	Nodarbin t bas veicin šana [Neto papildus izveidoto darbavietu skaits piln darba laika ekvivalent]			4 560	153
312(311)/1	Atbalsts mikrouz mumu rad šanai un att st bai				
312(311)/1	Atbalst to mikrouz mumu skaits		2 625	2 300	147
312(311)/1	Kop jais invest ciju apjoms mikrouz mumu rad šanai un att st bai	EUR	161 060 069	145 118 072	7 594 253
312(311)/1	Projektu skaits, kuri tiek realiz ti MLA teritorij s	skaits	600	540	32

Pas k. kods	Pas kumi un r d t ji	M rvien ba (vadl niju)	Sasniedzamie rezult ti LAP pamatversija	Sasniedzamie rezult ti LAP 5.versija	Rezult ts uz vidustermi a nov rt šanu
312(311)/1	Atbalst to saimniec bu kop j LIZ plat ba	ha	1 000	1 000	1 372
312(311)/1	Atbalst to projektu skaits atbilstošs pas kumam "Atbalsts uz mumu rad šanai un att st bai"			68	201
312(311)/1	Nelauksaimniecisk s bruto pievienot s v rt bas palielin jums atbalst tajos uz mumos, EUR		900 000	17 500 000	2 618 775
312(311)/1	Kop jais izveidoto darba vietu skaits		6 300	5 000	189
312(311)/1	Jaunie uz mumi, kurus dibin juši v rieši		600	540	7
312(311)/1	Jaunie uz mumi, kurus dibin jušas sievietes		200	180	11
312(311)/1	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL	25 440 000	29 000 000	3 587 694
312(311)/1	Nodarbin t bas veicin šana [Neto papildus izveidoto darbavietu skaits piln darbalaika ekvivalent]		3 000	2 700	126
312(311)/2	Ar lauksaimniec bu nesaist tu darb bu daž došana				
312(311)/2	Atbalsta sa m ju skaits		800	720	25
312(311)/2	Kop jais invest ciju apjoms	EUR	107 373 379	96 745 381	967 888
312(311)/2	Nelauksaimniecisk s bruto pievienot s v rt bas palielin jums atbalst tajos uz mumos, EUR		600 000	11 700 000	-249 300
312(311)/2	Kop jais izveidoto darba vietu skaits		4 200	3 700	50
312(311)/2	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL	16 960 000	19 500 000	n.a.
312(311)/2	Nodarbin t bas veicin šana [Neto papildus izveidoto darbavietu skaits piln darbalaika ekvivalent]		2 000	1 800	27
312(311)/3	Ener ijas ražošana no lauksaimnieciskas un mežsaimnieciskas izcelsmes biomasas				
312(311)/3	Atbalst to saimniec bu skaits		70	55	25
312(311)/3	Kop jais invest ciju apjoms	EUR	50 000 000	45 050 916	16 617 116
312(311)/3	Projektu skaits, kuri tiek realiz ti MLA teritorij s	skaits	35	40	0
312(311)/3	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL	6 369 560	7 800 000	n.a.

Pas k. kods	Pas kumi un r d t ji	M rvien ba (vadl niju)	Sasniedzamie rezult ti LAP pamatversija	Sasniedzamie rezult ti LAP 5.versija	Rezult ts uz vidustermi a nov rt šanu
312(311)/3	Nodarbin t bas veicin šana [Neto papildus izveidoto darbavietu skaits piln darbalaika ekvivalent]		70	60	n.a.
313	T risma aktivit šu veicin šana				
313	T risma infrastrukt ra laukos [Gultas vietu skaits t ristu m tn s (hote os, kempingos, atp tas m j s u.tml.)]	skaits	-	-	2008- 10 023
313	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	25 958 436	11 783 136	478 038
313	Atbalst to t risma aktivit šu skaits	projektu skaits	917	366	20
313	Kop jais invest ciju apjoms, LAP 7.vers.	EUR	64 896 090	25 874 380	1 441 460
313	Atbalst to t risma aktivit šu skaits, kuras ietver paplašin tu inform cijas un sakaru tehnolo iju izmantošanu	skaits	300	120	0
313	Kop jais invest ciju apjoms vides aizsardz b	EUR	10 000 000	4 036 403	732 000
313	T ristu m t u skaits lauku apvidos	skaits	-	-	2008- 376 2009- 308
313	Gultas vietu skaits	skaits	-	-	2008- 6194 2009- 8527
313	Nakš oju skaits	skaits	-	-	2008- 198681 2009- 84793
313	T risma inform cijas centru skaits	skaits			n.d.
313	Nelauksaimniecisk s bruto pievienot s v rt bas palielin jums atbalst tajos uz mumos, EUR				67 800
313	Papildus t ristu viz šu skaits	skaits	50 000	19 900	n.d.
313	Kop jais izveidoto darba vietu skaits	skaits	400	150	n.d.
313	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL	3 000 000	3 700 000	341 670
313	Nodarbin t bas veicin šana [Neto papildus izveidoto darbavietu skaits piln darbalaika ekvivalent]		200	80	22
321	Pamatpakalpojumi ekonomikai un iedz vot jiem				

Pas k. kods	Pas kumi un r d t ji	M rvien ba (vadl niju)	Sasniedzamie rezult ti LAP pamatversija	Sasniedzamie rezult ti LAP 5.versija	Rezult ts uz vidustermi a nov rt šanu
321	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	93 273 304	93 698 069	20 728 884
321	Atbalst to aktivit šu skaits				233
321	Pašvald bu skaits, kur s tika stenotas aktivit tes	skaits	666	666	355
321	Kop jais invest ciju apjoms, LAP 7.vers.	EUR	124 364 405	124 930 758	26 261 314
321	Uzb v to, rekonstru to, renov to un apr koto saieta namu, br v laika pavad šanas, sporta un kult ras objektu skaits (2.akt.)	skaits	100	85	290
321	Uzb v to, rekonstru to, renov to un apr koto saieta namu, br v laika pavad šanas, sporta un kult ras objektu plat ba (2.akt.)	m2	30 000	25 000	9 766
321	Atjaunoto pašvald bu ce u garums (1.akt.)	km	300	250	14,54
321	Energoapg des sist mas [skaits], kur s izmanto atjaunojamos energoresursus (4.akt.)	skaits	25	20	5
321	Lauku iedz vot ju skaits, kuri g st labumu no uzlabotiem pakalpojumiem		500 000	441 176	462 800
321	Piek uves pie interneta palielin jums lauku apvidos (cilv ku skaits)		500 000	500 000	572
321	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL	15 000 000	12 000 000	7 286 505
321	Nodarbin t bas veicin šana [Neto papildus izveidoto darbavietu skaits piln darbalaika ekvivalent]		830	700	460
323	Lauku mantojuma saglab šana un atjaunošana				
323	Ekonomisk att st ba nelauksaimnieciskaj s nozar s [Kop j pievienot v rt ba sekund raj s un terci raj s nozar s (NACE C – P)]	milj.EUR	12 500		2008-2257,7 2009-17843,2
323	Migr cijas saldo koeficients [Iedz vot ju skaita pieauguma un dabisk pieauguma starp bas attiec ba pret gada vid jo iedz vot ju skaitu, uz t kst iedz.]		-		2008 - -1,1 2009 - -2,1
323	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	12 979 192	1 763 484	413 948
323	Kult ras mantojuma saglab šanas atbalst to aktivit šu skaits		63	10	8
323	Kop jais invest ciju apjoms, LAP 7.vers.	EUR	17 305 589	2 065 281	463 697
323	Uzlaboto muzeju un profesion l s izgl t bas iest žu skaits		50	5	5
323	Projektu skaits, kuros tiek paredz ts platjoslas interneta piesl gums	skaits	25	5	2
323	Sak rtot muzeju un profesion l s izgl t bas iest žu r j plat ba	m2	500 000	5 500	9 001

Pas k. kods	Pas kumi un r d t ji	M rvien ba (vadl niju)	Sasniedzamie rezult ti LAP pamatversija	Sasniedzamie rezult ti LAP 5.versija	Rezult ts uz vidustermi a nov rt šanu
323	Renov to muzeju plat ba				1 478
323	Labi ek rtot s muzeju teritorijas plat ba				9 001
323	Izveidoto interneta pieejam bas "punktu" skaits muzeju telp s				2
323	Labi ek rtot skolu teritorijas plat ba				n.d.
323	Atbalst taj s skol s esošo skol nu skaits				n.d.
323	Lauku iedz vot ju skaits, kuri g st labumu no uzlabotiem pakalpojumiem		50 000	5 500	33 820
323	Piek uves pie interneta palielin jums lauku apvidos (cilv ku skaits)	cilv ku skaits	500 000	5 500	8 000
323	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL	1 000 000	110 000	172 926
323	Nodarbin t bas veicin šana [Neto papildus izveidoto darbavietu skaits piln darbalaika ekvivalent]		46	5	11
4.ASS. LEADER PIEEJAS STENOŠANA					
410	Viet j s att st bas strat ijas. Š s programmas 4.ass ieviešana				
410	Atbalsta sa m ju skaits	skaits	20	33	39
410	VRG darb bas teritorijas kop j plat ba	km2	54 900	54 900	64 329
410	Kop jais iedz vot ju skaits VRG darb bas teritorij	skaits	400 000	400 000	1 001 331
410	Viet jo att st bas strat iju ietvaros finans to projektu skaits	skaits	1 250	1 100	344
410	Kop jais izveidoto darba vietu skaits	skaits	250	100	n.a.
410	Sekm gi veikto apm c bu skaits	skaits	40	40	62
410	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL	9 000 000	6 400 000	n.a.
410	Nodarbin t bas veicin šana [Neto papildus izveidoto darbavietu skaits piln darbalaika ekvivalent]	skaits	37	37	n.a.
411	Konkur tsp jas veicin šana viet jo att st bas strat iju stenošanas teritorij				
411	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.ver.	EUR	4 685 010	4 685 596	nav datu
411	Atbalst to projektu skaits	skaits	140	120	nav datu

Pas k. kods	Pas kumi un r d t ji	M rvien ba (vadl niju)	Sasniedzamie rezult ti LAP pamatversija	Sasniedzamie rezult ti LAP 5.versija	Rezult ts uz vidustermi a nov rt šanu
411	Atbalsta sa m ju skaits	skaits	100	85	nav datu
411	Kop jais invest ciju apjoms, LAP 7.vers.	EUR	11 712 525	11 713 989	nav datu
411	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL	8 800 000	6 200 000	nav datu
411	Nodarbin t bas veicin šana [Neto papildus izveidoto darbavietu skaits piln darbalaika ekvivalent]	skaits	20	15	nav datu
411	Kop jais atbalsta pretendentu skaits				nav datu
411	Projekta iesniegumu skaits				nav datu
411	Piepras tais finans jums				nav datu
411	Atbalst to projektu ietvaros iesaist to viet jo lauku cilv ku skaits				nav datu
413	Lauku ekonomikas daž došana un dz ves kvalit tes veicin šana viet jo att st bas strat iju stenošanas teritorij				
413	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	18 740 044	18 742 387	1 720 516
413	Atbalst to projektu skaits	skaits	812	700	344
413	Atbalsta sa m ju skaits	skaits	500	400	287
413	Kop jais invest ciju apjoms, LAP 7.vers.	EUR	24 986 725	24 989 849	3 844 816
413	Ekonomisk izaugsme [Neto papildus pievienot v rt ba pirktsp jas l men]	PSL	8 800 000	6 200 000	n.a.
413	Nodarbin t bas veicin šana [Neto papildus izveidoto darbavietu skaits piln darbalaika ekvivalent]	skaits	20	15	n.a.
421	Starpterritori l un starpvalstu sadarb ba				
421	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	3 253 480	3 253 887	nav uzs kts
431	Viet j s r c bas grupas darb bas nodrošin šana, prasmju apguve, teritorijas aktiviz šana				
431	Atbalsta sabiedriskais finans jums (kop un ES) LAP 7.vers.	EUR	5 856 264	5 856 996	1 206 517
431	Prasmju ieguves un aktiviz šanas projektu skaits	skaits	60	50	32
431	VRG patsvars, kas stenojušas šo aktivit ti				82%
431	Personu skaits, kas sa mušas apliecin jumu par m c bu beigšanu		600	500	1 227

4. pielikums. Latvijas Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam vidustērmiņa ziņojuma rezultātu kopsavilkums pa pasākumiem – ieteikumi turpmākai darbībai

Ass	Pas. nr.	Pasākuma nosaukums	Finansējuma izmaiņas % no sākotnējā plānotā	Apstiprinātais sabiedriskais finansējums LAP 2007-2013 7.versija (EUR)	Pievienotās izmaiņas finansējumam (+/- EUR)	Kopvirzījums mērītiem.
1.	111	Arodapmācības un informācijas pasākumi	-88.13	1 205 445	-778 300	Apakšmērī piederošie pasākumi kopumā ir realizēti sekmīgi, daļēji aktivitāte ir bijusi augsta. Taupākuma nelielais apjoms neapņemas progresa skartajos jomās. Jauno lauksaimnieku atbalstu lietderīgi turpināt, turpināt apmācības un konsultācijas, taupīt masu organizācijas formu iespējami tuvinot lauksaimnieku vajadzības.
	Apmācības piedāvājumu skaits ir sasniegts par 116%. Pasākuma ietekme bijusi pozitīva, taupākuma ieguldījums saimniecību ekonomiskā izaugsmē uzlabošanā bijis neliels. Lai pasākumu turpinātu, ir jāveic izmaiņas atbalsta saņemšanas nosacījumos, kas autu palielināt pasākuma ietekmi atbalsta uzdevumu līmenī. Apmācības ir nepieciešamas, taupākuma apturšana pieļaujama vienīgi tad, ja vajadzīgās aktivitātes tiek finansētas no citiem avotiem.					
	112	Atbalsts jauniekiem lauksaimniekiem	-59.17	10 598 642	+15 360 000	
	Klientu atsaucība bija liela, taupākums ir pārtraukts. Notikusi tikai viena pieteikšanās kārta. Pasākums ir piemērots jauniekiem lauksaimniekiem nekā 121 pasākums "Lauku saimniecību modernizācija". Ieteikums izskatīt iespēju atjaunot šo pasākumu, sakarā ar lielo pieprasījumu un nepieciešamību atbalstīt šo pasākuma mērķa grupu (gados jaunu lauksaimnieku saimniecības).					
	114	Lauksaimniekiem un mežsaimniekiem paredzēto konsultāciju pakalpojumu izmantošana	-99.94	7 424	-	
Pasākuma nenozīmīgā mēroga dēļ nevar runāt par tā ieguldījumu, turpināt konsultācijas sniegtas par savstarpīgu atbalsta jautājumiem, kam nav tieša ietekme uz darba ražīgumu. Nepieciešams konsultācijas lauksaimniekiem būt lietderīgi sniegt pastāvīgu konsultāciju servisa ietvaros.						
121	Lauku saimniecību modernizācija		-4.09	305 559 733	-25 000 000 līdz -45 000 000	Šis ir praktiski vienīgais 1.ass apakšmērī, kura pasākumi pašlaik ir aktīvi. Tam koncentrēti 87% no 1.ass finansējuma. Taupākuma pašreizējā periodā lielā daļā uzdevumu trūkstošu dēļ, lai veiktu šādu veida ilgtermiņa ieguldījumus. Liekot uzsvāru uz atsevišķu lielsaimniecību atbalsta, tiek apdraudēta LAP mērķu sasniegšana kopumā. Tādā
	Pasākuma aktivitāte ir pietiekama, taup praktiski visu lauksaimniecības atbalsta atlīdzību koncentrācija šajās pasākumos, kas skar tikai nelielu daļu (3,5 t.kst. no vairāk nekā 100 t.kst.) lauku saimniecību, būtiski pārvirzīti. Daudzām lauku saimniecībām atbalsts šo pasākuma ietvaros nav pieejams, sakarā ar privāto finansējuma nepieciešamību vidēji ap 60% apmērā no ieguldījuma. Akcents būtu liekams uz lielā skaita saimniecību atbalstu, lai izveidotu vairāk ekonomiski spēcīgu saimniecību. Iespējama papildu kritēriju izstrāde atbalsta saņemšanai, tajā skaitā koriģējot atbalsta mērķus un ieguldījuma mērķus.					
	122	Mežu ekonomiskās vērtības uzlabošana	1.24	45 985 759	-30 000 000	
Pasākuma rezultātu sasniegšana un finansējuma apguve plānotajam apjomam nav iespējama, jo ir zema pašnieku aktivitāte. Ierobežojums pašniekam pašam kopt jaunaudzes un saņemto atbalstu ir pārtrūkst ar 1.ass mērķi par cilvēkresursu attīstību. Šis ierobežojums nozīmīgi kavē finansējuma izmantošanu. Pašreizējā ekonomiskajā situācijā par aktuāliem tiek izvirzīti pasākumi, kuru ekonomiskais efekts izpaužas turklāt, de iespējama daļa finansējuma novirzīšana citiem pasākumiem.						

						š s apakšass pas kumi j att sta kopsakar b ar cit m l.ass da m un p r j m as m, nevis atrauti no t m. Izv rt jot projektus, liel ks akcents liekams uz t ieguld jumu lauku att st b kopum , ne tikai paša projekta ienes gumu. Da ji iesp jama p rdale par labu cit m LAP aktivit t m.
	123	Lauksaimniec bas produktu pievienot s v rt bas rad šana	12.50	89 403 348	-25 000 000	
		Finans juma apguve ir v ja - izmaks ti 3% pl not atbalsta. Pas kums ir nepieciešams, ta u t ietekme uz lauku saimniec b m izpaužas netieši. T d ierosin ts turpm k š atbalsta sa emšanas nosac jumus cieš k sasaist t ar konkr tu m r u sasniegšanu, kuri b tu b tiski Latvijas lauksaimniekiem (un ar pat r t jiem), paši atbalst t inovat vu, nišas produktu ražošanu, viet j m trad cij m rakstur gus produktus, biolo isko p rstr di u.c.				
	125	Infrastrukt ra, kas attiecas uz lauksaimniec bas un mežsaimniec bas att st bu un piel gošanu	-11.14	30 229 708	-	
		Pas kuma v rojam interese pozit vi liecina par iesp ju sasniegt izvirez to m r i, k rezult t uzlabotos lauksaimniec bas uz mumu konkur tsp ja. Ta u konstat ts b tisks datu tr kums pas kuma faktisk s ietekmes nov rt šanai, kas nosaka nepieciešam bu p c papildu datiem no atbalsta sa m jiem. emot v r p t jumu datus, kas liecina par sak rtotu melior cijas sist mu noz m gu ietekmi uz lauksaimniec bas kult ru raž bu, pas kums ir turpin ms.				
	141	Atbalsts da ji natur lo saimniec bu p rstrukturiz šanai	-66.41	21 991 817	+20 000 000 l dz +40 000 000	Šis apakšm r is ir oti noz m gs Latvijas lauku att st b . Labv l g gad jum veiktie ieguld jumi var pozit vi ietekm t lielu skaitu lauku saimniec bu. B tu v lams šos pas kumus realiz t s kotn ji pl not apjom , lai ar iesp jama nosac jumu mai a, lai tos vair k piem rotu pašreiz jai situ cijai.
		Pieteic ju aktivit te bija oti liela, ta u pas kums tika aptur ts, neapmierinot visus piepras jumus. Dati liecina par labiem ekonomiskajiem rezult tiem atbalst taj s saimniec b s. Š da veida pas kumu, kas specifiski orient ts uz nelielo saimniec bu izaugsmi un ieiešanu tirg , ir lietder gi saglab t un turpin t. Pas kums ir nepieciešams, tas dod ieguld jumu lauku att st b gan tieši gan pastarpin ti.				
	142	Ražot ju grupas	-84.10	1 375 726	-	
		Šaj period pas kuma apjoms ir nenoz m gs. Pas kums praktiski aptur ts. M r is – atbalst t un stiprin t lauksaimniecisko ražot ju grupas – ir aktu ls, t d lietder ga papildus izp te, lai noskaidrotu nepieciešam bu un lietder g kos risin jumus, kas sekm tu ražot ju grupu att st bu Latvij .				
2.	212	Maks jumi par nelabv l giem apst k iem cit s teritorij s (iz emot kalnu teritorijas)	72.05	236 528 746	-	Pas kumi ir turpin mi, jo tie orient ti uz atdevi ilgtermi . Lietder ga padzi in ta izp te, lai atbalsta sa emšanas nosac jumi iesp jami sekm tu LAP kop jo m r u sasniegšanu.
		Pas kums tiek sekm gi realiz ts, tom r nedaudz atpaliek no pl not apjoma. T loma lauksaimniec bas saglab šan maz k labv l g s teritorij s ir pozit va. Ar loma ien kumu izl dzin šan starp apvidiem ar daž diem dabiskajiem nosac jumiem pas kumam ir liela. P t jumos par biolo isko daudzveid bu konstat ts, ka plat b s, kuras var pretend t uz MLA atbalstu, bet tam nav pieteiktas, biolo isk daudzveid ba ir maz ka. Pas kums ir turpin ms, iesp jama nosac jumu kori šana.				
	213	NATURA 2000 maks jumi un maks jumi, kas saist ti ar Direkt vu 2000/60/EK	1.86	13 117 647	-	
		Pas kums akt vi piepras ts, atbalst to plat bu pl ns izpild ts par 110%. Pas kuma pozit v ietekme uz vidi tiek v rt ta k vid ji noz m ga, jo šis pas kums tieši v rst s uz biolo isk s daudzveid bas saglab šanu.				

	214	Agrovides maksājumi	43.23	229 252 512	-	
		Agrovides pasākumiem ir liela nozīme vides kvalitātes saglabāšanā un uzlabošanā. Pasākumi tiek apgādāti kopumā aktīvi. Lai palielinātu bioloģisko produktu ražošanu un pieejamību tirgū, šīs pasākums ciešāk saistīts ar cita veida atbalstu produktu pārstrādei un virzīšanai tirgū.				
	223	Lauksaimniecības neizmantojamās zemes pirmreizējā apmežošana	-22.42	12 581 681	-	Pasākumu efektivitāte izvērtējama. Paši 223.pasākuma gadījumā būtībā izvērtējama tās ietekme uz lauku vidi un lauku iedzīvotāju atbalstu.
		Pasākums realizēts aktīvi, tomēr pasākuma izpilde rada riskus degradēt aini. Lietderīgi pārveidoti finansējuma sadalī, lai veicinātu LAP virsmrīpi pārveidoti cilvēku apdzīvotus laukus.				
224	NATURA 2000 maksājumi (meža pašniekiem)	-30.80	15 352 529	-		
	Pasākuma tiešā ietekme uz augstas dabas vērtības mežiem ir neliela, jo pasākumam ir ienākumu negatīvas kompensācijas joms, nevis virzība uz jaunu dabas vērtību radīšanu, vai apsaimniekošanas veicināšanu. Vienlaicīgi jānorāda, ka šie pasākumi vismaz daļēji meža pašnieku sniedz finansēšanu atbalstu.					
	226	Mežsaimniecības ražošanas potenciāla atjaunošana un preventīvo pasākumu ieviešana	-29.91	11 367 554	-	
		Pasākuma samērā maz pieprasīts – apstiprināti 12% no plānotā sabiedriskā finansējuma. Tiek atzīmēts, ka atsevišķos gadījumos plānots aktivitātes vērtības pozitīvi, taču pasākums specifisks, tādēļ jāpieprasīti var būt arī atkarīgi no faktiskās situācijas (vēl jānoskaidro, ugunsgrāku apjomi), līdz ar to grūti prognozējams.				
3.	312	Atbalsts uzņēmumu radīšanai un attīstībai	2.58	130 660 173	+20 000 000	Lai nozīmīgi veicinātu uzņēmējdarbību un nodarbinātību laukos, būtībā vajadzīga kompleksa pieeja, kas veicinātu lauku vides attīstību kopumā. Ir apšaubama finansējuma izmantošanas lietderība, atbalstot nelielu skaitu dzīvnieku projektus.
		Šajā pasākumā līdzekļi tiek novirzīti gandrīz tikai kurināmu enerģijas ražošanai, tādēļ apdraudot citu mērķu sasniegšanu. Tāpat tiek veidoti jauni uzņēmumi, ir apdraudama mērķu sasniegšana darbavietu radīšanai. Aktīvi līdzekļi apguve sākus 2010.gadā, pieteikti finansējuma apmērs jau pirms iedzīvotāju pārsvarā ir finanšu ietilpīgā enerģijas ražošanas projekti.				
	313	Turisma aktivitāšu veicināšana	-54.61	11 783 136	-	
		Finansējuma apguve pasākumam ir salīdzinoši lēna, tomēr 2010.gadā būtiski palielinājies. Iespējams ietekmes novērtējums par daļēji pozitīvu ietekmi uz atbalsta uzņēmumu ekonomisko izaugsmi, kā arī pozitīvu tendenci plānotās ietekmes sasniegšanā. Būtībā izskatāma interneta pieejamība un ceļu uzlabošanas, kā arī informācijas izplatīšanas kooperācijas veicināšanas iekārtošana starp atbalsta maģistrātes aktivitāšu un nosacījumiem.				
	321	Pamatpakalpojumi ekonomikai un iedzīvotājiem	0.46	93 698 069	+10 000 000	321.pasākums labi atbilst 3.ass mērķim (it pašā aktivitāte "Pašvaldību ceļu būvniecība vai rekonstrukcija"). Tā kā plānotais finansējuma apjoms jau pieprasīts, būtībā jānoskaidro iesniegtie projekti, par prioritāti izvirzot ieguldījumu
	izmaksātā sabiedriskais finansējums tikai 22% (apstiprinātais sabiedriskais finansējums 42%). Pasākums ir turpinājums, taču pasākuma nepieciešams ieviest papildu pamataktivitātes, kas būtībā vērstas uz interneta pieejamības nodrošināšanu. Tāpat, vērtējot projektus, augstā prioritāte būtu dodama tiem projektiem, kas paredz ceļu uzlabošanu un interneta pieejamības nodrošināšanu.					
	323	Lauku mantojuma saglabāšana un atjaunošana	-86.41	1 763 484	-	
		par pasākumu ir neliela interese (kopumā iesniegti tikai 10 projekti) un veikto investīciju ziņā lauku teritorijas lēmējās iestādes ieguldījums - izmaksātā sabiedriskais finansējums 16% (apstiprinātais sabiedriskais finansējums 63%). Pasākums būtībā pārtraucams.				

						uz m jdarb bas veicin šan
4.	411	Konkur tsp jas veicin šana viet jo att st bas strat iju stenošanas teritorij	0.01	4 685 596	+5 418 300	Iesniegto projektu skaits 413.pas kuma ietvaros liecina par iedz vot ju aktiviti un t l ks atbalsts šiem pas kumiem aus sasnieg m r i- iedz vot ju aktiviz šanu un dz ves kvalit tes uzlabošanu.
		pas kumam nav pieteikumu. J p rdom finans juma apjoms, jo pas kums nepieciešams. Atv lot vienam projektam maksim li l dz EUR 14 229 (LVL10 000). emot v r maksim l s iesp jam s summas, kas pieejamas 1.ass pas kumos (piem. 1.2.1.pas kum maksim li EUR 4 milj. vienam pretendendam un 1.2.3.pas kum EUR 150 t kst.) uz m jiem, neskatoties uz liel ku sabiedrisk atbalsta intensiti, nav interese pieteikt projektus ar š pas kuma pal dz bu.				
	413	Lauku ekonomikas daž došana un dz ves kvalit tes veicin šana viet jo att st bas strat iju stenošanas teritorij	0.01	18 742 387	+10 000 000	
		Aktivite projektu iesniegšan pieteikoši liela. Pas kums noz m gs un turpin ms. Lai palielin tu pieteikumu skaitu vajadz tu veikt papildu izp ti, bet viens no krit rijiem b tu maksim l s projektam atv l t s summas palielin šan emot v r r c bas m r i.				
	421	Starpterritori l un starpvalstu sadarb ba pas kums nav uzskats	0.01	3 253 887	-	
431	Viet j s r c bas grupas darb bas nodrošin šana, prasmju apguve, teritorijas aktiviz šana pas kums uzskats un 32 biedrbas akt vi piedal s. T k sasniegtie rezult ti ir labi, tad atbalsts ir turpin ms.	0.01	5 856 996	-	emot v r pieteikoši lielo aktiviti (32 no 39 VRG iesniegušas projektus) un sasniegtos rezult tus, varam uzskat t, ka pas kums veicin jis att st bas procesu laukos.	

5.pielikums

Aptaujas anketa Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam 1.1.2. pasākuma „Atbalsts jaunajiem lauksaimniekiem” un 1.2.1. pasākuma „Lauku saimniecību modernizācija” analīzei

2011.gada pirmajā pusē ir veikta *lauksaimnieku aptauja* ar mērķi ieviest papildus informāciju no saimniecībām, kuras piedalījās LAP investīciju pasākumos. Aptaujas rezultāti ietver 516 derīgas anketas, tomēr ne visas ir atbildes uz visiem jautājumiem, tādēļ katrā jautājumā atbilžu kopskaits ir atšķirīgs. Respondenti tika atlasīti ar mērķi, lai proporcionāli tiktu pārstāvēti Latvijas reģioni un dažāda lieluma saimniecības. Uz lielāko daļu jautājumu atbildējuši tuvu pie 100% no anketu iesniedzējiem. Atbildes norādītas absolūtos skaitos (atbilžu skaits) vai % no atbilžu kopskaita attiecīgajam jautājumam. Daži jautājumi iespējamas vairākas atbildes (izglītība, konsultācijas, ietekmes veidi, ieteikumi u.c.), tādēļ šajos gadījumos atsevišķu variantu summa pārsniedz kopējo anketu skaitu, un ir % norādīti no anketu kopskaita (summa pārsniedzot 100%).

Aptaujas formu izstrādāja autors ar LVAEI darbinieku līdzdalību.

Rezultātu kopsavilkums

Projektu rezultāti kopumā ir novērtēti kā pozitīvi. 77% aptaujas dalībnieku norāda, ka projekts ir pabeigts un jau dod ekonomisko atdevi, bet 10% - ka atdeve sagaidāma nākotnē.

Ap 50% aptaujāto saimniecību norāda, ka to ražošanas un pārdošanas apjomi, salīdzinot ar laiku pirms projekta, ir pieauguši vismaz par 25%. Ceturtajai daļai saimniecību ārējie un rentabilitāte ir pieaugušas vismaz par 25%. Tēģan j piebilst, ka vērtējumi iekāpjot ar 2010.gadu, liela nozīme ir situācijai tirgū, kas šaj gados bija daudz labvēlīgāka nekā iepriekšējos 2 gados (kopējie ienākumi nozarē provizoriski palielinājušies par aptuveni 30%).

Nodarbinātības skaits lielākajai daļai saimniecību (74%) saglabāties iepriekšējā līmenī. Vairākkāpusei saimniecību ir palielinājušies kredītsaistības, tajā skaitā 20% - par vairākkārt 50%.

Iespējas sasniegt plānotus rezultātus projekta ietvaros kā labas novērtēja 55% respondentu, vidējais – 43%, bet sliktas – tikai 2%.

patn ji, ka nor dot uz probl m m pl noto r d t ju sasniegšan , k iemesls visbiež k tika min ts degvielas cenu k pums – 65% gad jumū. Biež k k 50% tika min ts ar izejvielu (lopbar bas, miner lm slu utt.) cenu k pums, k ar nodok u izmai as, bet 40% gad jumos – cenu kritums ražotajai produkcijai.

10% respondentu nov rt , ka bez sa emt atbalsta saimniec ba, visdr z k neb tu var jusi past v t, bet 60% - „atbalsts bija noz m gs, bez t b tu gr ti”. Par nenoz m gu sa emto atbalstu uzskata tikai 2% aptauj to, bet par neizdev gu v rt 0,4% (2 respondenti).

Vair k k 50% aptaujas dal bnieku nor da, ka ar bez sa emt atbalsta b tu veikuši attiec gos ieguld jumus, tom r tikai 5% to b tu dar juši l dz g apjom . 35% neb tu invest juši, jo tam neb tu l dzek u, bet iemeslu „n , jo tas neb tu rentabli” min tikai 5% aptaujas dal bnieku.

Projekta ietekmi uz saimniec bas ekonomiku k oti labv l gu min 20% respondentu, labv l gu - 65%, bet vid ji labv l gu – 15%.

Vair k k 50% projektu dal bnieku nor da, ka projekts ietekm ar citas lauku saimniec bas: 35% iep rk no citiem papildus resursus (s kla, lopbar ba u.c.), bet 24% - sadarbojas ar cit m saimniec b m. Biež k min t sadarb bas forma ir pakalpojumu sniegšana.

Pozit vi, ka 60% gad jumos tiek nor d ts, ka projekta rezult t tiek izmantota videi labv l g ka agrotehnika, un 11% gad jumū – samazin ta misko vielu lietošana/ievad šana de os.

92% aptaujas dal bnieku projekta rezult t ir ieg d jušies tehniku, 23% veikuši jaunu b vniec bu, bet 26% paplašin jusies apsaimniekot LIZ. Jaunas darba vietas rad tas aptuveni 20% saimniec bu (rad to darba vietu skaits saimniec b visbiež k ir 1-2, bet ne liel ks k 5).

Daudzi priekšlikumi tika izteikti par to, k das izmai as b tu nepieciešamas šo pas kumu turpm kai realiz cijai. Visvair k – 36% respondentu v rt jum izmai as nepieciešamas atbalsta nosac jumos, 29% - atbalsta veid un apjom , bet 26% uzskata, ka izmai as nav nepieciešamas. No priekšlikumiem popul r kais bija – palielin t atbalsta intensit ti. Vair kk rt tika min ta v lme atvieglot proced ru, samazin t birokr tiju. Tika atz m ts, ka pašreiz viegli var sa emt atbalstu liel s saimniec bas, bet p r jiem rodas gr t bas vis s stadij s. Tika izvirz ti ieteikumi nodal t lielo saimniec bu iesp jas no mazaj m, vair k atbalst t jaunos lauksaimniekus, k ar aut ieg d ties lietotu vai

mazlietotu tehniku. No citiem ieteikumiem var atzīmēt vīlītrķzinītnosacījumus (nepdījīmes pirms pieteikšanās); bija arī ieteikums tehnikai maksimālo atbalstu piešķirt 25-30% līmenī. Vairāki ieteikumi bija savstarpīgi pretīgi, piemēram, jautājums par atšķirīgiem atbalsta nosacījumiem reģioniem un maksimālo atbalsta summas ierobežojumu programmā. Ieteikumi tiks analizēti un tuvāk izvērtēti, ņemot vērā saimniecību ekonomiskos rezultātus, investīciju pasākumu efektivitātes analīzi 4.2. punkta ietvaros.

Detalizētā informācija aptaujā iegūta par izmantotajām konsultācijām un nepieciešamību gan saimniecības attīstībai, gan daļēji LAP pasākumos. Absolūtais vairākums (80%) saimniecību norāda, ka projekta sagatavošanai un realizācijai izmantotas konsultācijas. Visbiežāk tās izmantotas projekta dokumentācijas sagatavošanai (70% no visiem respondentiem). Tikai 52% respondentu savu zināšanu un prasmju līmeni vērtē kā pietiekamu, lai iesaistītos ES līdzfinansētajos projektos, bet 43% – kāda arī pietiekamu. Tikai 6% uzskata, ka sekmīgai saimniecības attīstībai konsultācijas nav nepieciešamas, ap 40% vēlas plašākas apmācības (uzņēmējdarbības, biznesa plānu izstrādāt u.tml.), bet 71% vajadzīgas neliela apjoma konsultācijas specifiskos jautājumos.

Aptaujas veidlapa ar atbildēm (atbilžu skaits un iekavās % no atbildēm uz konkrēto jautājumu)

1. Saimniecības pašnieks

Sieviete 154 (30%)

Vīrietis 354 (70%)

Vecums: gadi (līdz 25 g. 2%, 25-40 g. 23%, 40-55 g. 48%, 55-70 g. 22%, virs 70 g. 5%) Vidējais vecums – 47 gadi.

2. Saimniecības vadītājs (ja nav pašnieks) – atbilžu skaits

Sieviete 40

Vīrietis 86

Vecums:47..... gadi (vidējais)

3. Saimniecības vadītāja izglītība (atbilžu skaits)

Augstākā izglītība:

ar lauksaimniecību saistītā nozarē 128

ar mežsaimniecību saistītā nozarē 2

citā specialitātē /nozarē 55

Profesionālā vidējā izglītība:

ar lauksaimniecību saistītā nozarē 191

ar mežsaimniecību saistītā nozarē 1

citā specialitātē /nozarē 48

☐ lauksaimniecības nozarē apmeklāti kursi/ apmācības	202
☐ praktiskās iemaņas lauksaimniecībā	150
☐ vidusskolas izglītība	56
☐ pamatskolas izglītība	16

4. Saimniecības atrašanās vieta

Dati par reģioniem:

Kurzeme	84 (16%)
Latgale.....	144 (28%)
Pierīga	76 (15%)
Vidzeme	116 (23%)
Zemgale.....	95 (18%)

5. Vai saimniecība ir LIZ, kas atrodas Mazākajās labvēlīgās apvidu (MLA) teritorijā?

☐ Nē	111 (22%)
☐ Jā, pilnībā	361 (71%)
☐ Jā, daļēji	38 (7%)

6. Saimniecības lielums

LIZ (vidējais)223..... ha, no tiem pašiem 44%, nom56%.

7. Saimniecības specializācija (galvenā nozare)

☐ Graudkopība	37%
☐ Augkopība	2%
☐ Dzirņu kopība	4%
☐ citi lauksaimniecības produkti	1%
☐ piensaimniecība	31%
☐ gaļas liellopi	12%
☐ cūkkopība	3%
☐ cita nozare	5%

8. Kāds izvēlējies LAP 2007-2013 pasākumu „Atbalsts jaunajiem lauksaimniekiem” vai „Lauku saimniecību modernizācija”?

☐ vispārēji nosacījumi	56%
☐ vienīgais LAP pasākums, kuram varēja pieteikties	39%
☐ cita atbilde (miniet)	5%

9. Vai projekts ir sekmīgi realizēts?

☐ Jā, projekts ir pabeigts, un jau dod ekonomisku atdevi	77%
☐ projekts ir pabeigts, bet atdevi nav sagaidāma veidā	10%
☐ projekts ir pabeigts, taču tas nedod cerību	1%
☐ projekts vēl nav pabeigts (līdzsvars, norādi iemeslus)	9%
☐ citi varianti (norādi tuvāk)	3%

10. Vai projekta sagatavošanai un realizācijai izmantojat konsultācijas?

- J (atbildiet uz 10.1. un 10.2. jaut.) 81%

10.1. Kādas konsultācijas Jūs izmantojat (tātad)? (atbilžu skaits)

- Grāmatvedība 89
 projektu dokumentācijas sagatavošana 359
 biznesa plāna sagatavošana 175
 naudas plāsmas aprēķini 173
 cits (miniet) 12

10.2. Kas sniedza pakalpojumu?

- LLKC (Latvijas lauku konsultāciju un izglītības centrs) 73%
 LLU (Latvijas Lauksaimniecības universitāte) 0%
 VLT (Valsts Lauku tīkls) 3%
 cits 24%

- nē 15%
 konsultācijas nav nepieciešamas 4%

11. Vai savu zināšanu un prasmju līmeni vērtējat kā pietiekamu, lai iesaistītos ES līdzfinansētajos projektos?

- J 52%
 Nē 4%
 Daļēji 43%

12. Kādas apmērcības vai konsultācijas Jums nepieciešamas, lai sekmīgi iekārtotu saimniecību?

- konsultācijas nav nepieciešamas 6%
 plašākas apmērcības uzņēmējdarbībā 17%
 plašākas apmērcības projektu sagatavošanai (biznesa plānu izstrāde u.c.) 24%
 neliela apjoma konsultācijas specifiskos jautājumos 71%

12.1. Kāda rakstura konsultācijas Jums nepieciešamas, lai sekmīgi piedalītos LAP pasākumos?

- vadības un grāmatvedības prasības ES līdzfinansētajiem projektiem 44%
 pieteikuma un pavaddokumentu sagatavošana 45%
 iepirkuma procedūras organizācija 26%
 uzraudzība un konsultācijas projekta ieviešanas laikā 18%
 cita atbilde (miniet) 6%.....

12.2. Kāda ir orientējamo summa, kuru Jūs būtu gatavi maksāt par konsultācijām saistībā ar dalību LAP pasākumos?

- no0..... līdz5000..... LVL (virs 80% dalībnieku norāda, ka gatavi maksāt)

13. K d m r , sal dzinot ar laiku pirms projekta, J su saimniec b ir main jušies darb bas rezult ti? (L dzu sniedziet atbildes par katru no min tajiem r d t jiem!)

a) ražošanas apjoms

☐ audzis vair k nek par 50%	14%
☐ audzis par 25-50%	38%
☐ audzis maz k nek par 25%	35%
☐ saglab jies iepriekš j l men	13%
☐ samazin jies ne vair k k par 15%	1%
☐ samazin jies vair k nek par 15%	1%

b) p rdošanas apjoms

☐ audzis vair k nek par 50%	13%
☐ audzis par 25-50%	36%
☐ audzis maz k nek par 25%	37%
☐ saglab jies iepriekš j l men	12%
☐ samazin jies ne vair k k par 15%	1%
☐ samazin jies vair k nek par 15%	1%

c) pe a

☐ augusi vair k nek par 50%	5%
☐ augusi par 25-50%	22%
☐ augusi maz k nek par 25%	44%
☐ saglab jusies iepriekš j l men	26%
☐ samazin jusies ne vair k k par 15%	2%
☐ samazin jusies vair k nek par 15%	1%

d) rentabilit te (pe a pret ražošanas izmaks m)

☐ augusi vair k nek par 50%	2%
☐ augusi par 25-50%	20%
☐ augusi maz k nek par 25%	43%
☐ saglab jusies iepriekš j l men	29%
☐ samazin jusies ne vair k k par 15%	4%
☐ samazin jusies vair k nek par 15%	2%

e) nodarbin to skaits

☐ audzis vair k nek par 50%	2%
☐ audzis par 25-50%	8%
☐ audzis maz k nek par 25%	9%
☐ saglab jies iepriekš j l men	74%
☐ samazin jies ne vair k k par 15%	5%
☐ samazin jies vair k nek par 15%	2%

f) kred tsaist bas

☐ augušas vair k nek par 50%	20%
☐ augušas par 25-50%	19%
☐ augušas maz k nek par 25%	17%
☐ saglab juš s iepriekš j l men	31%

☐ samazin juš s ne vair k k par 15%	5%
☐ samazin juš s vair k nek par 15%	8%

14. K v rt jat iesp jas sasniegt pl notos r d t jus projekta ietvaros?

☐ Labi	55%
☐ Vid ji	43%
☐ Slikti	2%

15. Ja Jums ir vai ir bijušas probl mas projekta pl noto r d t ju sasniegšan , k di, J su v rt jum , tam ir iemesli?

☐ nepareizi apr ini biznesa pl n	1%
☐ cenu kritums saražotajai produkcijai	40%
☐ izejvielu (piem., lopbar bas, miner lm slu u.tml.) cenu k pums	54%
☐ degvielas cenu k pums	65%
☐ nodok u izmai as	54%
☐ neadekv ti v rt tas n kotnes iesp jas	6%
☐ cita atbilde	8%

16. K atbalsts pas kum „Atbalsts jaunajiem lauksaimniekiem” vai „Lauku saimniec bu moderniz cija” ir ietekm jis saimniec bas izveidi/ nostiprin šanu?

☐ bez š atbalsta saimniec ba, visdr z k, neb tu sp jusi past v t	10%
☐ atbalsts bija noz m gs, bez t b tu gr ti	59%
☐ atbalstam bija loma saimniec bas izveid / nostiprin šan , ta u tas nebija izš irošais faktors	28%
☐ atbalsta loma bija nenoz m ga	2%
☐ projekta nosac jumi ir neizdev gi, lab k neb tu mis atbalstu	0%
☐ cita atbilde (l dzu, ierakstiet)	8%

17. K das izmai as, J su v rt jum , b tu nepieciešamas šo pas kumu turpm kajai realiz cijai?

☐ nav nepieciešamas nek das	26%
☐ atbalsta sa m ju lok	9%
☐ atbalsta nosac jumos	36%
☐ atbalsta veid un apjom	29%
☐ cita atbilde (miniet)	8%

18. Vai saimniec ba b tu veikusi attiec gos ieguld jumus bez LAP atbalsta?

☐ j , l dz g apjom	5%
☐ j , bet maz k apjom	52%
☐ n , jo tam neb tu l dzek u	35%
☐ n , jo tas neb tu rentabli	5%
☐ nezinu / gr ti izv rt t	3%

19. K J s v r t jat realiz t projekta ietekmi uz saimniec bas ekonomiku?

a) pašlaik un tuv k n kotn

☐ 5.– oti labv l gi	20%
☐ 4 – labv l gi	64%
☐ 3 – vid ji	15%
☐ 2 – ietekme nav/ nav gaid ma noz m ga	0%
☐ 1 – negat vi	0%

b) t l k iesp jam perspekt v

☐ 5 – oti labv l gi	19%
☐ 4 – labv l gi	66%
☐ 3 – vid ji	14%
☐ 2 – ietekme nav/ nav gaid ma noz m ga	1%
☐ 1 – negat vi	0%

20. Vai projekts ietekm ar citas lauku saimniec bas?

☐ iep rkam no citiem papildus resursus (s kla, lopbar ba, m slojums u.c.)	35%
☐ sadarbojamies ar cit m saimniec b m (l dzu nor diet, k d s jom s)	24%
☐ cit d veid (l dzu nor diet)	5%
☐ neietekm	41%

21. Vai projekts rad jis papildus darba vietas?

☐ j (nor diet, aptuveni cik)	23%	(p rsvar 1-2, max 5).....
☐ n	77%	

22. Vai projekts labv l gi ietekm vidi?

☐ N	12%
☐ j , pielietojam biolo isk s lauksaimniec bas metodes	19%
☐ j , tiek izmantota videi labv l g ka agrotehnika	60%
☐ j , ir samazin ta misko vielu lietošana / ievad šana de os	11%
☐ cita atbilde (miniet)	6%

23. K sa emtais atbalsts ir ietekm jis J su saimniec bas darbu?

☐ ieg d ta jauna tehnika	92%
☐ ieviesta jauna tehnolo ija	23%
☐ uzb v tas/ rekonstru tas kas/ b ves	23%
☐ paplašin jusies apsaimniekot LIZ	26%
☐ rad tas jaunas darba vietas	13%
☐ cita veida ietekme (ierakstiet).....	

24. Ja projekta ietvaros tiek ieviesta jauna tehnolo ija, l dzu miniet, k da:

.....

25. Ja projekta ietvaros tiek rad ts jauns produkts, l dzu nosauciet to: 2%

26. Vai Jūs esat izmantojuši cita veida atbalstu ieguldījumiem lauku saimniecībās?

☐ Nē	14%
☐ Jā (atzīmējiet atbilstošos)	86%
☐ SAPARD	15%
☐ ELVGF (2004.-2006.gada lauku atbalsta pasākumi)	39%
☐ ELFLA (LAP 2007-2013 par 2007.gadu)	39%
☐ valsts subsīdijas	82%
☐ citu fondu atbalsts, piem., ERAF (reģionālās attīstības atbalsta pasākumi), KF (Kohēzijas fonda atbalsts) u.c., lūdzu ierakstiet	3%

27. Vai uzskatāt, ka saimniecības attīstībai tuvākaj laikā ir nepieciešams virkdes ieguldījumu projekts?

☐ Jā, tuvākaj laikā, un gatavojamies to izmantot	42%
☐ Jā, bet pēc kāda laika	39%
☐ Jā, bet trākst piemērotā piedāvājuma	17%
☐ Nē	8%
☐ cita atbilde (ierakstiet)	2%

28. Kāda veida atbalsts, Jūs vērtējat, palīdz tuvu attīstīt dzīvotspējīgus saimniecības laukus (Jūs reģionā)?

☐ LAP platbūvniecības jumi (MLA, NATURA2000, Agrovide utt.)	85%
☐ LAP atbalsts projektiem	75%
☐ citu ES fondu atbalsts	43%
☐ nekas	0%
☐ nezinu	2%
☐ cita atbilde (ierakstiet)	6%

29. Kādi pasākumi, Jūs vērtējat, sekmēt jaunu cilvēku piesaisti darbam laukos? (iespējami vairāki atbilžu varianti)

☐ interneta sakaru nodrošinājums	47%
☐ darba vietu izveidošana	81%
☐ brīvlaika (sporta un atpūtas centri) pavadīšanas vietas	47%
☐ kvalitātes paaugstināšana	75%
☐ skolu un bērnudrīzes esamība pagastā	57%
☐ lielveikalu tuvums	12%
☐ cits (miniet)	10%

30. Cik cilvēku strādāja Jūs saimniecībā 2010.gadā?

1) jaunkārt par 25 gadiem:

☐ pilnu slodzi0,2..... cilvēki.
☐ nepilnu slodzi ...0,1..... cilvēki.
☐ tikai uz laiku0,2..... cilvēki.

2) vecum no 25 l dz 39 gadiem:

- pilnu slodzi0,8..... cilv.
- nepilnu slodzi0,2..... cilv.
- tikai uz laiku0,1..... cilv.

3) vecum no 40 l dz 65 gadiem:

- pilnu slodzi1,5..... cilv.
- nepilnu slodzi ...0,4..... cilv.
- tikai uz laiku0,2..... cilv.

4) 65 gadu vecum un vec ki:

- pilnu slodzi0,1..... cilv.
- nepilnu slodzi ...0,0..... cilv.
- tikai uz laiku0,0..... cilv.

Pavisam vid ji aptauj taj saimniec b nodarbin ti 4,0 darbinieki.

31. Saimniec bas pašuma veids:

- vienas personas vai imenes saimniec ba 92%
- sabiedr ba ar 1 – 5 pašniekiem 6%
- sabiedr ba ar vair k nek 5 pašniekiem 2%

32. Saimniec bas neto apgroz jums (p rdoto pre u v rt ba LVL) 2010.gad (orient joši)

< 6000 Ls	19%
6000-15 000 Ls	23%
15 000 – 40 000 Ls	21%
40 000 – 110 000 Ls	19%
Virs 110 000 Ls	17%

33. Kur LAP 2007-2013 pas kum J s esat sa muši atbalstu?

- 1.1.2. pas kum „Atbalsts jaunajiem lauksaimniekiem” 56 (11%)
- 1.2.1. pas kuma „Lauku saimniec bu moderniz cija 442 (86%)
- 1.4.1. pas kum „Atbalsts da ji natur lo saimniec bu p rstrukturiz cijai” 141 (27%)

6.pielikums. P rskats par mazo un vid jo lauku saimniec bu aptauju un t s galvenie rezult ti

2011.gada pirmaj pus ir veikta *lauksaimnieku aptauja ar m r i apkopot mazo un vid jo lauku saimniec bu v rt jumu par savu saimniecisko darb bu*, galveno v r bu piev ršot t m saimniec b m, kuras sa mušas atbalstu LAP pas kuma „Atbalsts mazo un vid jo saimniec bu p rstrukturiz cijai” ietvaros.

Anketa satur **19 jaut jumus**. Tie ietver:

- a) dati par saimniec b m (to lielums, izvietojums, apgroz jums, ražotie produkti, nodarbin to skaits un vecums utt.);
- b) valsts un ES atbalsta izmantošana, dal ba LAP pas kumos (vai nepiedal šan s iemesli);
- c) pas kuma nr.141 loma saimniec bas stiprin šan (pašnov rt jums), ieteikumi;
- d) turpm kie pl ni saimniec bas darb , probl mas;
- e) ieteikumi jaunu cilv ku piesaistei darbam laukos.

Aptaujas kopa atlas ta, emot v r re ionus un saimniec bu lielumu.

Pavisam sa emtas 507 atbildes. Atbild t bas l menis – 67%. Pa re ioniem: Latgale 77%, Pier ga 75%, Zemgale 70%, Vidzeme 65%, Kurzeme 43%. Pa lieluma grup m: vid j s saimniec bas 73%, maz s saimniec bas 60%.

Vid jais **aptauj t s saimniec bas lielums (LIZ)** ir **43 ha**, taj skait tikai 23 ha ir pašum . Tom r 60% no saimniec b m LIZ ir zem 30 ha (27% - pat zem 10 ha), bet da ai saimniec bu ir ar lielas plat bas: 10% ir virs 100 ha.

Neraugoties uz vid ji sam r lielaj m plat b m, saimniec bu **neto apgroz jums** ir kopum pietic gs: 2010.gad : Liel kajai da ai (60%) no saimniec b m apgroz jums ir zem 4000 Ls (aptuveni zem 3 ELV). Apgroz juma strukt ra aptaujas dal bniekiem ir š da:

Maz k par 2000 Ls – 24%

2000 – 4000 Ls – 37%

4000 – 8000 Ls – 15%

8000 – 16 000 Ls – 11%

Virs 16 000 Ls – 13%.

Vid jī katr saimniecīb nodarbināti **1,9 nodarbinātie** (ieskaitot pašnieku un imenes locekļus).

47% saimniecību strādā darbinieki

33% - 2,

18% - 3 līdz 5

3% - vairāk nekā 5.

Tajā skaitā, saimniecības, kuras saņēmušas atbalstu LAP pasākumā „Lauku saimniecību modernizācija”, ir ievērojami lielākas nekā vidējās. Vidējā LIZ platība tajās – 93 ha, un tikai 21% no tām apgrozījums ir zem 4000 Ls, bet 40% - virs 16 000 Ls gadā. Tādu nodarbināto skaits tajās nav būtiski lielāks – tikai 2,3 nodarbinātie (vidējā 1,9).

Savukārt saimniecības, kas saņēmušas atbalstu pasākumā „Daļi naturālo saimniecību pārsturizācija”, ir mazākas nekā vidējās aptaujā. To vidējā platība – 26 ha (60% no vidējās), 70% no tām ir ar apgrozījumu zem 4000 Ls gadā, un vidējā nodarbinātība 1,7 darbinieki (88% no vidējās).

Aptaujas dati rāda, ka saimniecības **aktīvi pārdo sarūžoto**. Galveno ražoto produktu pārdo 95% saimniecību; pie tam 86% no saimniecībām pārdo vairāk nekā 75% no šī produkta. Ar citu produktu 85% saimniecību pārdo vismaz 75% no ražotā apjoma.

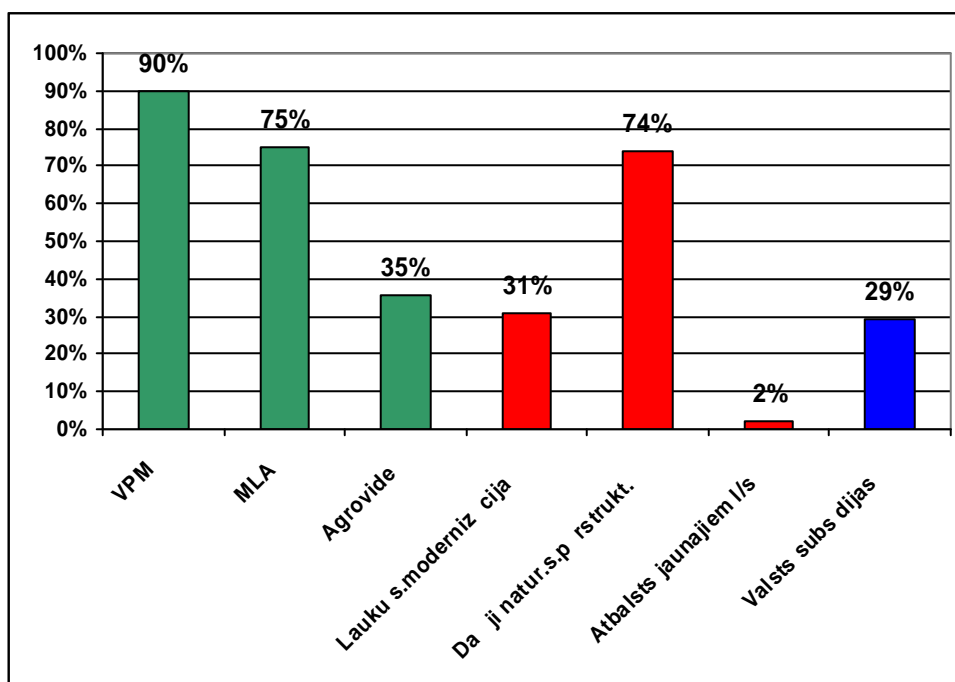
Saimniecībām pārdo nav daudz ražoto produktu. Citu produktu norāda tikai 65% no saimniecībām, kuras uzrādījušas pirmo, 3. produktu – 29%, 4. produktu – 10%.

Populārākais atbalsta veids ir platību maksājumu. LAP pasākumu augstais patsvars ir saistīts ar atlases kritērijiem – šādas saimniecības tika izvēlētas aptaujā.

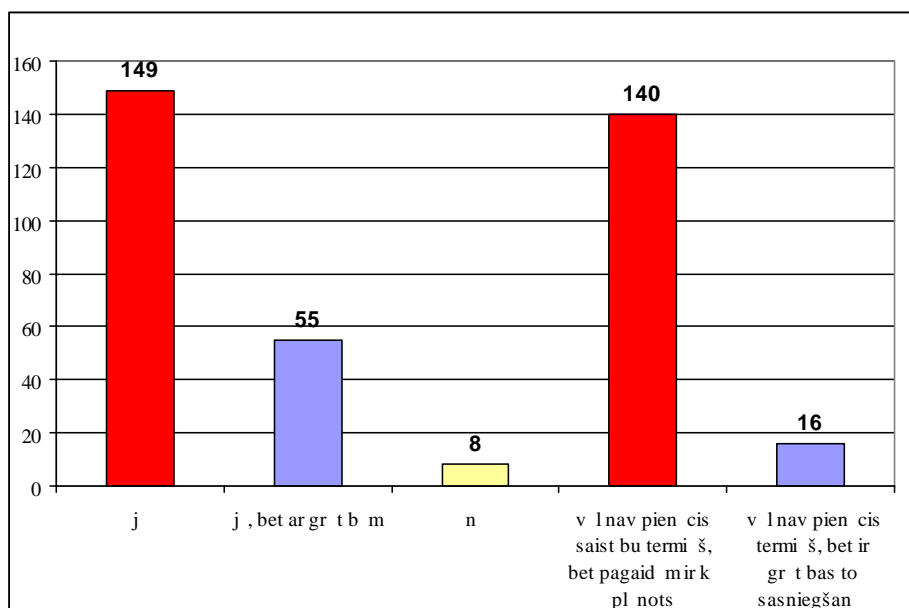
Saimniecības, kuras piedalījās pasākumā nr. 141 „Atbalsts daļi naturālo saimniecību pārsturizācijai”, to pamatnovērtē kā **oti nozīmīgu** (74%), 24% kā vidējā nozīmīgu, un tikai 1% kā maznozīmīgu.

Aptaujas dalībnieki kopumā **sekmīgi novērtē saistību izpildi**. No tiem respondentiem, kuriem jau iepriekš saistību izpildes termiņš, 96% atzīst, ka spējusi izpildīt saistības, lai arī 26% - ar grūtībām (5. pielikums). Savukārt tiem pasākuma dalībniekiem, kuriem termiņš vēl nav pienācis, rezultāti salīdzinoši ir vēl labāki – uz grūtībām norāda tikai 10% dalībnieku.

Atbalsta maksājumu izmantošanas pakāpe:

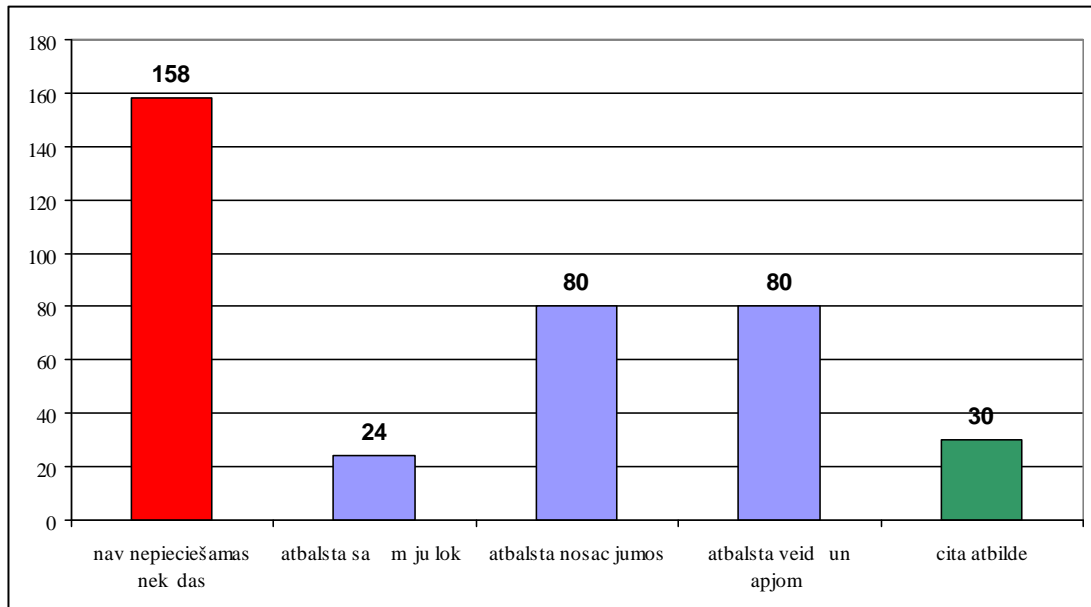
Cik % no saimniecībām izmantojušas attiecīgo maksājumu pēdējos 3 gados:

Vai ir izdevies sasniegt 1.4.1. pasākuma ietvaros plānotos rezultātus (aptaujas dalaizdevu dati – atbilžu skaits)

Nozīmīgi priekšlikumi sniegti par to, kādas izmaiņas aptaujas dalībnieku vārtījumā vajadzīgas pasākumā „Atbalsts daļi naturālo saimniecību pārsturizācijai”?

35% aptaujas dalībnieku atbildēja, ka nav nepieciešamas nekādas izmaiņas. Vienāds skaits – pa 18% norādīja uz vajadzīgām izmaiņām atbalsta veid un apjomā, kā arī nosacījumos, bet tikai 6% - uz izmaiņām atbalsta saimju lokā.

Kādas izmaiņas būt nepieciešamas 1.4.1. pasākuma turpmākajai realizācijai?

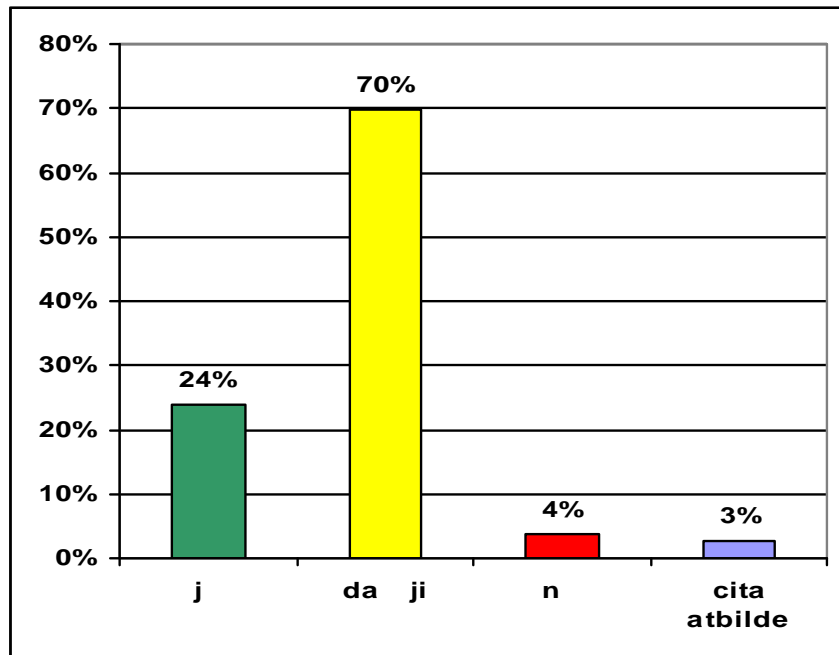
(Aptaujas dalībnieku vērtējums – atbilžu skaits)

Respondentu ierosinātās izmaiņas ir šādas, kuras galvenokārt var izdalīt:

- atbalstīt ar tās saimniecības, kuras sākot no nulles – līdz ar to tām nav sākotnējās iemumu;
- aut ieviest plāna korekcijas, jo nevar iepriekš visu precīzi izplānot;
- aut startēt atkārtoti, kas sekmīgi beiguši;
- neaplikt atbalstu ar nodokļiem;
- uzkrāt un izmaksātreiz vairāku gadu atbalstu;

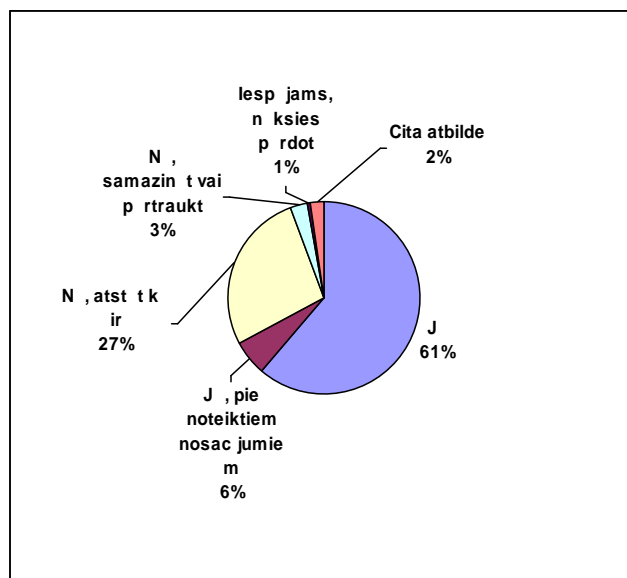
Sada „izmaiņas atbalsta veid un apjomā” izteikti dominātie ieteikums – palielināt atbalsta summu; kā arī aut to izmantot vairākkārt un paredzēt iespēju izdarīt plāna izmaiņas.

Uz jautājumu – vai Jūs apmierina saimniecības pašreizējais ekonomiskais stāvoklis – 70% atbild, ka daļēji, 24% - jā, bet tikai 4%, ka nē.

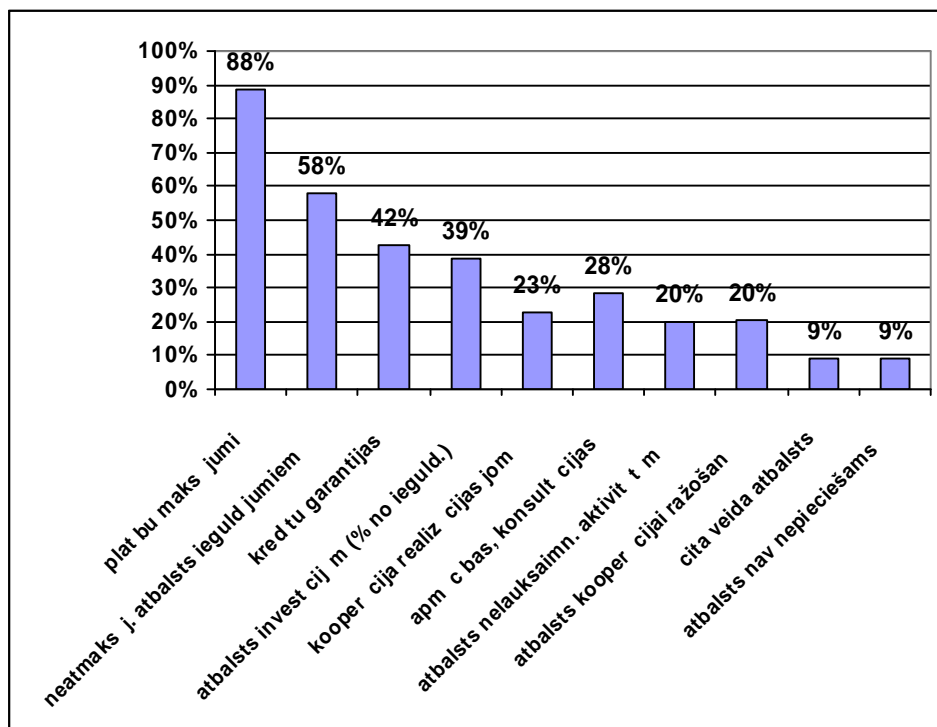
Atbildes uz jautājumu: Vai Jūs apmierina pašreizējais Jūsu saimniecības ekonomiskais stāvoklis?

Turpmāk attēstābai nozīmīgi, ka ap **60% respondentu ir gatavi paplašināt savu saimniecību**, un vēl 6% - to darīt pie noteiktiem nosacījumiem (tie ir dažādi, ar personisku raksturu). 27% gatavi atstāt kā ir, bet samazināt vai pārdot – tikai 4%.

Atbildes uz jautājumu: vai vēlaties paplašināt saimniecību, palielināt ienākumus?

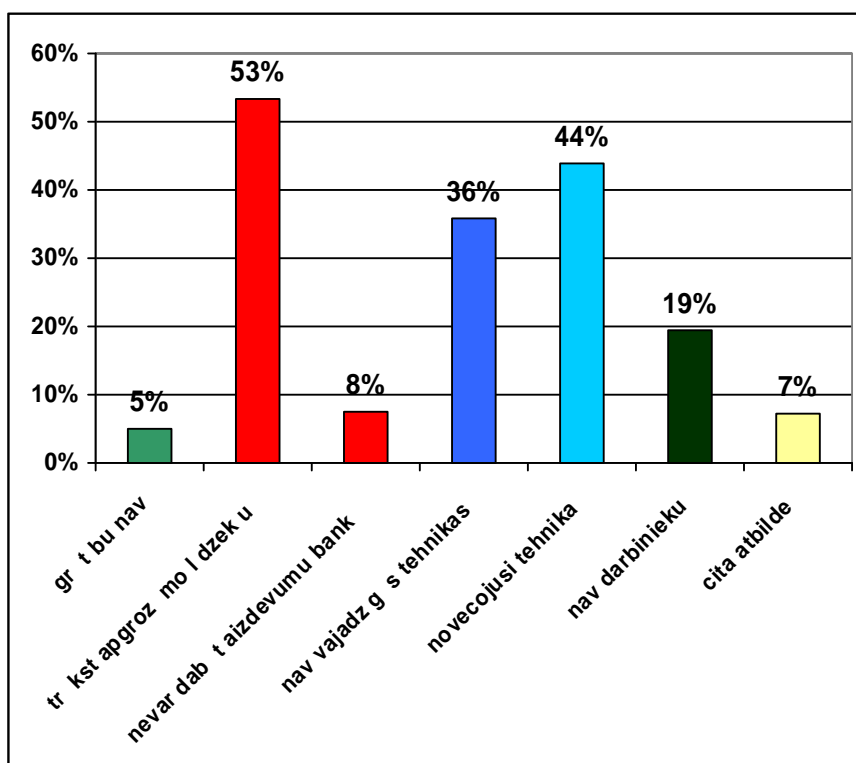
Atbalsta veidu prioritātes raksturo saimniecību ieskaņi visnozīmīgākajiem atbalsta pasākumiem. Šeit būs tīša priekšroka tiek dota platbūmaksājumiem (88% respondentu, tajā skaitā 62% tos minimāli vissvarīgākos), 2.vietā izvirzīs neatmaksājams atbalsts ieguldījumiem (58%, t.sk. 27% kā vissvarīgāko).

Atbildes uz jautājumu: Kādi atbalsta pasākumi Jūs vērtējat visnepieciešamākie Jūs saimniecības attīstības veicināšanai?

Dalījuma lieluma grupā būtiski atšķiras tieši interese par neatmaksājamo atbalstu ieguldījumiem. Tā popularitāte visaugstāk ir mazā saimniecību grupā (ar apgrozījumu līdz 4000 Ls gadā).

Galvenās grūtības saimniecības darbībā: visvairāk – **65% norāda uz vajadzīgās tehnikas trūkumu vai kārtību; 53% - uz apgrozījuma līdžiem trūkumu.** Nozīmīgs patsvars – 19% - norāda uz darbinieku trūkumu.

Atbildes uz jaut jumu: K das ir galven s gr t bas saimniec bas darb ?

Anket tika iek auts ar jaut jums: **K di pas kumi J supr t, sekm tu jaunu cilv ku piesaisti darbam laukos?**

85% nor da, ka tas b tu darbavietu izveidošana,

75% - kvalitats vi ce i

48% - skolu un b rnu dz rzu esam ba pagast

45% - interneta sakaru pieejam ba.

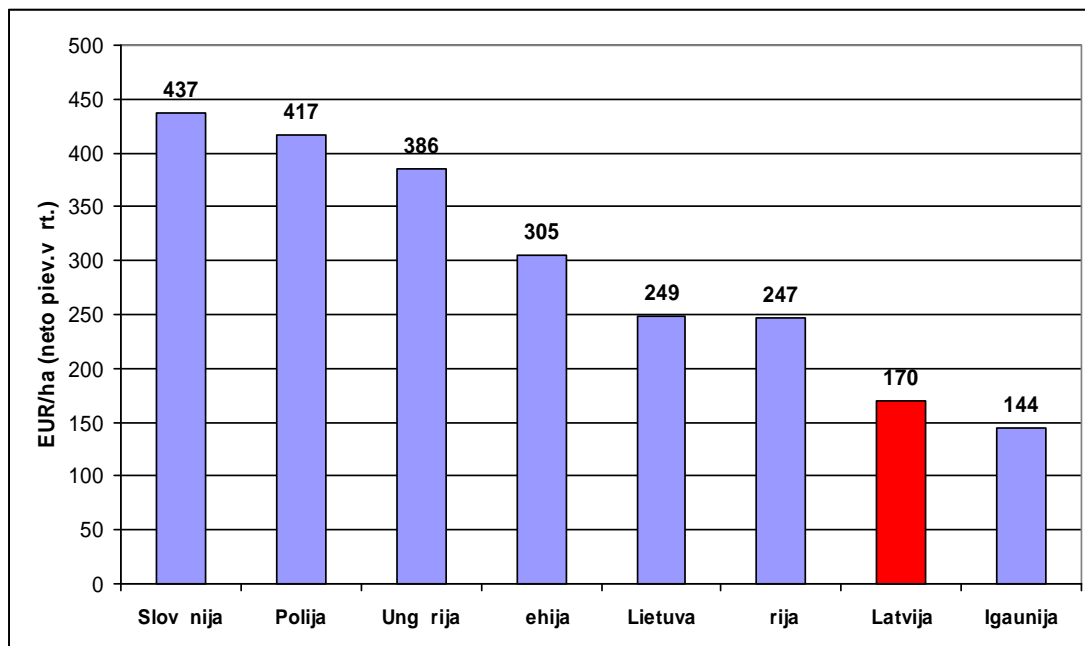
P r j s atbildes – br v laika pavad šana, lielveikali un citas – bija maz k sastopamas.

7.pielikums

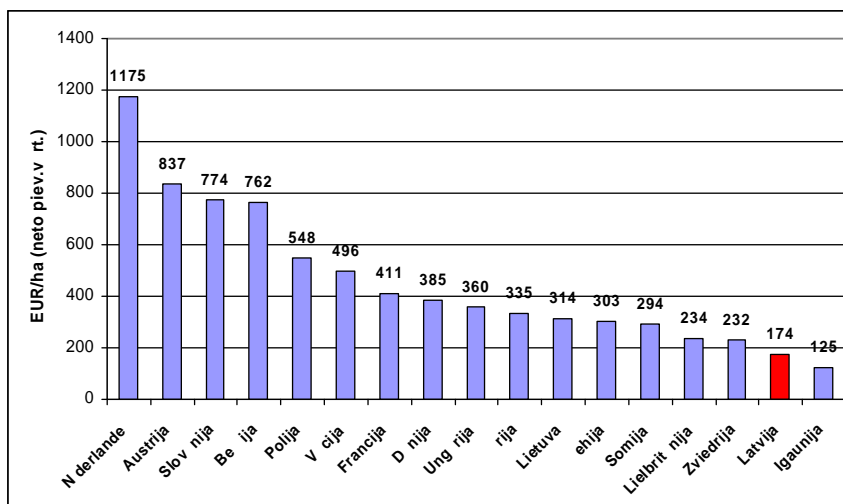
Ieg t neto pievienot v rt ba no LIZ hekt ra ES valst s vid ji 2008.-2009.gados
(EUR/ha) saimniec bu lieluma grup s

Valstis/ saimn.lieluma grupas	maz s	vid j s	liel s	oti liel s
Be ija	x	762	1168	1873
ehija	305	303	340	419
D nija	x	385	662	1067
V cija	x	496	745	755
Igaunija	144	125	183	259
Francija	x	411	504	844
Ung rija	386	360	391	566
rija	247	335	728	931
Lietuva	249	314	346	398
Latvija	170	174	184	414
N derlande	x	1175	2202	4129
Austrija	x	837	1286	1851
Polija	417	548	716	457
Somija	x	294	762	1229
Zviedrija	x	232	441	712
Slov nija	437	774	1437	x
Lielbrit nija	x	234	346	750

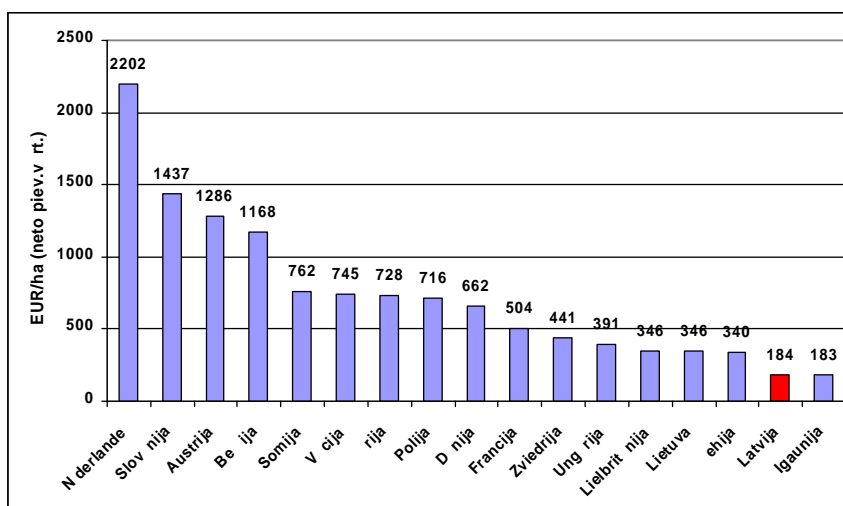
Dati dal jum pa galvenaj m saimniec bu lieluma grup m:

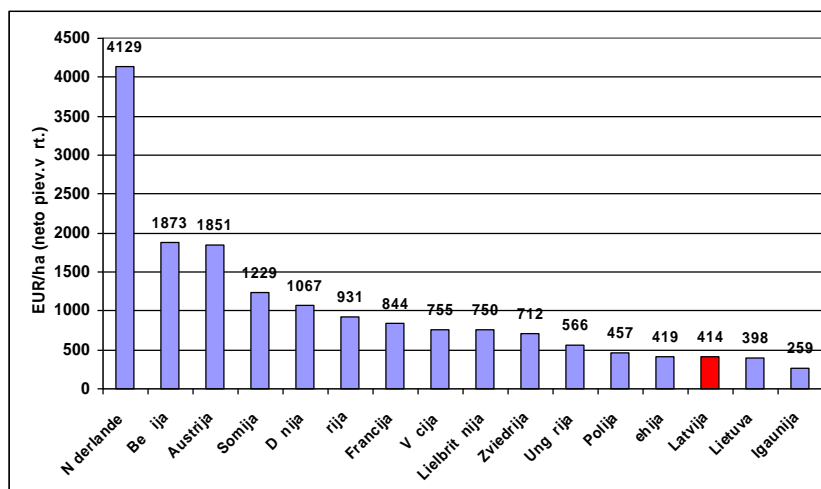
1. Maz s saimniec bas (1 dz 8 ELV)

2. Vid j s saimniec bas (8 – 40 ELV)

3. Liel s saimniec bas (40 – 100 ELV)

4. oti liel s saimniec bas (virs 100 ELV)